

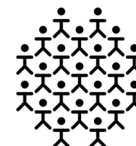


Dobré miesto pre život

DOBŘÉ MÍSTO PRE ŽIVOT

Dediny roka na Slovensku

Editor Daniel Luther



Ústav etnológie
a sociálnej antropológie
Slovenskej akadémie vied

MARENČIN PT

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0115

Recenzenti:

Oľga Danglová, CSc.

PhDr. Peter Slavkovský, DrSc.

Autori:

© Mgr. Jana Ambrózová, PhD., Katedra etnológie a folkloristiky, UKF Nitra, 2021

© Mgr. Vladimír Bahna, PhD., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

© prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc., Katedra etnológie a folkloristiky, UKF Nitra, 2021

© prof. PhDr. Alexandra Bitušíková, CSc., Katedra sociálnych štúdií a etnológie, UMB Banská Bystrica, 2021

© Mgr. Míriama Bošelová, PhD., Katedra etnológie a folkloristiky, UKF Nitra, 2021

© doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc., Katedra sociálnych štúdií a etnológie, UMB Banská Bystrica, 2021

© Mgr. Tomáš Hrustič, PhD., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

© doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD., Katedra etnológie a folkloristiky, UKF Nitra, 2021

© doc. PhDr. Katarína Košťalová, PhD., Katedra sociálnych štúdií a etnológie, UMB Banská Bystrica, 2021

© PhDr. Zdena Krišková, PhD., Katedra sociálnych štúdií a etnológie, UMB Banská Bystrica, 2021

© Daniel Luther, CSc., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

© Ing. arch. Peter Rusnák, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

Editor: Daniel Luther, CSc., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

© Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Klemensova 19, Bratislava, 2021

© Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2021

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marencin@marencin.sk www.marencin.sk

Photo © V. Bahna, Z. Beňušková, A. Bitušíková, M. Bošelová, J. Darulová, M. Jágerová,

C. Kianičková, K. Košťalová, archív M. Kováča, archív OcÚ Spišský Hrhov

Cover photo © A. Bitušíková

Cover © Marenčin Media, 2021

Design and layout © Marta Blehová, 2021

932 publikácia

1. vydanie

ISBN 978-80-569-0924-9

DOI <https://doi.org/10.31577/2021.9788056909249>

OBSAH

Predslov 8

Sociokultúrny kapitál úspešných obcí Slovenska 10

Daniel Luther

Úspešné obce a ich urbanistický vývoj 35

Peter Rusnák

Stavebná kultúra, verejný priestor a environmentálne prístupy
v procesoch lokálneho rozvoja 79

Jana Ambrózová – Zdena Krišková

Lokálne spoločenstvo a partnerstvá 104

Alexandra Bitušíková – Zuzana Beňušková

Participácia cirkví na spoločenskom živote a rozvoji komunity 129

Vladimír Bahna

Podoby spolužitia s rómskymi komunitami a ich zapájanie
do spoločenského života 166

Tomáš Hrustič

Hospodárske aktivity obcí a cestovný ruch 190

Míriama Bošelová – Jolana Darulová

Kultúrno-spoločenský život a lokálne kultúrne dedičstvo 223

Margita Jágerová – Katarína Košťalová

Zhrnutie a odporúčania 250

Použitá literatúra a pramene 262

PREDSLOV

Táto publikácia je venovaná obyvateľom slovenského vidieka ako zdroj poznania a tiež súčasnej politickej garnitúre, ktorá by sa problémami nášho vidieka mala špeciálne zaoberať. Nie spoločnosťou ako imaginárnym celkom, ale diferencovane. Veď vidiek v jeho rozmanitosti (ale aj malé či väčšie mestá) má špecifické problémy a potreby. Analýzy spracúvané tímami odborníkov, poznatky o vývine spoločnosti sa obvykle zhrnú do spoločných tabuliek a konštatovaní, ale vôbec neodrážajú realitu života na vidieku. Chceme, povedzme z ekonomických či environmentálnych dôvodov, aby polia, lúky či pasienky nezarástli krovínami, boli udržiavané a prinášali hospodársky úžitok vlastníkom. Ale napríklad ako sú účinné nástroje poľnohospodárskej politiky v nížinatých obciach s veľkými parcelami s priaznivou klímou a v horských obciach s menšími a drsnejšími podmienkami? Ako môžu podnikatelia či farmári hospodáriť na pozemkoch v koncových, horských či laznických obciach v porovnaní s rovinnými oblasťami? Otázok týkajúcich sa priaznivého vývinu slovenského vidieka by odborníci v tejto oblasti iste vedeli uviesť omnoho viac. V tejto publikácii nechceme poukazovať na nedostatky spravovania slovenského vidieka, ale ukázať pozitívne príklady z obcí, ktoré sa napriek problémom dokázali rozvíjať a umožniť svojim občanom dôstojný život.

Daniel Luther



Spišský Hrhov. Radosť z úspechu uverejnená na nástenke obecného úradu.
Foto Archív OcÚ Spišský Hrhov, 2015

Dobrá Niva. Pamätná tabuľa na obecnom úrade. Foto A. Bitušíková, 2019



SOCIOKULTÚRNY KAPITÁL ÚSPEŠNÝCH OBCÍ SLOVENSKA

Daniel Luther

O problematike

V rámci nášho projektu sme skúmali obce, ktoré boli úspešné a vedeli sa prispôbiť zmenenému sociálno-ekonomickému prostrediu po páde komunistického modelu spoločnosti v roku 1989 a vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993. Vnímame ich ako príklady dobrého manažovania rozvoja a aktivít občanov. Sociologické výskumy však upozorňujú aj na stagnujúce, zaostávajúce a retardujúce spoločenstvá na našom vidieku. Existuje cesta k zvráteniu tohto negatívneho trendu? Je nepochybné, že našej spoločnosti záleží na progresívnom vývoji vidieka, a preto sme sa pokúsili prispieť výskumom a sprostredkovaním poznatkov z úspešných obcí v celoštátnej súťaži Dedina roka, ktorá sa každý druhý rok koná pod gesciou Ministerstva životného prostredia SR. Chceme poskytnúť pozitívne skúsenosti, ktoré tieto obce získali vďaka aktivitám v ekonomickej, sociálnej a kultúrnej oblasti. A to v čase, keď boli hodnotené ako úspešné, lebo čas mení aj podmienky, v ktorých tieto obce dnes žijú.

Naše poznatky sa zakladajú na výsledkoch projektu ohraničeného rokmi 2016 – 2021, ktorý umožnila a finančne podporila Agentúra pre podporu vedy a výskumu pod názvom „Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka (APVV-16-0155)“. Zamerali sme sa na obce,

ktoré vyhrali súťaž „Dedina roka“, vyhlasovanú každý druhý rok Ministerstvom životného prostredia SR.

Celoštátna súťaž Dedina roka je súčasťou Programu obnovy dediny Ministerstva životného prostredia SR, ktorého cieľom je podporovať vidiecke komunity v ich aktivite harmonicky rozvíjať svoje prostredie. Súťaž preveruje úspešnosť takýchto aktivít a oceňuje obce podľa stanovených kritérií v siedmich kategóriách nazvaných pre najširšiu verejnosť čo najzrozumiteľnejšie: dedina ako hospodár, ako maľovaná, ako klenotnica, ako pospolitost', ako partner, ako hosťiteľ, ako záhrada.¹ Obec, ktorá prierezovo najlepšie spĺňa kritériá súťaže,² získava titul Dedina roka (určuje sa aj 2. a 3. miesto, ako aj víťazi v jednotlivých kategóriách). V roku 2001 bola víťazom obec Soblahov (okres Trenčín), potom Hrušov (okres Veľký Krtíš, 2003), Vlachovo (okres Rožňava, 2005), Liptovská Teplička (okres Poprad, 2007), Dobrá Niva (okres Zvolen, 2009), Oravská Lesná (okres Námestovo, 2011), Malé Dvorníky (okres Dunajská Streda, 2013) a v roku 2015 Spišský Hrhov (okres Levoča).³ Ocenenie bolo v Soblahove získané za starostu Miroslava Ďuráčiho, pri výskume nám pomáhal súčasný starosta Marian Hudec. V Hrušove ocenenie za obec získal a o súčinnosť pri výskume sa postaral súčasný starosta Pavol Bendík. Vo Vlachove bol vtedy starostom Juraj Kováč, súčasným je Peter Pakes. V Liptovskej Tepličke vymenil súčasný starosta Slavomír Kopáč úspešného starostu Jozefa Mezovského. Dobrá Niva získala titul za starostovania Marty Sýkorovej, po nej nastúpil Martin Krúdy a dnes Milan Jakubík. V Oravskej Lesnej súčasný starosta Marek Majdiš nahradil predchodkyňu Vieru Mazúrovú, ktorá bola iniciátorkou zapojenia obce do súťaže. V Malých Dvorníkoch obec doviedol k titulu dlhodobý a aktívny starosta Zoltán Marcell a rovnako v Spišskom Hrhove Vladimír Ledecký, ktorého nahradila starostka Zuzana Kučerová.

Realizátormi výskumu, analýz a interpretácií boli kolegyne

z Katedry sociálnych štúdií a etnológie FF Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a z Katedry etnológie a folkloristiky FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Pracovníci Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV a externý expert z odboru architektúra a urbanizmus sa zapojili do projektu ako autori úvodných a špecializovaných doplnkových tém. Riešiteľským a koordinačným pracoviskom bolo už uvedené pracovisko SAV.

Naším zámerom bola analýza lokálnych aktivít v hospodárskej, environmentálnej, sociálnej a kultúrnej oblasti (aj z perspektívy kultúrneho dedičstva) a finálnym výstupom komparatívna interpretácia pozitív a negatív miestnych ľudských a kultúrnych zdrojov (v ďalšom texte pomenovaných ako faktory a bariéry rozvoja). Projekt mal ambíciu poukázať na kvalitatívne rozdiely v súčasnom spôsobe života na slovenskom vidieku prostredníctvom údajov o vybavenosti v oblasti služieb, podnikateľských aktivít a zamestnanosti, spoločenskom živote, medziľudských vzťahoch a spolupráci s okolitými obcami, ale aj v ďalších oblastiach života vidieckych komunít. Ambíciou teda bolo analyzovať pozitívne princípy udržateľnosti a rozvoja vidieckeho spôsobu života. Tento zámer bol pozitívne vnímaný aj externými odborníkmi, z posudkov ktorých vyberám: projekt „umožňuje získať bohatý empirický obraz faktorov udržateľného rozvoja vidieka a kvality života v ňom“. Veríme, že sme sa k tomu hodnoteniu nielen čiastočne priblížili.

K naplneniu zámeru projektu boli rozdelené témy výskumu a určené výskumné tímy. Riešením výskumu v ôsmich obciach bolo rozdelenie medzi univerzitnými kolegyňami na štyri výskumné obce. UKF Nitra prevzala výskum a interpretáciu analýz v Liptovskej Tepličke, Malých Dvorníkoch, Soblahove a Vlchove, kolegyne z UMB v Banskej Bystrici v Hrušove, Dobrej Nive, Oravskej Lesnej a Spišskom Hrhove. Súhrnné poznatky v rámci jednotlivých tém sú preto v dvojautorstve.

K etape riešenia projektu a hlavne k možnostiam splniť plánovaný harmonogram výskumov musím za celý riešiteľský tím uviesť nasledovné. Roky 2020 – 2021 zostanú v dejinách ľudstva zapísané ako roky pandémie Covid-19. Štátne opatrenia ovplyvnili výskumné plány nielen nášho projektu. Pohyb občanov (a teda aj nás výskumníkov) v rámci republiky bol značne obmedzený. Ale keďže jadro výskumov sme absolvovali v predchádzajúcich rokoch, plánované doplnkové výskumy ovplyvnili získanú poznatkovú bázu len v obmedzenej miere. V predloženej knihe hovoríme o stave pred touto nešťastnou situáciou a dnes nevieme posúdiť, ako naše zistenia a odporúčania bude možné v najbližšom čase využiť. Ale tipujeme, že to budú práve občania (sociálny kapitál obcí), ktorí jediní môžu v individuálnych a komunitných aktivitách ovplyvniť ďalší vývoj svojej obce.

Pár slov k obsahu a koncepcii predloženej publikácie. V úvodnej časti (Daniel Luther) sú uvedené základné údaje o projekte a metodike, na základe ktorých práca vznikla. Ale aj o motiváciách autorského tímu, ku ktorým patril nielen záujem o tradičný výskumný terén etnologickej disciplíny, ale aj snaha pochopiť súčasné zmeny na slovenskom vidieku a pokúsiť sa nájsť na základe komunikácie s úspešnými obcami odporúčania, ktoré môžu pomôcť rozvoju. Nasleduje kapitola o urbanistickom vývoji skúmaných obcí (Peter Rusnák). Názov možno nie je presný, lebo sa môže očakávať minulý, súčasný a plánovaný vývin obcí. V názve slovo „vývoj“ evokuje analýzu vývinu týchto obcí v historickom zábere. To však nebolo súčasťou projektu, našim cieľom bolo zaznamenať len súčasný stav a zámery (na základe obcami plánovaného rozvoja), akým smerom sa chcú skúmané obce rozvíjať. Na základe poznatkov, ktoré máme o súčasnom rozvoji nášho vidieka, ide o dôležitú aj rozporuplnú tému. Najmä ak zohľadníme architektonické riešenia nových lokálnych objektov.

Nasledujú konkrétne analýzy vybraných tematických oblastí,

ktoré boli v súťaži Dedina roka nazvané populárnymi spôsobmi. Prvé dve „Dedina ako maľovaná“ a „Dedina ako záhrada“ boli zlúčené a Jana Ambrózová a Zdena Krišková sa zamerali na stavebnú kultúru, verejné priestory a environmentálnu problematiku. Tematické oblasti „Dedina ako partner“ a „Dedina ako pospolitosť“ prevzali do svojho výskumného zámeru Alexandra Bitušiková a Zuzana Beňušková. Názvy všetkých našich kapitol v publikácii rešpektujú etnologickú terminológiu a tak v tomto prípade ide o sociálnu analýzu lokálnych spoločenstiev. Za touto analytickou časťou nasledujú dve kapitoly, zaoberajúce sa vybranými a podľa nás dôležitými oblasťami komunitného života. Nimi sú aktivity cirkevných spoločenstiev s dôrazom na tie, ktoré sú v prospech lokálneho spoločenstva (Vladimír Bahna) a na podoby spolužitia s rómskymi komunitami a ich zapájanie do spoločenského života obce (Tomáš Hrustič). Ďalšia oblasť výskumu bola utvorená podľa súťažou hodnotiacich kritérií „Dedina ako hospodár“ a „Dedina ako hostiteľ“, ktoré sme zlúčili a Miriama Bošelová a Jolana Darulová si zo širšieho okruhu vybrali problematiku hospodárskych aktivít a cestovného ruchu. Kultúrnym potenciálom pomenovaným súťažou „Dedina ako klenotnica“ sa zaoberali Margita Jágerová a Katarína Košťalová.

Problematiku v projekte považujeme za mimoriadne aktuálnu, pretože poukazuje na rozhodujúcu silu ľudských zdrojov (sociálneho kapitálu obce), čo iste bude zohrávať kľúčový faktor rozvoja po prekonaní súčasných ťažkostí (pandémia koronavírusu). Analýza a zhodnotenie rozvojového potenciálu a bariér rozvoja vidieckych sídiel (v súťaži úspešných obcí) môžu byť pri správnom pochopení obciam nápomocné. Tomu slúžia záverečné zhrnutia a odporúčania ako zdroj inšpirácie. A nielen to, prostredníctvom tejto témy chceme čitateľom predostrieť aktuálne teoretické prístupy k štúdiu problematiky vidieka. Oceňujeme otvorenosť ľudí zo skúmaných obcí, ktorí podľa nami chápaných sociálnych

obmedzení odpovedali na naše otázky otvorene a priateľsky. Ďakujeme za dôveru.

K teoretickým a metodologickým východiskám⁴

Etnografický výskum slovenského vidieka má svoje špecifiká. Vidiecke obce sú sociálne prepojenejšie ako mestské vďaka bližším príbuzenským a sociálnym vzťahom. Menšie obce môžeme považovať za komunity, kde sociálne kontakty sú blízke a vzájomné. Väčšie sa členia na viacero predovšetkým teritoriálnych komunít (typickými príkladmi sú členenie na „horný a dolný koniec“, označovanie odlišných komunít podľa miestnej toponymie či podľa mena zakladateľského rodu). Postoje občanov vyjadrené vo viacerých rozhovoroch s nimi hodnotíme ako komunitne súvisiace, preto vyžadujú podrobnejší výskum. V projekte sme z tohto dôvodu naplánovali doplňujúce a overujúce rozhovory, ktoré nám však pandemická situácia doteraz neumožnila. Ale to nič nemení na tom, že doteraz získané poznatky sú dostatočné. V uskutočnených výskumoch sme aplikovali metodologické pravidlá výskumu vidieckych komunít a kultúry. Je to klasická etnografická téma a základné etické usmernenia sme rešpektovali.

Je pochopiteľné, že sociálne podmienky sú kľúčom k pochopeniu skúmaných výskumných problémov. Preto sa v analýzach autoriek možno objavujú rovnaké hodnotenia a odporúčania. Každá zo skúmaných tematických oblastí totiž súvisí s aktivitou vedenia obce a občanov, preto konštatovania o hospodárskej, sociálnej či kultúrnej činnosti súvisia s takmer každou výskumnou témou. Ešte by bolo potrebné zdôrazniť, že podrobnejšie analýzy sú publikované v dvoch projektových monografiách so spoločným názvom „Vidiek tradičný, moderný, inšpiratívny“ s rozlíšením podľa výskumných obcí (autorkami sú riešiteľky z UMB Banská Bystrica a UKF Nitra).

V názve projektu sa vyskytuje pojem „sociokultúrny kapitál“.

Evokuje, že sa opierame o teóriu sociálnych polí Pierra Bourdieua, ktorý interpretuje individuálne danosti ako určité formy kapitálu, teda schopnosti a sociálne dispozície jednotlivca. Autor však pripomína aj dôležitosť zdieľaných skúseností a noriem skupiny (skupín), ku ktorej jednotlivec patrí, resp. sa hlási. Sú súčasťou jeho osobnosti a ovplyvňujú jeho konanie. Individuálne formy kapitálu sú teda štruktúrované aj abstraktným kapitálom príslušnej sociálnej skupiny. V projekte používame takéto skupinové chápanie pojmu „kapitál“. Idea a pojmy, použité z konceptu Pierra Bourdieua (1998), však nie sú teoretickým základom projektu. Výstižnejším sa ukázalo používanie výrazu „sociokultúrny potenciál“. Primárnym zámerom je preskúmanie ekonomického, sociálneho a kultúrneho stavu a potenciálu úspešných obcí, ktoré môžu byť významnými inšpirátormi pri rozvoji aj iných vidieckych sídiel.

Pri výbere výskumných lokalít sme síce mali možnosť vlastnej voľby, ale to by si vyžadovalo zdĺhavý a komplikovaný predchádzajúci výskum a na to nadväzujúci hodnotiaci proces podľa vopred určených kritérií. Súťaž Dedina roka už má vypracovanú metodiku hodnotenia a dodnes dôverujeme jej záverom. Istou slabinou však je, že možno úspešnejšie obce sa neprihlásia, že hodnotenie závisí aj od subjektívneho posúdenia porotou, k dispozícii sú len prieskumy verejnej mienky obyvateľov o kvalite života v obci formou ankety, menej osobnými hĺbkovými rozhovormi (etnografickou metódou) a pod. Uvedomovali sme si, že táto súťažne koncipovaná akcia je pre nás len pomocným nástrojom pri výbere lokalít podľa štandardizovanej metodiky a nepredstavuje výber naozaj najúspešnejších či vzorových obcí.

Pri hodnotení progresívneho, stagnujúceho či regresívneho vývoja obcí má zásadný význam pojem „rozvoj“, v prostredí obcí ide o „lokálny rozvoj“ či „miestny rozvoj“. Sociológ P. Gajdoš píše, že „rozvoj vidieka je vo všeobecnosti termín používaný na označenie činností a iniciatív, ktoré sú zamerané na zvýšenie životného

štandardu... Dôraz je kladený hlavne na sociálny a ekonomický rozvoj vidieckych oblastí“ (Gajdoš 2015: 34). Upozorňuje, že chápanie rozvoja ako zlepšovania životných podmienok vidieckeho obyvateľstva nie je dostačujúce, pretože ide o komplexný pojem. Poukázal, že viacvrstevnosť pojmu rozšíril J. Bernard, opierajúc sa o prácu J. Macháčka (2008). Ten medzi dimenzie miestneho rozvoja zaraďuje ekonomický rozvoj (najmä zamestnanosť nielen v obci), populačný vývoj, kvalitu bývania, vybavenosť (dostupnosť obchodov a služieb, vzdelávania a pod.), kvalitu infraštruktúry, dopravy, možností rekreácie (trávenie voľného času, napr. spoločenský život, šport, kvalita životného prostredia), sociálno-ekonomické a psychologické podmienky (rôznorodé prvky týkajúce sa ľudského a sociálneho kapitálu, kultúrne vplyvy), kultúrno-historické dedičstvo, tvorbu a ochranu prostredia vrátane urbanizmu. Pritom zdôrazňuje dôležitosť poznania subjektívneho vnímania kvality života obyvateľmi obce a primárnosť endogénneho miestneho rozvoja (Bernard 2010: 19). Kým pri enumerickom vymenovaní možných oblastí lokálneho rozvoja ide o hodnotiaci prístup k pojmu „rozvoj“, endogénny potenciál spočíva v miestnych komunitách a aktéroch (emický prístup). Realizácia ich spoločných záujmov a cieľov je závislá od kvality sociálnych interakcií medzi obyvateľmi, takže miestny rozvoj v tomto poňatí súvisí s aktivitami lokálnej komunity (Bernard 2010: 20 a n.; Falťan 2011: 17-20; Gajdoš 2015: 36).⁵

Pri výskume súčasného spoločenstva obce sa nemôžeme vyhnúť poznávaniu vývinu v predchádzajúcom období, keď sa formovali základy jej dnešnej existencie. Je nesporné, že prítomnosť nesie stopy spoločenských zmien, ktoré sa udiali už po roku 1989. Transformačné obdobie výrazne poznačilo ekonomický a sociálny vývin slovenského vidieka. Len stručne: V začiatkoch privatizácie a zavádzania trhovej ekonomiky nemali obce rovnakú východiskovú pozíciu. V predchádzajúcej etape komunistického režimu

boli životné podmienky na vidieku síce značne nivelizované, ale rozdiely tam boli. Vyplývali z veľkosti a sídelnej polohy obcí v širšom regióne a ich zaradenia do strediskovej sústavy osídlenia. V strediskových obciach sa podporovala výstavba a služby obyvateľom (rozvoj bývania, kultúrne domy, obchodné strediská, zdravotné zariadenia, školy, infraštruktúra), v nestrediskových obciach (trvalého charakteru a tzv. zánikové) sa investičné aktivity utlmovali (Gajdoš 2015: 51, 100).

Transformačný proces sa tak začal na značne diferencovanom vidieku v škále malých a veľkých obcí, rozvinutých, stagnujúcich a zaostávajúcich, vo viac alebo menej rozvinutých regiónoch, v rôznej vzdialenosti od centier atď. Zakladal sa na nových legislatívnych pravidlách v oblasti vlastníctva pôdy a privatizácii socialistických podnikov (JRD, štátne majetky), ktoré boli významným stimulom prosperity dediny. Vládu, ktorá v roku 1992 preferovala politiku smerujúcu k „reštrukturalizácii poľnohospodárstva cez podporu súkromného vlastníctva a podnikania, pochopiteľne kladne oceňovali predovšetkým samostatne hospodáriaci roľníci, reštituenti veľkostatkov, ale i väčší agropodnikatelia, ktorí sa prevažne zoskupovali z radov bývalého manažmentu kolektívnych hospodárstiev“ (Danglová 2006: 107). K akérom patrili aj vlastníci reštituovaných pozemkov v chotári obce a spoloční vlastníci lesov (urbárne spoločenstvá). O rok neskôr nová vláda SR prehodnotila preferovanie individuálneho hospodárenia a zamerala sa na podporu veľkých hospodárstiev. Tieto a viaceré ďalšie okolnosti spôsobovali rôzne variácie konfliktov medzi záujmovými skupinami vlastníkov pozemkov, podnikov a podnikateľov, a tým aj nerovnomerný vývin obcí. O. Danglová sumarizuje, že postup transformácie mal nielen ekonomický efekt, ale aj morálne a symbolické dôsledky na sociálne vzťahy a život vidieckeho spoločenstva, ktoré sú „v komparatívnej perspektíve silne diverzifikované“ (Danglová 2006: 102).

Medzi rozvíjajúcimi sa, stagnujúcimi a upadajúcimi obcami vznikla široká škála variácií, ktorú spôsobili nielen lokálne procesy transformácie a aktivity obyvateľov, ale tiež makroprocesy modernizácie a globalizácie, ktoré prenikali aj na vidiek. Úspešné obce v súťaži Dedina roka zrejme dobre zvládli tento turbulentný vývoj spoločnosti a mali dobrú východiskovú pozíciu. Situáciu na slovenskom vidieku vo všeobecnosti charakterizoval v dobe štartu súťaže Dedina roka Ján Pašiak (sumarizoval Gajdoš 2015), čo nám umožňuje aj istú komparáciu jeho záverov s počiatočným stavom skúmaných obcí. K silným stránkam (oproti mestám) zaradil ľudské hodnoty, ktoré vyplývajú z neanonymného sociálneho prostredia, susedského a komunitného spolužitia, zo spoločného vnímania verejných potrieb, väčšej dôvery a sociálnej kontroly, pocitu bezpečnosti a lokálnej identity. Za pozitívum považoval aj ekologické hodnoty („bezprostredný kontakt s prírodou bude zvyšovať hodnotu vidieckeho sídlenia“), hodnoty kultúrnej krajiny (humanizovanej prírody) a kultúry sídlenia ako súčasti kultúrneho dedičstva (tu sa obával postupného opúšťania vidieckych sídiel). Za slabé stránky v tom čase považoval nedostačujúcu technickú infraštruktúru, slabnúci ľudský kapitál (narastajúci vekový priemer, migrácie za prácou), ako aj stagnujúcu úroveň kultúrneho a sociálneho kapitálu.

Neskoršie sociologické výskumy ukázali, že úspešné obce by mohli kopírovať pozitívne stránky života na vidieku. Tými sú vo vyspelých obciach relatívne dobrá sociálno-demografická štruktúra, vzdelanostná úroveň v priemere na strednej odbornej úrovni, praktické zručnosti väčšiny obyvateľov vidieka, rezidenčná stabilita, existencia personálnych sociálnych sietí, previazanosť na prírodné prostredie, relatívne nový domový a bytový fond, technická infraštruktúra, dostupnosť dopravných, obchodných a obslužných služieb, telekomunikačné pokrytie, fungujúca miestna samospráva. K slabým stránkam a možným ohrozeniam

vo väčších sídlach boli zaradené rozdrobenosť sídelnej štruktúry (etnologický výskum nám ukázal, že to môže a nemusí byť problémom obce), znižujúca sa reprodukčná schopnosť a vysoký podiel populácie v poproduktívnom veku (komentár poskytnú konkrétne analýzy), vysoká nezamestnanosť (zrejme rozhodujúci ukazovateľ), malá vôľa sťahovať sa za prácou (aj toto kritérium je relatívne), odkázanosť na verejnú dopravu, slabá občianska vybavenosť a nedostatočné ľudské zdroje pre výkon samosprávy (Gajdoš 2015: 157-161). To všetko sú témy, ktoré spadajú aj do nášho etnologického výskumu.

K teoretickým východiskám a základnej poznatkovej báze pri príprave tejto monografie patria aj analytické štúdie, pripravené výskumným tímom projektu.⁶ Základom je štúdia Alexandry Bitušikovej s názvom „Vybrané koncepty výskumu súčasného vidieka: inšpirácie a výzvy pre rurálnu antropológiu“, ktorá sa zamerala na teoretické koncepty výskumu súčasného vidieka. Vychádza predovšetkým z dostupnej zahraničnej literatúry aj z odborov príbuzných sociálnej antropológii (najmä sociológie a humánnej geografie) ako inšpiratívnych zdrojov nových teoreticko-metodologických poznatkov. Predstavuje tie súčasné koncepty a teórie, ktoré môžu byť inšpiratívne pre rurálnu etnológiu a antropológiu, pričom prihliada na hlavné zameranie projektu APVV, teda na výskum sociokultúrneho potenciálu úspešných obcí Slovenska. V úvodných častiach štúdie sa venuje pojmom „rurálne“ a „ruralita“, ktoré sú pre problematiku kľúčové, a následne predstavuje koncepty rurálnej životaschopnosti a odolnosti, udržateľnosti, multifunkcionality a periférnosti. Konštatuje, že z hľadiska vedeckého zamerania a spoločenského prínosu disciplíny je nevyhnutné, aby sa etnológovia a sociálni antropológovia (oboch rodov) hlbšie venovali výskumu socioekonomických a kultúrnych procesov na súčasnom vidieku.

Meniaci sa klasický rozpor medzi životom v súčasnom urbán-

nom a rurálnom prostredí, načrtnutý v úvodnej štúdii, rozvinula v príspevku „Sociokultúrne aspekty súčasnej vnútornej suburbannej migrácie na Slovensku – na príklade prímestskej obce Soblahov v okrese Trenčín“ Miriama Bošelová. Na príklade obce Soblahov analyzuje problematiku suburbannej migrácie, ktorá je rozšíreným javom mnohých najmä prímestských obcí na Slovensku. Zameriava sa na sociálne a kultúrne aspekty takejto migrácie, akými sú motivácie presídlenia, spolužitie v komunite prisťahovalcov a v prijímajúcej obci a pod. Rozsiahla výstavba a nárast počtu nových rezidentov totiž vytvára tlak na environmentálnu a sociálnu štruktúru v obci. Konštatuje, že takéto suburbanne lokality nemusia byť charakterizované iba sociálnou izoláciou, ale aj sociálne heterogénnym a diverzifikovaným prostredím nových obyvateľov s rôznymi očakávaniami, životnými stratégiami a s novými sociálnymi vzťahmi.

S podobnou problematikou v oblasti sídelného rozvoja sa zaoberala Jolana Darulová, ktorá sa v práci „Lazy – súčasť sociokultúrneho kapitálu a rozvojového potenciálu obce/regiónu (na príklade obcí Hrušov a Oravská Lesná)“ zamerala na súčasné spôsoby využívania sociálno-ekonomického potenciálu rozptýleného osídlenia. Všeobecné poznatky poukazujú na rôzne podoby udržateľnosti tejto tradičnej sídelnej formy. Sú nimi posilnenie obytnej alebo obytno-hospodárskej funkcie občanmi obce alebo novousadlíkmi, transformácia na rekreačné účely pre lokálnych vlastníkov, návštevníkov (formou prenájmu) a tzv. chalupárov (predajom). Autorka v obciach Hrušov a Oravská Lesná analyzuje lokálne hospodárske, environmentálne, sociálne a kultúrne aktivity v spojitosti s udržiavaním a funkčným využitím rozsiahlych hrušovských lazov a početných osád v okolí centra Oravskej Lesnej. Konštatuje, že záujem o efektívne využitie má pozitívne výsledky, ale aj rôzne objektívne prekážky či tienisté stránky narábania s týmto dedičstvom.

Zdena Krišková v štúdiu „Využitie sociokultúrneho potenciálu lokálnych societ prezentáciou kultúrnych špecifik“ analyzovala novší sociálny jav, ktorý sa začal intenzívnejšie rozvíjať v podmienkach trhového hospodárstva. Je ním snaha obcí zviditeľniť a zatraktívniť sa prostredníctvom rôznych kultúrno-spoločenských aktivít, ktorých motiváciu môžeme hľadať v oblasti spretrenia kultúrno-spoločenského života, vytvárania príležitostí pre stretnutia rodákov a posilňovania lokálnej identity prostredníctvom obvykle tradičných javov, prilákania návštevníkov aspoň z blízkeho okolia s možným ekonomickým efektom, ale aj v pragmatizme starostov či starostiek, ktorí v nečinnosti vidia svoju volebnú nevýhodu. Autorka rozpracovala dva príklady súčasnej kultúrnej prezentácie. V prvom prípade ide o obec Hrušov a jej účasť v projekte Ekomúzeum Hont, realizovanom v rámci širšieho mikroregiónu. V druhom prípade ide o obec Spišský Hrhov s relatívne analogickým príkladom – múzeom hudobných nástrojov MuzikMuzeum. Sú to, oproti všeobecnému trendu na Slovensku, zaujímavé projekty lokálnej a muzeálnej prezentácie. V pozadí týchto aktivít sú organizačné schopnosti vo formovaní kultúrno-spoločenského rozvoja, ktoré sú základným pozitívnym potenciálom nami skúmaných úspešných obcí, a to nielen v tejto oblasti.

Tejto téme sa z iného pohľadu venoval aj Vladimír Bahna, ktorý v štúdiu „Organizácia kultúrno-spoločenského života vo vybraných úspešných obciach“ porovnáva sociálne mechanizmy v obciach Oravská Lesná, Liptovská Teplička a Spišský Hrhov. Podobnosti a rozdiely sa podľa neho prejavujú na úrovni kultúrno-spoločenského života, ale aj stratégiách jeho rozvoja. Na jednej strane tu máme tradičné horské obce s dlhodobou stabilitou alebo pozitívne sa vyvíjajúcou demografickou situáciou a na druhej strane meniacu sa obec s vysokou mierou prisťahovalectva (Spišský Hrhov). V prvom prípade sa realizujú aktivity súvisiace

s identitou tradičnej obce, v druhom prípade sa identita obce tvorí aj prostredníctvom nových kultúrno-spoločenských aktivít. To mi pripomenulo dnes už pre mnohých neznámu štúdiu klasika etnografie Andreja Melicherčíka s názvom Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre (Melicherčík 1966), kde poukázal na prirodzený vývinový trend v ktorejkoľvek oblasti nami skúmanej, nielen rurálnej kultúry. Vladimír Bahna sumarizuje, že v prípade týchto úspešných obcí sú kľúčovými činiteľmi aktívni občania a ich iniciatívam otvorená samospráva.

Tento poznatok môžeme považovať za univerzálnu inštrukciu k udržateľnosti pozitívnych stránok života na súčasnom vidieku a jeho rozvoju.

Ako sa vidia? Reflexia úspešných obcí a perspektívy ich rozvoja

V rokoch 2015 – 2017 si úspešné obce v súťaži Dedina roka spracovali analýzy a plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja (formou rozvinutej SWOT analýzy). Hoci ich vypracovali vo väčšine externé firmy, schvaľovalo ich (teda iste korigovalo a súhlasilo s konečným znením) miestne zastupiteľstvo. Taký plán zrejme nemá obec Dobrá Niva (Malé Dvorníky majú Plán). Dôvod predstavitelia obce priamo nevysvetlili, ale na základe výskumu sa domnievame, že to mohlo byť pre spokojnosť občanov s víziami a starostlivosťou starostu a samosprávy, ako aj s dobrým stavom obce, alebo ako reakcia na konkurenčné postoje a odlišné realizačné stratégie rozvoja. Viaceré informácie však obsahujú ich oficiálne webové stránky. Obce so spracovanou analýzou a stratégiou rozvoja poskytujú istú sebareflexiu (emickú analýzu) stavu obce, ktorú môžeme vyčítať aj z rubrik ohrozenia a perspektív,⁷ teda z akýchsi plánov na najbližšie obdobie. Je zaujímavé sledovať, do akej hĺbky pri hodnotení stavu išli. Raz to boli podrobné stanoviská, inokedy stručné konštatovania (hlavné problémy).

Ako som už spomenul, nasledujúce údaje o skúmaných obciach pochádzajú z plánov sociálneho a hospodárskeho rozvoja z rokov 2015 – 2017.

V nasledujúcej časti som sa pokúsil vnímať realitu ich súčasného vývoja vo vybraných tematických oblastiach podľa nimi zvoleného výberu. Obvykle to bola technická infraštruktúra, občianska vybavenosť, bytový fond, životné prostredie, sociálna oblasť, oblasť kultúry a športu, ale aj iné. Zámerom je poukázať na kvalitu života v relatívne úspešných obciach a na ambície ju zlepšiť. To môže byť dobrým komparatívnym nástrojom aj pri chápaní a posudzovaní iných obcí súčasného vidieka. Popisy silných stránok v technickej infraštruktúre, občianskej vybavenosti a bytovom fonde sa opierajú o štandardné charakteristiky vidieka na Slovensku (elektrifikácia, verejné osvetlenie, pošta, škola, kultúrny dom, obchody, dopravné spojenie, hasičská stanica a pod.), ale ukazujú sa rozdiely medzi prímestskými obcami (Soblahov, Spišský Hrhov, Malé Dvorníky, Vlachovo) a koncovými obcami (Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná). Treba však pripomenúť, že na vývoj obce nevplyva len blízkosť k mestskému centru, ale aj ekonomická vyspelosť regiónu, veľkosť (demografická štruktúra) obce a ďalšie lokálne súvislosti, ale tiež už spomínané schopnosti občanov opísateľné rôznymi typmi individuálneho kapitálu. Prímestské obce sú plynofikované, zásobované pitnou vodou, majú lepšiu zdravotnú obsluhu, prístup k diaľničnému prepojeniu, železničnej sieti, autobusové spojenia, vybudované či pripravované nájomné ubytovanie a niektoré ďalšie prednosti. K technickej vybavenosti patria aj možnosti zamestnania (firmy v obci a blízkom okolí). Úspešné prímestské obce s týmito zariadeniami a službami nemajú väčší problém, ale koncové áno. Ich hlavnou prednosťou bol v uvedených rokoch dostatok voľného bytového fondu či parciel na individuálnu bytovú výstavbu, čo sa im len ťažko darilo využiť. Majú obecný vodovod, ale niektoré nemali vôbec alebo mali len

čiastočne vybudovanú kanalizačnú sieť s čističkou odpadových vôd. A ponúkali nižšie kvalifikovanú pracovnú silu, čo popisali ako ich prednosť, no je to skôr skrytý dôsledok problémov so zamestnanosťou občanov.

Inou spoločnou témou je životné prostredie. Sú obce, ktoré sa tým v plánoch nezaoberali, väčšina však áno, ale v nerovnakej miere podrobnosti. Výraznejšie rozdiely medzi prímestskými a koncovými obcami nie sú. Všeobecne sa konštatuje dobrý stav životného prostredia, dostatok zelene v obci, atraktívne prírodné prostredie v okolí a možnosti rekreácie a oddychu. Z environmentálnej oblasti vyzdvihli vybudovaný systém separovaného zberu komunálneho odpadu, zabezpečený odvoz technického komunálneho odpadu a vymenúvajú všetky pozitíva zariadení, spomenutých v technickom vybavení obcí. Aktivity v niektorých obciach môžu byť vzorové. K takým patrí rozbehnutie rodinného kompostovania a zariadenia obecného kompostoviska, fungujúce ekocentrum a ekotábor, environmentálna výučba na základných školách a k tomu vybudovanie ekologických parkov, zapájanie sa do ekologicky zameraných združení a programov, podpora ekologického poľnohospodárstva a osвета s dobrými výsledkami v ekologickom povedomí obyvateľov.

Ďalšou témou, ktorú si obce zaradili do svojej analýzy, je sociálna oblasť. Tu sa ukázala slabšia schopnosť alebo odvaha pravdivo hodnotiť problémy v tejto špecifickej oblasti. Vzorovú obec nepomenujem, ale jej aktivitami môžu byť inšpiratívne: reedukačné centrum, centrum pedagogicko-psychologického poradenstva, komunitné centrum, sociálne poradenstvo v existujúcich inštitúciách obce, sociálni pracovníci a tiež iné sociálne orientované aktivity. Niektoré obce majú aj sociálne byty, zabezpečené stravovanie pre dôchodcov a sociálnu starostlivosť o nich (klubová činnosť), opatrovateľské služby, ale tieto nie sú aspoň podľa zatiaľ dostupných informácií všeobecným javom. Starostlivosť o ľudí

v staršom veku a mládež je kľúčová pre ďalší rozvoj vidieka, čo si skúmané obce uvedomujú.

Poslednou spoločnou témou je oblasť kultúry a športu. Obce uvádzajú viaceré aktivity v oblasti kultúry, z ktorých môžeme vyčítať snahu poskytnúť spoločenstvu príležitosti ku komunitnému životu. V oblasti športu či kultúry je závislosť od miestnych aktivistov evidentná, pretože sú pripravované na amatérskej (dobrovoľnej) báze. S istou toleranciou sa zdá, že koncové obce sú v tomto o niečo aktívnejšie.

Príležitosti rozvoja.⁸

Ako ďalej?

Úspešné obce sa v plánoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja (PHSR) zaoberali aj formulovaním príležitostí, ktorým sa treba venovať v záujme zlepšovania života obyvateľov. Exaktným príkladom zámerov pri spracúvaní plánov je publikované vyjadrenie vedenia obce Soblahov: „Rozvojová vízia obce predstavuje takmer zidealizované predstavy obyvateľov obce i manažmentu obecnej samosprávy o tom, ako by obec v dlhodobom horizonte mala vyzeráť, ako by mali jej obyvatelia v nej žiť, ako by sa mali v obci cítiť, akú kvalitu života by im obec mala v budúcnosti ponúknuť. Je to vízia predovšetkým pre ekonomicky aktívnu a mladú generáciu obce, ale i vízia pre pokojný a zabezpečený život občanov v poproduktívnom veku. Predstava alebo rozvojová vízia obce je prvým krokom pre stanovenie žiadaných rozvojových potrieb a vo vecnej rovine slúži na stanovenie dlhodobých i krátkodobých cieľov, priorít a opatrení, ktoré sa v dlhodobom programovom dokumente obce ďalej rozpracovávajú do konkrétnej vecnej podoby.“⁹

Analýzy majú rubriku, kde si obce zhodnotili a zapísali svoje nedostatky a následne určili ciele najbližšieho rozvoja. Tým doplnili údaje o stave obce v danom období. Je to zaujímavý sumár

informácií, pretože jej venovali väčšiu pozornosť ako „silným stránkam“, kde si popísali hlavne svoje prednosti. Ukazujú, že aj obce úspešné v súťaži Dedina roka nie sú až také ideálne, ako by sa podľa popisov zdalo. To je dobré poznanie, lebo zúčastnené obce pochopili možnosti svojho hospodárskeho a sociálneho rozvoja ako príležitosť a určili si aspoň na najbližšie obdobie možnosti zlepšenia vo vytýčených oblastiach. Rozsah týchto uverejnených zámerov je tak veľký, že by neúmerne zaťažili tento text. Poukazujú hlavne na slabšie stránky či nedostatky v ekonomickej oblasti, v sociálnom spolužití a angažovanosti občanov.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že jednotlivé obce zvolili rôzne okruhy príležitostí a problematických oblastí podľa svojho poznania: buď kládli dôraz na hospodársky rozvoj, alebo na sociálne potreby najmä starších a ohrozených skupín obyvateľov, ale niektoré na obe tieto aj vzájomne prepojené možnosti rozvoja. Hoci v týchto stratégiách sa odráža názor vedenia obcí, ich konštatovania vychádzajú aj zo získaných poznatkov a potrieb občanov. Samosprávne orgány obcí robili pri príprave svojich PHSR ankety medzi občanmi, rozhovory na verejných zhromaždeniach a pri ďalších príležitostiach, čo hovorí o širšom poznaní problémov a potrieb. Ja sprístupňujem hlavne zámery v sociálnej oblasti, ktorá sa v našich výskumoch ukázala, že je pre rozvoj obcí rozhodujúca.

Keďže plány obcí sú dostupné na ich verejných web-stránkach, dovoľujem si so zámerom ich inšpiratívneho poslania uviesť výber a mierne upravené súhrny aktivít v konkrétnych lokalitách.

Dobrá Níva

V sociálnej oblasti:

- zvyšovanie zodpovednosti obce za riešenie lokálnych problémov
- cielenie opatrení podľa miestnych potrieb

- rozvoj svojpomocného riešenia miestnych problémov
- rozširovanie spolupráce samosprávy a regionálnych združení obcí
- práca s verejnosťou za účelom zvyšovania zodpovednosti a aktívnej účasti pri riešení životných situácií
- podpora a rozvoj dobrovoľníctva
- vzdelanie a rekvalifikácie dospelých občanov použiteľných pre trh práce
- preventívne programy pre občanov so závislosťami
- v prípade potreby zabezpečiť financie na školské potreby pre deti v hmotnej núdzi
- v prípade potreby zabezpečiť dotáciu z ÚPSVaR pri stravovaní sociálne odkázaných detí v školskej jedálni
- v prípade potreby zabezpečiť asistenta učiteľa pri integrácii detí v školskej výchove

Spišský Hrhov

Chýbajúce typy komunitných aktivít:

- klub mládeže
- organizácia stretnutí, aktivít handicapovaných
- stretnutie rodákov
- chýbajúca propagácia obecných aktivít (súťaž vianočný stromček, predzáhradky...)
- slabá spolupatričnosť – mobilizácia všetkých vekových skupín
- stretnutie, uvítanie novorodencov
- privítanie nových rodín, obyvateľov
- tančiarenň
- skautský oddiel

Liptovská Teplička

V sociálnej oblasti:

- výstavba nájomných bytov

- terénna práca v rómskej komunite
- vybudovanie komunitného centra
- spracovanie plánu komunitného rozvoja
- vybudovanie zariadenia sociálnych služieb pre seniorov
- bezbariérový prístup
- výstavba multifunkčnej haly, rekonštrukcia detských ihrísk, športového areálu
- využitie mŕtveho ramena na kúpanie, obnova lyžiarskeho strediska, podpora aktivít športových klubov
- rekonštrukcia amfiteátra
- podpora kultúrnych aktivít

Hrušov

Čo môže byť v budúcnosti príležitosť pre vašu obec?

- vidiecky turizmus – kultúrny turizmus
- naturálne, bio poľnohospodárstvo
- remeselné výrobky a rozvoj remeselných výrob vo vlastných priestoroch obce
- informačná kancelária
- infoservis – obec ako pozitívny model v rôznych oblastiach
- obec ako líder v území mikroregiónu
- prestavba gazdovských usadlostí pre cestovný ruch
- služby pre CR
- tradičné remeselné práce
- obnova pôvodných ekoagrosystémov pre špecifickú ekovýrobu
- regionálna značka HONT a Ekomúzeum HONT

Oravská Lesná

Sociálne služby: Doplniť chýbajúcu infraštruktúru sociálnych zariadení v obci a zvýšiť ich kvalitu.

- obyvatelia v dôchodkovom veku. Zriadenie denného stacionára v DSS. Poskytovanie služieb stravovania pre obyvateľov

- v dôchodkovom veku. Elektronický strážca – GPS monitoring. Zabezpečenie donášky nákupov starším obyvateľom obce.
- mladé rodiny s deťmi. Výber vhodnej alternatívy zariadenia zariadenia. Podpora mladých rodín s deťmi. Zriadenie zariadenia núdzového bývania.
- marginalizované skupiny. Poskytovanie služby sociálneho taxíka – obstaranie vozidla.
- nájomná bytová výstavba. Spracovanie technickej dokumentácie. Výstavba nájomných bytov 4 x 6 bytových jednotiek.

Soblahov

Vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov:

- zvyšovanie kvality školského zariadenia v obci
- vykurovací systém ZŠ s MŠ
- elektroinštalácia ZŠ s MŠ
- dokončenie nadstavby ZŠ s MŠ
- detské ihriská
- podpora miestnej ľudovej knižnice
- modernizácia knižného fondu Miestnej ľudovej knižnice
- modernizácia technického vybavenia Miestnej ľudovej knižnice
- zvyšovanie počítačovej gramotnosti obyvateľstva a podielu domácností pripojených na internet
- internet pre verejnosť
- poskytovanie informácií o možnosti pripojenia na internet v obci
- počítačové kurzy
- spolupráca s poskytovateľmi internetu v obci
- Bytová politika, sociálna politika a zdravotná starostlivosť
- podpora individuálnej bytovej výstavby
- zabezpečiť informovanosť občanov v oblasti podpory výstavby bývania

- vybudovanie inžinierskych sietí k novým obytným zónam/ objektom
- dobudovanie príjazdových miestnych komunikácií k novým obytným zónam/objektom
- zabezpečenie služieb sociálnej starostlivosti odkázaným občanom, zdravotná starostlivosť
- poskytovanie služieb sociálnej starostlivosti a ošetrovania odkázaným občanom
- poskytovanie stravovacích služieb pre starších občanov
- poskytovanie informačných služieb o riešení sociálne ťažkých situácií
- organizácia akcií odstraňujúcich osamelosť starších občanov
- podpora seniorských organizácií
- spolupráca so zariadeniami poskytujúcimi sociálne služby – tvorba partnerstiev
- zvyšovanie kvality služieb zdravotného strediska v obci
- Dom sociálnych služieb

Vlachovo

Zabezpečenie sociálnej starostlivosti o občanov

- zriadenie denného stacionára
- rozšírenie ponuky sociálnych služieb v obci
- rozšírenie možností pre voľnočasové aktivity
- podpora tradícií a slávností v obci
- rekonštrukcia a modernizácia športovej tribúny
- riešenie rozvoja bývania v obci
- výstavba nájomných bytov
- Rekonštrukcia obecných budov
- rekonštrukcia obecného úradu s cieľom zníženia energetickej náročnosti
- rekonštrukcia základnej školy s cieľom zníženia energetickej náročnosti

- rekonštrukcia spoločenského klubu s cieľom zníženia energetickej náročnosti
- rekonštrukcia kultúrnych pamiatok
- rekonštrukcia prístavby ku kaštieľu Andrassyovcov
- sociálna podpora kultúrnych hodnôt

Namiesto záveru

Úvodná kapitola sa opiera o vlastné hodnotenia obcí a vlastné vízie ďalšieho rozvoja. Reálne poznatky, konfrontujúce stav po čase, keď sa písali, prinášajú kolegyné a kolegovia v ďalších časťach tejto publikácie.

Poznámky

¹ Bližšie: <https://www.obnovadediny.sk/o-sutazi/>

² Ale aj iné kritériá podriadené tomu, že program Dedina roka je medzinárodná európska akcia.

³ Projekt bol podaný v roku 2016, takže Oravská Polhora (2017) sa do výberu výskumných obcí už nedostala.

⁴ Časť tejto kapitoly bola publikovaná v časopise Slovenský národopis, 67, 2019, 3, 251-258.

⁵ Ale aj iné kritériá podriadené tomu, že program Dedina roka je aj medzinárodná európska akcia.

⁶ Štúdie boli uverejnené v časopise Slovenský národopis 67, 2019, 3, 251-324.

⁷ SWOT analýza pomenúva v obci jej silné stránky, slabé stránky, príležitosti a ohrozenia vo vybraných tematických oblastiach podľa vlastného výberu.

⁸ Nemám k dispozícii údaje z Malých Dvorníkov.

⁹ Zdroj: file:///C:/Users/User/Desktop/1%20APVV%202017-2021/Soblahov/PR-Soblahov-2015_2023_SCHVALENY_na-web.pdf



Soblahov. Výskum
na obecnom úrade.
Foto Z. Beňušková, 2017



Oravská Lesná. Rozhovor
s pánom farárom
M. Marušiakom.
Foto Z. Krišková, 2017

ÚSPEŠNÉ OBCE A ICH URBANISTICKÝ VÝVOJ

Peter Rusnák

Poloha obcí

V rámci výskumu boli skúmané nasledovné obce s titulom Dedina roka:

- Soblahov, okres Trenčín, západné Slovensko, víťaz za rok 2001
- Hrušov, okres Veľký Krtíš, stredné Slovensko, víťaz v roku 2003
- Vlachovo, okres Rožňava, východné Slovensko, víťaz v roku 2005
- Liptovská Teplička, okres Poprad, východné Slovensko, víťaz v roku 2007
- Dobrá Niva, okres Zvolen, stredné Slovensko, víťaz v roku 2009
- Oravská Lesná, okres Námestovo, stredné Slovensko, víťaz v roku 2011
- Malé Dvorníky, okres Dunajská Streda, západné Slovensko, víťaz v roku 2013
- Spišský Hrhov, okres Levoča, východné Slovensko, víťaz v roku 2015

Z hľadiska lokalizácie obcí sú po tri zo stredného Slovenska a východného Slovenska a dve zo západného Slovenska. Z krajov sú najviac zastúpené najvidieckejšie kraje – Banskobystrický a Prešovský, ktoré majú po dve Dediny roka. Po jednej Dedine roka majú Trnavský, Trenčiansky, Žilinský a Košický. Titul Dedina roka zatiaľ nezískala žiadna obec z Bratislavského a Nitrianskeho

kraja. Možno konštatovať, že prevládajú obce z typických vidieckych území.

Na príľahlej mapke je zrejmé rozmiestnenie obcí s titulom Dedina roka:



Zdroj SPOD, vlastné spracovanie

Z hľadiska polohy obce vo vzťahu k mestu, môžeme obce zaradiť do dvoch kategórií:

- obce v blízkosti mesta – prímestské obce
- typické vidiecke obce

Medzi prímestské obce patria:

- Soblahov pri krajskom meste Trenčín,
- Malé Dvorníky pri okresnom meste Dunajská Streda,
- Spišský Hrhov pri okresnom meste Levoča.

Ostatné vidiecke obce môžeme zaradiť do dvoch skupín:

- malé obce, kam patria Hrušov a Vlachovo,
- veľké vidiecke centrá – Liptovská Teplička, Dobrá Niva, Oravská Lesná.

Poloha sídel je jednou z určujúcich podmienok pre ich rozvoj. Je dôležité v akom geografickom prostredí sa obec nachádza. Či je to územie v demografickom úpadku, či je v zaostávajúcom, alebo rozvinutom regióne, či je v blízkosti mesta, s úzkymi väzbami alebo je izolovaná, aká je jej dopravná dostupnosť a pod.

Obec v demograficky progresívnom území prirodzene populárne rastie a rozvíja sa. Obec v blízkosti mesta, ak dokáže vytvoriť podmienky pre prílev obyvateľov, tiež rastie. Obce v zaostávajúcich okresoch zas postupne upadajú. Polohová izolácia obce však ešte nemusí znamenať jej úpadok. Záleží na kvalite komunity a jej mobilizácii.

Prehľad základných údajov o polohe obcí:

por. č.	obec	poloha obce vzhľadom	
		na vzťahu k mestu	na charakteru regiónu
01	Soblahov	prímestská obec	rozvinutý región, demograficky stagnujúci
02	Hrušov	malá vidiecka obec	zaostávajúci región, demograficky upadajúci
03	Vlachovo	malá vidiecka obec	zaostávajúci región, demograficky upadajúci
04	Liptovská Teplička	veľká vidiecka obec	zaostávajúci región, demograficky stagnujúci
05	Dobrá Niva	veľká vidiecka obec	zaostávajúci región, demograficky upadajúci
06	Oravská Lesná	veľká vidiecka obec	rozvinutý región, demograficky progresívny
07	Malé Dvorníky	prímestská obec	rozvinutý región, demograficky stagnujúci
08	Spišský Hrhov	prímestská obec	zaostávajúci región, demograficky stagnujúci

Zdroj: IROP, vlastné spracovanie

Usporiadaných bolo ešte málo ročníkov na to, aby sme mohli zodpovedne vyhodnotiť vplyv polohy obce na jej úspešnosť v súťaži Dedina roka. Je však zrejmé, že poloha má dôležitú rolu pre rozvoj obce. Je to jej príležitosť alebo bariéra. Dôležitú rolu zohráva aj schopnosť komunity, ako dokáže príležitosti využiť či eliminovať bariéry a čeliť novým výzvam.

Prehľad základných charakteristík obcí:

- priemerná veľkosť obce: 1 803 obyvateľov
- najmenšia obec: Vlachovo – 819 obyvateľov
- najväčšia obec : Oravská Lesná – 3 407 obyvateľov
- priemerná rozloha obce: 44,27 km²
- obec s najmenšou rozlohou : Malé Dvorníky – 6,89 km²
- obec s najväčšou rozlohou: Liptovská Teplička – 98,7 km²
- priemerná hustota osídlenia: 39,47 obyv/km²
- vidiecke obce: obce s hustotou osídlenia do 150 obyv/km² – Dobrá Niva, Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná, Soblahov, Spišský Hrhov, Vlachovo
- najvidieckejšia obec: Vlachovo – hustota osídlenia 21,94 obyv/km²
- obec s najvyššou hustotou osídlenia: Malé Dvorníky – 163,43 obyv/km²
- najstaršia písomná zmienka: obec Dobrá Niva – 1241
- najmladšia obec: Oravská Lesná – prvá písomná zmienka 1731
- všetky obce majú vypracovaný Program rozvoja na jestvujúce programovacie obdobie
- všetky obce až na Hrušov majú vypracovaný územný plán
- obce Dobrá Niva, Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná a Soblahov sú členmi miestnych akčných skupín pre rozvoj vidieka.

K uvedeným základným charakteristikám môžeme priradiť aj etnické a náboženské zloženie obyvateľstva.

Národnostná štruktúra obyvateľstva:

por. č.	obec	národnostné zloženie obyvateľstva v %						
		Slov.	Maď.	Róm.	Čes.	Pol.	ostatní	nezistené
01	Soblahov	94,8	0,1	0,05	0,55	-	0,2	4,3
02	Hrušov	95,2	0,7	1,7	0,2	0,2	0,2	1,8
03	Vlachovo	96,9	0,3	-	-	-	0,2	2,6
04	Liptovská Teplička	92,1	-	2,15	0,05	0,1	-	5,6
05	Dobrá Niva	95,0	-	0,3	-	0,1	0,15	4,45
06	Oravská Lesná	97,0	-	0,05	0,35	0,1	-	2,5
07	Malé Dvorníky	10,9	88,6	-	0,2	-	-	0,3
08	Spišský Hrhov	88,0	-	2,0	0,1	-	0,4	9,5
Slovensko		81,65	8,25	2,05	0,7	0,1	1,25	6,0

Zdroj: ŠÚ SR – SODB2011, vlastné prepočty

Z tabuľky je zrejmé, že výrazne vo všetkých obciach prevláda slovenská národnosť, až na Malé Dvorníky, kde je najpočetnejšou skupinou obyvateľstvo maďarskej národnosti. Pomerne vysoký podiel je aj nezistených údajov. Podiel rómskeho obyvateľstva celkom nezobrazuje reálnu skutočnosť. Podľa Atlasu rómskych komunít 2019 je rómske obyvateľstvo v troch skúmaných obciach s nasledovným podielom Rómov:

- Hrušov: 19 %
- Spišský Hrhov: 20 %
- Liptovská Teplička: 31 %

V ostatných skúmaných obciach Atlas rómskych komunít neuvádza žiadny podiel rómskeho obyvateľstva.

Z hľadiska porovnania s údajmi za celé Slovensko, môžeme konštatovať, že celkový podiel obyvateľov slovenskej národnosti

v skúmaných obciach je vyšší než v rámci SR. Zároveň to znamená, že podiel všetkých ostatných národností je v skúmaných obciach nižší, než je podiel v rámci Slovenska. Výnimkou je podiel obyvateľov poľskej národnosti, ktorý je rovnaký aj v rámci Slovenska aj v rámci obcí s titulom Dedina roka. „Najslovenskejšími“ skúmanými dedinami sú Oravská Lesná a Vlachovo – majú nad 96 % obyvateľov slovenskej národnosti. Zo skúmaných obcí má Spišský Hrhov najdiverzifikovanejšiu národnostnú štruktúru obyvateľstva, no aj tak nedosahuje slovenskú úroveň.

Štruktúra obyvateľstva z hľadiska vierovyznania:

por.č.	obec	zloženie obyvateľstva podľa vierovyznania v %					
		Rímkat.	grekokat.	evanj.	ostatné	bezvier.	nezist.
01	Soblahov	85,1	-	0,55	0,65	6,8	6,9
02	Hrušov	95,2	0,1	0,9	0,45	1,15	2,2
03	Vlachovo	10,05	0,25	65,9	0,9	16,1	5,7
04	Liptovská Teplička	92,8	0,25	0,2	0,35	0,6	5,8
05	Dobrá Niva	38,0	0,5	44,4	0,5	10,1	6,5
06	Oravská Lesná	95,4	-	0,2	0,7	0,8	2,9
07	Malé Dvorníky	84,1	0,3	0,7	6,9	6,6	1,4
08	Spišský Hrhov	80,2	2,25	0,15	1,1	3,8	12,5
Slovensko		62,0	3,8	5,9	4,3	13,4	10,6

Zdroj: ŠÚ SR-SODB 2011, vlastné prepočty

Z hľadiska vierovyznania jasne prevláda obyvateľstvo rímskokatolíckeho vyznania – 81,75 %. Ich podiel je najvyšší v šiestich z ôsmich obcí. Najvyšší podiel obyvateľov tohto vyznania je v Hrušove a Oravskej Lesnej – nad 95 %. Druhým najrozšíre-

nejším vierovyznaním reprezentujú zástupcovia Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania – 8,15 %. Ich najvyšší podiel je v obci Vlachovo a druhý najvyšší v obci Dobrá Niva. Obec Dobrá Niva má pomerne vyrovnaný podiel zástupcov Rímskokatolíckej cirkvi a Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Obyvatelia bez vyznania v skúmaných obciach tvoria 3,7 %, pričom najvyšší podiel je v najevanjelickejšej obci Vlachovo – 16 % a druhý v druhej najevanjelickejšej obci Dobrá Niva. „Najnábožnejšími“ obcami – s minimálnym podielom obyvateľov bez vierovyznania sú Liptovská Teplička a Oravská Lesná, kde ich podiel je pod 1 % (0,6 – 0,8 %). V týchto obciach je aj najnižší podiel členov Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania – 0,2 %. Zaujímavý je pomerne vysoký podiel Reformnej kresťanskej cirkvi v obci Malé Dvorníky – 6,6 % pričom členovia tejto cirkvi nie sú zaznamenaní v žiadnej inej skúmanej obci a v rámci Slovenska je ich podiel len 1,8 %.

Ak porovnáme náboženskú štruktúru skúmaných obcí so štruktúrou v rámci Slovenska, tak je zrejmé, že v skúmaných obciach je 91 % veriacich a na Slovensku len 76 % (pričom nezistených je v Dedinách roka 5,2 %, kým v SR až 10,4 %). To sa odráža aj v podiele neveriacich, kým na Slovensku je to 13,4 %, tak v Dedinách roka je to len 3,7 %, teda zhruba takmer 4-krát menej oproti SR.

Na záver môžeme konštatovať, že víťazné obce v súťaži Dedina roka sú slovenskejšie, náboženskejšie a aj katolíckejšie, než je slovenský priemer.

Veľkostné kategórie obcí

Zaujímavou kategóriou rozvoja obcí je ich veľkostný rast či pokles. Skúmali sme ich vývoj v dvoch zhruba 30-ročných vývojových etapách – za socializmu – v rokoch 1961 – 1991 a od roku 1991 až do roku 2018:

p.č.	Obec	rok 1961	rok 1991	rok 2018
01	Soblahov	1 852	1 874	2 314
02	Hrušov	1 179	965	842
03	Vlachovo	1 153	952	819
04	Liptovská Teplička	2 000	2 077	2 453
05	Dobrá Niva	1 757	1 773	1 874
06	Oravská Lesná	3 336	2 841	3 407
07	Malé Dvorníky	713	812	1 126
08	Spišský Hrhov	1 049	963	1 589
SPOLU		13 045	12 130	14 424
Slovensko		4 174 046	5 274 335	5 443 120

Zdroj: ŠÚ SR

Skúmané obce môžeme zaradiť do štyroch veľkostných kategórií.

p.č.	veľkostná kategória obcí	rok 1961	rok 1991	rok 2018
01	obce od 501 do 1000 obyvateľov	1	4	2
02	obce od 1001 do 2000 obyvateľov	4	2	3
03	obce od 2001 do 3000 obyvateľov	2	2	2
04	obce od 3001 do 5000 obyvateľov	1	0	1
SPOLU		8	8	8

Zdroj: vlastné spracovanie

Najväčšie zmeny vo veľkostných kategóriách skúmaných obcí sa udiali za obdobie socializmu v rokoch 1961 – 1991 počas riadenej urbanizácie. Zo štyroch obcí veľkostnej kategórie 1 až 2 tisíc obyvateľov za 30 rokov ostali len dve a počet obcí do 1000 obyvateľov narástol z 1 až na 4 a vypadla obec z kategórie nad 3000 obyvateľov. To dokazuje, že riadená urbanizácia bola úspešná a aj v obciach s titulom Dedina roka došlo k úbytku obyvateľov hoci celkový nárast obyvateľov na Slovensku výrazne v tomto období stúpol.

Od roku 1991 nastali zmeny v troch veľkostných kategóriách obcí. Najstabilnejšou kategóriou – bez zmien bola kategória obcí od 2 do 3 tisíc obyvateľov. Najväčšie zmeny boli v kategórii obcí s 1 až 2 tisíc obyvateľmi, len v opačnom smere, znížil sa ich počet zo 4 na 2. To preukazuje, že po zrušení strediskovej sústavy malé obce zaznamenali prirodzený nárast.

Zaujímavosťou je, že v najpočetnejšej kategórii obcí na Slovensku – do 500 obyvateľov, nie je ani jedna obec s titulom Dedina roka, hoci je ich na Slovensku 1132, teda až 39 % všetkých obcí:

p.č.	kategórie obcí	Slovensko		Dedina roka 2001-2015		
		počet obcí	%	počet obcí	%	% zo všetkých obcí
01	do 500 obyvateľov	1 132	39	0	0	0
02	501 – 1000 obyvateľov	758	26	2	25,00	0,26
03	1001 – 2000 obyvateľov	569	20	3	37,50	0,53
04	2001 – 5 000 obyvateľov	296	10	3	37,50	1,01
Spolu		2 755	95	8	100,00	0,29

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Ukazuje sa, že čím vyššia veľkostná kategória obce, tým je vyššia úspešnosť v súťaži Dedina roka. V súťaži neuspela ani jedna obce s počtom obyvateľov do 500, hoci ich je na Slovensku najviac – až 41 % z obcí do 5000 obyvateľov. Len jedna štvrtina obcí s titulom Dedina roka je z obcí s celkovým počtom obyvateľov do 1000, pričom tieto obce predstavujú spolu 68 % všetkých obcí na Slovensku. Úspešnejšie sú obce s počtom obyvateľov nad 1000. Z toho je možné usudzovať, že súťaž je pre malé obce veľmi náročná a ich personálne, odborné a materiálne kapacity nie sú schopné konkurovať väčším obciam.

Vývoj počtu obyvateľov

Aj vývoj počtu obyvateľov sme sledovali za dve vývojové zhromažďovacie 30-ročné obdobia – obdobie socializmu od roku 1961 do roku 1991 a súčasné obdobie od roku 1991.

p.č	Obec	prírastok 1961-1991	%	prírastok 1991-2018	%	prírastok 1961-2018	%
01	Soblahov	+22	1,19	+440	23,48	+562	30,35
02	Hrušov	-214	-18,15	-123	-12,75	-337	-28,58
03	Vlachovo	-201	-17,43	-143	-15,02	-344	-29,83
04	Liptovská Teplička	+71	3,55	+376	18,10	+447	22,35
05	Dobrá Niva	+16	0,91	+101	5,70	+117	6,66
06	Oravská Lesná	-495	-14,84	+566	19,92	+71	2,13
07	Malé Dvorníky	+ 99	13,88	+314	38,67	+413	57,92
08	Spišský Hrhov	-213	-20,30	+753	78,19	+540	51,48
SPOLU		-915	-7,01	+2 294	22,94	+1 379	10,57

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Sledované obce dosiahli za obdobie 1961 – 1991 celkový pokles obyvateľstva o 7 %. Zatiaľ čo Slovensko za to isté obdobie dosiahlo nárast obyvateľstva o 19 %. Je to dôsledok riadenej urbanizácie

a zároveň aj dôkaz o tom, že skutočne išlo o vidiecke obce. Najväčší nárast zaznamenala obec Malé Dvorníky, ale to preto, že bola vtedy súčasťou strediskovej obce Veľké Dvorníky. Ostatné vtedy strediskové obce Liptovská Teplička a Dobrá Niva zaznamenali stagnáciu, či len veľmi mierny nárast obyvateľov. K nim možno prirátaj aj Soblahov. Naopak zarážajúci je výrazný pokles obyvateľstva Oravskej Lesnej.

Celkom opačný trend je za obdobie posledných 27 rokov. Kým na Slovensku je celkový nárast obyvateľstva len 3,1 %, tak v sledovaných obciach narástol počet obyvateľov o 23 %. Je to dôsledok zrušenia riadenej urbanizácie a umožnenie rozvoja všetkých obcí. Je to aj určitý doklad rastu záujmu o bývanie na vidieku. Len tie dve najmenšie obce nezaznamenali v tomto období nárast, ale ich pokles obyvateľstva bol nižší než v predchádzajúcom sledovanom období. To znamená, že i celkovo, ako jediné dve obce, zaznamenali pokles obyvateľov. Je vidieť, že hlavne prímestské obce Soblahov, Malé Dvorníky a Spišský Hrhov majú výrazný nárast počtu obyvateľov. Unikátny je v tomto hlavne Spišský Hrhov, ktorý v období socializmu mal klesajúci trend – percentuálne dosiahol najväčší úbytok obyvateľov a naopak po roku 1991 zaznamenal výrazný – percentuálne najvyšší nárast obyvateľstva – takmer až 80 %. Pozoruhodný je v tomto smere i obrat vývoja počtu obyvateľov v obci Oravská Lesná, keď do roku 1991 zaznamenala najvyšší absolútny pokles a po roku 1991 najvyšší absolútny nárast, hoci nepatrí medzi prímestské obce.

Ukazuje sa, že vývoj obyvateľstva v sledovaných obciach bol veľmi rozmanitý a rôznorodý. Medzi ocenenými obcami sú obce, ktoré mali stále stúpajúci trend počtu obyvateľov, ale aj obce, ktoré mali stále klesajúci počet obyvateľov, výnimkou je Oravská Lesná s veľkými výkyvmi vo vývoji počtu obyvateľov, keď najvyšší pokles do roku 1991 nahradil najvyšší nárast po roku 1991.

Bytový fond a výstavba rodinných domov

Medzi dôležité informácie o charaktere obcí tvoria aj údaje o štruktúre a veku bytového fondu a o obývanosti bytov i novej výstavbe rodinných domov. Vzhľadom na dostupnosť týchto údajov len zo štatistických údajov k roku 2011 uvádzame tabuľkové prehľady k tomuto roku.

Prvý tabuľkový prehľad udáva obývanosť a štruktúru bytového fondu

p.č.	Obec	Počet obyv.	byty celkom		obývané byty		obývanosť	neobývané byty	
			spolu	v RD	spolu	v RD		spolu	v RD
01	Soblahov	2 154	710	630	628	533	3,43	80	75
02	Hrušov	869	470	428	277	245	3,14	191	182
03	Vlachovo	866	343	316	279	254	3,10	60	58
04	Liptovská Teplička	2 412	706	639	615	574	3,92	85	65
05	Dobrá Niva	1 859	715	574	621	507	2,99	89	83
06	Oravská Lesná	3 299	1 167	1 034	823	710	4,00	340	323
07	Malé Dvorníky	1 038	339	330	307	300	3,38	31	29
08	Spišský Hrhov	1 333	360	275	328	259	4,06	32	16
SPOLU		13 830	4 800	4 246	3 878	3 402	3,56	910	831

Zdroj: ŠÚ SR

Z prehľadu je zrejmé, že v obciach prevažujú rodinné domy nad bytovými. Pre všetky obce je charakteristické, že majú vysoký podiel neobývaných bytov. V Oravskej Lesnej a v Hrušove, kde je najvyšší, súvisí hlavne s lazníckym charakterom osídlenia, ktoré obyvatelia opúšťajú.

Výstavba rodinných domov

p.č.	Obec	počet RD celkom	postavené v rokoch 1946 – 1990		postavené po roku 1990	
			Počet	v %	počet	v %
01	Soblahov	612	323	52,8	103	16,83
02	Hrušov	422	117	27,7	11	2,61
03	Vlachovo	308	160	51,9	24	7,79
04	Liptovská Teplička	513	316	61,6	44	8,58
05	Dobrá Niva	480	265	55,2	53	11,04
06	Oravská Lesná	1 044	475	45,5	180	17,24
07	Malé Dvorníky	328	183	55,8	81	24,70
08	Spišský Hrhov	260	131	50,4	68	26,15
SPOLU		3 967	1 970	49,66	564	14,22

Zdroj: ŠÚ

Je zrejmé, že podstatná časť výstavby rodinných domov v obciach pochádza z povojnového obdobia. Výnimkou je len obec Hrušov, ktorá ma najstarší bytový fond zo všetkých obcí. Naopak najpruďšia výstavba rodinných domov sa po roku 1990 udiala predovšetkým v prímestských obciach Soblahov, Malé Dvorníky a Spišský Hrhov, ale aj v Oravskej Lesnej, kde bolo po roku 1990 postavených najviac rodinných domov.

To potvrdzuje vlastne aj trendy vo vývoji počtu obyvateľov. Najväčšia bytová výstavba je tam, kde je o ňu aj najvyšší záujem. Zároveň to svedčí aj o tom, že obce dokázali ten záujem podchytiť a vytvoriť preň aj územno-technické podmienky.

Rozvojové programy obcí a medzisektorová spolupráca

Soblahov

Program rozvoja obce Soblahov na roky 2015 – 2020 bol schválený v obecnom zastupiteľstve 10. 6. 2015. Jeho cieľom je postupné využitie prírodného potenciálu obce so zabezpečením jej ekologickej stability, vybudovanie obce urbanisticky usporiadanej, zabezpečenej bytovou a občianskou vybavenosťou, s potrebnou technickou a sociálnou infraštruktúrou pre vytvorenie možností pre rozvoj podnikania, vznik pracovných príležitostí v obci a jej okolí, priaznivé podmienky pre materiálne zabezpečený a duchovne bohatý život hlavne pre vzdelanie, záujmové, kultúrne, športové a iné vyžitie, ako aj možnosti oddychu a rekreácie, pri primeranom zdravotnom a sociálnom zabezpečení. Dlhodobou víziou obce je vybudovanie občianskej spoločnosti na princípoch spolužitia aktivity a solidarity, s dobrými medziľudskými vzťahmi.

Program rozvoja obce má 5 strategických cieľov:

- rozvoj ľudských zdrojov,
- racionálne využívanie prírodného potenciálu,
- dobudovanie a rozvoj technickej infraštruktúry,
- dobudovanie a rozvoj sociálnej infraštruktúry,
- zabezpečenie ekonomickej stability samosprávy.

Program rozvoja obce je širokospektrálne zameraný a zohľadňuje špecifické postavenie sídla v sídelnej štruktúre, ako aj jeho vnútorný potenciál.

Obec Soblahov je aj aktívnym členom spolupráce obcí a súkromného sektora v Miestnej akčnej skupine (MAS) Inovec. Tá sa zameriava hlavne na rozvoj hospodárstva, infraštruktúry a služieb. Strategickým cieľom MAS je: „Zabezpečiť trvalú udržateľnosť ekonomického rozvoja, pracovné miesta a kvalitu života obyvateľov

podporovaním podnikateľských činností, rozvíjaním potenciálu cestovného ruchu, budovaním a udržiavaním infraštruktúry a skvalitňovaním miestnych základných, komunitných a sociálnych služieb.“

Špecifickými cieľmi sú:

1.1 Zvyšovanie konkurencieschopnosti poľnohospodárskych a potravinárskych podnikov.

1.2 Zvyšovanie diverzifikácie poľnohospodárskych aktivít a podpora rozvoja vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky.

1.3 Zvýšenie zamestnanosti a podpora podnikania a inovácií.

2.1 Zlepšovanie drobnej vidieckej infraštruktúry a miestnych služieb a zlepšovanie udržateľných vzťahov medzi rozvojovými centrami a zázemím.

3.1 Zabezpečiť efektívne fungovanie partnerstva a propagácie MAS a stratégie CLLD.

4.1 Využiť spoluprácu na národnej a medzinárodnej úrovni pre efektívne plnenie cieľov stratégie CLLD.

Obec využíva pre podporu svojho rozvojového programu hlavne opatrenia cieľa 2.1.

Hrušov

Obec má vypracovaný a v obecnom zastupiteľstve dňa 27. 10. 2015 schválený Program rozvoja obce na roky 2015 – 2024. Víziou obce je: „Obec Hrušov je jedinečná, infraštruktúrne vybavená, všetci ľudia žijúci v obci sú spokojní s bývaním, majú dostatok dobre platenej práce a sú spokojní aj s trávením voľného času. Turisti obec pravidelne navštevujú a aktívne využívajú jej danosti a služby.“

Strategickým cieľom obce je: „Zabezpečiť vyvážený a trvalo udržateľný rozvoj jedinečnej obce Hrušov, ktorý bude zameraný na zachovanie ľudových tradícií a na zlepšenie ekonomických

a sociálnych podmienok života v obci. Základom rozvoja obce bude zhodnotenie jej vnútorného potenciálu s využitím externých doplnkových zdrojov.“

Tento cieľ chce obec naplňať prostredníctvom štyroch špecifických cieľov:

- využitie potenciálu obce pre rozvoj podnikania a rozvoj cestovného ruchu „Zvýšenie príjmu“,
- dobudovanie novej a rekonštrukcia existujúcej infraštruktúry (technická, environmentálna, občianska, sociálna, kultúrna, športová) vrátane vzhľadu obce „Mať pohodu, vyžitie, štandard“
- udržanie a rozvoj kvality ľudských zdrojov v obci „Duchovný a odborný rast“,
- výchova a vzdelávanie v prospech zachovania prírody a kultúrnych hodnôt „Univerzálny občan“.

Program rozvoja obce odzrkadľuje jej silný komunitný charakter a snahu uchovania tradícií a hodnôt.

Obec Hrušov patrí k zakladajúcim členom občianskeho združenia MAS Hontianske Poiplie, ktoré vzniklo po rozdelení Miestnej akčnej skupiny Partnerstvo Krtíšskeho Poiplia v roku 2016. Vízia MAS Hontianske Poiplie je uvedená výzvou „Sme tu pre seba, aby sme si pomohli“: „Územie MAS Hontianskeho Poiplia využíva miestny potenciál na rozvoj cestovného ruchu a tvorbu pracovných príležitostí v poľnohospodárstve, službách a výrobe, pričom dbá na primerané využívanie miestnych zdrojov. Územie je komplexne vybavené infraštruktúrou a využíva postupy vedúce k zachovaniu kvalitného životného prostredia. Spolupráca a partnerstvo sú rozvíjané na všetkých úrovniach a do verejného života zapája širokú verejnosť.“

Strategický cieľ je sformulovaný takto: „Hontianske Poiplie do roku 2023 zabezpečí pre svojich obyvateľov významné zlepšenie v dobudovaní infraštruktúry a v ochrane životného prostredia, vytvorí nové pracovné miesta na základe využitia miestneho

potenciálu a bude využívať mieste tradície pre rozvoj cestovného ruchu.“

Strategické priority:

- Infraštruktúra a životné prostredie.
- Tvorba pracovných miest na základe využitia miestneho potenciálu.
- Tradície a cestovný ruch.

Vlachovo

Obec Vlachovo má spracovaný Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja na obdobie rokov 2016 – 2020, ktorý bol schválený 9. marca 2016. V ňom si zadefinovali nasledovnú víziu: „Obec Vlachovo bude modernou a rozvíjajúcou sa obcou, s kvalitnou technickou a sociálnou infraštruktúrou, v ktorej žijú a pôsobia vzdelaní, aktívni a angažovaní občania a zástupcovia obce, ktorí svojím záujmom o miestne dianie budú podporovať všestranný rozvoj obce. Obec bude predstavovať kombináciu atraktívneho územia pre život, podnikanie, ale vďaka svojim historickým a prírodným danostiam bude zároveň vhodným miestom pre návštevu. Vďaka kombinácii kvalitnej občianskej vybavenosti, kvalitného životného prostredia, pokojnému a priateľskému vidieckemu prostrediu bude Vlachovo príťažlivým miestom pre život.“

Túto víziu chce obec naplňať prostredníctvom troch priorít:

- Hospodárska oblasť
- Sociálna oblasť
- Environmentálna oblasť

Pre každú z daných oblastí boli následne zadefinované jednotlivé strategické ciele a konkrétne opatrenia, ktoré slúžia k dosiahnutiu stanovených cieľov. Všetky ciele boli stanovené v nadväznosti na analýzu hlavných disparít a faktorov rozvoja obce a ich naplnením bude zabezpečený jej trvalo udržateľný rozvoj. Program

rozvoja obce, vzhľadom na jej postavenie a veľkosť je pomerne ambiciózny. Obec nie je členom žiadneho verejno-súkromného partnerstva.

Liptovská Teplička

Obec má vypracovaný Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja na obdobie rokov 2015 – 2020, ktorý bol schválený obecným zastupiteľstvom 22. 4. 2016.

Víziu obce charakterizovali takto: „Chceme, aby v roku 2020 bola Liptovská Teplička:

- bezpečnou dobre hospodáriacou a vhodne riadenou obcou,
- obcou aktívne podporujúcou rozvoj podnikania a kvalitnú infraštruktúru,
- obcou chrániacou a zveľaďujúcou kultúrne i prírodné dedičstvo,
- obcou uvedomelých, sebavedomých a vzdelaných ľudí s pozitívnym a aktívnym prístupom k činnostiam pre rozvoj komunit,
- obcou vhodnou pre život obyvateľov (dostatočná ponuka práce, vhodné spojenie do najbližších centier, čistá a zdravá obec).

Túto víziu chce realizovať prostredníctvom troch globálnych cieľov:

- rozvinutá ekonomika produkujúca ďalšie rozvojové impulzy,
- zabezpečené všetky verejné služby občanom,
- kvalitné životné prostredie a aktivity obce a jej občanov zabezpečujúci pozitívny vplyv na životné prostredie.

Jednotlivé globálne ciele sú rozpracované následne do 12 špecifických cieľov. Program rozvoja obce odzrkadľuje jej pomerne izolovanú polohu so silným komunitným a aktívnym charakterom v jedinečnom prírodnom prostredí.

Liptovská Teplička je do multisektorovej a interkomunálnej spolupráce zapojená prostredníctvom Miestnej akčnej skupiny Pro Tatry. Hlavným cieľom stratégie CLLD MAS Pro Tatry je

integrovateľný rozvoj územia založený na princípoch LEADER. Strategickým cieľom je „zvýšiť kvalitu života na území Pro Tatry o. z. prostredníctvom rozvoja miestneho hospodárstva, rozvoja cestovného ruchu, sieťovania služieb, dobudovaním infraštruktúry, zachovaním prírodného a kultúrneho bohatstva, zlepšením kvality sociálnych služieb a životného prostredia prostredníctvom využitia miestneho potenciálu“. V rámci stratégie CLLD boli stanovené štyri priority, z toho 3 investičného charakteru, a to:

- rozvoj malého a stredného podnikania,
- podpora rozvoja cestovného ruchu,
- zvyšovanie kvality života obyvateľov.

Štvrtou prioritou je prioritou neinvestičného charakteru, a síce efektívna činnosť MAS.

Dobrá Niva

Obec Dobrá Niva má spracovaný Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja na obdobie rokov 2017 – 2026, schválený v obecnom zastupiteľstve 6. 6. 2019.

Hlavná vízia obce znie: „Na základe vzájomnej spolupráce – partnerstva samosprávy, podnikateľov, občanov obce Dobrá Niva, ako aj nadradených orgánov štátnej správy a samosprávy vytvoriť lepšie životné podmienky pre občanov obce znížením nezamestnanosti, podporou podnikateľských aktivít, rozšírením a dobudovaním infraštruktúry, zlepšením podmienok pre vzdelávanie, zvýšením záujmu občanov o veci verejné. Najväčšiu pozornosť je potrebné venovať rozvoju cestovného ruchu s využitím miestnych zdrojov, bohatej histórie a miestnych prírodných krás, ktoré sú unikátne nielen v rámci geografických hraníc Slovenskej republiky.“

Strategickým cieľom je „zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj obce Dobrá Niva, ktorý bude zameraný hlavne na trvalý eko-

nomický rast pri rešpektovaní environmentálnych požiadaviek a obmedzení súvisiacich s existenciou chránených lokalít. Ekonomický, kultúrny a spoločenský rast bude zabezpečený prostredníctvom disponibilného potenciálu nachádzajúceho sa v ľudských, prírodných a ekonomických zdrojoch. Hlavné zameranie ekonomickej činnosti bude obec smerovať do ekologicky nezávadných prevádzok v oblasti cestovného ruchu a vybraných oblastí potravinárstva, lesného hospodárstva, drevovýroby a poľnohospodárstva, pre ktoré má ideálne rozvojové predpoklady“.

Tento strategický cieľ chce obec realizovať prostredníctvom 11 prioritných programov:

- hospodárstvo a vedecko-technický rozvoj,
- doprava a komunikácie,
- technická infraštruktúra,
- odpadové hospodárstvo,
- životné prostredie,
- sociálna oblasť a zdravotníctvo,
- vzdelávanie a šport,
- kultúra,
- propagácia a cestovný ruch,
- administratíva a bezpečnosť,
- informatizácia obce.

Program rozvoja obce je obsahovo veľmi široko zameraný, čo odzrkadľuje jej významné hospodárske postavenie a silný vnútorný potenciál.

Obec Dobrá Niva je členom Miestnej akčnej skupiny Hontiansko-Dobronivské partnerstvo. Toto partnerstvo má nasledovnú víziu: „Územie bude v roku 2023 disponovať kvalitnou infraštruktúrou a pestrou ponukou pracovných príležitostí, ktoré spolu s kvalitným životným prostredím a možnosťami spoločenského života a oddychu udržia mladých obyvateľov v území a budú prispievať k zvyšovaniu celkovej atraktivity územia. Ľudia

budú vzájomnou spoluprácou rozvíjať tvorivé prostredie, v ktorom sa bude inovatívne využívať potenciál územia v záujme trvalého zabezpečovania priaznivých podmienok pre kvalitný život. Pritom budú chrániť a zveľaďovať prírodné, kultúrne a historické dedičstvo pre súčasné i budúce generácie a pre rozvoj cestovného ruchu.“

Stratégia územného rozvoja MAS má 4 strategické ciele:

- rozvoj podnikania, cestovného ruchu a agroturistiky v regióne,
- zakladanie nových podnikov a podpora zamestnanosti na vidieku,
- zlepšenie stavu technickej infraštruktúry v obciach, a tým zvýšenie kvality života obyvateľom na vidieku,
- podpora participácie, informovania a vzdelávania obyvateľstva, ktoré sú rozpracované do opatrení.

Oravská Lesná

Obec má vypracovaný Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja na obdobie rokov 2016 – 2025. V rámci neho predstavuje aj svoju pomerne obsiažnu víziu: „Obec bude vyvážené a ohľaduplne využívať svoje prírodné bohatstvo za účelom jeho ekonomického a ekologického zveľaďovania. V súvislosti s rozvojom sa bude snažiť propagovať existujúce prírodné hodnoty v rámci CHKO Hornej Oravy a ostatných lokalít NATURA 2000. V súvislosti s rozvojom cestovného ruchu sa bude snažiť aj o čo najlepšie prezentovanie svojich kultúrnych tradícií a zvyklostí v duchu rozvoja kultúrneho povedomia nielen v regióne Hornej Oravy, ale aj za hranicami Slovenskej republiky. Vytvorí podmienky na dobudovanie rekreačného priestoru v rámci lyžiarskeho strediska, ale aj mimo neho. Do šírenia kultúrnych hodnôt sa budú zapájať hlavne kultúrne spolky orientujúce sa na prezentáciu tradičných remesiel a zvyklostí. Z hospodárskeho hľadiska obec vytvorí priaznivé podmienky na rozvoj tradičných výro-

ných a nevýrobných odvetví, pre rozvoj ktorých má obec najväčší potenciál – lesníctvo, drevovýroba, poľnohospodárska produkcia a drobné výrobné prevádzky, ktoré neovplyvňujú kvalitu bývania. V oblasti propagácie sa obec zameria na prezentáciu vlastných kultúrno-historických hodnôt a kultúrnej identity typickej pre túto oblasť Slovenska. Obec sa stane príjemným sídlom zabezpečujúcim komplexné sociálne služby pre svojich obyvateľov. V obci funguje materská a základná škola, v ktorých každý rok stúpa počet detí. Materská aj základná škola sú komplexne vybavené, čo sa týka interiérov, ako aj exteriérov. Žiakom je k dispozícii komplexne vybavený športový areál s multifunkčnými ihriskami, detskými ihriskami a dopravným ihriskom.“

Takisto má obec aj široko formulovaný strategický cieľ: „Zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj obce Oravská Lesná, po ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a environmentálnej stránke. Ekonomický, kultúrny a spoločenský rast bude zabezpečený prostredníctvom disponibilného potenciálu nachádzajúceho sa v ľudských, prírodných a ekonomických zdrojoch. Hlavné zameranie ekonomickej činnosti bude obec smerovať do nezávadnej výroby, cestovného ruchu a poľnohospodárstva, pre ktoré má ideálne rozvojové predpoklady. Zabezpečiť ochranu životného prostredia a jeho zveľaďovanie hlavne v podobe rozvoja a kultivácie oddychových zón v obci a v jej blízkom okolí. Obec bude podporovať výrobu, ktorá nezaťažuje životné prostredie. Vytvorí podmienky na výstavbu a rozšírenie existujúcich poľnohospodárskych zón za účelom zlepšenia situácie na trhu práce. Systematickými opatreniami pre podporu malého podnikania sa bude snažiť znižovať vysokú nezamestnanosť. V oblasti cestovného ruchu vytvorí podmienky pre šírenie tradičných kultúrnych hodnôt – organizovaním folklórnej slávnosti, rekonštrukciou tradičných stavieb, ale aj ostatných historických pamiatok. Pre obyvateľov dôchodkového veku vytvorí podmienky pre dôstojné prežitie staroby.“

Ani na prioritných osiach nešetrila a má ich schválených celkom 11:

- hospodárstvo a vedecko-technický rozvoj,
- doprava a komunikácie,
- technická infraštruktúra,
- odpadové hospodárstvo,
- životné prostredie,
- sociálna oblasť a zdravotníctvo,
- školstvo a šport,
- kultúra,
- propagácia a cestovný ruch,
- administratíva a bezpečnosť,
- informatizácia obce.

Program rozvoja obce je veľmi precízne a podrobne spracovaný a odzrkadľuje unikátne postavenie i charakter obce, ako aj jej veľmi bohatý potenciál.

Obec je súčasťou Miestnej akčnej skupiny Biela Orava, v ktorej sú takmer všetky obce okresu Námestovo. Vízia miestnej akčnej skupiny znie: „Územie Miestnej akčnej skupiny Biela Orava bude v roku 2030 patriť k najdynamickejšie sa rozvíjajúcim regiónom s množstvom detí a vzdelanej mládeže, dostatkom pracovných príležitostí a kvalitnými komunitnými službami pre sociálne odkázaných občanov. Obyvatelia a návštevníci regiónu budú žiť v čistých, upravených a predovšetkým bezpečných obciach a mestách. Ekonomika bude ťažiť z intenzívnej spolupráce subjektov vo vnútri regiónu ako aj mimo neho. Územie dokonale využije svoj potenciál pre cestovný ruch, pracovitost a pohostinnosť tunajších ľudí, ako aj jedinečnú kultúru a tradície typické pre tento najsevernejší kút Slovenska.“

Strategickými cieľmi stratégie CLLD MAS Biela Orava sú „zlepšenie kvality života obyvateľov a návštevníkov regiónu a rast jeho konkurencieschopnosti prostredníctvom podpory inovatívneho

podnikania a tvorby udržateľných pracovných miest, rozvojom komunitných služieb, zvyšovaním bezpečnosti a zlepšovaním vzhľadu verejných priestranstiev, vytváraním podmienok pre aktívny život detí a mládeže, pri rešpektovaní pravidiel ochrany životného prostredia“.

Stratégia má 4 priority:

- podpora podnikania a tvorby pracovných miest využívajúcich miestne zdroje,
- udržateľný rozvoj komunitného a spolkového života a rozvoj spolupráce založených na ochrane ľudských hodnôt, zachovávaní a využívaní kultúry, tradícií, historického a prírodného bohatstva pre rozvoj regiónu, zlepšovanie foriem spolupráce,
- atraktívne a bezpečné obce a mestá otvorené pre obyvateľov a návštevníkov s dôrazom na deti a mládež.
- efektívna činnosť MAS.

Malé Dvorníky

Obec má vypracovaný Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja na obdobie rokov 2015 – 2020, schválený zastupiteľstvom dňa 12. 10. 2015. Víziu obce sformulovali takto: „Chceme, aby v roku 2020 v každej prioritnej oblasti (v hospodárskej, sociálnej, environmentálnej) obec Malé Dvorníky bola konkurencieschopná. Obec Malé Dvorníky sa intenzívne bude starať o marginalizované skupiny a bude podporovať rovnosť príležitostí. Ľudia sa budú zaujímať o dianie v obci a venovať svoj čas aj skrášľovaniu svojho okolia a obce. V obci bude populárny zdravý životný štýl, pre šport a relax budú slúžiť nové ihriská. Počet obyvateľov obce bude stabilizovaný na úrovni nad 1200 aj v dôsledku rozšírenia možností získavania nových nájomných bytov. Technická infraštruktúra obce bude na vysokej úrovni, verejné budovy budú

na prevádzku energeticky nenáročné (medzi inými kultúrny dom a budova obecného úradu budú zrekonštruované), verejné osvetlenie bude zrekonštruované, staré environmentálne záťaže budú odstránené, rekultivované. Kvalita životného prostredia bude vysoká, ku ktorej bude prispievať aj novovybudovaná verejná kanalizácia v obci. Miestna ekonomika bude založená na cestovnom ruchu a na miestnych zdrojoch. Technická infraštruktúra obce bude na vysokej úrovni, verejné budovy budú na prevádzku energeticky nenáročné, kultúrny dom bude zrekonštruovaný, systém verejného osvetlenia bude zrekonštruovaný, požiarna zbrojnica bude mať prístavbu novú vonkajšiu omietku, miestne komunikácie budú zrekonštruované, k dispozícii budú nové cyklistické chodníky a komplexne vybudovaná verejná kanalizácia dostupná pre všetky domácnosti a organizácie v obci. Kvalita životného prostredia bude vysoká, pre obyvateľov a návštevníkov obce budú k dispozícii atraktívne parky na relax a oddych.“

Globálny cieľ Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Malé Dvorníky je udržateľný rast životnej úrovne obyvateľov a konkurencieschopnosť obce. Strategickým cieľom je vytvorenie vhodného sociálnoekonomického a trvalo udržateľného prostredia, ktoré bude podporovať vlastné úsilie a výkony obyvateľov pri tvorbe pracovných príležitostí, povedie jednotlivcov k dobrovoľnej zodpovednosti o sociálne slabších a o životné prostredie.

Strategickým cieľom v hospodárskej oblasti je trvalo udržateľný hospodársky rozvoj založený na miestnych zdrojoch. V sociálnej oblasti kvalitné sociálne služby zabezpečujúce spokojnosť medzi obyvateľmi obce, v environmentálnej oblasti zdravé životné prostredie v obci.

Strategickými rozvojovými prioritami obce sú:

- trvalo udržateľný ekonomický rozvoj obce,
- investície do občianskej infraštruktúry obce,

- investície do dopravnej a technickej infraštruktúry obce
- ochrana životného prostredia.

Program rozvoja obce má veľmi detailne, obširne a až veľmi konkrétne vypracovanú svoju víziu, ktorá odzrkadľuje potreby jej občanov a úlohy rozvoja. Program je veľmi racionálny a pragmatický.

Malé Dvorníky sú členom Miestnej akčnej skupiny Vodný raj – Aquaparadiso – Víziparadicsom a víziou MAS je: „Sme atraktívnou a ekonomicky vyspelou vidieckou oblasťou, v ktorej je priestor pre iniciatívu a tvorivosť každého, kto chce priložiť ruku k dielu a ďalej podporiť náš rozvoj, zlepšiť podmienky života a zhodnotiť disponibilný potenciál. Sme územím, kde obyvatelia radi a spokojne žijú svoj kvalitný a zmysluplný život, oblasťou, v ktorej vládne partnerstvo, dôvera, entuziazmus ľudí a úcta k vlastnej histórii a k vlastným tradíciám. Výkonná ekonomika s dostatkom pracovných príležitostí, zdravé životné prostredie, kvalitná infraštruktúra a image príťažlivej turistickej destinácie sú úspechy, ktoré neustále zveľaďujeme a rozvíjame.“ Strategickým cieľom je „skvalitniť život na vidieku a zabezpečiť jeho zdravý a harmonický trvalo udržateľný rozvoj pri zachovaní hodnôt a tradícií vidieka pre súčasné a budúce generácie“.

Priority si stanovili takto:

- diverzifikácia vidieckeho hospodárstva smerom k rozvoju malého a stredného podnikania, remesiel, služieb, malého podnikania a ťažiskovo k vidieckemu cestovnému ruchu,
- rozvoj ľudského kapitálu, vzdelanosti a informovanosti,
- základná infraštruktúra a služby,
- tvorba partnerstiev a cezhraničná spolupráca, posilňovanie kapacít a výmena know-how.

V rámci každej strategickej priority je zadefinovaný špecifický cieľ, ktorého naplnenie prispeje k docieleniu vyššie uvedeného strategického cieľa.

Spišský Hrhov

Obec má spracovaný Program rozvoja obce na roky 2017 – 2023, schválený v zastupiteľstve 30. 10. 2017. Má tri strategické oblasti:

- environmentálna oblasť a oblasť technickej infraštruktúry,
- ekonomická oblasť a oblasť cestovného ruchu,
- sociálna oblasť, kultúry a športu,

ktoré sú rozpracované do ôsmich priorít:

- vytvárať čisté a zdravé prostredie obce,
- prispôbiť stav technickej infraštruktúry v obci európskym štandardom a potrebám občanov,
- zlepšiť podmienky pre ekonomickú aktivitu a zamestnanie v obci,
- zatriktívniť obec ako originálnu destináciu cestovného ruchu,
- vytvoriť podmienky pre sociálne a zdravotnícke služby pre občanov v obci,
- vytvárať podmienky pre aktívne trávenie voľného času obyvateľov,
- posilňovať spolupatričnosť a súdržnosť obyvateľov,
- podporovať rast vzdelanosti občanov.

Každá z priorít je rozpracovaná do špecifických cieľov a opatrení.

Program rozvoja obce je spracovaný na vysokej kvalitatívnej úrovni s veľmi dobre štruktúrovaným obsahom a s identifikovateľným silným participatívnym prístupom.

Obec nie je členom miestnej akčnej skupiny, medzikomunitnú spoluprácu rozvíja cez mikroregión Spišská Občina.

Územný rozvoj obcí

Soblahov

Obec Soblahov leží vo východnej časti Trenčianskej kotliny 6 km na juhovýchod od Trenčína. Obec s farou sa spomína prvýkrát v roku 1332 ako Sabula. Obec vznikla z pôvodnej poddanskej usadlosti patriacej trenčianskemu panstvu a už v 14. storočí mala vyvinutú richtársku správu. Obec je však omnoho staršia, prvopočiatky osídlenia siahajú až do eneolitu. Poľnohospodárstvo bolo nevýnosné, a tak sa obyvatelia venovali obchodu s drevom. V 16. storočí sa v obci rozvinulo rybníkárstvo, ktoré v 17. storočí zaniklo. V 16. storočí sa tu usídlili novokrstenci a založili tzv. Soblahovský habánsky dvor. Z ich radov pochádzali zruční remeselníci, najmä nožiari, sedlári a hrnčiari. Za prvej ČSR sa obyvateľstvo zaoberalo poľnohospodárstvom. Bol tu i kameňolom.

Obec patrí svojím charakterom medzi reťazové kolonizačné dediny (Súpis pamiatok na Slovensku). Jej priestorovo-organizačné usporiadanie vychádza zo založenej štruktúry a polohy obce ležiacej na rozhraní Považského podolia a Strážovských vrchov. Ide o koncovú obec, čo tvorí pozitívny prvok z hľadiska zachovania kompozičnej osnovy obce.

Obec je charakteristická vidieckym charakterom zástavby s prevládajúcou maximálnou výškou zástavby do dvoch podlaží. Dominantou obce je kostol situovaný v strede obce na miernom kopčeku ohradenom kamenným múrom.

V obci, vzhľadom na historicky založený typ zástavby – reťazová zástavba pozdĺž Soblahovského potoka, nie je identifikovateľné klasické centrum obce. Nosné prvky objektov, ktoré spravidla vytvárajú centrá obcí sú v obci lokalizované izolovane, pozdĺž komunikácie, prevažne v najstaršej časti obce, pričom len v poslednom období sú čitateľné náznaky možného centra pri obecnom úrade. Funkciu centra však veľmi vhodne nahrá-

dza veľmi príťažlivá os s objektmi vybavenosti a zelene pozdĺž potoka.

Územný plán rešpektuje organizačnú a priestorovú štruktúru, hlavné kompozičné osi, významne ovplyvňuje pôvodnú urbanistickú štruktúru a obec formuje do kompaktného celku. Návrh ÚPN rešpektuje základné princípy urbanistickej kompozície.

Žiaľ, v obci došlo v roku 2005, na základe presadzovania vlastníckych vzťahov nad urbanistickými princípmi, k porušeniu koncepcných a kompozičných zákonitostí, čo sa prejavilo narušením harmónie v pôdoryse obce. Vytvorila sa nová – vedľajšia kompozičná os, ktorá nadväzuje na hlavnú kompozičnú os obce.

Územný plán obce ráta s nárastom počtu obyvateľov do roku 2025 na 3000. S rozvojovými plochami sa uvažuje smerom na Mníchovskú Lehotu.

V obci je zrejмый záujem zachovať tradičnú architektúru, čo dokumentuje citlivá rekonštrukcia pôvodných domov, ako aj snaha o zachovanie typického domu s výškou, rešpektovaním pôvodnej architektúry pri novostavbách a realizácia estetickej drobnej architektúry z dreva – autobusové čakárne, studne, lavičky, mosty.

Najvzácnejšou kultúrnou pamiatkou v Soblahove je ranogotický kostol sv. Mikuláša biskupa z prvej polovice 14. storočia. Zaujímavú históriu má i socha sv. Jána Nepomuckého, ktorú obci daroval v 18. storočí gróf Ilešházi. Nad obcou pri cintoríne sa nachádza obnovená kaplnka sv. Vendelína z roku 1802.

V katastri obce sú dve štátne prírodné rezervácie. Obec je bohatá na vodné zdroje. V blízkosti vyvierajú minerálne pramene – kyselky.

Hrušov

Obec Hrušov sa prvýkrát spomína v starých písomných správach z roku 1272 (oficiálna zmienka je z roku 1285). K pôvodu mena sa viaže legenda o veľkom výskyte planých hrušiek. Ako ke-

dysi v týchto rokoch žili ľudia sa dozvedáme z nálezov kostrového pohrebiska medzi Lúčkou a Bralom, v ktorom sa našli krčiazky, gombíky a aj pozostatky čepcov (pozostatky malých sklenených korálikov). Hrušov patril bzovickému panstvu, ale v 16. až 17. storočí bola dedina poplatná Turkom.

Hrušov sa nachádza v západnej časti okresu Veľký Krtíš, rozprestiera sa na svahoch Krupinskej planiny vo veľmi členitom teréne. Osídlenie Hrušova je typické pre hornaté oblasti Novohradu a Hontu, tzv. hromadné dediny a lazy, zachované do súčasnosti. V samotnej dedine Hrušov je nepravá vretenovitá zástavba.

Pre obec Hrušov je charakteristická dvojrezidenčnosť. Obyvatelia hospodárili počas týždňa na lazoch a v nedeľu sa schádzali v dedine. Tento charakter spôsobu života sa odrazil aj v miestnom názvosloví, keď jednotlivé usadlosti dostávali mená svojich zakladateľov a rodín. Takýmto spôsobom žili obyvatelia Hrušova až do roku 1979, kým bolo v obci súkromné hospodárenie a pokiaľ nedošlo ku kolektivizácii. Obyvatelia obce sa od najstarších čias, na ktoré existujú písomné pramene, živili poľnohospodárstvom. Okrem pestovania bežných plodín sa zaoberali chovom dobytky, oviec a vinohradníctvom.

Rozvoj obce sa neriadi územným plánom, ale možnosťami využívania prelúk a voľných plôch v intraviláne. Nová zástavba domov sa koncentrovala hlavne v juhovýchodnej časti obce mimo pôvodnej štruktúry, a teda zásadne neovplyvnila charakter dediny. Naproti tomu výstavba základnej školy s materskou školou a kultúrneho domu v južnej časti obce v 80. rokoch 20. storočia, keď obec zaznamenala nárast obyvateľstva, už do štruktúry zástavby zasiahla veľmi výrazne. Tieto objekty založili nové centrum obce, na terase nad obcou, kde dovtedy bol umiestnený len kostol. Nové centrum sa dokončovalo vybudovaním amfiteátra pre festival Hontianska paráda.

Samostatnú štruktúru v osídlení obce tvorí rómska osada se-

verne od pôvodnej štruktúry obce, kde doteraz žije rómska komunita v horších sociálnych podmienkach. Prístup obce k rómskym obyvateľom je veľmi pozitívny.

Historické centrum obce je v údolí v strede obce. Pôvodné ľudové domy sa postupne opravujú na miestne múzeá a využívajú sa počas Hontianskej parády, ako špecifické produkty hontianskeho pohostinstva a kultúry. Obec je príkladom pozitívneho vzťahu k pôvodnej ľudovej architektúre, a to nielen v historickej časti obce, ale aj na lazoch.

Uprostred obce stojí pomník padlým hrdinom SNP a pamätná tabuľa obetiam prvej a druhej svetovej vojny. Kultúrnou pamiatkou a dominantou obce je neskorobarokový katolícky kostol Všetkých svätých z 18. storočia. Krajinnou dominantou je Kalvária s kaplnkou, týčiaca sa nad dedinou na kopci Stráňa.

Obec je charakteristická symbiózou zástavby a zelene. Známa je hlavne organizovaním folklórneho festivalu Hontianska paráda. Lazy sa v súčasnosti využívajú prevažne na rekreačné účely.

Vlachovo

Obec Vlachovo sa nachádza v okrese Rožňava 21 km severozápadne od Rožňavy. Osídľovací proces územia Vlachova je výsledkom dlhoročného vývoja celkového osídlenia Gemera, ktoré postupovalo z juhu, z Rimavskej kotliny, proti toku všetkých gemerských riek na sever Slovenského rudohoria. Obec vznikla v prvej polovici 14. storočia ako banícka osada. Prvá písomná zmienka o obci sa zachovala z roku 1332. Podľa mienky historikov obec Vlachovo založili nemeckí baníci, ktorí postupujú hore údolím rieky Slaná objavili v chotári Vlachova väčšie zásoby železnej rudy. Začiatkom 15. storočia, keď sa Valasi usadili pri potoku, došlo k splynutiu osád a dedina sa premenovala na Olahpataka (Valasi pri potoku). Vlachovo do vlastníctva získali páni zo Štítnika (Bubekovci), a to medzi rokmi 1396 – 1427, čo

nakoniec aj deklaruje portálny súpis z roku 1427, keď už majetkové podiely v Lampertfalve (Olahpatak) vlastnili páni zo Štitníka. Až v roku 1642 donáciou od kráľa Ferdinanda III. získal gróf Matej II. Andrassy Krasnohorské panstvo, ktorého súčasťou bolo aj Vlachovo. V roku 1566 obec spustošili Turci. V 17. storočí tu pracovali 2 železné hámre. Začiatkom 19. storočia boli činné 4 slovenské pece a 4 hámre, v roku 1843 dal K. Andrassy postaviť vysokú pec, ktorá pracovala do konca storočia, ale prácu v hámroch zastavili už v polovici 19. storočia. Osadu volali po nemecky Lampertfalra a po domácky Lampertovo. Za prvej Československej republiky obyvatelia pracovali v baniach, v lesoch a poľnohospodárstve. V roku 1963 boli zrušené úpravne železných rúd.

Obec Vlachovo pozostáva z dvoch samostatne osídlených častí. K samotnej obci patrí v severnej časti katastra Vlachovská maša. Samotná obec pozostáva z dvoch častí – novšej a staršej sídelnej štruktúry, ktoré sú vzájomne plynule prepojené a vytvárajú rôznorodú skladbu.

Historicky najstaršia časť obce je vybudovaná po oboch stranách Kamenného potoka vo forme potočnej radovej výstavby. K staršej časti sa radí aj ulica postavená rovnobežne s riekou Slanou. V obci Vlachovo prevažuje nízko podlažná zástavba, nová výstavba je sústredená v južnej časti obce.

Ústredné priestranstvo obce tvorí evanjelický kostol, budova obecného domu, pamätník SNP v centre obce najstaršia urbanistická štruktúra nadväzuje na historicky cenný priestor centrálného šošovkovitého námestia, z ktorého vychádzajú miestne komunikácie, pričom hlavná cesta I/63 prechádza mimo centrálného priestranstva. Ustálený tvar centrálného priestranstva je datovaný v 19. storočí a nesie znaky typickej vidieckej zástavby úzkych murovaných kamenných domov so sedlovou pôvodne šindľovou strechou, dnes už s tvrdou krytinou. V obci sú aj štyri bytovky po

6 bytových jednotiek, sú situované na východnom a juhozápadnom okraji obce.

Občianska vybavenosť je sústredená jednak v starej centrálnej časti obce (Obecný úrad, zdravotná ambulancia detskej lekárky), ale aj južnejšie (obchodné stredisko), ako aj pozdĺž hlavnej dopravnej komunikácie (poštový úrad, reštaurácia a pohostinstvo, kultúrny dom, hasičská zbrojnica). Areál základnej školy spolu so školským ihriskom je umiestnený pri hornom rybníku.

Medzi pamiatkovo chránené objekty patrí pôvodne klasicistický kaštieľ z druhej polovice 18. storočia a pôvodne gotický kostol prestavaný v 19. storočí. Stojí na vyvýšenom mieste a je obohnaný obranným múrom zo 17. storočia so strieľňami.

Plochy verejnej zelene sú pri kaštieli, v priestore futbalového ihriska a cintorína. Výrazný kompozičný prvok okrem povodia rieky Slanej a plochy prírodných rybníkov predstavuje na druhej strane obce kúpalisko s amfiteátrom v lokalite Dolina. Územný plán obce ráta s nárastom počtu obyvateľov na 1000 do roku 2030. Rozvojové plochy sú vyčlenené severne a východne od obce. Počíta sa s výstavbou rodinných domov, ale aj s výstavbou bytových domov.

Obec je charakteristická symbiózou starej i novej zástavby v bohatej zeleni a jej atraktivitu zvyšuje prírodný koridor okolo rieky Slanej. Obec z hľadiska krajinárskeho patrí do osídlenej vidieckej poľnohospodárskej a rekreačnej krajiny.

Liptovská Teplička

Leží v hornej časti Čiernovážskej doliny v Teplickej kotline na severnom úpätí Nízkyh Tatier, vzdialená 17 km južne od Štrby a 25 km juhozápadne od Popradu. Obcou preteká potok Teplica, ktorý sa na jej severnom okraji vlieva do Čierneho Váhu. Obec vznikla okolo roku 1623 kolonizovaním poľsky hovoriacich goralov. Dokladom toho je dodnes zachované originálne nárečie,

ktoré prevzalo mnohé slová z poľského jazyka. Toto pozoruhodné nárečie sa používa ešte aj dnes v ustálenej podobe v dôvernom familiárnom a bežnom pracovnom, ale aj zábavnom styku.

Obyvatelia sa živili poľnohospodárstvom, drevorubačstvom a remeslami, ale aj pltníctvom. Spočiatku obyvatelia mali právo poľovať na divú zver a loviť ryby na základe tzv. šoltýskeho práva. Klčovali lesy a takto získané pozemky používali ako pastviny a aj ako ornú pôdu.

Liptovská Teplička je hromadná cestná dedina, jej základ tvorí ulicová zástavba vretenovite rozšírená, člení sa na niekoľko častí, ktoré majú vlastné funkčné zameranie aj v územnom pláne obce.

Centrálna časť obce je lokalizovaná v najširšej časti doliny, ktorá sa tu rozvetvuje do troch postranných údolí. Obytná zástavba je kompaktná, domy sú orientované štítom do ulice, dvory sú otvorené i uzavreté. Pôvodné domy sú zrubové, zväčša pomazané i obielené, trojpriestorové s pitvorom i so sieňou, časť je i pavlač pod odkvapom. Strechy sú sedlové, štít s podlomenicou. Stodoly tvoria samostatný zachovaný urbanistický celok v časti Stodolište.

Lokalita Kobyliarky sa nachádza na okraji sídla na vyvýšenej terase, z juhu je ohraničená lesom. Je tu sústredená výstavba rodinných domov v pozdĺžnom smere východ – západ až po lokalitu Čierny grúň.

Lokalita Čierny grúň – Smrečiny sa nachádza na západnom okraji sídla v malebnom údolí a má športovo-rekreačnú funkciu s lyžiarskym vlekom, záchytným parkoviskom a vybavenosťou.

Lokalita Uhlárová sa nachádza na južnom okraji sídla v postrannom údolí. Pozostáva z rodinných domov a v ich uzávere je drevospracujúca prevádzka a športové centrum s futbalovým ihriskom s tribúnou, multifunkčným, detským, workoutovým a basketbalovým ihriskom, plochou na inline a viacúčelovou budovou šatní.

Lokalita Turnička – Za cintorínom leží na juhovýchodnom okraji obce na úpätí masívu Štrkovec. Susedí s lokalitou Stodolište a pre centrum obce vytvára malebnú kulisu. Je to pamiatkovo chránené územie (nie je oficiálne vyhlásené) s unikátnymi pivničkami vyhlbenými v skalnom masíve. Nachádza sa tu aj amfiteáter a v lokalite Kríž za plotmi.

Lokalita Pilisko je na severovýchodnom okraji obce na juhovýchodnom svahu masívu Pod Zalom, je zastavaná rodinnými domami. V časti Kufajka je rómska osada.

Lokalita Zaglinka leží v údolí Čierneho Váhu na východnom svahu vršku Nový diel. Je tu lokalizované poľnohospodárske družstvo a už v chotári Vikartoviec sa nachádza rekreačná chatová výstavba aj s Vikartovským mlynom (rekreačné zariadenie). Lokalita je doplnená lyžiarskym vlekom s vybavenosťou. V dolnej časti sa nachádza čistička odpadných vôd pre obec Liptovská Teplička.

Svojráznosť tejto pomerne izolovanej, ale veľmi životaschopnej obce dopĺňajú ojedinelé terasovité políčka, ktoré sú však nezvykle realizované aj kolmo na vrstevnice, teda po spádnici.

Obec sa príkladne stará o kultúrne dedičstvo, získala aj Cenu SR za krajinu v roku 2014 a aj Uznanie ceny Rady Európy 2015. Pravidelne organizuje folklórny festival a má aj vlastnú obecnú televíziu.

Medzi kultúrne pamiatky v obci patria drevený strážny domček, drevená železničná stanica a drevený ľudový dom.

Dobrá Niva

Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1241, ale už od roku 1254 na základe výsadnej listiny patrila medzi mestecká so slobodnou voľbou richtára, farára a oslobodené od robôt pre Zvolenský hrad. Jej slobodu narúšali nielen držitelia dobronivského hradného panstva, ale aj Turci a povstalecké a cisárske vojská

v 16. – 17. storočí. V roku 1851 stratili platnosť kráľovské privilégiá a z mestečka sa stala obcou. Z roku 1796 je zachovaná najstaršia písomná zmienka o Spoločnom cechu majstrov rozličných remesiel v mestečku Dobrej Nive. Cech dostal vlastné artikuly v roku 1842. V roku 1876 bol založený remeselnícky spolok, ktorý zanikol v roku 1949.

Obyvatelia sa živili poľnohospodárstvom, z remeselníkov boli najznámejší kováči.

Pôvodnú urbanistickú štruktúru tvorí hromadná cestná zástavba. Z 19. a 20. storočia sa zachovali kamenné dvojdomy so spoločnou bránou a dvorom obostavané hospodárskymi budovami pôvodne so sedlovou slamenou strechou, ale aj murované domy so vstupným pitvorom. Z uličnej priečne radenej, vývojom vejárovite rozvetvenej zástavby sa Dobrá Niva vyvinula v obec s hromadnou zástavbou.

V obci sú dve hlavné kompozičné osi, je to dnešná št. cesta prvej triedy, ktorá prechádza zastavaným územím obce v smere sever – juh a druhá kompozičná os vo východnej časti. Obe časti obce sú od seba oddelené vodným tokom Nerestnica a železničnou traťou a tvoria akoby dve samostatné štruktúry. Základné kompozičné prvky obce tvoria architektonické dominanty – kostoly a hodnotná historická zástavba. Pôdorysná a urbanistická štruktúra obce, ako aj architektúra pôvodných objektov tvorí identitu obce a predstavuje najvyššie estetické hodnoty obce. Táto hodnotná organická štruktúra zástavby bola narušená v období socializmu novými priamymi uličnými koridormi a výstavbou domov štvorcového pôdorysu.

Nové rozvojové plochy pre bývanie priamo nadväzujú na existujúce zastavané územie obce vo východnej časti a kopírujú pôvodnú osnovu zástavby. Územný plán počíta s nárastom obyvateľov do roku 2025 na 2200.

V obci Dobrá Niva sú zachované nehnuteľnosti vykazujúce

historické a architektonické hodnoty, pre ktoré sa stávajú predmetom pamiatkového záujmu, a to z hľadiska zachovania ich historického pôdorysného tvaru zástavby, hmotovo priestorového a architektonického riešenia so zachovanými tvaroslovnými architektonickými prvkami ľudovej architektúry. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu Slovenskej republiky sú evidované nasledovné kultúrne pamiatky: usadlosť na Mlynskej ulici č. 34/87 z 1. pol. 19. storočia, dom ľudový, parc.č. 518/1, brána, parc.č. 518/2, stodola, parc.č. 518/3, sýpka, parc.č. 519, evidovaná, rím.-kat. kostol sv. Michala z roku 1241, pôvodne románsky, fara z 90. r. 18. stor., barokovo klasicistický ev. a. v. kostol, z roku 1784 – 1785, obnovený po požiari v roku 1957. Dom u Lukáčov stratil nezmyselnými stavebnými prestavbami nevratne svoju pamiatkovú hodnotu.

Archeologické nálezy v katastrálnom území Dobrej Nivy potvrdzujú osídlenie už od obdobia paleolitu – z lokality Kopanice. Z mladšej doby kamennej je z Dobrej Nivy doložená kamenná sekera – a z doby bronzovej pochádzajú okuliarovité závesky, nájdené v lokalite Bariny a z doby železnej keramika z lokality Háj. Na tejto polohe je potvrdené aj osídlenie z doby rímskej. Tento historický horizont sa podarilo zistiť aj na lokalite Pod Vtáčnikom. Z lokality Ďurianová sú nálezy z obdobia stredoveku. V zastavanom území a mimo zastavaného územia obce Dobrá Niva sú evidované archeologické lokality: Háj – osídlenie z doby laténskej, Kopanice – mladší paleolit, Vtáčnik – výšinná poloha, doba rímska, Pod Vtáčnikom – doba rímska a včasný stredovek a z neznámej lokality z doby eneolitu – bronzový dept.

Do evidencie pamätihodností obce možno zaradiť okrem hnuiteľných vecí a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce.

Oravská Lesná

Obec Oravská Lesná leží na severe Slovenska v Slovenských Beskydách 26 km západne od Námestova. Najprv bola drevorubačskou osadou, začala sa osídľovať v roku 1732. Obyvatelia sa živili hlavne prácami v lese, výrobou plátna a zberom lesných plodín. Poľnohospodárstvo nebolo výnosné.

Obec má charakter voľnej reťazovej kolonizačnej dediny. Vytvára ju polyfunkčná urbanistická štruktúra tvorená kompaktnou zástavbou a rozptýlenými lazmi. Hlavnú kompozičnú os obce tvorí cesta II/520, ktorá prepája Oravu s Kysucami. Zástavbu tvorí jednotná mierka rodinných domov. Malebnosť pôvodnej drevenej zástavby sa postupne mení rôznymi stavebnými zásahmi. Hustota zástavby je daná konfiguráciou terénu, ktorý je svažitý a neumožňuje hustejšie formy zástavby. Riedka štruktúra domov vo vyššie položených a exponovaných častiach krajiny pôsobí menej rušivo a volá po uplatnení krajinných prvkov a zelene. Obec Oravská Lesná je funkčne rozdelená do osád, kde sa rokmi vytvorili zhluky pôvodne hospodárskych usadlostí, ktoré sa postupne využívajú na rekreačné účely.

Bytová výstavba sa sústreďuje prevažne okolo hlavnej cesty II/520 v jadre dediny, kde sa koncentruje aj občianska vybavenosť. Rozptýlené lazničné osídlenie postupne mení svoju funkciu. Tieto objekty sú menej intenzívne využívané a majú lepšie väzby na krajinu a prírodné prostredie. Postupne menia svoju funkciu pre rozvoj rekreácie a viazaného i voľného cestovného ruchu so zameraním na letnú turistiku, pobyt v prírode, vidiecky turizmus, agroturizmus a zimné športy.

Priemysel je v súčasnosti sústredený v miestnej časti Flajšová, Ústredie a Pribišská. Pod osadou Kubínska je sústredená poľnohospodárska výroba. Na severe katastra v miestnej časti Tanečník sa nachádza lyžiarske stredisko SKI Oravská Lesná, ktoré sa postupne dobudováva o stravovacie a ubytovacie kapacity.

Jedinou architektonickou kultúrnou pamiatkou obce je katolícky secesný kostol sv. Anny postavený v roku 1914 a jeho vnútorná výzdoba a zariadenie pochádzajú zo starého dreveného kostola z rokov 1739 – 1741.

Najväčšou historickou atrakciou obce je však Oravská lesná železnica. Je jednou z mála zachovaných úzkorozchodných úvratových železníc na svete a je unikátnou technickou pamiatkou. Pôvodne slúžila na zvážanie dreva. Dnes patrí medzi najobľúbenejšie turistické atrakcie Oravy. Vlaky Oravskej lesnej železnice odchádzajú na svoju vyhlídkovú jazdu z údolnej stanice Tanečník, s ktorou je spojená s obcou cestnou komunikáciou v dĺžke približne 6 km.

Malé Dvorníky

Obec leží na Podunajskej nížine v strednej časti Žitného ostrova, na severovýchod dva kilometre od Dunajskej Stredy. Prvá písomná zmienka o obci Odour (Dvor) pochádza z roku 1252. Podľa listiny vydané v roku 1356 za vlády Ľudovíta Veľkého sú Malé Dvorníky už uvedené ako šľachtické spoločenstvo. To isté spomínajú aj iné dokumenty vydané v rokoch 1268 a 1298 s tým istým názvom obce – Oduor (udvar-dvor).

Územie obce bolo osídlené už v dobe Avarov. Pozostatkom pevnosti je kopec Avar, na ktorom sa nachádza cintorín aj kostol. Je pomenovaný podľa tu postavennej pôvodnej kaplnky – Kápolnadomb. Počas archeologického výskumu v prvej polovici 20. storočia sa tu našli početné keltské a avarske nálezy.

Z čias stredoveku a novoveku sa zachovalo veľmi málo písomných spomienok o obci. V roku 1888 v obci zúril požiar, ktorý ju takmer úplne zničil, ale jej rekonštrukcia bola dokončená pomerne rýchlo.

Urbanistická štruktúra obce Malé Dvorníky sa rozvinula okolo prvotného jadra, ktoré tvorí kostol na miernej vyvýšenine. Tu

vznikol rozšírený návesný priestor, ktorý je dodnes centrom obce. Pôvodná nepravá vretenovitá zástavba sa vývinom rozšírila na hromadnú cestnú zástavbu. Staršia výstavba sa rozvíjala západným smerom od kostola. V 20. storočí boli vybudované nové ulice, najmä vo východnej časti obce.

Hlavnú kompozično-organizačnú os obce tvorí cesta III. triedy prechádzajúca zastavaným územím, ohýbajúca sa v oblúku o 90 stupňov. Urbanistická štruktúra sa neskôr rozvinula do viacerých ulíc, ktoré majú vo východnej časti zastavaného územia rastlý charakter. Uličná sieť je viazaná do takmer pravouhlej osnovy, pričom ulice sú navzájom prepojené. Dôležitým priestorovo-kompozičným prvkom je konfigurácia terénu. Poloha centra na mierne vyvýšenej terase je umocnená dominantným pôsobením kostola.

Rozmiestnenie nových plôch pre zástavbu rešpektuje pôvodný pôdorys vymedzený kompozičnými osami a ulicami. Všetky nové rozvojové plochy priamo nadväzujú na existujúce zastavané územie a napájajú sa na stávajúci komunikačný systém a koncentrujú sa najmä do južnej časti obce. Sekundárne centrum obce sa sformovalo v okolí kultúrneho domu, kde sú aj možnosti ďalšieho rozvoja v priestore pôvodného tréningového ihriska.

Zástavbu tvoria prevažne izolované rodinné domy. Staršie objekty majú typickú dispozíciu ľudového domu s pozdĺžnym rade- ním priestorov, novšie objekty sú štvorcového pôdorysu. Zástavba je zväčša jednopodlažná; vyskytujú sa aj dvojpodlažné objekty. Jedinou výškovou dominantou je kostol a vyššia zeleň v centre obce.

Najstaršou pamiatkou kultúrneho dedičstva obce je malá kaplnka postavená na avarskom kopci, ku ktorej je dnes pristavaná väčšia loď. V roku 1735 kaplnku zasvätili na počesť Svätej Trojice, ktorá je ochrancom kostola a celej dediny. Prvá nedeľa po Turíciach je nedeľa Svätej Trojice a zároveň túto nedeľu sa oslavujú hody.

Medzi najpozoruhodnejšie budovy v obci patrila budova bývalého obecného úradu, budova tzv. Wippernov dom – kúria.

Na cintoríne sa nachádza centrálny veľký kríž, ktorý postavil v roku 1730 Sándor Marczell spolu so svojou manželkou Erzsébet Szabó.

Okrem toho sa tu nachádza niekoľko cenných hrobov, ako napríklad krypta a mramorový náhrobný kameň rodu Wippernovcov s menom Hoheneggelsen a mramorový pamätný stĺp rodiny Szerdahelyi, ako aj stĺpové kalvínske náhrobníky.

V strede obce stojí na nižšej vyvýšenine tzv. „Ježišov obraz“, socha Ježiša držiaceho kríž, ktorú na svoje miesto umiestnili v roku 1877.

Spišský Hrhov

Obec Spišský Hrhov leží v Hornádskej kotline 7 km na juhovýchod od Levoče. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1258. Slované osídlenie tu bolo pravdepodobne už pred Veľkomoravským obdobím. Osídlenie vedľa významných stredovekých ciest na úrodných pôdach s bohatstvom lesov sa postupne vyvíjalo na základoch niekdajších osád, ktoré sa neskôr zlúčili v jednu obec, ktorá mala charakter hromadnej dediny. Pôsobenie významných šľachtických rodov, ako boli Gyorgyovci v stredoveku a neskôr Csákyovci, významným spôsobom ovplyvnili vývoj obce. Šľachtické sídla s parkom sa stali spolu s kostolmi, výraznými dominantami územia. Pôvodné centrum obce tvoril ranogotický kostol so zástavbou v okolí. Popri pôvodnej vidieckej forme vzniká nová urbánna štruktúra charakterizovaná honosným sídlom šľachticov s rozľahlými parkami a so zázemím s hospodárskym dvorom – majerom. Obec sa v tomto období rozvíjala iba smerom severne od panského sídla. Až obdobie socializmu a zmena vlastníctva pozemkov umožnili výrazne zmeny v rozvoji obce. Aj napriek rozvoju novej zástavby obec si zachovala pôvodný

charakter, hoci nová výstavba priniesla aj nový urbanistický i architektonický výraz.

Obdobie po roku 1989 výrazne zmenilo pôdorysný tvar obce a rozsiahla nová zástavba rodinných domov vniesla do vývoja obce nové štruktúry, hoci niekedy aj bez jasného urbanistického konceptu. Dostupnosť stavebných pozemkov prilákala veľké množstvo záujemcov z iných obcí a z okresného mesta Levoča. Podnetom pre ďalší dynamický rozvoj obce je príprava priemyselného parku Nordman vo východnej časti katastra. Tento zámer vytvára tlak hlavne na rozvoj bytovej výstavby. Dynamický rozvoj bytovej výstavby obce výrazne sformoval územný rozvoj obce a vyžiadal si aj rozvoj nových športových a rekreačných plôch. Tie sú urbanisticky dosť nevhodne situované v kontakte s novými lokalitami bývania v južnej časti. Tak výrazný nárast obyvateľstva si vyžaduje aj dostatočné plochy základnej občianskej vybavenosti. Tá je v podstatnej miere sústredená v centrálnej časti obce v okolí bývalej pálenice a kostola. V obci je mimo obecného úradu aj kultúrny dom, materská škôlka, pošta a primeraná obchodná sieť. Základná škola slúži aj pre spádové obce. Dominantné postavenie v centre obce má rímskokatolícky kostol s farským úradom. Objekt Csákyovského kaštieľa s chráneným parkom je využívaný ako reedukačný ústav s kapacitou cca 80 dievčat.

V zozname kultúrnych pamiatok je zapísaný ranogotický kostol, neobarokový kaštieľ z 19. storočia s parkom, kamenný most a pomník – hrob P. Varačka a prírodné pamiatky Jazerec a Podhorské. Najvyššou hodnotou obce je kaštieľ s rozsiahlym parkom. Je však otázna jeho záchrana a využitie do budúcnosti. Silným pozitívom obce je udržiavaný vzťah k tradíciám a podpora komunitného života. Jedinečnosťou obce je, ako sa dokázala vysporiadať s rómskou problematikou – v tom je obec veľmi pozitívnym príkladom.

Podľa návrhu územného plánu sa uvažuje s nárastom obyvateľstva do roku 2025 až na 2380, oproti súčasnému stavu 1600 obyvateľov. Pre tento nárast sú vymedzené nové plochy v južnej časti obce. Urbanistický koncept novej výstavby je viac už prispôbený terénu a vystriedal tak rovnú ulicovú zástavbu, čo je možné hodnotiť ako pozitívum.

Pôvodný charakter hromadnej dediny sa aj architektonicky výrazne zmenil. Kým pôvodnú zástavbu tvorili typické jednotraktové trojpriestorové domy, za socializmu ich vystriedali domy so štvorcovým pôdorysom, a po roku 1990, no hlavne po roku 2000 výstavbu domov tvorí široká paleta architektonickej rôznorodosti. Tým sa úplne vytratila pôvodná identita obce. To je daň za jej prudký rozvoj.

Zhrnutie

Urbanistický rozvoj obcí bol veľmi rozmanitý a bol ovplyvnený polohou, prírodnými podmienkami hospodárskou situáciou, ale aj národnou politikou urbanizácie. Kým do roku 1948 bol vývoj vidieckych obcí formovaný prirodzeným spôsobom v historickej kontinuite ako urbanistickej, tak i architektonickej, tak po roku 1948 nastáva rapídny prelom. Uchovávanie dedičstva predkov sa považovalo za buržoázny prežitok a prejav nepriateľstva voči spoločnosti. Razila sa nová paradigma vidieka a v duchu hesla vyrovnávania rozdielov medzi mestom a dedinou prenikla na vidiek aj nová výstavba charakteru vilových domov so štvorcovým pôdorysom a manzardkou. Zároveň sa vniesli do pôvodných pôdorysov obcí nové urbanistické prvky – priame ulice a pravouhlé pozemky. To významne poznačilo charakter dediny, ktorý sa ešte viac zdeformoval tzv. katalógovou výstavbou rodinných domov. To viedlo k úplnému potlačeniu identity obcí a domy vhodné pre nížiny sa stavali v horských oblastiach a naopak. Z hľadiska rozvoja obcí priniesla zásadný zásah do vývoja sídel tzv. riadená urbani-

zácia, ktorá priniesla so sebou strediskovosť obcí. To znamená, že boli vybrané obce na rozvoj, stagnáciu i na stavebnú uzáveru. Štát týmto spôsobom reguloval rozvoj sídel a zabezpečoval dostupnosť obsluhy verejnými službami.

Úplne iná situácia nastala po roku 1990, keď sa zrušila riadená urbanizácia, všetky sídla sa stali rovnocenné a dostali do vienka aj územné plánovanie. Nespútaná sloboda stavebného prejavu nahradila katalógovú typizovanú výstavbu, a tak sa na vidieku objavili alpská, stredomorská i mexická architektúra. Nové materiálové možnosti a ich dostupnosť ovplyvnili aj farebnosť architektonických riešení. Bežne jednotvárnou farebnosť domov vystriedali až nevkusné „kikirikavé“ sfarbenia. Pozitívom tohto slobodného obdobia rozvoja obcí bolo, že tá vlna materiálneho internacionalizmu na jednej strane, vyvolala pomerne silnú potrebu uvedomenia si svojej identity a ľudia si začali viac všímať aj svoje kultúrne dedičstvo. Motivoval ich k tomu aj alarmujúci stav pamiatok a hlavne tých, čo prešli do súkromných rúk. Avšak aj otvorenie sa svetu a Európe doviedlo ľudí k uvedomeniu si potreby uchovania svojej jedinečnosti a posilnenia svojej identity. Keď už po stavebnej stránke sme zlyhali v uchovaní identity, tak sme sa ujali aspoň uchovania jej duchovných hodnôt.

A to je asi najsilnejší odkaz víťazných dedín roka – uvedomenie si svojich koreňov a kultúrnej identity.

STAVEBNÁ KULTÚRA, VEREJNÝ PRIESTOR A ENVIRONMENTÁLNE PRÍSTUPY V PROCESCH LOKÁLNEHO ROZVOJA

Jana Ambrózová – Zdena Krišková

V nasledujúcej stati prezentujeme výsledky viacdimeznionálnej analýzy vybraných podmienok, činností, procesov a stratégií udržateľnosti lokálneho rozvoja v obciach Dobrá Niva, Hrušov, Lipťovská Teplica, Malé Dvorníky, Oravská Lesná, Soblahov, Spišský Hrhov a Vlachovo. V našom výskume sme sa zamerali na tie, ktoré sú svojou podstatou prepojené s hmotnou a prírodnou dimenziou uvedených lokalít. S tabuľkou, ktorá koncentruje najvýznamnejšie identifikované pozitívne faktory rozvoja a zároveň bariéry rozvoja korešponduje stručný komentár, v ktorom sa podrobnejšie venujeme niekoľkým témam v intenciách dvoch partikulárnych oblastí vymedzených propozíciami súťaže Dedina roka – *Dedina ako maľovaná* a *Dedina ako záhrada*. Dotýkame sa vybraných aspektov obnovy a starostlivosti o miestnu tradičnú architektúru, venujeme sa podmienkam a koncepciám stavebného rozvoja, prístupom miestnych obyvateľov k zvelaďovaniu verejných priestorov, spôsobom ich využívania a celkovému vzhľadu obcí. Kladieme tiež dôraz jednak na reflexiu prírodného potenciálu lokalít a spôsobom a efektívnosťou jeho využívania lokálnymi a alochtónnymi aktérmi, jednak na ochranu krajinotvorných prvkov, identifikáciu najvýznamnejších environmentálnych prístupov vo vybraných sférach života lokálneho spoločenstva a formám implementácie opatrení na zmiernenie dopadov zmeny klímy.

Charakter, hodnota a rozvojový potenciál fyzického priestoru intravilánu a extravilánu obcí, rovnako stav a príležitosti rozvoja v environmentálnych oblastiach tvorili a tvoria v rôznych obdobiach lokálne príznačné synergické prepojenia s množstvom ďalších dimenzií života obcí (hospodársko-ekonomická, sociálna, kultúrna). Túto skutočnosť si jasne uvedomujeme. A preto hoci sa im venuje sústredená a plnohodnotná pozornosť v iných častiach monografie, v našom komentári sa im vo vybraných ohľadoch predsa len čiastočne a v primeranej miere dotýkame tiež.

Vlachovo. Informačná tabuľa o obci umiestnená v centre obce.
Foto M. Bošelová, 2018



FAKTORY ROZVOJA	BARIÉRY ROZVOJA
Geografická poloha • Turisticky a kultúrne atraktívne okolie • Dostatok kvalitného stavebného materiálu (drevo, tuf) • Kvalita životného prostredia	Geografická poloha • Roztrúsené lazové hospodárenie podmieňuje v oblasti staviteľstva chaotické usporiadanie objektov v rámci usadlosti • Nesúrodá architektonická zástavba – členitý terén podmieňuje nekompaktnosť zástavby v centre. Na druhej strane umožňuje kreatívne architektonické riešenia (oporné múriky ako charakteristický prvok stavebnej kultúry obce)
Administratívna poloha • Poloha na hlavnom cestnom ťahu • Vyhovujúci prístup do obce	Administratívna poloha • Poloha koncovej obce • Veľké vzdialenosti od centier
Kultúrne pamiatky staviteľstva • Architektonické pamiatky ľudovej kultúry na území obcí, evidované v Registri kultúrnych pamiatok SR • Výskyt architektonicky hodnotných objektov • Uchovanie, ochrana a využitie pamiatok za účelom umocnenia identity spoločenstiev	Kultúrne pamiatky staviteľstva • Nedostatok finančných prostriedkov na obnovu pamiatok
Pozemkové vlastníctvo • Úspešné alebo do veľkej miery úspešné vysporiadanie vlastníctva pozemkov ako základný predpoklad rozvoja stavebnej kultúry • Priaznivé podmienky pre rozvoj obytnej funkcie	Pozemkové vlastníctvo • Nevysporiadané vlastníctvo pozemkov blokuje aj niektoré rozpracované projekty
Výstavba individuálna • Rozvoj individuálnej bytovej výstavby vo všetkých sledovaných obciach	Výstavba individuálna • Rast novej výstavby často narúša architektonický charakter obce • Architektonické obmedzenia –

• Zabezpečenie výstavby prostredníctvom obecných stavebných firiem ako nástroj riešenia zamestnanosti • Zvýšenie sebestačnosti a flexibility • Výhodné ceny stavieb • Mierne rastúca individuálna výstavba nových domov na lazoch • Bohatý potenciál domov (objektov na bývanie) v obci i na lazoch • Rekonštrukcie pôvodných objektov na trvalé bývanie • Rekonštrukcie pôvodných objektov na sezónne bývanie (chatári) • Mierny nárast rekonštrukcie objektov so zachovaním tradičnej regionálnej architektúry • Snaha o zachovanie územných väzieb medzi obytnou zástavbou a prírodným prostredím • Podpora výstavby obcou (1000 € pri kolaudácii stavby domu) • Bytovú výstavbu a trvalé usadzovanie mladých rodín zvyšuje možnosť zamestnania v obci • Stavebné spoločnosti a podnikateľské subjekty v oblasti drevovýroby	často nie sú akceptované podmienky územného plánu (zavádzanie prísnejších regulatív ako obmedzujúci prvok rastu výstavby) • Nepostačujúca kapacita pozemkov individuálnej bytovej výstavby • Rast výstavby na lazoch komplikuje prístup (niektoré cesty sú zjazdové len sezónne) • Koncentrácia prevažne v centrálnej časti a častiach bližšie k centru • Súčasná výstavba nových domov bez uchovania súladu s tradičným charakterom stavieb (niekedy bezhraničný vkus) • Nízka miera spolupráce s obcou pri rešpektovaní územného plánu (nelegálne stavby sezónnych obyvateľov (chatári), ale aj domáciach) • Nedodržiavanie nájomných podmienok pre turistov súkromnými ubytovateľmi (často ubytovávanie na čierno)
Nájomné byty • Výstavba obecných bytov • Modernizácia obcí • Príliv obyvateľstva • Podpora rozvoja ďalšej infraštruktúry	Nájomné byty • Nedostatok finančných prostriedkov smerujúcich k podpore občianskej vybavenosti a bytovej výstavby, potreba využitia úverových zdrojov pri budovaní občianskej infraštruktúry • Nedostatočná alebo absentujúca výstavba obecných nájomných bytov • Nedostatok pozemkov na

Technická infraštruktúra a inžinierske siete • Relatívne dostatočne vyriešená elektrifikácia a plynofikácia, najmä v centrálnych častiach obcí • Čiastočné riešenie nedostatku vody využívaním studní • Kvalitná informovanosť vďaka televíznemu a internetovému pokrytiu	individuálnu bytovú výstavbu, neschopnosť zabezpečiť tieto pozemky (z rôznych dôvodov) • Nedostatky pri riešení bezbariérového vybavenia budov a komunikácií
Verejný priestor • Prvky drobnej architektúry v centre obcí prezentujúce tradičnú regionálnu architektúru • Nové prvky drobnej architektúry ako špecifické atribúty kultúrneho vývoja obcí • Efektívne využívanie zelene a kvetinovej výzdoby pri rôznych príležitostiach • Citlivý prístup pri vonkajšej	Technická infraštruktúra a inžinierske siete • Nedostatok finančných prostriedkov • Nedostatočná plynofikácia a zabezpečenie verejného osvetlenia najmä v lazových častiach obcí • Nedostatočné vybudovanie kanalizácie v obciach • Nedostatočné zabezpečenie vodovodu a kvality pitnej vody, protipovodňovej ochrany • ČOV • Nedostatočné dobudovanie ciest a chodníkov • Komplikované alebo nedostatočné dopravné spojenie s centrami • Obmedzené množstvo prístupových bodov WiFi vo verejnom priestore alebo absentujúce pokrytie
Verejný priestor • Absencia koherentnej stratégie rozvoja vonkajšieho vzhľadu verejných priestranstiev a obecných budov • Nesystematické zásahy do vzhľadu objektov vo verejnom priestore • Nelogická farebnosť verejných budov a drobnej architektúry • Nedostatok oddychových zón	

úprave obecných budov (farebnosť, materiál, rešpektovanie štýlotvorných prvkov) • Uvážené využívanie znakov a prvkov ľudovej estetiky do verejných priestorov • Prítomnosť umeleckých diel vo verejných priestoroch (drevené plastiky a pod.) Starostlivosť o životné prostredie • Zachovalé historické krajinné štruktúry, relatívna zachovalosť životného prostredia • Funkčný systém zberu a odvozu komunálneho odpadu • Obhospodarovanie pôdy v systéme ekologickej poľnohospodárskej výroby zo strany miestneho poľnohospodárskeho podniku • Separovanie odpadu • Budovanie kompostovísk • Rozširovanie zelených plôch v obci a dostatok priestoru pre budovanie oddychových zón • Ochrana a využívanie vodných zdrojov • Zvyšovanie povedomia obyvateľov v starostlivosti o životné prostredie prostredníctvom ekologickej a environmentálnej výchovy (vrátane obsahov výučby na základných školách) • Spolupráca s neziskovým sektorom a zapájanie sa do vzdelávacích projektov Ľudský potenciál • Výrazná úloha starostu ako lídra a tímu samosprávy	Starostlivosť o životné prostredie • Existencia nelegálnych skládok • Absencia kompostovísk • Neexistencia zberného dvora • Obecná zeleň v niektorých častiach • Nerozvinutá vzdelávacia, osvetová činnosť zameraná na ochranu životného prostredia a prírodných zdrojov Ľudský potenciál • Znižovanie počtu obyvateľov v obci
--	--

• Jasná vízia rozvoja lokality zo strany lokálnej samosprávy • Pozitívny podiel silných individualít v realizácii nových nápadov a aktivizovaní obyvateľov • Aktivita obyvateľov pri formovaní ekonomického a kultúrneho života obce • Efektívne prepájanie rozmanitých lokálnych aktérov do rozvojových projektov (podnikatelia, seniori, žiaci školy, amatérski etnografi, vysokoškolsky vzdelaní špecialisti, živnostníci, umelci) • Systematické využívanie ľudského potenciálu na princípe dobrovoľníckej práce • Využívanie lokálnych remeselných výrobcov Ekonomická oblasť • Získavanie finančných prostriedkov na rozvojové zámery prostredníctvom rôznych typov projektov (dotácie, granty/štát, EÚ, nadácie) Propagačné aktivity • Propagácia architektonického a prírodného bohatstva vo forme virtuálnych prehliadok, verejne dostupných dokumentov a videospotov • Tvorba odborných a popularizačných publikačných výstupov • Kvalitne naplnené internetové stránky • Náučné tabule vo verejnom priestore	• Nedostatočná integrácia novousadlých obyvateľov • Nízka miera lokálneho povedomia Ekonomická oblasť • Nedôvera v projekty • Náročnosť spracovania rozvojových projektov z hľadiska finančného a odborných kapacít • Nevyužívanie zdrojov EÚ
---	--

Geografická a administratívna poloha

Geografická poloha mala predovšetkým v minulosti priamy vplyv na celkovú stavebnú kultúru sídla, tiež na hustotu osídlenia a sídelnú štruktúru. Klimatickými podmienkami, členitosťou terénu, dostupnosťou prírodných zdrojov formovala škálu využívaného stavebného materiálu a technológií, primárnych foriem obživy a v konečnom dôsledku sa odrážala aj na samotnej typologickej rozmanitosti stavebných objektov v obci, na ich dispozičných a funkčných znakoch. Aj po zásadnom prerušení kontinuity tradičného staviteľstva v transformačnej druhej polovici 20. storočia predstavuje spomínaná staviteľská kultúra v podobe zachovaných obytných, hospodárskych, technických či cirkevných stavieb (už v akejkoľvek miere a stave sa zachovali v predmetných obciach dodnes) – dôležitú bázu, ktorá má potenciál pozitívneho vplyvu na celkový *genius loci* lokality a kultúrnu identitu obyvateľov, konzerváciu osobitých kultúrnych prejavov, kultúrny kapitál a turistický potenciál či na architektonické riešenia a estetiku nových stavebných objektov v súčasnosti. V tomto ohľade sme v skúmaných obciach zaznamenali rozmanitú škálu rozvojových predpokladov a stratégií, na ktoré malo, samozrejme, vplyv množstvo ďalších faktorov – administratívna poloha, blízkosť k mestskému centru a hlavným komunikačným trasám, intenzita urbanizačných procesov, demografický vývoj, zmeny v zamestnanosti a pracovná migrácia či celková hospodársko-ekonomická vitalita okresu a regiónu.

Lokality s výrazne členitým geografickým terénom v spojení s roztrúseným lazovým osídlením, vzdialeným od centier, sa stávajú svojím prírodným prostredím turisticky a kultúrne atraktívnymi z hľadiska cestovného ruchu (Hrušov). Odľahlé oblasti lazov ponúkajú ideálne oddychové a relaxačné prostredie, čo podmieňuje výrazný záujem o sezónne či víkendové bývanie chatárov najmä v prípade Oravskej Lesnej, sústredenej na prevádzku

zimných športovísk. Podobné tendencie zaznamenávame aj v Liptovskej Tepličke. Aj sem chalupárov priťahli lyžiarske zjazdovky, často však ide aj o potomkov miestnych obyvateľov, ktorí v súčasnosti renovujú či rekonštruujú svoje dedičstvo. V prípade Hrušova geografické prostredie s uchovanými stavebnými špecifikami (napr. vyhľadávané tufové pivnice) zasa podmieňuje orientáciu na tradičné prejavy kultúry, ich uchovanie a sprostredkovanie aj v prípade tradičných foriem staviteľstva.

Liptovská Teplička je koncová, od ostatného okolia pomerne izolovaná horská obec ležiaca na severnej strane úpätia Nízkyh Tatier s veľkým prírodným kapitálom. Patrí k najvyššie položeným obciam na Slovensku v kotline pod Kráľovou hoľou, pričom viac ako tri štvrtiny územia spadajú do Národného parku Nízke Tatry. Pomerne komplikovaná dostupnosť vystupuje v iných ohľadoch skôr ako znevýhodňujúci činiteľ, pozitívny dopad konzervujúceho vplyvu na miestny kolorit však existuje. Obec ťaží z estetiky pôsobivej obhospodárenej krajiny s terasovitými políčkami (označované ako „schody do neba“), hojného katastrálneho podielu lesných porastov, tiež zachovanej drevenej ľudovej architektúry s vyššou koncentráciou v centre obce. Soblahov ako obec v bezprostrednej blízkosti mesta Trenčín a Strážovských vrchov, napriek tomu, že je pomerne intenzívne vystavený urbanizácii (čo obci a jej obyvateľom prináša viaceré benefity), kladie stále veľký dôraz na vzhľad a estetickú vyváženosť verejných priestorov vrátane pôvodnej historickej architektúry a sústreďuje svoju pozornosť na pozitívne využitie okolitej prírody a sústavnú podporu životaschopného kultúrneho dedičstva (najmä hudobného a tanečného folklóru, odevnej kultúry prostredníctvom angažovaných lokálnych expertov).

Na druhej strane geografická členitosť terénu podmieňuje v niektorých prípadoch (Hrušov) nesúrodosť architektonickej zástavby, hoci umožňuje kreatívne architektonické riešenia – tera-

sovité usporiadanie objektov na pozemku či budovanie oporných múrikov ako charakteristického prvku stavebnej kultúry obce.

Kedysi bohaté nerastné bohatstvo železnej rudy a tradícia výroby uhlia či povozníctva zasa výrazne determinovali banícky ráz obce Vlachovo. Nie sú to len historicky cenné a unikátne, dnes už pomerne spustené priemyselné architektonické objekty, ale tiež charakteristické obydlia z nepálených válkov v centrálnej časti obce, ktoré dotvárajú nezameniteľný kolorit obce. Obec sa okrem toho nachádza v centre špecifického mikroregiónu folklórne aktívnych obcí severného Gemera v Slovenskom Rudohorí, v blízkosti lokálne významného vrchu Stromíš (1192 m. n. m.), čo reflektuje vo svojich prezentačných, turistických aj kultúrnych aktivitách.

Vo viacerých ohľadoch unikátna je geografická poloha Malých Dvorníkov. Obec sa nachádza len 3 km od okresného mesta Dunajská Streda, v blízkosti brehov turisticky atraktívneho Klátovského ramena v žitnoostrovskom regióne. S okresným mestom je prepojená cyklistickými traťami. Hoci v obci nenachádzame historicky staršie formy ľudovej architektúry, množstvo finančného a ľudského kapitálu obec investovala do novej výstavby – nielen obytných stavieb, ale tiež objektov základnej infraštruktúry a reprezentačnej funkcie. Malé Dvorníky sa totiž v roku 1991 po 30 rokoch oddelili od Veľkých Dvorníkov a stali sa samostatnou obcou, čo predstavovalo veľkú výzvu pre lokálnu samosprávu.

Administratívna poloha je v architektonickom kontexte výrazne pozitívnu stránkou v prípade obcí Dobrá Niva, Spišský Hrhov, Malé Dvorníky a Soblahov. Situovanie na hlavnom cestnom ťahu, resp. relatívna blízkosť k centráram a dobré dopravné prepojenia, podporuje príliv obyvateľstva, čo je jedným z predpokladov rastu individuálnej výstavby v dôsledku záujmu obyvateľov blízkych miest. V obciach sa postupne formujú satelitné mestecká, niekde cielene (Spišský Hrhov), inde nie celkom zámerne (Dobrá Niva),

alebo sa v obci vytvárajú samostatné časti a ulice s novou výstavbou (Soblahov). Výhodná administratívna poloha neprimarizuje potrebu riešenia ubytovacích zariadení v obci (PHSR Dobrá Niva 2017, PHSR Spišský Hrhov 2017). Komplexnosť faktorov vplývajúcich na životné podmienky v obciach naznačuje prípad obce Vlachovo, ktorý je síce v relatívnej blízkosti Rožňavy, rast bytovej výstavby (priamo previazaný s úbytkom obyvateľstva) bol tlmený nedostatkom pracovných príležitostí po zániku dôležitých podnikov v regióne.

Opačná je situácia v koncovej obci Liptovská Teplička alebo Hrušov, ktorého nevýhodu koncovej slovenskej obce (na pomedzí slovenského a maďarského etnika) znásobuje aj pomerne veľká vzdialenosť od centier (Veľký Krtíš 31 km, Krupina 30 km, Zvolen 60 km, Šahy 28 km), čo je v regióne s vysokou nezamestnanosťou ďalším z dôvodov výrazného odlivu trvalého obyvateľstva (PHSR Hrušov 2017).

V prípade Oravskej Lesnej je síce vzdialenosť od väčších centier porovnateľná (Čadca 35 km, Námestovo 28 km, Žilina 51 km), na druhej strane vzhľadom na jej niekdajšie situovanie ako strediskovej obce disponuje relatívne dostatočným vybavením infraštruktúry od administratívnej až ku kultúrnej (PHSR Oravská Lesná 2017). Rovnako v Hrušove, ako i Oravskej Lesnej administratívnu komunikáciu, dostupnosť služieb a technickej infraštruktúry, ako aj sociálne kontakty komplikuje najmä lazové osídlenie, limitujúce relatívne veľké vzdialenosti od centra obce, i od jednotlivých častí navzájom.

Kultúrne dedičstvo v podobe stavebných pamiatok

V oblasti stavebnej kultúry na území sledovaných lokálnych spoločenstiev tvoria uchované pamiatky ľudovej kultúry, technické či historické, neodmysliteľnú súčasť ich sociokultúrneho kapitálu. Viaceré z nich sú zapísané v Registri nehnuteľných

národných kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky (ďalej RNNKP; porovnaj Register NKP 2020). Uchovaniu tradičných prvkov ľudového staviteľstva venujú obce pozornosť v internom kontexte s cieľom intenzívneho posilňovania kultúrnej identity lokálneho spoločenstva a v externom so zámerom zatraktívnenia obce v očiach návštevníkov.

V Hrušove sú objekty ľudovej architektúry súčasťou historického jadra, ktoré prezentujú návštevníkom so zameraním na ich pôvodné funkcie v rámci pravidelného festivalu Hrušovská paraáda. V zozname pamiatok je evidovaný ľudový dom, socha Jána Nepomuckého a z technických stavieb zachované tufové pivnice. Obec Liptovská Teplička sa v celoslovenskom kontexte preslávila špecifickými zemiakovými pivnicami (tzv. pivničkami) vhlbenými do svahu neďaleko amfiteátra, a zrubovými domami s rozsiahlym stodolištom v centre obce, ktoré je príkladom zaujímavého „rozporu“ medzi snahou o konzerváciu a pamiatkovú ochranu a potrebou ich pôvodného funkčného využívania zo strany miestnych obyvateľov. Obyvatelia v obci zriadili miestne múzeá, Teplickú izbu a Dom Mons. Štefana Náhaliku. Súkromný zrubový dom nazývaný aj Teplický dom má tiež slúžiť pre múzejné účely. V drevených stodolách sa koncentrujú sprievodné programy v rámci miestneho folklórneho festivalu. V registri pamiatkových objektov sa nachádzajú aj nehnuteľné objekty niekdajšej Čiernovážskej lesnej železnice. Pozitívne možno hodnotiť snahy miestnej samosprávy vypracovať evidenciu pamätihodností obce (porovnaj PHSR Liptovská Teplička 2015).

Obec Dobrá Niva disponuje nielen kultúrnou pamiatkou tradičnej roľníckej usadlosti „U Lukáčov“, celá jej územná časť bola v roku 1992 vyhlásená za chránenú pamiatkovú zónu. Charakteristické tradičné prvky ľudovej architektúry obce sú dnes vizuálnou súčasťou verejného priestoru obce. Kultúrnou technickou pamiatkou Oravskej Lesnej je oravská lesná železnica, vzhľadom



Hrušov. Prestavba objektu s prvkami tradičného staviteľstva.
Foto Z. Krišková, 2019

na svoj špecifický úvraťový systém. Spišský Hrhov reprezentuje v zozname pamiatok Csákyovský neobarokový kaštieľ s areálom a technická pamiatka kamenného oblúkového mosta. Obec Soblahov zasa socha sv. Jána Nepomuckého v centre obce, príkostolný cintorín, ranogotický kostol sv. Mikuláša biskupa so starostlivo upraveným okolím, historický ohradný múr a kaplnka sv. Vendelína, ktorá patrí medzi reprezentačné architektonické objekty obce. O jej obnovu sa zaslúžili miestni obyvatelia a obecný úrad. Výrazom pozitívnej snahy o prezentáciu tradičnej kultúry je vizuálne príťažlivý sedliacky dom z 30. rokov 20. storočia, ktorý obec odkúpila v roku 2018 a vybavila exponátmi od desiatok rodín a jednotlivcov. Jeho súčasťou je tiež pôvodná chlebová pec, ktorá

má byť súčasťou premyslenejšej expozície tradičnej lokálnej kultúry. V tomto smere možno pozorovať cenné aktivity miestneho starostu.

Celkom inú atmosféru utvára niekdajšia banícka obec Vlachovo, ktorej hmotné kultúrne dedičstvo sa prednedávnom mohlo tešiť veľkej pozornosti nadšencov priemyselných pamiatok na Slovensku – členov známeho združenia Čierne diery (ktorí majú na sociálnych sieťach vyše 43 tisíc fanúšikov). Historický odkaz známeho rodu Andrassyovcov sa v obci teší veľkej pozornosti. Týka sa v prvom rade dnes už zrekonštruovaného kaštieľa, ktorý je využívaný na reprezentačné účely a do ktorého bola situovaná stála národopisná a banícko-hutnícka expozícia. Skutočnosť, že sa v obci údajne narodil jednej z predstaviteľov rodu – Július (1823) – ktorý bol ministrom zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska a predsedom prvej uhorskej vlády, niekdajšie vedenie obce rovnako (úspešne) využívalo najmä smerom k maďarským turistom ako miestnu atraktivitu. Ďalej je to unikátna Grófska Ľadovňa a Karlova huta (tzv. Huta Karol), ktoré sa ocitli aj na stranách rozsiahlej publikácie spomínaného občianskeho združenia (Sarvaš – Lipták – Beňák 2018). Karlova huta je v súčasnosti v správe Slovenského technického múzea v Košiciach a je tiež zapísaná v zozname RNNKP. S uvedeným historickým dedičstvom miestna samospráva a individuálni aktívni lídri cielene pracujú (virtuálna prehliadka, fotogaléria na internetovej stránke). Osobitý ráz umocňujú tiež murované domy lemujúce cestné komunikácie obopínajúce z oboch strán kostol a historické jadro obce – žiaľ, viaceré z nich neobývané (62 z celkového počtu 255 domov, 32 z nich je určených na rekreáciu) (platné pre rok 2016, PHSR Vlachovo 2016).

Pôvodný tzv. Wippervov dom (Wipperv ház) v Malých Dvorníkoch už nestojí, spomedzi významnejších historických pamiatok sa zachovala menšia kúria slúžiaca spoločenským účelom.

Pozemkové vlastníctvo a bytová výstavba

K rozhodujúcim faktorom rozvoja staviteľstva a bývania patrí primárne *vysporiadanie pozemkového vlastníctva*, čo je problémovou otázkou v celej našej krajine. Za výrazne pozitívnu stránku možno považovať vysporiadanie vlastníctva pozemkov v obci Spišský Hrhov ako základný predpoklad následného rozvoja individuálnej výstavby či výstavby nájomných bytov. Obec priebežne pozemky nakupuje, zabezpečuje na nich vybudovanie inžinierskych sietí a následne odpredáva. Primárnou devízou obce je v tomto smere fungovanie obecných firiem so zameraním na stavebnú činnosť, čím zároveň riešia zamestnanosť najmä u znevýhodnených skupín obyvateľstva. Zabezpečenie realizácie výstavby a pozemkov s inžinierskymi sieťami len zvyšuje lukratívnosť ponuky pre výstavbu. Podobne pozitívny stav v riešení vlastníctva pozemkov je v obci Oravská Lesná. V tomto kontexte sa pozitívnymi výsledkami môže pochváliť tiež Soblahov, charakteristický intenzívnou bytovou výstavbou aj prestavbou existujúcich rodinných domov. Časť katastra v Soblahove bolo možné využiť pre intenzívnu výstavbu rodinných domov. Aj v Malých Dvorníkoch sa miestnej samospráve podarilo získať voľné (opustené) pozemky v relatívne veľkej rozlohe na hneď niekoľkých miestach katastra obce, a to vďaka priaznivo naklonenej legislatíve a nezáujmu pôvodných majiteľov. Pre tieto prímestské obce je všeobecne príznačná aj intenzívna prestavba existujúcich rodinných domov.

Neukončené vysporiadanie vlastníctva pozemkov v súčasnosti blokuje niektoré rozpracované projekty rozširovania individuálnej výstavby v prípade Dobrej Nivy. Najzložitejšiu situáciu v tomto smere rieši obec Hrušov. Vzhľadom na roztrúsené laznícke hospodárenie a pozostatkov dvojrezidenčného bývania bojuje s hromadným vlastníctvom pozemkov pod opustenými objektmi v obci, čo zároveň zabraňuje rozširovaniu výstavby predovšetkým v jej centrálnej časti (Darulová – Košťalová – Krišková 2020).

Vysporiadanie pozemkového vlastníctva čaká tiež obec Vlachovo, Soblahov a Liptovská Teplička. *Individuálna bytová výstavba* je rovnako prioritným determinantom stavebnej kultúry súčasných obcí. Vo všetkých sledovaných lokalitách možno konštatovať jej rozvoj, rozdielnou je intenzita.

Najvýraznejší rast v súlade so zámermi samosprávy zaznamenávame v Spišskom Hrhove vo väzbe na už uvádzané priority obce v činnosti obecných stavebných firiem, ktoré sú predpokladom ekonomického rastu i plnej zamestnanosti obce.

Pri rozširovaní bytovej výstavby obcí je dôležitým aspektom rešpektovanie územných väzieb medzi obytnou zástavbou a prírodným prostredím, čo tvorí dôslednú prioritu v prípade Dobrej Nivy, najmä v dôsledku existujúceho pamiatkového územia v jej centre. O systematický prístup k novej výstavbe (najmä po roku 2000) sa snaží aj obec Malé Dvorníky, v ktorej po tomto období zaznamenávame vznik nových ulíc s rodinnými domami, ktorých počet výrazne narástol po výstavbe zóny obchodných a výrobných firiem v roku 2005 (PHSR Malé Dvorníky 2013).

V prípade Oravskej Lesnej ešte sledujeme pretrvávajúce viacgeneračné bývanie, najmä v dôsledku silného náboženského akcentu, ktorý podporuje pretrvávajúcu súdržnosť rodín. Aj v tomto prípade však možno zaznamenať mierny trend osamostatňovania mladých rodín. Obec Vlachovo zaznamenala napríklad medzi rokmi 2001 a 2016 prírastok 6 rodinných domov (PHSR Vlachovo 2016: 20), hoci obyvatelia v dotazníkovej akcii vyjadrili potrebu vytvorenia nových stavebných pozemkov (PHSR Vlachovo 2016: 40).

Usadzovanie mladých rodín s budovaním pevného zázemia bývania patrí k prioritám perspektívy udržateľného rozvoja. Oravská Lesná podporuje takúto výstavbu finančným príspevkom 1000 eur pre rodiny pri kolaudácii stavby. Trvalé usadenie je však podmienené možnosťou zamestnania, ktorú umožňuje

v obci a jej blízkosti vyše 50 podnikateľských subjektov, vrátane väčších firiem. Silnú zložku tvoria práve stavebné spoločnosti a drevospracujúca výroba. Pozitívna je aj situácia v Dobrej Nive s možnosťou zamestnania v obci, mladá generácia sa však orientuje na blízke mestské centrá (Krupina, Zvolen), v prípade Soblahova ako pokojnejšej alternatívy pre bývanie je destináciou pracovnej migrácie blízky Trenčín.

Najzložitejšia je v tomto smere situácia v Hrušove, ktorý sa v týchto väzbách pasuje s pretrvávajúcim odlivom obyvateľstva. Aj v tomto prípade však možno sledovať rast bytovej výstavby – v obci orientovanej aj na rekonštrukciu existujúcich objektov, na lazoch s rekonštrukciou či novou výstavbou s orientáciou prevažne na sezónne, relaxačné bývanie.

K slabým stránkam všetkých sledovaných obcí patrí negatívny dôsledok modernizácie výstavby, ktorá často narúša architektonický ráz územia, kde absentuje súlad tradičného so súčasným. Tento prvok prevláda najmä vo výstavbe na lazoch, kde voľnosť prostredia majitelia neraz vnímajú ako slabinu zákonných predpisov. Najmä v prípade Oravskej Lesnej sa objavuje prvok nelegálnych „čiernych“ sezónnych stavieb (Darulová – Košťálová – Krišková 2020).

Obce snahu zamedziť negatívnym dôsledkom staviteľstva zaktívujú vo svojich územných plánoch zavádzaním regulatív, ktoré sa zväčša vzťahujú na dodržanie vzdialenosti jednotlivých stavieb, obmedzenie počtu podlaží, prípadne uchovanie jednotného charakteru dodržaním tvaru striech (sedlové dvojspádové strechy) (Krajč 2010).

Samostatnú oblasť problematiky staviteľstva a architektúry obcí tvorí *výstavba nájomných bytov* vo viacbytových domoch (bytovkách). Tento prvok je viac charakteristický pre urbánne prostredie, do vidieckeho prostredia prenikal pozvoľna. Základným impulzom boli Jednotné roľnícke družstvá, ktoré v období 60. – 70.

rokov 20. storočia stavali prvé bytovky pre svojich zamestnancov, analogicky aj školy.

Po výstavbe nájomných, prevažne obecných bytov s možnosťou následného odkúpenia do vlastníctva, dopyt stále rastie. Každá zo sledovaných obcí disponuje väčším či menším objemom bytov. V perspektíve výstavby však takéto bytové domy nie sú prioritou aj v dôsledku pozemkovej politiky, primárne však dominuje zachovanie charakteru vidieckeho bývania. Výstavba bytoviek prevažuje najmä v obci Spišský Hrhov, samospráva však v snahe o „architektonickú kompaktnosť“ preferuje bytovky s maximálne štyrmi až šiestimi bytmi v jednoposchodových domoch. Samotné situovanie bytoviek sa už snaží riešiť proporčným rozložením v intraviláne obce: „Nechceme, aby nám tu vznikali sídliská ako v meste“ (muž, 48 rokov). V Liptovskej Tepličke a v Soblahove boli na nájomné byty prestavané existujúce staršie obecné budovy.

Intenzívna bytová výstavba a úhľadný vzhľad je synonymom obce Malé Dvorníky a deje sa pod premyslenou taktovkou starostu obce (odborníka na stavebníctvo, čo sa aj v tomto prípade ukázalo ako výrazný benefit) a obecnej s. r. o. zameranej na realizáciu stavebných rekonštrukčných prác. Nárast obyvateľov priamo súvisí s efektívnou výstavbou nových domov, ale i s možnosťou získania nájomných bytov. V rokoch 2001 – 2013 ich bolo v intraviláne vybudovaných 41 – precízne navrhnutých tak, aby nenarúšali celkový vidiecky ráz obce. Tvorila dve ulice radových prízemných bytových domov s podkrovím, vlastnou zeleňou a dvorčekom. Aj v tomto ohľade sa dbalo o zachovanie vidieckeho štýlu. Obec dáva byty do prenájmu na obdobie 2 rokov s možnosťou predĺženia, takže niektorí obyvatelia v nich bývajú už 20 rokov. V roku 2018 sme zaznamenali rekonštrukčné práce na školskej bytovke, ku ktorej sa pripájali nové bytové jednotky. Odlišná je napríklad v obci Vlachovo, v ktorej je výstavba nových nájomných bytov po roku 2001 z opodstatnených príčin zanedbateľná (v obci sa

nachádza 1 obecný, 10 družstevných bytov, 16 bytov v bytových domoch) (PHSR 2016-2020).

Podpora výstavby vo všeobecnosti prispieva k modernizácii obcí, podporuje ďalší rozvoj infraštruktúry rovnako technickej, ako aj kultúrnej, tiež podporuje stabilizáciu existujúceho obyvateľstva a napomáha príchodu nových obyvateľov, miera je však závislá od komplexných vonkajších a vnútorných podmienok obcí.

Drobná architektúra

Pre komplexný charakter stavebnej kultúry obcí je *drobná architektúra* ich neodmysliteľnou súčasťou v rovine sakrálnej i profánnej. Prvky drobnej sakrálnej architektúry, zastúpenej prícestnými krížmi a kaplnkami, dominujú v obciach so silným náboženským akcentom rímskokatolíckeho vierovyznania, najmä v prípade Oravskej Lesnej, Malých Dvorníkov a Hrušova (Darulová – Košťálová – Krišková 2020).

Drobná architektúra profánneho charakteru reprezentuje predovšetkým charakteristické prvky tradičnej kultúry, v prípade Dobrej Nivy do dláždenia chodníkov pretavený vzor lokálnej výšivky či v centrálnom priestore obce situovaný architektonický prvok kamenného oblúka dobronivskej brány. Vo Vlachove a Liptovskej Tepličke sú to drevené prístrešky na studniach či novo vybudované drevené prístrešky zastávok (čiastočne aj v obci Soblahov), tiež nedávno rekonštruovaná šmitňa (kováčska dielňa) v centre obce. Obec Spišský Hrhov zasa prioritizuje v priestore obce situované drevené sochy (tie má v centre obce aj Liptovská Teplička) či kovové plastiky monotematicky orientované na stvárnenie muzikantov, alebo veľkosťou rekordné atribúty tradičného života ako výsledky každoročného festivalu „Harhovenske čuda a zabaviska“. Súčasnosť v kontinuálnej nadväznosti reprezentuje mozaikový nápis LÁSKA vybudovaný v centre obce zo samostatných stavebných prvkov, na základe inšpirácie lídra obce z New Yorku.

Kontinuitu tradičnej kultúry a jasnú koncepciu vo zveľaďovaní verejných priestorov vyjadrujú drobné architektonické prvky, ako štylizované prístrešky autobusových zastávok, lavičky, odpadkové koše a podobne. Dôležitým prvkom sú informačné tabule a orientačné smerovníky. Naopak, modernizácia sa vo všetkých obciach dotkla najmä rekonštrukcie a úpravy obecných budov, škôl a športovísk.

Technická infraštruktúra a budovanie inžinierskych sietí

Tento strategický determinant kvality života je síce nerovnako, ale vo všetkých obciach trvalo nedoriešeným problémom, najmä v súvislosti s nevyhnutnosťou dobudovania kanalizácie (vrátane čistiarní odpadových vôd) a plynofikácie, prípadne so zabezpečením kvality pitnej vody. Liptovská Teplička, Vlachovo a Soblahov sú v tomto kontexte plne plynifikované. Komplikovaný je stav najmä v prípade lazového osídlenia obcí (Oravská Lesná a Hrušov).

Podobná situácia je v budovaní a údržbe ciest a chodníkov v obciach vrátane chatárskych oblastí. Len miestne komunikácie v Hrušove (temer 35 km) či Oravskej Lesnej (vyše 40 km) si najmä v zimnom období vyžadujú temer permanentnú údržbu, náročnú na finančné prostriedky, technické zabezpečenie i ľudské zdroje (ÚPR obcí 2016, 2017).

V prípade Dobrej Nivy je problematickou najmä hlavná prístupová cesta, prechádzajúca obcou (Zvolen – Krupina). Svojou frekventovanosťou, najmä v oblasti prepravy kamiónmi a absenciou okrajových chodníkov patrí k výrazným ohrozeniam bezpečnosti obyvateľov obce.

Špecifickou témou je výstavba a kvalita chodníkov. V niektorých obciach (Liptovská Teplička, Hrušov) až na kratšie úseky nie je ešte dostatočne dobudovaná sieť chodníkov pre peších, aj vzhľadom na rozľahlosť chotára. Na druhej strane, absentujúce chodní-

ky v kombinácii s prúcestnými trávnatými a stromovými porastmi menej frekventovaných komunikácií podčiarkujú vidiecky kolorit a malebnosť predovšetkým historických centier lokalít (Vlachovo, Hrušov, Liptovská Teplička). V niektorých prípadoch okolo rodinných domov nie je oplotenie, čo ešte viac umocňuje špecifické *genius loci*.

Verejný priestor a životné prostredie

V komplexe stavebnej kultúry obcí aj v súvislosti s uchovaním a prezentovaním tradičných kultúrnych prvkov je dôležitým aspektom *verejný priestor*, ktorý je obrazom života a kultúry society navonok. Verejný priestor obcí je zároveň miestom kolektívnych či individuálnych prejavov environmentálneho povedomia, transformovaných do *starostlivosti o životné prostredie* a jeho skrášľovanie, resp. zveľaďovanie. V kontexte uvedených, vzájomne do určitej miery prepojených, aspektov dôležitých v procesoch lokálneho rozvoja sme pozornosť venovali niekoľkým typom aktivít zo strany miestnych samospráv, inštitúcií a spolkov a jednotlivcov. Išlo jednak o zveľaďovanie verejných priestorov v intraviláne/extraviláne obcí, zvyšovanie environmentálneho povedomia lokálnych obyvateľov a uplatňovanie ekologických prístupov a postupov a nakoniec – čo možno v kontexte lokálneho rozvoja považovať za jeho kľúčový predpoklad – upevňovanie priestorovej skúsenosti rôznych skupín obyvateľov s verejným priestorom obce.

Vo všetkých obciach sme zaznamenali veľkú snahu o budovanie parkov, zelených oddychových zón a o udržiavanie a rozširovanie zelených plôch, či na súkromných pozemkoch v okolí domov, ako aj vo verejnom priestore. Obce aktívne organizujú dobrovoľníkov a miestne organizácie s cieľom čistiť okolie výsadby kvetinových záhonov a počas sviatkov tiež kvetinovej, resp. celkovej výzdoby obce. Liptovská Teplička vyhlasuje súťaž o „najkrajšiu záhradku,

balkón, okolie“, rovnako oceňuje vybrané rodiny pri výzdobe rodinných domov v čase konania folklórneho festivalu. V obci tiež práve aj za účelom zveľaďovania vznikol spolok miestnych žien Harmónia Liptovská Teplička, v Soblahove je aktívna organizácia Slovenského zväzu záhradkárov, účinná sa ukázala tiež vynaliezavosť niektorých starostov nielen v otázke mobilizácie miestnych obyvateľov, ale tiež v zabezpečovaní výsadbového materiálu.

Všetky skúmané obce práve pôsobivý a esteticky vyvážený vonkajší vzhľad považujú za jeden zo svojich cenných benefitov. V žiadnej sme nezaznamenali zvýšenú prítomnosť vizuálneho smogu. Viaceré obce deklarovali potrebu dobudovania bezbariérových prístupov do verejných budov (škola, obecný úrad). Účinným nástrojom cieľným na aktivity najmladšej generácie je efektívne pokrytie verejných priestorov obývanej časti obce WiFi sieťou (Liptovská Teplička, Malé Dvorníky aj Hrušov pracuje na efektívnom pokrytí vybraných častí obce).

Všetky sledované obce zabezpečujú umiestnením nádob separovanie odpadu a jeho likvidáciu, budujú tiež kompostoviská. Problémom v nich zostávajú nelegálne skládky a najmä prevádzka zberného dvora.

Budovaniu environmentálneho povedomia venujú pozornosť najmä školy. V Spišskom Hrhove takto funguje Ekocentrum, Základná škola v Dobrej Nive sa v minulosti zapojila do vzdelávacieho programu Zelená škola (OZ Živica), Základná škola s materskou školou v Liptovskej Tepličke venuje v rámci tzv. regionálnej výchovy a tradičnej ľudovej kultúry veľkú pozornosť takisto environmentálnym témam a aktívne zapája deti do čistenia verejných priestorov a podnecuje pozitívny vzťah k prírodnému prostrediu a lokálnym prírodným špecifikám. V obciach sme tiež zaznamenali fungovanie infocentier (Hrušov) (Darulová – Košťalová – Krišková 2020).

Aktívne snahy poľnohospodárskych subjektov prepojiť vyu-

žívanie prírodných zdrojov s tvorbou a udržiavaním kultúrnej krajiny v rôznych podmienkach hospodárenia zaznamenávame napríklad v Liptovskej Tepličke, ktorej miestny PPD Liptovská Teplička raz zvíťazil (2007) a raz sa umiestnil na treťom mieste v súťaži „Chotár roka“. Okrem toho nesie viacero ďalších ocenení a BIO certifikátov. V zmysle medzinárodného konceptu tzv. „potravinovej zvrchovanosti“ (*food sovereignty*) je tiež registrovaný v rámci siete Predaj z dvora. Ústretovosť obecnej samosprávy v Hrušove zasa iniciovala vznik viacerých alternatívnych hospodárstiev, ktoré sa zameriavajú nielen na nové formy hospodárenia, napr. permakultúru, ale preferujú návrat k tradičným formám stavebnej kultúry (slamené strechy).

Vo všetkých obciach tiež fungujú mnohé organizácie a kluby s pozitívnym a aktívnym vzťahom k okolitej prírode, ktoré vytvárajú s okolitým prírodným prostredím dôležité prepojenie (značkovanie chodníkov, jaskyniarstvo a objavovanie nových jaskýň, aktívna turistika, kolektívne turistické výstupy na dominantné vrcholy v blízkostiach obcí, budovanie náučných chodníkov a pod.). Významnú rolu zohrávajú tiež športové súťaže orientované na outdoorové aktivity. Takými sú bežecké súťaže (Liptovská Teplička) a cyklistické závody (Liptovská Teplička).

Ústrednú a zásadnú rolu v budovaní vzťahu k obci je organizácia spoločenských podujatí prepájajúcich generácie obyvateľov nielen v rôznych častiach verejného priestoru intravilánu, ale tiež efektívne využívanie vhodných priestorov v prírode, dostupných, ale relatívne vzdialených miest extravilánu obce. Taktiež vo väčšine z nich obecné samosprávy vytvárajú podmienky pre outdoorové športové aktivity. V tomto smere možno vyzdvihnúť aktivity viacerých obcí, ktoré boli dôkladne spracované v iných kapitolách. Tento typ aktivít je tiež dôležitý v úspešnej integrácii novopristaňovaných obyvateľov do lokálneho spoločenstva a v budovaní citového vzťahu k ich novému bydlisku.

Možno menej nápadnú, ale dôležitú funkciu v udržiavaní jednak pozitívneho vzťahu k ochrane najbližšieho životného prostredia zohrávajú sociálne siete. Mnohí individuálni obyvatelia sa organizujú prostredníctvom skupín a stránok na Facebooku (v Liptovskej Tepličke sa takto usporiadalo hneď niekoľko dobrovoľných akcií čistenia verejných priestorov a ďalších).

Budovanie „image“ lokality

S prírodným a architektonickým potenciálom lokalít je spojené systematické budovanie pozitívneho „image“ vnútri spoločenstva aj navonok, a to nad rámec potenciálu sebaaprezentácie ako Dedinu roka.

Pod identitou lokality možno chápať všeobecný koncept vyjadrujúci jednak vzťah ľudí k regiónom, ale tiež mentálnu reprezentáciu jeho charakteristík u lokálneho spoločenstva aj u jeho návštevníkov. Veľký podiel na jej formovaní má efektívna komunikácia prírodných a architektonických prvkov (a hodnôt spojených so starostlivosťou o ne a aj s nimi samotnými), ktorými sa lokalita odlišuje (alebo chce odlíšiť) od iných. V tomto smere zohrávajú dôležitú rolu jednak propagačné materiály a prepracované internetové stránky, v ktorých je kladený zreteľný dôraz na prírodné scenérie, tradičnú duchovnú kultúru a architektúru (Liptovská Teplička – na internetovej stránke s podtitulom „Tradícia s kráľovským výhľadom“, Vlachovo – virtuálna prehliadka historických objektov na obecnej stránke, mini dokumentárny film o baníckej a šľachtickej histórii) jednak medializácia pozitívnej praxe a úspechov v masmédiách nadregionálneho významu (Spišský Hrhov, Liptovská Teplička, Vlachovo, Hrušov, Oravská Lesná). Dôležitou súčasťou temer všetkých obcí sú aj prepracované monografické publikácie. Výzvou pre všetkých starostov a starostky je v takom prípade schopnosť komunikovať a vhodne na frekvenciu tohto obrazu naladiť prítahovaných obyvateľov.

Záver

Vo všetkých oblastiach života obcí, rovnako ako pri formovaní stavebnej kultúry, pozitívne dominuje úloha silných lídrov s podporou skúseného tímu samosprávy a aktívnym prístupom členov lokálneho spoločenstva, prípadne výrazných individualít.

V architektonickom kontexte dnes sledované obce vo všeobecnosti zásadne strácajú svoj pôvodný charakter, viazaný na členenie pôdy s tradičnými roľníckymi usadlosťami chotára. V logickom dôsledku zmien vo funkčnosti objektov a priestorov zaznamenáva však súčasná nová výstavba prudký rast často na úkor zachovania špecifického architektonického rázu obcí, čomu by výrazne napomohli relevantné architektonické obmedzenia ako súčasť tvorby územných plánov obcí.

Soblahov. Súťaž v kosení. Foto Z. Beňušková, 2019



LOKÁLNE SPOLOČENSTVO A PARTNERSTVÁ

Alexandra Bitušíková – Zuzana Beňušková

Nasledujúca analýza identifikuje faktory rozvoja a bariéry rozvoja v skúmaných obciach (Soblahov, Hrušov, Vlachovo, Liptovská Teplička, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Malé Dvorníky a Spišský Hrhov), víťazoch súťaže Dedina roka v oblastiach „Dedina ako pospolitosť“ a „Dedina ako partner“. Ako sa uvádza v Programe obnovy dediny, v súťaži Dedina roka sa v kategórii „Dedina ako pospolitosť“ sledujú nasledujúce oblasti: školstvo, sociálna starostlivosť, šport a oddych, rozsah a rôznorodosť spolkovej, klubovej a inej záujmovej činnosti, podmienky pre stretávanie, kultúrno-spoločenské a športové podujatia, výchova, vzdelávanie a osvetá, komunikácia a práca s ľuďmi s dôrazom na marginalizované skupiny a zapojenie občanov do aktivít obce. V texte používame namiesto slova pospolitosť v etnológii zaužívaný termín „lokálne spoločenstvo“. V kategórii „Dedina ako partner“ sa hodnotí najmä vytváranie partnerstiev na miestnej a regionálnej úrovni, medzinárodná spolupráca, výmena skúseností, existencia strategických a rozvojových dokumentov a účasť laickej a odbornej verejnosti v plánovaní. V tejto kapitole vychádzame z výskumov, zameraných predovšetkým na vyššie spomenuté hodnotené oblasti, hoci je potrebné zdôrazniť, že viaceré z nich sa prelínajú aj s ďalšími kategóriami súťaže Dedina roka. Cieľom nie je popis rôznych aktivít, ktoré „dedina ako partner a pospolitosť“ celoročne realizuje, sle-

dujeme skôr to, ako rôzne ukazovatele pôsobia v rôznych obciach a aký majú vplyv na ich rozvoj alebo úpadok.

Obe kategórie sa odlišujú: kým kategória „dedina ako pospolitosť (lokálne spoločenstvo)“ odráža samotný život v obci – spoločenský a rodinný, ktorý je organizovaný prevažne „zdola“, kategória „dedina ako partner“ je skôr odrazom práce starostu a miestnej samosprávy ako dôležitého miestneho aktéra. Nasledujúca tabuľka sumarizuje faktory rozvoja ako silné stránky a bariéry rozvoja ako slabé stránky vo všetkých skúmaných obciach.

Spišský Hrhov. Denný stacionár pre seniorov. Foto A. Bitušíková, 2019



FAKTORY ROZVOJA	BARIÉRY ROZVOJA
Základná analýza obcí • Poloha obce: na hlavnom cestnom ťahu (6 obcí) • Nárast počtu obyvateľov v posledných rokoch • Ukončené alebo pokročilé sceľovanie a vysporiadanie pozemkov – (aj cez EÚ programy) • Vysoká zamestnanosť • Vierovyznanie – silné spojiwo • Etnicita (homogénna obec)	Základná analýza obcí • Poloha obce: koncová obec, marginalizovaná, ďaleko od centier, prípadne na hranici 2 etník • Pretrvávajúci pokles obyvateľstva – vysťahovávanie sa mladých ľudí za prácou • Vysoká nezamestnanosť, nedostatok pracovných príležitostí • Vierovyznanie – nie jednoznačne silný spojovací element (závisí od osobnosti kňaza) • Etnicita (homogénna obec – musí riešiť problémy koexistencie majority a minority) • Pomerne vysoký počet príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít v obci • Vysoké percento rómskych detí na základných školách • Exklúzia marginalizovanej rómskej menšiny
Ľudské zdroje • Osobnosť starostu – líder (dlhodobý, akceptovaný, úspešný, vzdelaný, otvorený, komunikatívny, prístupný k všetkým ľuďom v obci, sledujúci všetky oblasti života v obci, so schopnosťou a odvahou ísť do projektov) • Kvalifikovaní zamestnanci OÚ, otvorení a nápomocní občanom bez predsudkov (t. j. poznajúci občanov a ich rodiny – a ich situácie) • Otvorená spolupráca OÚ so ZŠ (starostu a riaditeľa) • Primeraná spolupráca vedenia obce a cirkvi	Ľudské zdroje • Slabá osobnosť starostu (malé skúsenosti, netransparentný prístup, neprístupný, nejasné spolupráce s inými subjektmi, neodbornosť, absencia ekonomického vzdelania, nekompetentnosť, politická poplatnosť) • Nekompetentnosť a neochota pracovníkov OÚ „uzatvorenosť“ OÚ • Slabá spolupráca starostu s riaditeľom ZŠ • Slabé vedenie MŠ, ZŠ či ZUŠ • Absencia spolupráce vedenia obce a cirkvi

• Vytváranie miest odborných pracovníkov (napr. kultúrneho pracovníka a knihovníka) • Kvalitné vedenie v MŠ, ZŠ a ZUŠ (kompetencia starostu) • Úzka a otvorená spolupráca starostu (OÚ) so všetkými subjektmi v obci – podnikateľskými ako aj inými (združenia, spolky, športové kluby, aktivisti) • Podpora aktívnych jednotlivcov • Silná medzigeneračná spolupráca • Silné dobrovoľníctvo • Vysoký podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva • Vyrovnaná štruktúra žien a mužov • Nízka nezamestnanosť	• Nedostatočná zapojenosť cirkvi do života obce • Nedostatok špecializovaných odborných pracovníkov (kultúrny pracovník, knihovník) • Slabá spolupráca starostu a OÚ so všetkými subjektmi v obci – podnikateľskými, ako aj inými (združenia, spolky, športové kluby, aktivistami) • Nedôvera zo strany OÚ voči aktívnym jednotlivcom • Slabá dobrovoľnícka participácia • Slabá alebo žiadna participácia príslušníkov etnických minorít žijúcich v lokalite • Klesajúci podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva • Nedostatočné zastúpenie mladej generácie • Nezáujem a slabé zapojenie mladých do života obce, do medzigeneračnej spolupráce • Vysoká nezamestnanosť
Dedina ako pospolitosť • Silná spolupatričnosť, solidarita a spolupráca • Silné rodinné vzťahy a vzájomná podpora (organizácia rodinných stretnutí) • Dobrá susedská kooperácia • Pozitívny demografický trend (pozitívne migračné saldo) • Vytváranie príležitostí pre integráciu novousadlíkov • Homogenita obce (etnická i náboženská) ako pozitívum • Kvalitná materiálna vybavenosť MŠ a ZŠ a dobré vzdelávacie výsledky • Kvalitná ZUŠ	Dedina ako pospolitosť • Slabá úroveň spolupatričnosti a spolupráce • Slabá angažovanosť časti obyvateľstva (Rómov, ale aj novousadlíkov) • Oslabenie rodinných väzieb (ako dôsledok vyludňovania obce) • Negatívny demografický trend, vysťahovávanie sa za prácou, starnutie obyvateľstva • Slabá integrácia novousadlíkov • Homogenita obce ako negatívum – posilňuje uzavretosť obce • Klesajúci počet detí (negatívny

• Vytváranie možností pre integráciu a inklúziu rómskych detí • Vytváranie možností pre inklúziu znevýhodnených občanov • ZŠ zapojená do života obce (dobrá spolupráca starostu s riaditeľom/ kou školy) • Dobre vybudované sociálne služby • Klub dôchodcov, denný stacionár alebo iné zariadenie pre seniorov • Opatrovateľská služba • Funkčné komunitné alebo nízkoprahové centrum • Zriadenie Centra pedagogicko-psychologického poradenstva • Početné možnosti stretávania sa: kultúrne akcie, tradičné kultúrno-spoločenské podujatia, plesy, spolky, krúžky, športové kluby • Vhodné spoločensko-reštauračné priestory a služby • Dobré podmienky a kvalitná infraštruktúra pre voľnočasové aktivity – kúpalisko, posilňovňa, park, náučné chodníky, múzeum, galéria, požičovňa športového náradia, knižnica • Obecná futbalová liga • Ideálne prírodné podmienky pre športovanie a turistiku v okolí obce • Pravidelné obecné akcie združujúce občanov – lokálne, regionálne či národné • Dobrá spolupráca s cirkvou pri organizácii podujatí • Existencia historických (a iných) pamiatok a ich využívanie • Dobrá informovanosť v obci (obecné noviny, SMS správy, miestny rozhlas, blogy, občasníky)	vplyv na rozvoj školstva až ohrozenie) • Nedostatočné podmienky pre inklúziu rómskych detí • Absencia kvalitných sociálnych služieb • Chýbajúce priestory na stretávanie sa dôchodcov, absencia klubu dôchodcov či denného stacionára • Chýbajúca opatrovateľská služba • Chýbajúce aktivity celoživotného vzdelávania • Slabá inklúzia znevýhodnených občanov • Absencia komunitného alebo nízkoprahového centra • Nedostatok príležitostí pre kultúrno-spoločenský život (málo podujatí, slabá spolková a krúžková činnosť) • Nedostatočná športová a kultúrna voľnočasová infraštruktúra (kultúrny dom, amfiteáter, športoviská) alebo jej zlý stav • Nedostatok spoločensko-reštauračných zariadení (pre spoločenské slávnosti, rodinné oslavy a pod.) • Absencia športových podujatí a súťaží • Limitované prírodné podmienky pre športovanie a turistiku v okolí obce • Absencia pravidelných obecných podujatí združujúcich občanov • Nedostatočný záujem občanov o kultúru a umenie • Slabá až absentujúca spolupráca vedenia obce s cirkvou • Nedostatočná informovanosť v obci
--	--

• Relatívne vysoká bezpečnosť v obci, znalosť prostredia • Pravidelné stretnutia starostu s poslancami a miestnymi lídrami k rozvoju obce a PHSR • Dostatočný počet miestnych lídrov rôznych záujmových skupín • Silné dobrovoľníctvo v obci Dedina ako partner • Aktívne existujúce partnerstvá na lokálnej/ regionálnej, národnej a najmä medzinárodnej úrovni (so susednými krajinami v rámci cezhraničnej spolupráce, ale aj v rámci iných bilaterálnych partnerstiev) • Úspešné čerpanie financií z EÚ štrukturálnych fondov na rekonštrukcie infraštruktúry, modernizácie kultúrnych a školských zariadení (zväčša závisí od úsilia starostu a ním poverených osôb – avšak vyžaduje znalosti a skúsenosti starostu v tejto oblasti) – tieto projekty vždy vyžadujú aj plán partnerstiev a plánov na ich využitie • Šport ako dôležitá kategória spolupráce na regionálnej i cezhraničnej úrovni • Na nadnárodnej/medzinárodnej úrovni tradície a folklór sú spojivom spolupráce (cez folklórne skupiny a súbory, ale aj združenia seniorov) • Otvorenosť obce k novým myšlienkam – inováciám zo sveta (cez mladých cestovateľov – obyvateľov obce, ako aj novousadlíkov – neorurálov)	• Vyhorenosť lídrov rôznych záujmových skupín • Nedostatočné osvetlenie, možné problémy s bezpečnosťou • Slabá komunikácia starostu s poslancami, občanmi i s miestnymi lídrami • Nedostatočná zapojenosť občanov do rôznych dobrovoľníckych aktivít Dedina ako partner • Spolupráca na lokálnej/ regionálnej úrovni/ národnej i medzinárodnej úrovni viazne kvôli nezájmu starostu (prípadne iných starostov z regiónu, ktorí sa nechcú zapájať) • Spolupráca na úrovni regiónu ostáva stále viac na úrovni konkurencie (či závislosti) než kooperácie • Nezájum alebo nedostatočné a netransparentné čerpanie EÚ štrukturálnych fondov je bariérou spolupráce obcí v rámci regiónu (aj preto, že v rámci EÚ grantov vzájomná spolupráca obcí, regiónov a krajín je podmienkou) • Otvorenosť/ uzavretosť, ako aj odolnosť vedenia obce/ starostu (voči vonkajším vplyvom vrátane politických názorov na rôzne spoločenské témy) zohráva v tejto oblasti kľúčový moment (napr. ústretovosť vedenia obce voči rôznym aktivitám mimovládnych a dobrovoľníckych aktivít) • Absencia kompetentného pracovníka OÚ v oblasti poznania možnosti získavania grantov EÚ (objednanie externých služieb bez
--	---

• Dobrý vzťah obce s VÚC – dôležitý faktor ďalšieho rozvoja (dobrá komunikácia, spolupráca, spoločné projekty) • Dobrý a otvorený vzťah a dôvera vedenia obce k aktivitám zo strany dobrovoľníkov a mimovládnych organizácií v prospech spolupráce obce s inými obcami, regiónmi či krajinami s cieľom posilňovať demokratické princípy a hodnoty vzájomnej spolupráce • členstvo obce v Miestnej akčnej skupine a ďalších mikroregionálnych, cezhraničných a iných územných združeniach • Dostatočná kvalita služieb v rámci cestovného ruchu • Dobrá infraštruktúra (aj pre CR) – vybudované osvetlenie, pokrytie signálom mobilných operátorov a internet, bezbariérovosť, pošta • Ubytovacie a stravovacie kapacity • Atraktívne produkty pre návštevníkov (ponuka farmárskych produktov, suvenírov a pod.) • Otvorenosť obyvateľov voči návštevníkom (chalupárom, turistom)	dôkladného poznania môže byť pre obec devastujúce) • Nevyužitý potenciál obecných partnerstiev pre cestovný ruch • Nedostatočná kvalita služieb v rámci cestovného ruchu (CR) a kultúrnospoločenských aktivít • Slabá propagácia CR • Uzavretosť pred návštevníkmi obce
---	---

Lokálne spoločenstvo

Lokálne spoločenstvo definujeme pre potreby tejto kapitoly ako relatívne malý a homogénny sociálny útvar. Tvoria ho ľudia žijúci na pomerne malom a kompaktnom osídlenom území, ktorých vzťahy sú založené na vzájomnom poznaní a identifikácii jeho členov (Encyklopédia 1995: 188). Jeho znakmi sú predovšetkým spoločné územie, interpersonálne vzťahy a sociálne interakcie (rozšírené o spoločné normy, hodnoty a záujmy). (Moravanská 2009: 381).

Úspešnosť rozvoja každej obce a jej spoločenstva je do značnej miery závislá od úrovne vzťahov a spolupráce členov formálnych aj neformálnych združení, schopnosti prepájania a premostovania ich záujmov a aktivít a tiež od vnútornej kompaktnosti sociálnych zoskupení počnúc od rodiny, cez susedské a priateľské vzťahy. Dalo by sa predpokladať, že v obciach viac vzdialených od mesta, kde nie je prílev prisťahovaného obyvateľstva, sú neformálne vzťahy pevnejšie, nemusí to však byť pravidlo. Aj v nehomogénnych obciach existuje jadro autochtónnych obyvateľov a v zónach novej výstavby sa vytvárajú nové susedské vzťahy, často však chýba prepojenie týchto dvoch zložiek. Nie náhodou organizuje v niektorých prímestských obciach (napr. Soblahov, Malé Dvorníky, Spišský Hrhov) obecný úrad alebo občianske združenia podujatia zamerané na vzájomné poznávanie sa. Špecifickou formou susedského nadväzovania kontaktov novousadlíkov a starousadlíkov v Spišskom Hrhove sú tzv. ulicovice, organizované (pôvodne na podnet starostu) skupinou susedov, žijúcich na jednej ulici či v jednej časti obce, v Malých Dvorníkoch je to zasa celoobecná hra – hľadanie čísel adventného kalendára v oknách domov. Podobne sa v rámci susedských vzťahov „samoorganizujú“ novousadlíci v Dobrej Nive, avšak zväčša bez účasti pôvodných obyvateľov (sídelse sú oddelenou akoby samostatnou časťou obce).

Vo vzťahoch medzi autochtónnym obyvateľstvom obcí sa stierajú rozdiely medzi príbuzenstvom, priateľmi a susedmi, pretože

v mnohých prípadoch sú tieto kategórie vzájomne prepojené. Rodina zohráva stále dôležitú úlohu v živote obyvateľov obcí, aj keď jej fungovanie sa mení najmä s odchodom mladých ľudí za prácou do miest či do zahraničia, čo vedie k zvyšovaniu intenzity starnutia populácie (napr. v obci Hrušov, Vlachovo). Výnimkou spomedzi sledovaných obcí je Oravská Lesná, ktorá patrí k obciam s najvyšším prirodzeným prírastkom na Slovensku (spolu s ďalšími obcami okresu Námestovo priemerne 2,8 dieťaťa na ženu) a zaznamenáva každoročne nárast počtu obyvateľov (PHSR 2016-2025). Intenzita rodinno-príbuzenských vzťahov v Oravskej Lesnej sa prejavuje vo vzájomnej spolupatričnosti a solidarite, ale aj v spoločenskom živote, napr. pri stretnutiach jednotlivých rodín (v počte aj niekoľko sto ľudí z celého Slovenska i zo zahraničia). Vo všetkých obciach platí, že pokiaľ sa vyskytne u jednotlivca vážny životný problém, napríklad vyhovenie domu, požičanie peňazí či potreba starostlivosti v chorobe, primárne mu pomáha rodina ako základná sociálno-ekonomická jednotka a užšie príbuzenstvo, až následne do výpomoci vstupuje aj obec. Takúto oporu prisťahovaní obyvatelia zvyčajne nemajú – pokiaľ nejde o prisťahovalcov, ktorých minulosť sa viaže s obcou.

Sociálna oblasť

Významným kritériom hodnotenia úspešnosti obce sa stáva jej starostlivosť o ohrozené a marginálne skupiny, najmä seniorov a príslušníkov menšín. Nemenej dôležité je vytvorenie priaznivých podmienok pre život rodín s deťmi, aby sa udržalo ekonomicky aktívne obyvateľstvo v obci, teda akcent na kvalitu (pred)školských inštitúcií, voľnočasových aktivít detí a mládeže a možnosti bývania v obci saturované možnosťou získania pozemkov pre individuálnu výstavbu alebo aj formou nájomných bytov. Obec má významné miesto pri zabezpečení úloh spoje-

ných s riešením hmotnej a sociálnej núdze občanov, sociálnej pomoci, sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Cieľom aktivít je zamedzenie vylúčeniu a sociálnej izolácii ohrozených jednotlivcov a posilnenie súdržnosti obyvateľov obce. Pokiaľ obec nie je schopná svojpomocne v rámci komunitnej práce a spolupráce s rodinami zabezpečiť tieto služby, spolupracuje s externými inštitúciami, s ktorými zmluvne zabezpečuje poskytované služby, alebo pomáha občanom nadviazať s nimi v prípade potreby kontakt.

Pre seniorov, ako aj zdravotne a sociálne odkázaných občanov sa snažia skúmané obce zabezpečiť sociálne služby. Základom je sociálne poradenstvo, stravovanie, napr. v niektorých obciach ako Soblahov či Hrušov zabezpečujú stravovanie pre občanov, najmä seniorov, škôlka alebo škola, pričom v Soblahove poskytujú v prípade záujmu možnosť stravovania aj ženám/mužom na rodičovskej dovolenke. Viaceré obce poskytujú prepravu zdravotne znevýhodnených do najbližšieho mesta. Niektoré obce využívajú možnosť zamestnať občanov so zdravotným znevýhodnením v prácach pre obecný úrad (po jednej osobe).

Ďalšou skupinou, odkázanou na sociálnu pomoc, sú nezamestnaní s nízkym vzdelaním, ktorí majú minimálnu šancu zamestnať sa (v niektorých obciach ide predovšetkým o obyvateľov z rómskej menšiny). Povinnosťou obce je kompenzovať určité sociálne znevýhodnenie zapájaním týchto občanov do aktivačných, tzv. verejno-prospešných prác, vytváraním chránených dielní alebo komunálnych/sociálnych podnikov. S výraznejším zastúpením rómskej minority sa stretávame v obciach Hrušov, Spišský Hrhov a Liptovská Teplička. Tieto obce vytvárajú podmienky pre začleňovanie rómskych obyvateľov do života obce cez komunitné centrá, nízkoprahové kluby alebo služby sociálnej intervencie. Zaujímavými aktivitami v rámci komunitných centier je napr. spolupráca seniorov s rómskymi deťmi alebo osvetovo-vzde-

lávacia práca s rómskymi matkami (Spišský Hrhov). Najlepšiu skúsenosť so sociálnymi podnikmi má obec Spišský Hrhov, ktorá v troch sociálnych podnikoch zamestnáva mnohých príslušníkov miestnej rómskej komunity, čo sa prejavilo v zvýšení životného štandardu rómskych rodín, ako aj v zvýšenej školskej dochádzke detí. V Liptovskej Tepličke obecný úrad a tiež základná škola spolupracuje s terénnymi a sociálnymi pracovníčkami, medzi ktorými sú aj ženy z miestnej rómskej komunity, ktoré si v nej v priebehu viacerých rokov pôsobenia vytvorili primeranú autoritu.

Vlachovo patrí k niekoľkým obciam, kde neboli zaznamenaní Rómovia a snaží sa z tejto skutočnosti ťažiť. Rómsky aspekt je totiž nielen sociálnym, ale aj psychologickým faktorom v regióne. Obce s významným podielom rómskeho etnika sú napriek nižším cenám nehnuteľností málo atraktívne pre potenciálnych presídlencov z mesta.

Pre zabezpečenie sociálnych služieb je potrebné, aby si obce vypracovali jasné pravidlá fungovania služieb (komunitné plány, pravidlá prenájmu nájomných bytov a pod.).

Metodicky obciam môže pri zabezpečovaní sociálnych služieb pomôcť prieskum potrieb obyvateľov formou ankety – ako napríklad vo Vlachove, kde na jej základe vypracovali Komunitný plán sociálnych služieb, alebo v Soblahove, Hrušove a Liptovskej Tepličke pri príprave PHSR. Súčasťou úlohy obce je zabezpečenie bezpečnosti a ochrany pred vandalizmom. Jeden zo spôsobov je sociálna prevencia, ktorá sa dosahuje vyššie uvedenými opatreniami, existenciou kvalifikovaného pracovníka obecného úradu pre sociálnu oblasť, ale aj aktívnou spoluprácou občanov pri upozorňovaní na problémové javy. Niektoré obce majú vlastné bezpečnostné služby (napr. Liptovská Teplička). Problémom malých obcí ostáva nízky rozpočet z podielových daní, ktorý nedokáže pokryť všetky potreby v oblasti sociálnych služieb.

Úloha školy

Tak ako najvýznamnejšími osobnosťami tradičnej obce bol richtár, učiteľ a farár, aj v súčasnosti je škola a fara významným partnerom obecného úradu. Základné školy najmä vo väčších úspešných obciach sa snažia byť konkurencieschopné aj v regionálnom rozsahu a príťažlivé pre obyvateľov, aby deti nevodili do škôl v mestách, kde prevažne pracujú. Deti tak získavajú blízky vzťah s obcou, navzájom sa spoznávajú, čo je dôležitý vklad do budúcej integrity obce. Kvalitný výchovno-vzdelávací program a dobré personálne zabezpečenie škôl sú nevyhnutným predpokladom pre rozvoj obcí a posilňovanie lokálnej identity. Základné školy v Liptovskej Tepličke, Hrušove, Dobrej Nive a Soblahove dosahujú dlhodobé významné úspechy v regionálnej výchove, čím napomáhajú k rozvíjaniu miestnych tradícií a formovaniu vzťahu detí k svojej obci, jej kultúrnemu a prírodnému dedičstvu. Školy v Spišskom Hrhove, Oravskej Lesnej a vo Vlachove sa špecializujú na environmentálnu výchovu, v Malých Dvorníkoch škola aktívne zapája deti do kultúrnych a športových podujatí. V priestoroch viacerých škôl pôsobia Základné umelecké školy. Vo viacerých obciach sú napr. do výchovno-vzdelávacieho procesu zapájaní aj starí rodičia, a to najmä v rámci regionálnej výchovy (napr. *Starí rodičia deťom* v Oravskej Lesnej). Obce Oravská Lesná a Spišský Hrhov majú vybudované špeciálne (aj outdoorové) učebne a priestory na zážitkové učenie (zamerané na environmentálnu výchovu, umenie, remeslá, pestovanie plodín a byliniek, včelárstvo, chov oviec, pečenie chleba a pod.). Najmä v Spišskom Hrhove sa tento typ vzdelávania veľmi osvedčil pri inklúzii rómskych detí. Na druhej strane v obci Liptovská Teplička, kde je v základnej škole prevaha rómskych detí, nadväzovanie na tradičnú kultúru nenachádza u nich odozvu a neprispieva k ich inklúzii. Ukazuje sa, že to, čo upevňuje identitu v etnicky a kultúrne kompaktnej komunite, môže byť bariérou vo vzťahu k minorite. Základné sko-

ly vo Vlachove a Malých Dvorníkoch majú len prvý stupeň, aj ony sa však snažia vytvárať programy, ktoré ich odlišia od iných obcí (napr. ZŠ a MŠ Vlachovo – saunovanie detí a environmentálna výchova, ZŠ Malé Dvorníky – škola s vyučovaním v maďarskom jazyku). Na kvalitu vybavenia škôl dbajú vo všetkých obciach. Vo väčšine prípadov dosiahli obce moderné vybavenie učební, telocvične, úpravu športovísk a vonkajších priestorov prostredníctvom úspešných projektov (aj keď v niektorých školách stále nemajú vybudované telocvične). Základná škola v Soblahove je špecifická svojou bezbariérovosťou vrátane nainštalovaného schodiskového výťahu, preto ju navštevujú aj deti z Trenčína. Školy zohrávajú vo všetkých obciach dôležitú úlohu, pretože sú úzko prepojené aj s kultúrno-spoločenským životom obce. Žiaci sa pravidelne zapájajú do programov počas významných sviatkov, vystupujú na kultúrnych podujatiach pre obec i pri jubileách občanov, ponúkajú svoje výrobky na vianočných či veľkonočných trhoch. Všetky tieto aktivity významne prispievajú k medzigeneračnej transmisii hodnôt a upevňovaniu vzťahov v rámci lokálneho spoločenstva.

Školy (základné školy i základné umelecké školy) ponúkajú deťom a mládeži bohaté možnosti pre voľnočasové aktivity, či už ide o kultúru – napr. folklórne súbory v Liptovskej Tepličke, Dobrej Nive, Hrušove, Oravskej Lesnej, Vlachove a Soblahove, spevácke zoskupenia, rôzne druhy výtvarného umenia alebo početné druhy športov. Do tejto oblasti prispievajú aj farnosti, ktoré zameriavajú činnosť na deti a mládež. Táto nie je zďaleka len duchovného charakteru, ale ide aj o športovanie, výlety (Soblahov), spevácke zbory, organizovanie kultúrnych podujatí (Liptovská Teplička, Oravská Lesná). V malých obciach, v ktorých je len prvý stupeň základnej školy, je výrazne menej voľnočasových organizovaných aktivít pre deti. Napríklad v Malých Dvorníkoch navštevujú školu aj deti zo susedných Veľkých Dvorníkov a časť detí z Malých

Dvorníkov navštevuje školu v okresnom meste Dunajská Streda, takže deti nemajú prirodzené príležitosti na stretávanie. O to dôležitejšia je úloha obce myslieť pri podujatiach zvlášť na najmladšiu generáciu, čo sa v Malých Dvorníkoch aj deje. Horšia situácia je napr. vo Vlachove, kde prvý stupeň školy navštevuje len okolo 20 žiakov. Voľný čas im sčasti zabezpečuje kultúrny dom, k dispozícii sú miestne športoviská a okolitá príroda.

Úloha náboženstva/farnosti

Dôležitú úlohu v posilňovaní lokálnej súdržnosti a integrácie zohráva náboženstvo (podrobne o tejto problematike pojednáva samostatná kapitola v tejto publikácii).

Pokiaľ sa v obci nachádza fara (alebo pastoračné centrum), vzniká ďalší spoločenský priestor a tiež zoskupenia obyvateľov, ktorí ho využívajú. Prevažne sú orientované na ekonomicky neaktívne obyvateľstvo – deti, mládež a seniorov. Kostol je v prímestských obciach jedným z miest, ktoré vytvára kontaktnú zónu medzi autochtónnymi a alochtónnymi obyvateľmi, pokiaľ prisťahovaní zdieľajú vieru totožnú s autochtónnym obyvateľstvom obce. Osobnosť farára do značnej miery ovplyvňuje intenzitu kultúrno-spoločenských aktivít na báze religiozity. Zo skúmaných obcí v tomto smere vyniká najmä Oravská Lesná („*Rodina a viera – to drží dedinu pokope*“) s bohatými aktivitami detí a mládeže cez kresťanskú organizáciu eRko (Hnutie kresťanských spoločenstiev detí), Liptovská Teplička i Soblahov. Dobrá Niva, ktorá má popri evanjelickej majorite aj pomerne veľkú rímskokatolícku komunitu, vyniká dlhodobou ekleziálnym prístupom k organizovaniu viacerých slávností. V Liptovskej Tepličke je priestor kostola využívaný aj na slávnostné profánne podujatia, akým bolo aj vyhlásenie výsledkov súťaže Dedina roka alebo uvedenie novej miestnej monografie, a naopak, cirkev vstupuje do podujatí profánnych inštitúcií, napríklad pri školských slávnostiach. Obce by však mali rešpektovať ústavné právo



Liptovská Teplička. Pastoračné centrum vo farskej záhrade. Foto V. Bahna, 2020

občanov na slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania a vytvárať priestor pre plnohodnotnú kvalitu života obyvateľov v obci aj bez príslušnosti k miestnej farnosti. V Hrušove, Malých Dvorníkoch a Spišskom Hrhove sa náboženský život viaže skôr na rodinu než na spoločenský život v obci. Obyvatelia s evanjelickým vierovyznaním sú významnejšie zastúpení vo Vlachove, kde má silné zastúpenie aj nonreligiózne obyvateľstvo. V duchu miestnych tradícií je miestna farárka rešpektovanou osobou aj v kultúrno-spoločenskom živote obce.

Združenia a spolky

Všetky skúmané obce sa vyznačujú bohatým kultúrno-spoločenským a športovým životom, za ktorého organizáciou zväčša stoja aktívni jednotlivci – lídri. Často sú to práve oni, ktorí iniciujú vznik rôznych občianskych dobrovoľných združení, spolkov, klubov či neformálnych „partii“. Miestna samospráva je často aktívnym partnerom pri podpore občianskych iniciatív – poskytuje im priestory, niekedy aj profesionálnu pomoc (napr. v podobe kultúrneho pracovníka, napr. v obci Dobrá Niva), prípadne inú materiálnu pomoc (napr. refundácie rôznych nevyhnutných výdavkov; vybudovanie posilňovne a lesnej sauny v Spišskom Hrhove alebo prevádzkovanie zimného štadióna v Oravskej Lesnej, ľadovej plochy v Malých Dvorníkoch alebo areálu pre Street Workout v Liptovskej Tepličke, (z ktorého vzišla majsterka Slovenska v tejto disciplíne pre rok 2017). Ako dôležitá sa ukazuje aj otvorenosť starostu voči iniciatívam zdola, ktorá je motivujúcim faktorom najmä pre mladých ľudí (túto cestu razí napr. starosta Oravskej Lesnej, ktorý poskytuje mladým ľuďom priestor pre realizáciu ich nápadov v rôznych oblastiach).

Vzhľadom na vývinový trend starnutia obyvateľstva je vo viacerých obciach (najmä v tých, ktoré nemajú prisťahovalcov v podobe mladých rodín z externého prostredia) čoraz viac percentuálne zastúpená staršia generácia (napríklad vo Vlachove či Hrušove). Aktívni seniori majú možnosť angažovať sa pre obec alebo udržiavať rovesnícke sociálne vzťahy v rámci miestnych organizácií Jednoty dôchodcov Slovenska (Vlachovo, Soblahov, Malé Dvorníky, Oravská Lesná, Dobrá Niva, Spišský Hrhov), prípadne prostredníctvom Slovenského zväzu zdravotne postihnutých občanov (Liptovská Teplička, Hrušov). Často sú však aktívni aj v rôznych záujmových zoskupeniach (folklór, šport, chovateľstvo, pestovateľstvo, poľovníctvo, urbárske spoločenstvá). Kluby seniorov organizujú početné akcie – napr. plesy, dožinky, výlety po Slovensku i partner-

ských obciach v zahraničí (mimoriadne aktívni v tomto smere sú seniori v Oravskej Lesnej, Dobrej Nive, v Soblahove a Vlachove). Obce tieto aktivity podporujú zväčša v rámci vlastných finančných rozpočtov. Dôležité je zabezpečenie priestorov pre stretávanie sa, takéto zariadenie chýba napr. v Liptovskej Tepličke, avšak už je naplánované. Napriek značným možnostiam aktívne sa zapájať do života seniorov je dosť aj takých, ktorí trávia dni len v rámci svojej rodiny, hlavne ak sú zdravotne znevýhodnení.

Model menšinovej kultúry a združovania prevláda v obci Malé Dvorníky, kde žijú prevažne obyvatelia maďarskej národnosti, v miestnej komunikácii prevláda maďarský jazyk a v kultúrnych programoch v obci dominujú reprezentanti maďarskej kultúry zo Slovenska i Maďarska. Maďarská menšinová kultúra tu predstavuje väčšinu a minoritou sú v rámci lokálneho spoločenstva Slováci. Lokálne spoločenstvo je v tomto smere konsolidované.

Dobrovoľné aktivity obyvateľov obcí sa konajú nielen na báze organizovaného združovania, ale aj na neformálnej báze. Takto fungujú rôzne „partie“ najmä mladých, ktoré organizujú kultúrno-spoločenské i športové aktivity, ale aj koledovanie (Oravská Lesná), trojkráľové vinšovanie (Dobrá Niva) alebo betlehemske hry (Vlachovo, Oravská Lesná) či „regrúti“ pri stavaní májov (Liptovská Teplička). Vo všetkých obciach sú pevnou súčasťou týchto aktivít aj charitatívne akcie – predajné vianočné, prípadne aj veľkonočné trhy, zbierky, charitatívne koncerty, Dobrá novina, Autobus dobrej vôle a iné.

Úloha miestnej samosprávy v podpore sociálnej integrácie

Miestna samospráva má značný vplyv na kvalitu a intenzitu sociálnych vzťahov a spolupráce v obci. Faktory, ktoré ovplyvňujú aktivizáciu občanov v prospech lokálneho spoločenstva sú buď objektívneho charakteru (lokalizácia obce, veľkosť, demografia, sociálna štruktúra, infraštruktúra a pod.), alebo subjektívneho

charakteru (osobnostná charakteristika i politická orientácia starostu a predstaviteľov samosprávy, nedostatok kvalitných kandidátov do zastupiteľstva a pod.). (Faltán – Faltánová 2019: 72). Miestne samosprávy majú v rámci svojich kompetencií zodpovednosť za rozvoj obce, s čím súvisí nevyhnutné získavanie finančných prostriedkov prostredníctvom rozvojových programov, najmä z eurofondov, prípadne neštátnych zdrojov. Vo väčšine obcí sa takto podarilo vybudovať alebo revitalizovať viaceré verejné priestranstvá (námestia, amfiteátre, relaxačné zóny, športoviská či detské ihriská), ktoré sú dôležitými miestami sociálnej komunikácie a stretávania sa miestneho obyvateľstva buď v každodennom živote, alebo počas rôznych obecných podujatí.

Jednou z foriem starostlivosti o občanov je aj organizácia slávností alebo návštevy pri príležitosti jubileí a výročných sviadieb. V Oravskej Lesnej sú jubileá občanov i uvítanie nových občanov do života spojené aj s finančným príspevkom, podobne dostávajú finančný príspevok aj manželia pri kolaudácii nového domu (ročne tu pribudne 15 – 20 nových domov). Obce zabezpečujú aj stretnutia dôchodcov obvykle v októbri alebo pred Vianocami.

V réžii miestnej samosprávy sa konajú Dni obce, organizujú plesy a slávnosti pri príležitosti rôznych sviatkov (napr. MDŽ, Deň matiek, stavenie májov), ako aj podujatia v adventnom období (rozsviecovanie adventného venca alebo vianočného stromčeka, Mikuláš).

Pre zlepšenie komunikácie a informovanosti dbajú všetky obce o kvalitné internetové spojenie a pri školách alebo knižniciach vytvárajú priestor pre prácu verejnosti s internetom. V Spišskom Hrhove aj Liptovskej Tepličke posielajú obce obyvateľom informácie o rôznych aktivitách aj prostredníctvom SMS správ. Obce využívajú mobilné aplikácie pre jednosmerné informovanie občanov (Malé Dvorníky, Liptovská Teplička). Vo väčšine obcí funguje miestny rozhlas a vydávajú sa tlačene alebo online noviny

(Hrušov, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Liptovská Teplička, Soblahov i Vlachovo), samozrejmosťou je informovanosť cez webovské stránky každej obce. Na neformálnu komunikáciu medzi obyvateľmi sú využívané sociálne siete.

Súčasťou lokálnych spoločenstiev sú v niektorých lokalitách aj chalupári. Významnejšie sú zastúpení v Liptovskej Tepličke, Soblahove, Oravskej Lesnej a Hrušove. Oblubujú najmä objekty tradičnej architektúry a aj napriek ich úpravám sa dá konštatovať, že prispievajú k udržaniu tradičnej architektúry. Treba však zdôrazniť, že do miestneho spoločenského života sa zriedka zapájajú a starostovia sa sťažujú na ich neochotu spolupracovať či rušenie poriadku (hluk, ignorovanie separovania odpadu, nároky na budovanie komunikácií k chatám a chalupám).

Osobitne sa starostlivosť miestnej samosprávy o obyvateľov prejavila v čase epidémie, keď obce ponúkali odkázaným obyvateľom donášku nákupu do domu, zastupiteľstvá i občianske združenia pomáhali pri plošných testovaniach, vo viacerých obciach boli významne nápomocní miestni hasiči (dovoz materiálu, dezinfekcia priestorov, testovanie, pôsobili aj mimo obce). V Malých Dvorníkoch obec zabezpečila autobusové spojenie s okresným mestom, keď vypadla časť dovedty fungujúcich spojov, v niektorých obciach bezplatne zabezpečila obec seniorom respirátory. Obce neustále nabádali občanov k vzájomnej ohľaduplnosti, dodržiavaniu karantény, sprístupňovali po svojich informačných linkách čerstvé informácie, a to nielen o aktivitách v obci, ale aj tie, ktoré boli dostupné cez verejnoprávne médiá.

Partnerstvá a spolupráca

V rámci kategórie „Dedina ako partner“ sme v skúmaných obciach sledovali najmä význam partnerstiev na lokálnej, regionálnej, národnej i nadnárodnej úrovni, schopnosť a otvorenosť obce spolupracovať s rôznymi aktérmi „zvnútra“ i „zvonka“, ochotu

vymieňať si skúsenosti, úroveň strategických a rozvojových dokumentov, ako aj participáciu občanov na príprave týchto dokumentov a v plánovaní rozvoja obce.

Vo všetkých spomenutých ukazovateľoch hrá primárnu úlohu miestna samospráva – starosta obce, obecné zastupiteľstvo (poslanci) i zamestnanci obecného úradu, pričom kľúčovou ostáva osoba starostu. To sa prejavilo vo všetkých sledovaných obciach. Osobnostné charakteristiky hlavných predstaviteľov miestnej samosprávy, najmä starostov, sa ukázali ako vysoko dôležité. Ako ukázal výskum, štýl práce, spôsob komunikácie, vzdelanie, otvorenosť, transparentnosť, rovnaký prístup k všetkým občanom, odvaha zapájať sa do domácich i zahraničných projektov, ochota spolupracovať s ostatnými aktérmi v obci (riaditeľ školy, farár, mládež i seniori, kultúrni pracovníci, podnikatelia) sú charakteristikami, ktoré môžu starostovi pomôcť získať si širokú podporu a uznanie občanov. Naopak, uzavretosť starostu i celého obecného úradu, neochota komunikovať a spolupracovať, nekompetentnosť, netransparentnosť, neskúsenosť s projektmi a nedôvera v občiansku participáciu môžu byť brzdou rozvoja celej obce a neprispievajú k budovaniu dôvery občanov v samosprávu. Na význam kvality ľudských zdrojov v miestnej samospráve poukázali aj predchádzajúce výskumy v iných vidieckych sídlach na Slovensku (napr. Faltán et al. 2011; Faltán – Faltánová 2019).

Schopnosť mobilizácie vnútorných a vonkajších zdrojov je kľúčovým faktorom fungovania miestnej samosprávy na čele so starostom. Kým pri vnútorných zdrojoch ide najmä o podporu rôznych občianskych, záujmových i podnikateľských aktivít s cieľom posilniť lokálne spoločenstvo, jeho identitu, solidaritu a spolupatričnosť, pri vonkajších zdrojoch ide hlavne o získavanie financií a dotácií na rozvojové projekty, predovšetkým budovanie či zlepšovanie infraštruktúry. Tu môže zohrávať určitú úlohu aj politická príslušnosť alebo politická nezávislosť starostu, ktorá je na Sloven-

sku stále významným faktorom pri získavaní finančných dotácií na lokálny i regionálny rozvoj (Faltan – Faltanová 2019). Úspešnosť pri získavaní finančných zdrojov na rozvoj obce sa odvíja aj od úspešnosti starostu vo voľbách – starostovia, ktorí boli do funkcie zvolení niekoľkokrát (napr. Spišský Hrhov, Hrušov, Malé Dvorníky), získali počas svojho dlhodobého pôsobenia mnoho skúseností, čo sa prejavilo aj v úspešnosti pri získavaní mimorozpočtových financií. Ukázalo sa tiež, že predpokladom úspechu sú aj zručnosti potrebné pre prípravu projektov (schopnosť využívania informačných technológií, projektový a finančný manažment, technické zručnosti, dôsledná znalosť finančných pravidiel rôznych grantových programov). Starostovia, ktorí tieto schopnosti a zručnosti mali, vedeli lepšie vyhodnotiť, do akých výziev sa zapojiť a v prípade úspechu aj ako projekty implementovať. Neskúsenosť starostu v oblasti prípravy projektov môže byť pre obec obmedzením, ktoré predstavitelia samospráv kompenzujú zadávaním vypracovania projektov externým subjektom za odplatu, čo je spojené s rizikom straty finančných prostriedkov v prípade neúspechu projektu.

V skúmaných obciach sme zaznamenali viaceré prípady starostov, ktorí boli vo funkcii niekoľko volebných období, mali prirodzenú autoritu, dlhodobé skúsenosti a úspechy v získavaní mimorozpočtových zdrojov pre rozvoj obcí (napr. starosta Malých Dvorníkov vo funkcii od roku 1998, starosta Spišského Hrhova od roku 1998 a starosta Hrušova od roku 1999). V obciach, kde sa starostovia od získania ocenenia „Dedina roka“ zmenili, došlo so zmenou lídra aj k určitému (aspoň dočasnému) spomaleniu získavania financií z operačných programov zo štrukturálnych fondov EÚ, najmä ak sa noví starostovia museli vysporiadať s dedičstvom netransparentného hospodárenia. Pri získavaní financií na rozvojové projekty z európskych programov sa ukázala nevyhnutnosť budovania medziobecnej, regionálnej i širšej spolupráce s inými samosprávami, ako aj ďalšími partnermi a subjektmi, ako napr.

podnikateľmi, miestnymi inštitúciami (napr. školou) či občianskymi združeniami rôzneho druhu. Viacerí starostovia zdôrazňovali dôležitú spoluprácu s regionálnou samosprávou – Vyším územným celkom, ako aj príslušnými ministerstvami, bez ktorej by mnohé rozvojové plány nebolo možné uskutočniť.

Väčšina obcí je aktívna aj v rámci (mikro)regionálnych zoskupení MAS (Miestne akčné skupiny). MAS je partnerstvo zástupcov verejného, súkromného a občianskeho sektora, ktoré funguje na princípoch EÚ programu Leader. Cieľom MAS je medziobecná spolupráca na rozvoji svojho územia a pri získavaní finančných prostriedkov zo zdrojov európskych a národných programov. Skúmané obce sú členmi viacerých miestnych akčných skupín, ako aj mikroregionálnych združení, Združenia miest a obcí Slovenska i okresných organizácií cestovného ruchu (OOCR). Aj keď miestne akčné skupiny sú dôležitým nástrojom získavania finančných prostriedkov na investičné aj neinvestičné projekty, ich fungovanie nie je vždy úspešné a viacerí starostovia sa na tieto zoskupenia sťažovali. Dôvodom ich kritiky bolo netransparentné financovanie jednotlivých MAS a s tým súvisiaca neochota starostov podieľať sa na spolupráci. Zdá sa tiež, akoby strach z konkurencie niekedy prevládal nad ochotou kooperovať. Aj ďalšie problémy sú exogénneho charakteru: Slovensko je v súčasnosti jednou z krajín najhoršie implementujúcich príslušné fondy EÚ, má zložité nastavenie pravidiel a slabú dôveru k miestnym úrovniam. Časté striedanie pracovníkov, kompetencií a pravidiel na ministerstvách spôsobuje pomalé čerpanie financií pre MAS, čo znásobuje hrozbu vracania nevyčerpaných prostriedkov a prípadnú likvidáciu týchto občianskych združení.

V rámci bilaterálnych či multilaterálnych vzťahov medzi obcami azda najlepšie funguje spolupráca na báze konkrétnych aktivít, predovšetkým športových (futbalové ligy, bežecké súťaže – napr. Nočný beh v Oravskej Lesnej, bežecké lyžovanie – Erdútsky

horizont, cykloturistika – prepájanie obcí cyklotrasami, detská Olympiáda pliešovskej doliny, Beh SNP) alebo kultúrnych (predovšetkým folklórnych podujatí ako Hrušovská paráda, Folklórne slávnosti pod Kráľovou hoľou, Folklórne slávnosti Vlachovo alebo Lesňanská heligónka).

Rozvoj medzinárodnej spolupráce závisí značne od osoby starostu, prípadne ďalších aktívnych lídrov v obci. Bohaté medzinárodné kontakty vykazuje napríklad obec Spišský Hrhov, ktorá už v roku 2000 ako jedna z prvých obcí na Slovensku pripravila plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja v spolupráci s kanadským partnerom, a následne sa zapojila aj do ďalších medzinárodných projektov, najmä v rámci Európskej únie (napr. v programe Equal), ako aj do viacerých bilaterálnych partnerstiev (Poľsko, Srbsko, Taliansko, Francúzsko, Ukrajina, Bulharsko). Oravská Lesná využíva svoju geografickú polohu na hranici s Poľskom a úzku spoluprácu rozvíja najmä s obcou Ujsoly. Cezhraničné aktivity rozvíjajú viaceré obce cez svoje občianske združenia a spolky (Senior kluby, folklórne zoskupenia Flajšovanček, Tepličan, Dolinečka, Stromíš, ako aj športové organizácie). Podobne svoju polohu na hranici s Maďarskom využívajú aj Malé Dvorníky, a to aj v rámci získavania financií na rozvojové projekty.

Súčasťou vlastných vnútorných zdrojov obcí sú predovšetkým samotní občania a ich ochota či potreba zapájať sa do rôznych aktivít, spolkov a združení. Záujem o dianie v obci a o jej rozvoj občania prejavujú účasťou vo voľbách (v komunálnych voľbách 2018 sa volebná účasť v sledovaných obciach pohybovala od 40 % v Soblahove po 75 % v Oravskej Lesnej). Vyspelosť občianskej kultúry sa odráža aj v aktivizácii občanov v rôznych zoskupeniach, ktoré sa snažia o presadenie spoločných potrieb a záujmov, v dobrovoľníckych aktivitách, v sponzorstve, filantropii, charite, pomoci slabším, v ochrane prírody či kultúrneho dedičstva. Významným ukazovateľom občianskej zainteresovanosti je aj účasť na dôležitých verejných

zasadnutiach miestneho zastupiteľstva. Výskum ukázal, že niektorí starostovia považujú participáciu občanov pri príprave strategických dokumentov, najmä Plánu hospodárskeho a sociálneho rozvoja (PHSR), za kľúčovú (Spišský Hrhov, Hrušov, Soblahov, Liptovská Teplička), iní sa viac spoliehajú len na poslancov. Predstavitelia Spišského Hrhova, kde sa účasť občanov pri príprave PHSR datuje už od roku 2000, nadviazali na dlhoročné skúsenosti občanov so zapájaním sa do rozhodovania v obci a od roku 2020 im umožnili navrhovať, ako rozdeliť časť rozpočtu na realizáciu vlastných nápadov v rámci participatívneho rozpočtu. Zdá sa, že zapájanie občanov do procesov tvorby obecných stratégií a plánov nie je ešte prirodzenou praxou vo všetkých obciach, pretože si vyžaduje značné úsilie zo strany starostov bojovať s nezáujmom občanov o veci verejné a čeliť často aj kritike (oprávnenej i neoprávnenej).

Oravská Lesná. Odpust. Foto A. Bitušíková, 2019





Oravská Lesná. Kaplnka Božieho milosrdenstva tzv. „pri starom kostole“.
Foto V. Bahna, 2020

Malé Dvorníky. Kostol Svätej Trojice vznikol svojpomocným rozšírením staršej kaplnky. Foto V. Bahna, 2020



PARTICIPÁCIA CIRKVI NA SPOLOČENSKOM ŽIVOTE A ROZVOJI KOMUNITY

Vladimír Bahna

Táto kapitola je zameraná na aktivity cirkví súvisiace so spoločenským životom obcí úspešných v súťaži Dedina roka. Slovenský vidiek je známy vysokou mierou tradičnej religiozity spojenej so životom v cirkvi (Podolinská 2008, 2010). Cirkvi zastávajú dôležitú úlohu v náboženskom živote jednotlivcov, no okrem toho majú nezanedbateľnú úlohu v každodennom živote komunít. V cirkevnom prostredí sa venuje pozornosť činnostiam ako sú tzv. ľudové misie, pastorácia mládeže, pomoc rodinám a podobne, ktoré idú často aj za hranice čisto náboženských aktivít smerom ku voľnočasovým, socializačným a kultúrno-spoločenským aktivitám, ktoré majú za cieľ budovať komunitu. V akademickom prostredí na Slovensku sa ale doteraz tomuto javu nevenuje systematická pozornosť.

Bežné, každodenné používanie pojmu komunita evokuje malé spoločenstvá dedín, menších miest alebo susedstiev, kde sa ľudia dobre osobne poznajú, vytvárajú dlhodobé vzťahy naprieč generáciami a vzájomne si poskytujú rôzne druhy inštrumentálnej a emocionálnej podpory. Niečo čo členom prináša benefity a záväzky zároveň. V tomto duchu chápal komunitu už jeden zo zakladateľov nemeckej sociológie Ferdinand Tönnies, keď vymedzoval dve formy spoločenskej organizácie: *Gemeinschaft* (komunita alebo spoločenstvo), v ktorej ľudia konajú ako členovia jednej sociálnej entity a *Gesellschaft* (spoločnosť), ktorá vzniká, keď sa

Ľudia vnímajú a konajú ako oddelení individuálni aktéri (Tönnies 1955[1887]). Tönniesove delenie je dnes považované za veľmi zjednodušujúce, no základná myšlienka uchopenia komunity rezonuje dodnes. Moderné definície používané v sociológii a psychológii sa zhodujú, že komunita je vymedzená viacerými prvkami, z ktorých ústredné sú: 1. život v spoločnej lokalite, 2. existencia osobných vzťahov, postavených na spoločných záujmoch a cieľoch a 3. vykonávanie spoločných aktivít, v ktorých sa prejavuje kolektívna solidarita (Hillery 1955; Heller 1989; Wellman – Leighton 1979; Buss et al. 2002). Nie všetky druhy komunít musia rovnako sýtiť tieto tri aspekty, no v prostredí rurálnych obcí sa dá predpokladať, že sa všetky tri vzájomne prepájajú a dopĺňajú. Výskum komunít ukazuje, že tak ako pri jednotlivcoch možno o rôznych typoch kapitálu (ekonomický, kultúrny, sociálny, politický atď.) hovoriť aj v prípade skupín alebo komunít, pričom jedným z kľúčových prvkov rozvoja zdravých a fungujúcich komunít je práve ich sociálny kapitál, ktorý na úrovni skupiny predstavuje vzájomnú dôveru, reciprocitu, kolektívnu identitu a cit pre spoločnú budúcnosť jej členov (Flora – Flora – Gasteyer 2016).

Cirkevné farnosti, ktoré v našom prostredí predstavujú hlavnú formu náboženskej komunity, integrujú funkčné aspekty zdieľanej lokality, siete osobných vzťahov a kolektívneho konania s nadradenou ideou cirkvi a náboženských ideí. Farnosť je vo väčšine kresťanských cirkví organizovaná tak, že ústredná časť liturgických a náboženských aktivít je koncentrovaná do rezidenčnej oblasti. Fungovanie farností je preto prirodzene citlivé na lokálne demografické a sociálne zmeny, alebo počet aktívnych členov (Dokecki – Newbrough – O’Gorman 2001; Miers – Fisher 2002). V malých rezidenčných sídlach sa susedské a náboženské komunity prirodzene prekrývajú a splyývajú. Výskum aktivít cirkví v spoločenskom živote by preto mal byť integrálnou súčasťou výskumu rozvoja rurálnych obcí.

V antropológii sa už dlho poukazuje na to, že náboženstvo ako všeobecný fenomén ľudských spoločností má funkčný vplyv na vytváranie a udržiavanie skupinovej solidarity, pričom kolektívne náboženské rituály sú považované za jeden z mechanizmov, ktorými sa táto solidarita dosahuje. Kolektívne rituály umožňujú prejavovanie a potvrdzovanie zdieľaných hodnôt a noriem, a sú preto dôležité pri udržiavaní skupinovej stability a harmónie (Durkheim 1995[1912]; Radcliffe-Brown 1952; Rappaport 1999). Moderné výskumy ukazujú, že náboženské rituály majú pozitívny vplyv na vzájomnú kooperáciu a dôveru, a na vytváranie skupinovej identity medzi účastníkmi (napr. Sosis & Ruffle 2003; Hobson et al. 2018).

Samotná rituálna stránka náboženského života (liturgia, sviatosti), pochopiteľne nedokáže sama osebe vytvoriť alebo suplovať fungujúce osobné vzťahy a zdravú komunitu. Napríklad i vlastné výskumy vo vnútri Katolíckej cirkvi ukazujú, že farnosť, ktorá plní všetky rituálne funkcie a naplňuje náboženské potreby veriacich ako jednotlivcov, ešte nemusí predstavovať fungujúcu komunitu a že fungujúce farské spoločenstvá súvisia do veľkej miery s aktívnym osobným kontaktom veriacich s kňazom aj mimo vyslovene náboženských aktivít (Csontos 2009, 2017).

Aktivity farností, ktoré presahujú do spoločensko-kultúrneho života a voľnočasových činností veriacich tak prispievajú k rozvoju náboženskej komunity, hoci samy osebe nemusia mať náboženský obsah. Naopak, môžu posilňovať spoločenskú kohéziu, ktorá sa bude prejavovať aj mimo náboženského kontextu. Ako bolo povedané vyššie, jedným z kľúčových prvkov komunity je existencia siete osobných vzťahov a kolektívne aktivity sú hlavným spôsobom, akým sa takéto vzťahy vytvárajú. Moderné psychologické výskumy ukazujú, že kolektívne fyzicky koordinované aktivity ako šport, spev, hudba a pod. alebo spoločné prežívanie smiechu, či spoločné jedlo (Tarr – Launay – Dunbar 2014; Dunbar et al. 2012;

Launay – Tarr – Dunbar 2016; Lang et al. 2017; Dunbar 2017) vytvárajú a posilňujú medzi zúčastnenými pozitívne sociálne vzťahy, tlmia konflikty, zvyšujú vzájomnú dôveru a ochotu spolupracovať a vzbudzujú pocit spolupatričnosti medzi zúčastnenými.

Na pôde vidieckych obcí pôsobí množstvo jednotlivcov, spolkov a organizácií, ktorí vytvárajú a organizujú spoločenské podujatia a záujmové aktivity, ktoré paralelne so svojím primárnym obsahovým zameraním (šport, kultúra, hobby atď.) generujú pozitívne sociálne interakcie a vzťahy medzi zúčastnenými. Jedným z aktérov týchto aktivít sú pochopiteľne aj cirkvi a náboženské spolky a organizácie.

Obce ocenené cenou Dedina roka predstavujú rôznorodú skupinu, ako z pohľadu demografie, ekonomického zázemia, histórie, tak aj z pohľadu religiozity. Prv než pristúpime k analýze aktivít cirkví v spoločenskom živote v týchto úspešných obciach, je preto potrebné si urobiť základný prehľad o konfesnej štruktúre obyvateľstva jednotlivých obcí aj o jej vývoji.

Základná charakteristika religiozity v skúmaných obciach

V tabuľke (TAB 1) sú uvedené percentuálne podiely obyvateľov hlásiacich sa k náboženstvu v sledovaných obciach podľa údajov Štatistického úradu SR, získané zo Sčítaní obyvateľov domov a bytov z rokov 1991, 2001, 2011 (SASD, 2011; SODB, 2011, 2001, 1991). Údaj o deklarovanej príslušnosti k registrovaným cirkvám má, samozrejme, obmedzenú výpovednú hodnotu, pokiaľ ide o náboženský život v obciach alebo individuálne a kolektívne formy religiozity. Poskytujú však základné časo-priestorové porovnanie. Okrem porovnania jednotlivých obcí tu sú pre regionálne porovnanie uvedené aj údaje za príslušné okresy a okresné mestá.

Ako prvé zistenie možno konštatovať, že vývoj podielu veriacych obyvateľov vo všetkých sledovaných obciach korešponduje s celoslovenským nárastom podielu veriacych medzi rokmi 1991 – 2001

a následným poklesom medzi rokmi 2001 – 2011 (Podolinská 2008, 2010; Zachar Podolinská – Tížik – Majo 2019). Ďalším všeobecným zistením je, že napriek relatívne veľkým rozdielom medzi jednotlivými obcami (96,7 % – 78,3 %), bol vo všetkých sledovaných obciach podiel veriacych obyvateľov vyšší ako celonárodný priemer 76 %. Omnoho výpovednejšie je ale porovnanie na regionálnej úrovni. Ak porovnáme podiel veriacych obyvateľov sledovaných obcí s celkovým okresným priemerom, ukazuje sa, že s výnimkou Spišského Hrhova, kde podiel veriacych je podobný ako na úrovni okresu, vo všetkých ostatných obciach prevyšuje tento podiel okresný priemer. Tento údaj je však skreslený rozdielnym vývojom religiozity väčších miest a vidieckych obcí. Ako je dobre známe z religionistických a sociologických výskumov, religiozita na (nielen) slovenskom vidieku nepodlieha sekularizačným alebo modernizačným trendom tak ako v mestskom prostredí (Podolinská 2008, 2010). Tento jav je zreteľný aj tu z porovnania údajov z okresných miest. Keďže sa tu venujeme výskumu rurálneho prostredia, žiada sa porovnávať sledované obce s rurálnym prostredím daného regiónu. Z toho dôvodu sme z dostupných dát vypočítali percentuálny podiel veriacych na úrovni okresu len z rurálnych obcí, teda bez zarátania miest. Po takom zohľadnení vplyvu miest je pomer veriacych v sledovaných obciach buď podobný (Oravská Lesná), alebo vyšší ako priemer rurálnych častí príslušných okresov. Výnimkou je už len spomenutý Spišský Hrhov, ku ktorému sa ešte vrátim. V prípade Oravskej Lesnej je podiel veriacych približne rovnaký ako celkový priemer okresu i priemer rurálnych častí okresu, čo naznačuje vysokú homogenitu okresu Námestovo. To naznačuje aj menší rozdiel medzi okresným mestom a vidiekom v porovnaní s inými okresmi v našej vzorke. Celkovo vysoký podiel a zároveň malé kolísanie podielu veriacych v čase je vidieť v štyroch výrazne katolíckych obciach: Malých Dvorníkoch, Oravskej Lesnej, Liptovskej Tepličke a Hrušove.

TAB. 1. Percentuálne podiely obyvateľov hlásiacich sa k náboženstvu v sledovaných obciach, príslušných okresoch, okresných mestách a pre celé Slovensko.

Sledovaná obec				Okres			
Soblahov				okres Trenčín			
				celý okres			
	2011	2001	1991		2011	2001	1991*
RKC	86,2	96,2	91,1		73,9	83,5	75,0
	85,1	94,9	90,6	RKC	66,6	75,2	68,2
				ECAV	6,1	7,3	6,3
Hrušov				okres Veľký Krtíš			
				celý okres			
	2011	2001	1991		2011	2001	1991*
RKC	96,7	98,3	97,4		81,4	88,0	80,7
	95,2	97,5	97,5	RKC	65,9	70,9	65,2
				ECAV	13,8	15,9	15,1
Vlachovo				okres Rožňava			
				celý okres			
	2011	2001	1991		2011	2001	1991*
RKC	78,3	88,2	59,4		61,2	72,3	56,2
	10,1	10,6	6,1	RKC	30,4	35,9	29,0
	65,9	76,2	52,8	ECAV	18,3	22,3	18,1
ECAV				RfKC	8,7	10,3	8,0
Liptovská Teplička				okres Poprad			
				celý okres			
	2011	2001	1991		2011	2001	1991*
RKC	93,7	99,2	93,6		73,6	83,9	71,5
	92,8	99,1	93,5	RKC	61,2	69,7	59,7
				ECAV	7,6	8,9	2,1
Dobrá Niva				okres Zvolen			
				celý okres			
	2011	2001	1991		2011	2001	1991*
RKC	83,5	93,5	87,8		63,7	74,3	62,2
	38,0	37,5	31,1	RKC	44,3	51,5	42,1
	44,4	55,0	56,4	ECAV	16,7	21,0	19,4

Okres				Okresné mesto			
okres Trenčín				mesto Trenčín			
vidiek							
	2011	2001	1991*		2011	2001	1991
	85,7	93,4	88,3		61,8	74,2	62,2
RKC	78,0	85,2	80,9	RKC	54,2	65,8	56,0
ECAV	6,8	7,7	7,1	ECAV	5,4	6,3	5,5
okres Veľký Krtíš				mesto Veľký Krtíš			
vidiek							
	2011	2001	1991*		2011	2001	1991
	89,2	94,8	90,2		61,86	72,1	58,8
RKC	74,0	78,0	74,2	RKC	45,74	54,3	44,5
ECAV	13,9	15,9	15,7	ECAV	13,47	15,5	13,5
okres Rožňava				mesto Rožňava			
vidiek							
	2011	2001	1991*		2011	2001	1991
	64,8	76,1	60,3		52,42	63,9	47,00
RKC	29,2	33,5	27,4	RKC	33,04	41,1	32,7
ECAV	22,5	27,4	22,5	ECAV	9,08	11,0	9,2
RfKC	9,9	11,8	9,7	RfKC	6,03	8,3	3,8
okres Poprad				mesto Poprad			
vidiek							
	2011	2001	1991*		2011	2001	1991
	87,7	91,7	84,3		66,38	79,3	63,4
RKC	73,5	76,3	69,4	RKC	54,14	65,9	54,1
ECAV	10,0	11,4	12,0	ECAV	5,98	7,2	6,1
okres Zvolen				mesto Zvolen			
vidiek							
	2011	2001	1991*		2011	2001	1991
	73,3	83,2	75,3		57,93	69,6	55,0
RKC	46,1	49,6	42,0	RKC	43,22	52,5	42,2
ECAV	25,3	32,3	32,9	ECAV	11,63	14,9	11,9

Sledovaná obec			Okres		
Oravská Lesná			okres Námestovo		
			celý okres		
	2011	2001	1991		
	96,2	97,8	91,8		95,8 98,1 93,1
RKC	95,4	96,9	91,4	RKC	95,2 97,6 92,7
Malé Dvorníky			okres Dunajská Streda		
			celý okres		
	2011	2001	1991		
	92,00	95,3	91,4		84,0 90,1 75,9
RKC	84,1	87,6	85,2	RKC	72,5 77,8 66,7
RfKC	6,6	6,3	5,8	RfKC	8,5 9,5 6,7
				ECAV	1,0 1,7 1,7
Spišský Hrhov			okres Levoča		
			celý okres		
	2011	2001	1991		
	83,7	97,9	92,9		83,7 92,0 84,5
RKC	80,2	96,2	92,6	RKC	77,5 85,4 78,1
GKC	2,3	1,4	0,2	GKC	4,4 5,0 5,1

Okres			Okresné mesto		
okres Námestovo			mesto Námestovo		
vidiek					
	2011	2001	1991*		
	96,9	98,9	95,0		88,24 93,44 81,0
RKC	95,5	98,6	94,8	RKC	86,68 92,1 80,2
okres Dunajská Streda			mesto Dunajská Streda		
vidiek					
	2011	2001	1991*		
	86,1	91,63	80,7		78,36 84,3 64,2
RKC	76,9	82,1	72,8	RKC	67,68 72,9 57,2
RfKC	7,4	10,0	8,0	RfKC	7,20 7,8 4,2
ECAV	1,0	1,1	1,2	ECAV	1,67 1,9 2,0
okres Levoča			mesto Levoča		
vidiek					
	2011	2001	1991*		
	89,0	96,6	91,2		77,15 86,5 81,2
RKC	83,2	90,2	88,5	RKC	70,43 79,5 69,8
GKC	5,1	5,9	7,1	GKC	3,62 3,9 2,9

Slovenská republika			
	2011	2001	1991
	76,0	84,1	72,8
RKC	62,0	68,9	60,4
GKC	3,8	4,1	3,4
ECAV	5,9	6,9	6,2
RfKC	1,8	2,0	1,6

Tabuľka uvádza okrem celkového údaju o religiozite aj príslušnosť k dominantným cirkvám v daných regiónoch. Pre jednoduchosť tu nie sú uvádzané cirkvi s marginálnym zastúpením v sledovaných obciach.

RKC - Rímskokatolícka cirkev

GKC – Gréckokatolícka cirkev

ECAV – Evanjelická cirkev augsburského vyznania

RfKC – Reformovaná kresťanská cirkev

* okresné údaje z r. 1991, sú uvedené podľa administratívneho členenia z r. 2011

Tri posledné menované spája, že sú to horské a relatívne izolované obce, ktoré sa dlhodobo vyznačujú veľkou mierou endogamie a minimálnym prisťahovalectvom. Miestne komunity sú previazané príbuzenskými vzťahmi a vyznačujú sa udržiavaním tradícií súvisiacich na jednej strane s kultúrnym dedičstvom a na druhej strane s religiozitou, ktorá je súčasťou miestnej identity (Bahna 2019; Košťalová 2020).

Medzi skúmanými obcami sa nachádzajú tri obce – Spišský Hrhov, Soblahov a už spomenuté Malé Dvorníky – ktoré majú charakter prímestských obcí a ktoré sú v posledných dvoch desaťročiach ovplyvnené vyššou mierou prisťahovalectva a socioekonomickým naviazaním obyvateľov na okresné mestá. Z nich však len v prípade Spišského Hrhova došlo medzi rokmi 2001 – 2011 k poklesu deklarovanej príslušnosti k cirkvám pod priemer rurálnej časti okresu. Pomer veriacich obyvateľov Soblahova a Malých Dvorníkoch sa aj napriek prímestskému prisťahovalectvu pohybuje nad priemerom rurálnych častí okresov. Treba však dodať, že miera prisťahovalectva je v Spišskom Hrhove vyššia, ako vo zvyšných dvoch prímestských obciach. Tu sú spracované údaje do roku 2011, pričom novousadlíkov v týchto troch obciach naďalej pribúda aj po roku 2011 a to s viac-menej lineárnym trendom. Bude teda zaujímavé vidieť, ako sa súčasné proporcie novo a starousadlíkov prejavia v týchto obciach na deklarovanej konfesnej príslušnosti v sčítaní obyvateľov v roku 2021.

Malé Dvorníky sú špecifické v tom, že napriek prímestskému prisťahovalectvu je tu podiel veriacich vyšší ako priemer vidieckej časti okresu a jeho všeobecný pokles po roku 2001 bol len veľmi mierny, čím sa, ako už bolo povedané, podobá skôr koncovým horským obciam ako Oravská Lesná, Liptovská Teplička či Hrušov. V prípade Soblahova došlo po roku 2001 k poklesu veriacich až o približne 10 % a v Spišskom Hrhove o 15 %. Iné prímestské obce v okolí Dunajskej Stredy, v ktorých bola vlna prisťahovalec-

tva výraznejšia ako v Malých Dvorníkoch, zaznamenali aj výraznejší pokles podielu veriacich. Treba tiež zohľadniť, že v celkovom sledovanom období došlo v Dunajskej Strede k nárastu veriacich, a to až o 14 % v porovnaní s rokom 1991, no v okresných mestách pri Soblahove a Spišskom Hrhove k nárastu veriacich nedošlo: v Levoči o 4 % a v Trenčíne došlo k návratu k hodnotám z roku 1991 (resp. k miernemu poklesu -0,4 %).

Odhliadnuc od prímestských obcí ovplyvnených poklesom deklarovaného vierovyznania v mestách je v ostatných sledovaných obciach podiel veriacich nižší ako 90 % len v obciach Vlachovo (78,3 %) a Dobrá Niva (83,5 %). Dobrá Niva, hoci nie je prímestskou obcou, je, vzhľadom na strategickú polohu na hlavnej ceste medzi dvoma okresnými mestami, tiež do istej miery ovplyvnená prisťahovalectvom. To sa prejavuje na poklese podielu veriacich, ale tiež na samotnej konfesnej skladbe obce. Niekdajšia prevaha Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania približne v pomere 2:1 voči Rímskokatolíckej cirkvi z roku 1991, sa tu postupne vyrovnáva. Nie však v dôsledku konverzie, ale pre prisťahovalectvo, resp. kombináciu prisťahovalectva a vysťahovalectva, čoho výsledkom je, že obec sa konfesne približuje širšiemu regiónu, teda v obci pribúdajú obyvatelia katolíckeho vierovyznania. Druhým aspektom je, že v celonárodnom meradle Evanjelická cirkev augsburského vyznania zaznamenala medzi rokmi 2001 – 2011 pokles veriacich na úrovni 15 % zatiaľ čo Katolícka cirkev len o 10 % (SODB 2001, 2011). Možno teda predpokladať, že v obciach s výraznou evanjelickou komunitou sa pokles religiozity prejavuje viac ako v dominantne katolíckych obciach.

Deklarovaná religiozita v obci Vlachovo sa od celonárodného priemeru odlišuje len o necelé 3 %, je teda na pomery slovenského vidieka relatívne nízka. Opäť však treba vidieť situáciu v lokálnom kontexte. V porovnaní s okresným mestom aj tu platí pravidlo o religióznejšom, resp. „tradičnejšom“ vidieku. Okres Rožňava

vykazuje v celoslovenskom meradle dlhodobu najnižšiu mieru hlásenia sa k náboženstvu (61,2 %), hlboko pod celonárodným priemerom aj po zohľadnení vplyvu okresného mesta (65,1 %). V širšom kontexte má v tomto ohľade spoločný osud so susedným okresom Revúca s druhou najnižšou mierou religiozity (62,8 %).¹ Religiozita Vlachova, hoci nízka v porovnaní s inými rurálnymi lokalitami Slovenska, je relatívne vysoko nad rurálnou časťou okresu, v ktorom sa nachádza. Deklarovaná religiozita vo Vlachove medzi rokmi 1991 – 2001 rástla výraznejšie, ako je rurálny priemer okresu (28,9 % vs 15,7 %), a naopak, medzi rokmi 2001 – 2011 klesala o niečo pomalšie (-9,9 % vs -11 %). Teda napriek najnižšiemu podielu veriacich, tu počet veriacich medzi rokmi 1991 – 2011 narástol o takmer 19 %, čo je najviac z pomedzi tu sledovaných obcí. Vo Vlachove ako evanjelickej obci, má teda vývoj podielu veriacich pozitívnejší priebeh ako celkový počet príslušníkov Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na celoslovenskej úrovni i v rámci okresu Rožňava.

Na základe vyššie uvedeného sa dá povedať, že deklarovaná príslušnosť k cirkvám v skúmaných úspešných obciach zodpovedá celkovým trendom vo vývoji religiozity na Slovensku. Predovšetkým je to všeobecný rozdiel medzi vidiekom a mestami, ktorý má však v každom regióne špecifickú podobu, respektíve intenzitu. Najvyššie podiely ľudí hlásiacich sa k náboženstvu nachádzame v relatívne izolovaných a koncových obciach s vnútorne poháňanou demografiou, ako sú Hrušov, Oravská Lesná a Liptovská Teplička. A naopak, masívnejší príchod novousadlíkov vysvetľuje zmeny v deklarovanej religiozite v obciach Spišský Hrhov, Soblahov a čiastočne Dobrá Niva. Mieru prihlásenia sa k náboženstvu determinuje tiež regionálny kontext, kde sa potvrdzuje tradične silný katolicizmus severných (Orava) a severovýchodných (Spiš) regiónov Slovenska, a naopak, relatívne nízka miera religiozity v konfesne a etnicky viac heterogénnom regióne niekdajšieho

Gemera. Predovšetkým v okrese Rožňava. Nedá sa preto povedať, že by sa sledované obce ako úspešné obce vymykali z lokálneho kontextu a popierali historické súvislosti alebo nedávny demografický vývoj. Ako ukážem neskôr, samotná deklarovaná príslušnosť k vierovyznaniu nekorešponduje nevyhnutne s mierou aktivity cirkví v obecnom živote, a ani naopak, s mierou angažovanosti veriacich v živote farností.

Prehľad aktivít cirkví v spoločenskom živote obcí

Soblahov

V Soblahove sa ku rímskokatolíckemu vierovyznaniu v roku 2011 hlásilo 1833 z celkovo 2154 obyvateľov (SODB 2011).² Nachádza sa tu gotický farský kostol zasvätený sv. Mikulášovi (1332 – 1337). Charakter prímestskej obce sa prejavuje aj návštevnosťou bohoslužieb, kde časť novousadlíkov a ľudí s rodinnými väzbami na susedné okresné mesto Trenčín udržiava svoj náboženský život v pôvodných farnostiach. V obci však aktívne pôsobí modlitebné ružencové spoločenstvo, čo je zvyčajne príznakom obcí s intenzívnejším náboženským životom, keďže predpokladá istú mieru samoorganizácie a pravidelnej participácie aktívne veriacich ľudí.

Medzi špecifiká miestnej farnosti možno zaradiť prácu s deťmi, čo je výsledkom dlhodobej aktivity ostatných dvoch farárov Petra Beňa (2008 – 2014) a Petra Valaského (od 2014). Pri fare je vybudované pastoračné centrum, ktoré slúži na rôzne spoločenské aktivity, často venované práve deťom a mládeži. V roku 2011 bola v obci zriadená cirkevná materská škola (v obci je aj štátna MŠ ako súčasť ZŠ). Súčasťou programu bohoslužieb sú pravidelné detské omše, omše pre mládež či špeciálne omše pre deti z cirkevnej materskej školy. V pastoračnom centre sa pri rôznych príležitostiach organizujú pre deti tzv. „opekačky“, čo je voľné označenie podujatí s pohostením a športovým alebo zábavným programom, niekedy spojené aj s prespávaním v pastoračnom

centre. Takéto „opekačky“ sa organizujú pri príležitosti prvého svätého prijímania, birmovania, začiatku školského roka či iných príležitostiach. V pastoračnom centre sa organizuje detský karneval a farár organizuje pre deti a mládež raz za mesiac (cez letné prázdniny častejšie) rôzne výlety a športové aktivity, ako napríklad splav Váhu.

Veľa úsilia sa venuje deťom tretieho ročníka ZŠ v rámci prípravy na prvé sväté prijímanie, na ktorej sa okrem miestneho farára podieľajú ako animátorky – štyri mladé ženy, ktoré sa stretávajú s deťmi každé dva týždne. Pre rodiny prvoprijímajúcich detí sa organizuje púť a animátorky tiež zvyknú organizovať s deťmi výlet do kresťanského rádia Lumen. Vrcholom aktivít pre deti je pobytový letný detský tábor, ktorý organizujú spomenuté animátorky, pripravujúce deti na prvé sväté prijímanie, spolu s ďalšími členmi farnosti. Spomenuté animátorky sa s deťmi zapájajú aj do tzv. Dobrej noviny, čo je celoslovenská charitatívna zbierka koordinovaná Hnutím kresťanských spoločenstiev detí v podobe vianočného koledovania.

Pastoračné centrum je vybavené kuchyňou, čo umožňuje spájať spoločenské aktivity s pohostením. Okrem už spomenutých „opekačiek“ sú to farské hody na deň sv. Mikuláša alebo deň fary pri príležitosti dňa sv. Petra a Pavla, ktorý sa spája s tzv. Dňom rodiny, čo je iniciatíva zastrešovaná Fórum kresťanských inštitúcií a ako prorodinné podujatie prebieha v máji a júni naprieč mnohými farnosťami. V Soblahove sa pri tejto príležitosti organizujú v pastoračnom centre rodinné športové súťaže spojené s pohostením. Pri príležitosti Národného týždňa manželstva sa tu organizuje tzv. „romantická večera manželov“. V pastoračnom centre sa organizujú tiež stretnutia s dôchodcami alebo charitatívne zbierky. Medzi dôležité spoločenské aktivity treba zaradiť aj Farský ples, ktorý sa pre obe obce spadajúce do farnosti organizuje v kultúrnom dome v susednej Mníchovej Lehote.

Každoročne sa organizuje pre veriacich farská púť na rôzne katolícke pútnické a historické miesta na Slovensku aj v zahraničí. Okrem toho sa veriaci zúčastňujú menších jednodňových pútí na lokálne pútnické miesta. Obzvlášť je populárna Skalka nad Váhom a to nielen pre svoju blízkosť a tak povediac spojenosť s lokálnou katolíckou identitou, ale aj z dôvodu, že je v súčasnosti pôsobiskom predošlého soblahovského farára Petra Beňa. Miestni pútnici organizujú púte na toto miesto niekoľkokrát do roka a samostatné púte sem usporadúva aj miestna cirkevná materská škola.

Približne od roku 2010 pôsobí vo farnosti ženský spevácky zbor orientujúci sa na gospelový repertoár, ktorý vystupuje na mládežníckych, ale aj regulárnych omšiach a prípadne navštevuje farnosť v okolí. Zbor má 14 členiek a jeho jadro tvoria aj spomenuté ženy činné ako animátorky v aktivitách s mládežou.

Hrušov

V roku 2011 farnosť v Hrušove zastrešovala 827 obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania z celkovo 869 obyvateľov obce (SODB 2011).³ V obci sa nachádza kostol Všetkých svätých a na kopci nad obcou je kalvária pozostávajúca z kaplnky (r. 1773), ku ktorej bolo dostavaných 14 zastavení križovej cesty (r. 1950). Príslušnosť ku katolíckej viere je v obci vnímaná ako súčasť miestnej identity a náboženstvo zohráva dôležitú úlohu v živote jednotlivcov a rodín. V obci pôsobí aktívne modlitebné a relatívne početné Ružencové bratstvo, ďalej Spoločenstvo božského srdca (od 2004), čo potvrdzuje, že záujem o duchovný život je v obci silný.

Na spoločensko-kultúrnej stránke obecného života sa však miestna farnosť príliš nepodieľa. K osobným iniciatívam súčasného farára Petra Vychlopeňa (od 2010) patria hlavne rekonštrukčné práce sakrálnych stavieb, na ktorých spolupracuje s obcou.⁴ Sám sa tiež priamo fyzicky podieľa na týchto stavebných činnostiach a zároveň sa zapája do rôznych brigád súvisiacich napríklad

s prípravou festivalu Hontianska paráda alebo úprav v obci. Hoci tak aktívne vstupuje aj do nenáboženských aktivít v obci, nevstupuje do roly spoločenského lídra a sám neaktivizuje a nemotivuje k spolupráci v spoločenskom a kultúrnom živote. Nevyvíja ani cielené aktivity smerom k mládeži. Viacero respondentov opísalo túto situáciu tak, že sa skôr očakáva, že iniciatíva musí v prvom rade prísť od veriacich.

Medzi aktivity súvisiace s deťmi možno zaradiť Jasličkovú pobožnosť na sviatok Božieho narodenia, pri príležitosti ktorej miestna detská folklórna skupina Ragačinka pripravuje každoročne program vianočných kolied, ktorý sa pre miestnych obyvateľov prezentuje v kostole. V roku 2014 tiež vznikol v obci detský spevokol vedený miestnymi učiteľkami, v ktorom sa nacvičujú piesne pre detské omše a ktorý vznikol v nadväznosti na aktivity spojené s ľudovými misiami vo farnosti. Okrem toho tu existuje spevokol dospelých vedený miestnym organistom. Na bohatú činnosť folklórnych súborov nadväzuje aj participácia na celoslovenskej kresťanskej charitatívnej zbierke Dobrá novina, ktorú na podnet vtedajšieho farára v roku 2008 začala organizovať skupina dievčat. S súčasnosťou sa jej zúčastňuje približne 20 detí a navštívia okolo 50 domácností. K vzniku samostatného mládežníckeho kresťanského spoločenstva tu však nedošlo.

V minulosti, v prvých ročníkoch festivalu Hontianska paráda, bola súčasťou programu aj slávnostná omša v kostole, no neskôr sa od toho zvyku upustilo. Dvojdnňový festival (piatok, sobota), ktorý je svojím rozsahom jedným z najväčších festivalov podobného druhu na Slovensku, je pre miestnych natoľko organizačne vyčerpávajúci, že na účasť na omši počas konania festivalu jedno-ducho nezostával voľný priestor.

K organizačným aktivitám farnosti zameraným k dospelým možno spomenúť organizovanie farských pútí, na ktorých robí farár sprievodcu (Rím, Mariazell, Lurdy a pod.). Treba tiež pove-

dať, že v relatívne malej obci je aktívnych až 10 rôznych spolkov a združení, ktoré značne vyčerpávajú pole spoločensko-kultúrnych potrieb obyvateľov.

Vlachovo

Vlachovo je jediná zo skúmaných obcí s väčšinou obyvateľov evanjelického vierovyznania a zároveň čo do počtu obyvateľov je to najmenšia skúmaná obec a najmenšie spoločenstvo veriacich. Z celkovo 866 obyvateľov sa v roku 2011 k evanjelickému vyznaniu hlásilo 571 obyvateľov (SODB 2011).⁵ V centre obce sa nachádza evanjelický kostol z roku 1871. Nad rámec nedeľných bohoslužieb sa v cirkevnom zbore dlhodobo organizujú tzv. Biblické hodiny, čo je vzdelávacie stretnutie organizované každý týždeň a každý druhý týždeň sa schádza Modlitebné spoločenstvo. Návštevnosť bohoslužieb je však v porovnaní so skúmanými katolíckymi obcami nižšia a narastá hlavne počas sviatkov. Tento jav sa však týka Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania všeobecne a dlhodobo. Porovnanie prieskumov z rokov 1968 a 2014 ukazuje, že väčšina príslušníkov tejto cirkvi navštevuje bohoslužby len niekoľkokrát do roka a tento trend narastá (Zachar Podolinská – Tížik – Majo 2019: 16). Napriek relatívne nízkemu podielu veriacich v obci a nižšej návštevnosti bohoslužieb je príslušnosť k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania vnímaná ako súčasť miestnej identity. Tak ako v iných tu sledovaných obciach, v ktorých sa aktívne udržiavajú ľudové tradície a folklór (pozri nižšie), sa aj tu vo viacerých spoločenských podujatiach prepája cirkevný a obyčajový kalendár. To je zreteľné najmä vo vianočnom období. Od 90. rokov sa tu organizuje cyklus podujatí pod názvom Vlachovské Vianoce, ktoré zahŕňajú „Vianočnú akadémiu“, „Vianoce v kostole“, „Polnočný spev na Turni“ a betlehenské hry „Gubajka“. Väčšina podujatí v obci je kolektívnym úsilím viacerých miestnych spolkov (Poľovnícke združenie, Hasičský zbor, folklórne

súbory Stromíš a Malý Stromíš, MO Matice slovenskej, Klub dôchodcov a i.), ku ktorým sa aktívne pripája miestny cirkevný zbor a zborová farárka Martina Govindová. Cirkevný zbor intenzívne spolupracuje s obecným úradom. Farárka je členkou obecnej komisie pre kultúru, a naopak, niekoľkí zamestnanci obecného úradu zároveň zastávajú funkcie cirkevného zboru, čo uľahčuje vzájomnú komunikáciu a koordináciu. Priestory susediace s kostolom, v ktorých obec zriadila obecný Spoločenský klub a ktoré sa využívajú na rôzne spoločenské podujatia, získala obec od cirkevného zboru. Slávnostná omša je súčasťou programu Vlachovských obecných dní konajúcich sa v polovici augusta, ktorých súčasťou je remeselný jarmok a folklórny festival. Naopak, pamiatka posvätenia chrámu, ktorá sa oslavuje koncom novembra, sa vyvinula na dvojdnové celospoločenské podujatie s názvom Vlachovská hostina, ktorého súčasťou okrem slávnostných bohoslužieb je dedinská zabíjačka s prípravou zabíjačkových špecialít a bohatý kultúrny program s účasťou miestnych hudobných zoskupení.

V rámci cirkevného zboru sa pod vedením farárky pravidelne stretáva mládež i deti s duchovným i zábavným programom. Detské nedeľné stretnutia s názvom „Div a dielka“ pripravujú divadelné predstavenia, ktoré potom deti prezentujú napríklad ako vianočnú besiedku alebo pri stretnutiach so seniormi. Sezónnym vyvrcholením práce s deťmi sú denné detské a dorastové tábory na pôde fary počas letných prázdnin. V spolupráci s obecným úradom organizuje zborová farárka v priestoroch obecného úradu pre miestne deti s rodičmi a starými rodičmi „Mikuláša“, ako večer vyplnený hrami, súťažami a pohostením. Pre deti, mládež a rodiny je venované aj podujatie s názvom Vlachovské hry (od r. 2015), ktoré spoločne organizujú obec, miestne spolky a tiež cirkevný zbor s miestnym farárskym manželským párom. Podujatie spočíva v zastaveniach s rôznymi športovými a vedomostnými hrami, ktoré sú rozptýlené po obci. Organizujú ich jednotlivé

obecné spolky a organizácie. Jedno takéto zastavenie pripravuje práve cirkevný zbor.

Pri cirkevnom zbore sa stretáva ženský spevácky zbor Agapé a hudobná skupina bez názvu, špecializujúca sa na cirkevné a gospelové skladby, ktoré vystupujú hlavne pri bohoslužbách, ale dopĺňajú aj program spoločenských podujatí v obci. Z iniciatívy zborovej farárky sa kostol vo Vlachove spolu s kostolom v Gočove v roku 2019 prvýkrát zapojil do medzinárodného podujatia Noc kostolov, v rámci ktorého sú vo večerných a nočných hodinách sprístupnené niektoré kostoly a konajú sa v nich koncerty a predstavenia. Vzhľadom na protiepidemické opatrenia v roku 2020 bola koordinácia Noci kostolov narušená, no vo Vlachove sa nakoniec podujatie opäť uskutočnilo na konci septembra ako „Noc v kostole“. Na tomto podujatí vystupujú miestne cirkevné a folklórne hudobné zoskupenia.

Liptovská Teplička

V obci Liptovská Teplička sa v roku 2011 hlásilo k rímskokatolíckemu vierovyznaniu 2238 z 2412 obyvateľov. V obci sa nachádza kostol zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi (r. 1759). Príslušnosť ku Katolíckej cirkvi a jej verejná manifestácia sú integrálnou súčasťou lokálnej identity. Vysokú mieru religiozity dokladá aj fungovanie ružencového spoločenstva. Kňazi pochádzajúci z obce sú všeobecne považovaní za najvýznamnejšie osobnosti. Napríklad Mons. ThDr. Štefan Náhalka (1916 – 1975) má v obci pamätnú tabuľu, je po ňom pomenovaná ulica a základná škola a tzv. Dom Štefana Náhalku, v ktorom je expozícia venovaná jeho osobe a ľudovej kultúre.⁶ Návštevnosť omší je vysoká⁷ a slávnostné bohoslužby sú integrované do väčšiny významných udalostí, ako napríklad ukončenie školského roka či folklórne slávnosti. Naopak náboženské aktivity sa odohrávajú aj vo verejných a obecných priestoroch. V Spoločenskom dome sa zvykne konať vianočná Jasličková

pobožnosť, v obecnom amfiteátri zase Pašiové hry. V obci je živá tradičná ľudová kultúra a folklór, v ktorých sa prekrýva obyčajový cyklus a cirkevný kalendár. Cirkevné aktivity sú tak prirodzene vťahované do spoločenského života, a naopak, odkaz na náboženstvo obsahujú aj aktivity, na ktorých sa farnosť priamo nepodieľa. Veľká časť z nich sa viaže k vianočnému obdobiu. Sem patria Živý betlehem v centre obce na sv. Štefana, Jasličková pobožnosť či koncerty na sviatok Troch kráľov. Medzi novodobé akcie, ktoré spájajú cirkevné aktivity a folklór, patrí moderný jav vytvárania adventných vencov v centre obce. Pridružilo sa k nemu spievanie kolied a vianočných piesní v podaní miestnej folklórnej skupiny, ku ktorému sa schádzajú obyvatelia po polnočnej omši (pozri Beňušková 2013; Jágerová 2020).

Popri folklórnych súboroch, ktoré zvyknú sprevádzať slávnostné bohoslužby, pôsobí v obci chrámový zbor a detský chrámový zbor. Medzi aktivity zamerané na deti patrí aj Jasličková pobožnosť s predstavením žiakov posledného ročníka ZŠ sprevádzaného detským chrámovým zborom. Deti z obce sa tiež zapájajú do vianočnej charitatívnej zbierky Dobrá novina, ktorú v obci organizujú katechétky zo ZŠ. Na Dobrej novine sa podieľa približne 25 detí, ktoré navštívia okolo 100 domácností. Od 90. rokov s istým útlmom pôsobí v obci spoločenstvo kresťanskej mládeže, ktoré od roku 2009 nesie názov Pripravme cestu Pánovi, ktoré je členom Združenia kresťanských spoločenstiev mládeže. Okrem evanjelizačných a vzdelávacích aktivít s deťmi a mládežou a rôznej výpomoci pri chode farnosti sa toto spoločenstvo venovalo spolupráci na mnohých obecných podujatiach. Pripravujú rôzne vystúpenia a dramatické pásma s náboženskou tematikou, organizujú tiež stretnutia so seniormi. Spoločenstvo sa stretáva v pastoračnom centre Jána Pavla II., ktoré sa nachádza vo farskej záhrade. Medzi najvýznamnejšie aktivity patrí menší festival gospelovej hudby Špekfest (od 2008), ktorý sa koná práve vo farskej záhrade

a okrem gospelovej hudby sa zameriava na duchovnú obnovu rímskokatolíckej mládeže. Spoločenstvu sa ale nepodarila generáčna výmena, takže jeho aktivity sú posledné roky skromnejšie a posledný ročník festivalu Špekfest sa konal v roku 2017.

Tak ako v iných farnostiach aj tu sa pravidelne organizujú farské púte na rôzne pútnické miesta na Slovensku i v zahraničí. Často sa ale na naplnenie efektívnej kapacity zájazdu musia spojiť viaceré farnosti v okolí. Vlastné púte, resp. výlety na stretnutia kresťanskej mládeže a gospelové festivaly si organizovala mládež v rámci spoločenstva Pripravme cestu pánovi.

Dobrá Niva

Dobrá Niva je jediná zo skúmaných obcí, v ktorej pôsobia paralelne dve cirkvi. Z celkového počtu 1859 obyvateľov sa k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania hlási 826 a k Rímskokatolíckej cirkvi 707 obyvateľov⁸ (SODB 2011). V obci sú preto aj dva kostoly: evanjelický kostol (r. 1784 – 1785) a katolícky kostol zasvätený sv. Michalovi archanjelovi (r. 1241). Obec mala historicky väčšie zastúpenie evanjelikov, no posledné desaťročia sa pomer medzi evanjelikmi a katolíkmi vyrovnáva. Dodnes však dominujú vo vedení obce príslušníci Evanjelickej cirkvi, ktorí zároveň aktívne pôsobia aj v cirkevnom zbore. Napríklad starostovia bývajú presbytermi alebo dozorcami cirkevného zboru, a aj viacerí zamestnanci obecného úradu pôsobia v aktívnych funkciách v zbore. Vedenie obce však spolupracuje s oboma cirkvami rovnocenne a podieľa sa na údržbe okolia kostolov, cintorínov alebo pri projektoch pamiatkových rekonštrukcií cirkevného majetku. Katolícky farár aj evanjelická farárka uvádzajú, že obyvatelia v obci sú natoľko iniciatívni v kultúrno-spoločenskom živote, že nevidia potrebu príliš sa iniciovať v ďalších nových aktivitách. Aktivity obyvateľov v kultúrnom spoločenskom živote idú naprieč konfesiami, preto výraznejšie angažovanie z jednej alebo druhej strany by mohlo byť do

istej miery kontraproduktívne. Podujatia, ktoré by mali charakter ekumenizmu, zastupuje len novodobý zvyk – umiestňovanie veľkého adventného venca v centre obce, sprevádzaného kultúrnym programom, ktorý vznikol z iniciatívy obecného úradu. Na podujatí sa ekumenickou bohoslužbou, vysvätením venca a zapálením sviečok podieľajú spoločne miestni zástupcovia oboch cirkvi.

Centrum spoločenských aktivít Evanjelického zboru je koncentrované do Zborového domu susediaceho s farou. V jeho priestoroch sa pravidelne stretávajú deti i mládež („dorast“) a pod vedením zborovej farárky sa venujú nábožensko-vzdelávacím a zábavným aktivitám a tiež pripravám programu na rôzne podujatia na pôde cirkevného zboru, predovšetkým vianočnému programu v kostole. V zborovom dome a na jeho dvore sa organizujú športové podujatia pre veriacich, z ktorých sú hlavné Športový deň organizovaný v máji a pingpongový turnaj o Pohár pani farárky v septembri. Najväčším podujatím v zborovom dome je Farský deň, ktorého časť prebieha v evanjelickom kostole (omša, požehnanie detí a učiteľov a vystúpenia speváckych zborov a pod.) a časť s pohostením a ďalším sprievodným programom práve v priestoroch zborového domu. V rámci zboru sa organizujú letné detské tábory, či už v dennej alebo pobytovej podobe, niekedy v dvoch turnusoch pre mladšie deti a pre mládež. Príležitostne sa v evanjelickom kostole organizujú aj koncerty (napr. pri príležitosti adventu).

Katolícka farnosť má k dispozícii zrekonštruovanú historickú sýpku, ktorá funguje ako neformálna klubovňa pre mládež. Mládežnícke aktivity, ale nie sú v súčasnosti nijako moderované, a využívanie priestoru je podmienené len dodržiavaním vhodného správania. Taktiež sa tu neformovalo ani nejaké samostatné katolícke mládežnícke združenie. Predošlý farár Peter Marcinko (1998 – 2013) organizoval letné detské tábory, venoval sa tréningu volejbalu. Dnes už tieto aktivity nepokračujú.

V katolíckej farnosti je rozvinutá púťová turistika. Súčasný farár Marián Mlynárik (od 2013), je vyškoleným sprievodcom, sprevádzaniu sa venuje aj profesionálne, preto približne mesiac v roku trávi mimo farnosti. Dvakrát ročne sa organizuje farská púť na rôzne pútnické miesta na Slovensku (Turzovka, Budkov) i v zahraničí (Taliansko, Lurdy). Tieto púte sú populárne a naplnený organizovaný autobus niekedy sprevádzajú aj veriaci na súkromných autách. Okrem púti na vzdialenejšie miesta farár pravidelne organizuje aj lokálne modlitebné výlety, zvyčajne ku krížom a kaplnkám v extraviláne. Katolícka farnosť organizuje tzv. Kresťanský ples, ktorý však nie je nijako konfesne ani nábožensky podmienený a spolu s obecným plesom predstavuje vrchol plesovej sezóny.

Oravská Lesná

Oravská Lesná je čo do počtu obyvateľov najväčšou zo skúmaných obcí. Z celkovo 3299 obyvateľov v roku 2011 sa ku rímskokatolíckemu vierovyznaniu hlásilo 3146 (SODB 2011), ide teda zároveň aj o najpočetnejšiu farnosť. V obci sa nachádza kostol sv. Anny (r. 1914) s kapacitou 500 osôb na sedenie (celkovo až 1500 osôb) a kaplnka Božieho milosrdenstva (r. 2004). Vo farnosti oficiálne pôsobia dvaja kňazi: farský administrátor a dekan. Nad rámec toho pôsobia v obci dvaja kňazi na dôchodku (jeden je rodák z obce a druhý je predošlý správca farnosti), ktorí sa aktívne zapájajú do náboženského aj spoločenského života. Návštevnosť bohoslužieb je vysoká a v obci existuje tiež aktívne modlitebné Ružencové spoločenstvo. Vzťah k náboženstvu ilustruje aj relatívne veľký počet aktívnych kňazov (8) a rehoľných sestier (6) pochádzajúcich z obce. Podobne ako v Liptovskej Tepličke je príslušnosť ku Katolíckej cirkvi, ako aj verejné prejavovanie viery integrálnou súčasťou miestnej identity a prejavuje sa podobným spôsobom aj v pre-

pojení folklóru a dodržiavanie ľudových tradícií s cirkevným kalendárom.

Prepojenie lokálnej identity s katolicizmom sa odzrkadľuje aj v umiestnení a spôsobe využívania spomenutej kaplnky Božieho milosrdenstva. Začiatkom 20. storočia sa centrum obce presunulo na dnešné miesto v údolí, k novému kostolu. Starý drevený kostol bol rozobratý a osídlenie niekdajšieho administratívneho centra obce bolo do veľkej miery opustené a získalo charakter kopanice v prírode s rozptýlenými drevenicami, lúkami a záhumienkami a s výhľadmi na okolitú krajinu. V roku 2004 sa približne na mieste pôvodného kostola a v blízkosti historického cintorína postavila spomenutá kaplnka. Pravidelné bohoslužby v nej tak nesú symbolický odkaz na históriu obce. Najviac je zreteľný tento vzťah počas odpustovej slávnosti konajúcej sa v auguste. Hody začínajú práve tu v piatok slávnostnou omšou otvorenou do exteriéru a so sprievodným folklórnym programom a pohostením. Zúčastňuje sa jej veľká časť obyvateľov. Až následne počas víkendu pokračuje slávnosť v modernom centre obce a v kostole sv. Anny. Lokálna identita sa udržuje aj družbou s goralskými obcami na poľskej strane hranice. Jedným z prvkov tejto družby je okrem iného každoročná spoločná poľsko-slovenská omša v prírode na hraničnom vrchu Úšust. Aj tu je samotná omša sprevádzaná folklórnym programom a pohostením. Tak ako pri väčšine podujatí v Oravskej Lesnej (Bahna 2019) aj tu ide o spoločné aktivity rôznych spolkov a organizácií zabezpečujúcich jednotlivé zložky týchto podujatí. Folklórne telesá obce zabezpečujú program, poľovnícke združenie pohostenie v podobe guláša, hasičský zbor technické vybavenie atď., no a farnosť má na starosti liturgickú stránku.

Vzhľadom na veľkosť obce a mieru religiozity nie je v obci núdza o dopyt po aktivitách pre deti a mládež (prvého svätého prijímania sa zúčastňuje každoročne okolo 50 detí). Od roku

1994 pôsobí v obci miestna bunka mládežníckej organizácie eRko – Hnutie kresťanských spoločenstiev detí, keď sa miestna mládež pridala k prvému ročníku vianočnej charitatívnej akcie Dobrá novina. Tá sa v obci organizuje kontinuálne a posledné roky sa jej zúčastňuje približne 70 detí. Miestne eRko okrem pravidelných jedno- až dvojtýždenných stretnutí s deťmi a mládežou spolupracuje na mnohých obecných podujatiach, no najmä sami organizujú niekoľko podujatí. Medzi hlavné možno zaradiť pravidelný pobytový letný detský tábor s účasťou cez 100 detí, potom detský maskarný ples, v máji sa spolupodieľa s obcou na športovo rodinnom podujatí Deň rodiny (ide o súčasť rovnomennej celoslovenskej iniciatívy Fóra kresťanských inštitúcií) a na prelome mája a júna organizuje niekoľkodňové podujatie pre deti s názvom Vypni telku, zapni seba (súvisí s celoslovenskou iniciatívou Hnutia kresťanských spoločenstiev detí). Na svoje podujatia využíva eRko pastoračné centrum, ktoré vybudoval predošlý správca farnosti Miroslav Marušiak v roku 2006 prestavaním hospodárskej budovy pri fare. Posledné roky využíva na svoje pravidelné stretnutia eRko priestory kultúrneho domu na základe zmluvy s obcou.

Kostol sv. Anny je aj viackrát ročne miestom hudobných koncertov, kde vystupujú rôzne, hlavne gospelové, zoskupenia. Pravidelné koncerty v kostole sa zvyknú viazať na vianočné obdobie, keď vystupujú hudobné zoskupenia s náboženskou tematikou alebo folklórne skupiny (domáce či pozvané) s koledami a vianočnými piesňami. Pravidelný vianočný koncert má v kostole miestna pobočka základnej umeleckej školy v Námestove. Vo farnosti sa pravidelne organizujú domáce či zahraničné púte (Rím, Fatima, Lurdy, Krakov a pod.). Samostatné púte sa konajú pre žiakov náboženskej výchovy a púte sa organizujú aj z iniciatívy miestnych spolkov najmä miestnej jednoty dôchodcov či spolku abstinentov.

Malé Dvorníky

V obci Malé Dvorníky sa ku katolíckemu vierovyznaniu v roku 2011 hlásilo 873 z 1038 obyvateľov (SODB 2011). Obec nie je samostatnou farnosťou, ale filiálkou farnosti Dunajská Streda, do ktorej okrem Malých Dvorníkov patria ako filiálky aj obce: Kútники, Malé Blahovo, Povoda a Veľké Dvorníky. Celkovo tak do farnosti Dunajská Streda spadá 18 721 obyvateľov hlásiacich sa ku katolíckej viere (SODB 2011). V obci sa nachádza malý kostol zasvätený Najsvätejšej Trojici (r. 1953), ktorý vznikol prístavbou k staršej kaplnke (r. 1735).

Malé Dvorníky sú jedinou zo sledovaných obcí, ktorá netvorí samostatnú farnosť. Napriek vysokému podielu veriacich sú aktivity cirkvi nad rámec liturgie minimálne. Kňazi do obce dochádzajú a pravidelná omša tu býva iba raz do týždňa. Napríklad vianočná polnočná omša sa koná už o 22:00, aby kňazi stihli omšu v ďalšej filiálke. Kapacita kostola je len niekoľko desiatok osôb. Slávnostná omša sa koná na hody týždeň po Turícach. Odpustová slávnosť sa však svojím spoločenským významom prekrýva s hudobným festivalom konajúcim sa v obci v tom istom čase. Náboženský život veriacich je do veľkej miery viazaný na farský kostol v Dunajskej Strede, ktorý je vzdialený len 3 km. Obyvatelia si však zakladajú aj na dodržiavaní náboženských sviatkov, ako sú pravidelné oslavy adventu a Vianoc či oslava sv. Trojice, opäť so širokou účasťou obyvateľov (Beňušková 2019).

Významnou komunitu stmelujúcou udalosťou bola svojpomocná prestavba kaplnky na kostol (1952 – 1953), na ktorej sa peniazmi, materiálom a prácou podieľala veľká časť veriacich. Táto udalosť je v obci dodnes vnímaná ako príklad spolupráce, ktorá zjednotila obyvateľov a zároveň to bol akt náboženskej emancipácie. Podobne sa reflektuje aj neskoršia svojpomocná kolektívna rekonštrukcia kostola z roku 1972. Svojpomocná výstavba kostola alebo kaplnky počas komunizmu ako dôležitá

spoločenstvo stmelujúca udalosť, ktorá pretrváva v kolektívnej pamäti je známa z viacerých obcí na Slovensku, napríklad z Novej Bošáče (Uhrin 2020) alebo Sihle (Kandert 2004)). Zdá sa preto, že táto udalosť výrazne ovplyvnila osobnú vieru jednotlivcov a rodín, ako súčasť ich kolektívnej identity, ktorá sa prenáša aj na ďalšie generácie.⁹

Absencia spoločenských aktivít iniciovaných alebo spojených s farnosťou je v prvom rade dôsledkom miestnej cirkevnej organizácie. Ladislav Csontos (2009) upozorňuje, že veľké farnosti často nedokážu fungovať ako plnohodnotné spoločenstvá, keďže kňazi jednoducho nemajú kapacitu vytvárať a rozvíjať osobné vzťahy s komunitou, tak ako v primerane veľkých farnostiach. Tento jav sa sleduje hlavne v mestskom prostredí, no ako príklad takejto praxe uvádza Csontos práve farnosť v Dunajskej Strede, do ktorej spadajú aj prímestské obce (Csontos 2009). Kňazi spravujúci tak rozsiahlu farnosť akou je Dunajská Streda s príslahlými filiálkami, jednoducho nedokážu reagovať na potreby a podnety veriacich a zapájať sa do spoločenského života vo filiálkach, do tej miery ako farári, ktorí sú v každodennom osobnom kontakte s veriacimi v primerane početných farnostiach.

Treba povedať, že katolíci maďarskej národnosti na Slovensku trpia dlhodobo nedostatkom kňazov. Na Slovensku nie je možnosť študovať teológiu v maďarskom jazyku a študenti, ktorí odchádzajú študovať do seminárov v Maďarsku, zostávajú v Maďarsku aj pôsobiť ako kňazi (Herdics 2008). Toto je zrejme jednou z príčin dlhodobého koncentrovania tak veľkého územia v okolí Dunajskej Stredy pod jedinou farnosť. Keď sa pozrieme na širší región s obyvateľstvom maďarskej národnosti, vidíme tento jav ešte zreteľnejšie. V Trnavskej diecéze, kam spadá aj Dunajská Streda, je viac ako 10 % farností spravovaných „excurriendo“, teda dochádzajúcim povereným správcom inej farnosti, a vo všetkých prípadoch ide o etnicky maďarské obce.¹⁰

Spišský Hrhov

V Spišskom Hrhove sa ku katolíckemu vierovyznaniu hlási 1069 z 1333 obyvateľov (SODB 2011).¹¹ Nachádza sa tu ranogotický kostol sv. Šimona a Júdu s renesančnou vežou. Paradoxne v Spišskom Hrhove, ktorý je známy širokou paletou spoločenských iniciatív (napr. Bahna 2019), úplne absentujú spoločenské aktivity prepojené na cirkev. V minulosti pôsobilo v obci neformálne Združenie katolíckej mládeže, ktoré bolo aktívne v počiatočných rokoch rozvoja Spišského Hrhova približne pred 15-20 rokmi. Postupne sa transformovalo na Spolok hrhovskej mládeže, no už dlhšiu dobu aktívne nepôsobí.

Posledný správca farnosti, ktorý pôsobil v obci 16 rokov (od 2004 do svojho odchodu na dôchodok v roku 2020), nerozvíjal aktivity nad rámec liturgie a svätenia sviatostí. Do spoločenského života v obci aktívne nevstupoval a osobné vzťahy s obyvateľmi rozvíjal minimálne. Mnohí obyvatelia tento vzťah charakterizovali ako chladný alebo odmeraný.

V súčasnosti žije v Spišskom Hrhove veľký podiel novousadlíkov. Mnohí z nich sú neveriaci alebo nepraktizujúci veriaci, ale aj z aktívne veriacich mnohí udržiavajú svoj náboženský život do veľkej miery mimo obce. Buď v mieste svojho pôvodu, prípadne preferujú bohoslužby v blízkej Levoči. Dokonca aj časť starousadlíkov v nedávnom období volila často nedeľnú omšu v Levoči pred bohoslužbou v Spišskom Hrhove, práve pre osobu farára. Deväťdesiate roky 20. storočia a prvé roky 21. storočia boli v Spišskom Hrhove obdobím krátkodobo pôsobiacich farárov, ktorí aj keď rozvíjali širšie aktivity smerom k veriaci, neskôr sa v týchto aktivitách nepokračovalo ani sa nijako nerozvíjali. Súčasný farár Miroslav Baloga, ktorý prevzal farnosť v polovici roku 2020, plánuje oveľa aktívnejší prístup k veriaci a obci, predovšetkým smerom k deťom a mládeži (Hrhovský občasník 2020). V minulosti pôsobil ako dekan v Oravskej Lesnej, má preto nepochybne

bohaté skúsenosti so spoločensky aktívnymi farnosťami. Bude zaujímavé sledovať, akým spôsobom sa bude v tomto smere miestna farnosť rozvíjať.

Zhrnutie

Tento príspevok sa primárne nevenoval náboženstvu ako takému. Nevenoval sa individuálnej religiozite ani náboženským presvedčeniam veriacich, ale vzájomnému presahu náboženského a kultúrno-spoločenského života a tomu, ako tento presah integruje komunitu obce. Z uvedeného prehľadu je zrejmé, že miera deklarovanej príslušnosti k cirkvám v jednotlivých obciach, o ktorej som hovoril na začiatku kapitoly, sama osebe nie je spoľahlivým prediktorom miery, s ktorou je cirkevný život integrovaný do spoločenských aktivít obce a rozvoja komunity. Osobná viera môže byť do istej miery predpokladom dopytu po takomto angažovaní, nie je však jeho zárukou. V obciach ako Malé Dvorníky a Hrušov je cirkev integrovaná do spoločenského diania relatívne málo, hoci podiel veriacich je tam vysoký, a naopak, vo Vlachove s nízkym podielom veriacich a nízkou participáciou veriacich na bohoslužbách je miera, s ktorou sa cirkev zapája do spoločenského života, vysoká. To, či iniciatívu preberajú kňazi, farníci alebo vzniká vo vzájomnej interakcii, alebo nevzniká vôbec, závisí od mnohých faktorov – osobných predpokladov, veku, osobných záujmov jednotlivých aktérov, od vzťahov v obci, cirkevnej organizácie farnosti, veľkosti obce a/alebo farnosti atď. Tento prehľad nie je dostatočne reprezentatívny, aby sa dali robiť nejaké všeobecné závery. Má snahu v prvom rade poukázať na príklady pozitívnej praxe.

Základným rozmerom participácie cirkví na spoločenskom dianí obcí je spojenie významných udalostí v živote obce s dianím vo farnosti či cirkevnom zbore. Sem patria, samozrejme, hody a obecné slávnosti a ich organizovanie na úrovni obce a slávenie

slávnostných bohoslužieb. Oboje môže existovať formálne vedľa seba alebo vytvárať integrálnu súčasť. Obce ako Oravská Lesná, Liptovská Teplica, Soblahov alebo Vlachovo sú pozitívnym príkladom silnej integrácie obce a miestnej cirkevnej organizácie. Tento vzťah sa darí rozvíjať aj v prepojení spontánneho alebo inscenovaného dodržiavania tradičného a cirkevného kalendára alebo integrovaním slávnostných pobožností do programu folklórnych slávností a pod.

Jednou z hlavných činností cirkvi v sledovaných obciach je práca s deťmi a mládežou v čom vynikali hlavne obce Soblahov, Oravská Lesná, Vlachovo či evanjelický cirkevný zbor v Dobrej Nive. Obligátnou časťou interakcie farnosti a detí je náboženská výchova ako predmet na základnej škole a príprava na prvé sväté prijímanie, ktoré sú v princípe povinným výberom veriacich rodičov a štandardnou činnosťou všetkých farností. To, či tieto aktivity získajú širší spoločenský dosah, závisí do akej miery pripájajú k náboženskej výučbe aj voľnočasové a zábavné činnosti, ktoré dokážu komplexne zamestnať prípadne angažovať deti a mládež. Tomuto cieľu určite napomáha, ak má farnosť alebo cirkevný zbor k dispozícii vlastné primerane vybavené priestory, ako sú pastoračné centrá alebo zborové domy a podobne, ktoré poskytujú potrebné zázemie mnohým aktivitám. Rolu animátorov neplnia nevyhnutne len kňazi, často sú to katechéti z radov učiteľov alebo iní iniciatívni dobrovoľníci. Ďalším rozmerom práce s deťmi na pozadí cirkvi sú detské chrámové zbory, ktorých činnosť či personálne zabezpečenie sa často prekrýva aj s inými aktivitami s mládežou. Organizačne najnáročnejšie sú potom pobytové alebo denné tábory počas letných prázdnin. Významný rozvoj práce s deťmi nastáva, ak sa v obciach sformuje nejaké kresťanské mládežnícke spoločenstvo, ktoré vytvára program mladším deťom, a tým aj samým sebe. Vznik, ale hlavne dlhodobé pretrvanie takýchto spoločenstiev závisí na úspešnej generačnej výmene. Kontinuálne

a dlhodobo takto funguje mládežnícke spoločenstvo len v najväčšej obci Oravskej Lesnej. Prirodzene ochotu, čas i osobné predpoklady a záujem, tak ako na akúkoľvek organizačnú činnosť, má len istá časť ľudí, preto generačná výmena tu závisí do veľkej miery aj od početnosti jednotlivých generácií. Aktivity pre deti, úmyselne (napr. dni rodiny) alebo z organizačných dôvodov (napr. dlhšie výlety), často zahŕňajú aj participáciu rodičov čoho dôsledkom je, že okrem vytvárania sociálnych vzťahov medzi deťmi sa budujú vzťahy aj medzi dospelými.

Ďalším spôsobom, ktorým cirkvi vstupujú do spoločenského života, je využívanie kostola ako koncertnej sály a to nielen v kontexte vystúpení miestnych cirkevných speváckych zborov a folklórnych skupín alebo ako hudobného sprevádzania bohoslužieb, ale pozývaním hudobných skupín a interpretov, čím sa do obce spolu s kultúrnym podujatím obrazne povedané dováža aj nová príležitosť sociálnych interakcií medzi miestnymi účastníkmi koncertu. Opačným príkladom posilňovania komunity, teda nie dovozom nových príležitostí socializácie do obce, ale kolektívnym vycestovaním z obce, je púťová turistika. Tá má v prvom rade svoj náboženský a poznávací rozmer, no v druhom rade spoločne strávený čas a spoločné zážitky posilňujú osobné vzťahy medzi zúčastnenými.

Záver

Jedno zo samostatných kritérií posudzovaných v súťaži Dedi-
na roka je tzv. „Dedina ako pospolitosť“. Toto kritérium zahŕňa hodnotenie rozsahu a rôznorodosti spolkovej, klubovej a inej záujmovej činnosti, verejné spoločenské stretnutia, starostlivosť o dôchodcov, mládež, podmienky pre šport a oddych, občianska angažovanosť, spolupráca a podobne.¹² To sú oblasti, z ktorých sa mnohé týkajú toho, čo chápeme ako komunita, teda to, ako funguje obec ako spoločenstvo. Tento aspekt sa opakovane vynára

aj spätne pri samohodnotení úspechu obcí obyvateľmi i priamo reprezentantmi obcí, ktorí organizačne aktívnych obyvateľov budujúcich komunitu, považujú za jednu z hlavných príčin úspechu. Na rozvoji komunity sa podieľajú najrôznejší aktéri – aktívni jednotlivci a viac či menej organizované skupiny (inštitúcie, organizácie, spolky, združenia atď.). Jedným z takýchto aktérov môžu byť a často aj sú cirkvi, či už v zmysle formálnej inštitúcie, kňazov ako duchovných autorít alebo ako spoločenstvo veriacich.

V úvode kapitoly som uviedol, že za základné zložky pojmu komunita sa považujú: (a) spoločná lokalita, (b) medziľudské vzťahy a (c) spoločné konanie. Rozvojom komunity sa potom rozumie zvyšovanie kvality interakcií medzi ľuďmi nejakej lokality. Pritom tieto interakcie sú jednak závislé od kvality života členov komunity, ale tiež k nej prispievajú (Flora – Flora – Gasteyer 2016: 433). Schopnosť kolektívne konať a realizovať spoločné záujmy a ciele alebo riešiť spoločné problémy závisí od kvality osobných vzťahov, ktoré sú zase generované kvalitou a kvantitou interakcií. Keďže pozitívne sociálne interakcie vznikajú často práve pri kolektívnom dosahovaní spoločných cieľov, je takéto kolektívne konanie v podstate aj jedným z cieľov rozvoja komunity. Na rozvoji komunity sa teda spoločenské aktivity podieľajú nielen tým, že sa dosahujú nejaké konkrétne skupinové ciele (rozvoj verejného priestoru, športové, kultúrne, voľnočasové a aj náboženské záujmy a ich vzájomné kombinácie), ale hlavne to, že paralelne s týmito cieľmi poskytujú priestor na pozitívnu socializáciu, ktorá následne môže viesť k ďalším kolektívnym aktivitám. Prepojenie cirkevného a obecného života je preto úspešné práve tam, kde sa aktivity v rámci farnosti neobmedzujú len na náboženské a rituálne potreby veriacich, ale sa rozširujú či dopĺňajú o iné kultúrno-spoločenské činnosti, alebo sa integrujú do iných takýchto činností v obci. Napríklad aktivity orientované pre deti a mládež tak kombinujú nábožensko-výchovné potreby členov náboženskej komunity,

zároveň však plnia viaceré voľnočasové i záujmové funkcie. Ak sú úspešné, vytvárajú priestor nielen pre sociálnu interakciu detí a mládeže, ale či už priamo alebo sprostredkované aj širšej základne rodičov a ďalších dospelých (animátori, učitelia atď.), ktorí sa zase spätne zapájajú do organizácie a udržiavania týchto aktivít.

Do rozvoja komunít vstupujú rôzne inštitúcie nielen organizačne, ale aj tým, že disponujú hnutelným, ale hlavne nehnuteľným majetkom, ktorý predstavuje potenciál rôzneho kultúrno-spoločenského podujatia, ktoré potom buď organizujú sami, alebo ich poskytujú iným aktérom. Primárne ide, samozrejme, o obecnú samosprávu, ale tiež školy alebo športové kluby, ktoré spravujú rôzne priestory (kultúrne domy, telocvične, amfiteátre, verejné priestranstvá atď.) využiteľné na kultúrno-spoločenské aktivity (Bahna 2019). Sem treba zaradiť aj cirkvi a ich nehnuteľný majetok.

Na jednej strane je to kostol, kde sa okrem bohoslužieb stretávajú ľudia aj na kultúrnych podujatiach, najmä koncertoch. Na strane druhej sú pastoračné centrá, zborové domy, klubovne či jednoducho priestory fary, alebo farských záhrad a podobne, v ktorých sa odohrávajú podujatia dopĺňajúce spoločenský život v obci. Cirkevné nehnuteľnosti tak predstavujú infraštruktúry miestnej komunity. Ak sa takáto infraštruktúra integruje do spoločenského života obce, predstavuje nezanedbateľnú súčasť kapitálu komunity pretaveného do jej rozvoja.

Pre rozvoj komunít sú dôležití organizačne aktívni jednotlivci, ktorí sú schopní integrovať iných aktérov a prepájať tak viaceré úrovne už existujúcich sociálnych interakcií (Wilkinson 1991). V súvislosti s cirkvami sú kľúčovými postavami pochopiteľne kňazi spravujúci dané farnosti. Tí zvyčajne požívajú vysokú mieru autority a v spoločenskom živote, tak môžu mať vysoký mobilizačný potenciál v prospech rozvoja komunity. Ako organizátori programu náboženského života obce môžu iniciovať pridružené

spoločenské, kultúrne, rodinné a iné aktivity alebo integrovať náboženský život do širšieho spoločenského diania. Niekedy pre rozvoj spoločenských aktivít naviazaných na cirkev stačí otvorený prístup a podpora iniciatívam jednotlivcov a skupín spomedzi veriacich. V tomto ohľade je postavenie zástupcov cirkvi v mnohom podobné starostom, resp. širšie zamestnancom samosprávy, ktorí nemusia pre rozvoj komunity byť nevyhnutne osobne hlavnými hýbateľmi spoločenských aktivít, stačí ak proaktívne vyhľadávajú a podporujú iniciatívy iných, čím aktivujú miestne ľudské zdroje a ich sociálny kapitál v prospech komunity.

Každá farnosť alebo cirkevný zbor v sledovaných obciach má svoje špecifiká. Líšia sa repertoárom aktivít, ktorými sa zapájajú do spoločenského života nad rámec vyslovene náboženských aktivít. Napriek tomu tu sú isté základné opakujúce sa tematické okruhy, ako zapojenie do hlavných obecných udalostí (slávností a festivalov), ktoré budujú lokálnu kolektívnu identitu, prepojenie obyčajového a cirkevného kalendára, vytváranie aktívneho voľnočasového programu pre mládež a deti, púťová turistika, kultúrne podujatia v chrámoch či len jednoduché stretnutia s pohostením a voľným programom. Na ich pozadí a paralelne s ich primárnymi cieľmi sa budujú pozitívne sociálne interakcie, ktoré sú nevyhnutné pre fungujúcu komunitu a majú dosah na celkovú kvalitu života v obci.

Poznámky

¹ Okres Revúca vznikol v roku 1996 zlúčením 23 obcí okresu Rožňava a 19 obcí okresu Rimavská Sobota.

² Do farnosti patrí aj filiálka Mníchova Lehota, čo je o niečo menšia susedná obec s veľmi podobným vývojom demografie prímestskej obce, ako aj podielom veriacich. Tu sa hlásilo ku Rímskokatolíckej cirkvi 1022 obyvateľov (SODB 2011).

³ Pod farnosť Hrušov patria taktiež Čelovce, čo je 8 km vzdialená konfesne zmiešaná obec s približne 400 obyvateľmi hlásiacimi sa k rímskokatolíckemu vierovyznaniu.

⁴ Počas pôsobenia súčasného farára sa realizovalo už niekoľko rekonštrukcií ako oprava kostola, zreštaurovanie hlavného oltára, úprava okolia kostola, rekonštrukcia kalvárie a podobne. Podobné rekonštrukčné činnosti však prebiehajú do istej miery v každej zo sledovaných obcí.

⁵ K miestnemu cirkevnému zboru patrí aj filia Gočovo, čo je susedná obec približne o polovicu menšia s podobnou demografiou i konfesnou štruktúrou, kde sa k evanjelickému vierovyznaniu hlási 247 obyvateľov (SODB 2011).

⁶ Viac ku kňazom pochádzajúcim z Liptovskej Tepličky pozri Beňušková (2013) a Mísál (2006).

⁷ V r. 2002 sa uskutočnilo referendum, ktorého cieľom bolo vyriešiť nedostatočnú kapacitu kostola. Hoci sa obyvatelia zhodli v potrebe väčšieho priestoru na sväte omše, nedošlo k jednoznačnému uprednostneniu jedného z riešení (nový kostol alebo prestavba existujúceho), tak sa od plánov upustilo.

⁸ Pod rímskokatolícku farnosť Dobrá Niva spadajú aj filiálky v Babinej, Michalkovej a Podzámčoku, čo je spolu ďalších 509 veriacich rímskokatolíckeho vierovyznania (SODB 2011).

⁹ Nedávny, teraz už obcou organizovaný, projekt revitalizácie priestoru okolo rímskokatolíckeho kostola s názvom „Naše dedičstvo, naša budúcnosť“ a podporeného Stredoeurópskou nadáciou (CEF) sa otvorene hlási k predošlým dobrovoľníckym iniciatívam, ktoré pripomína na informačnej tabuli.

¹⁰ Pozri <https://www.abu.sk/schematizmy/schematizmus-farnosti/> 1. 12. 2020.

¹¹ Pod miestnu farnosť sa spájajú ešte ďalšie dve filiálky – Doľany a Roškovec (obe obec Doľany). Pod farnosť tak spadá celkovo 1602 ľudí s rímskokatolíckym vierovyznaním (SODB, 2011).

¹² Pozri <https://www.dedinaroka.sk/hodnotiace-kriteria-dedina-roka/>



Oravská Lesná. Odpust. Foto C. Kianičková, 2018

PODOBY SPOLUŽITIA S RÓMSKYMÍ KOMUNITAMI A ICH ZAPÁJANIE DO SPOLOČENSKÉHO ŽIVOTA

Tomáš Hrustič

Cieľom tejto kapitoly je priblížiť spolunažívanie medzi róm-ským a nerómskym obyvateľstvom v tých obciach, ktoré v minulosti získali ocenenie Dedina roka. Významné zastúpenie majú Rómovia v troch takýchto obciach – Hrušov, Liptovská Teplička a Spišský Hrhov. Všetky tri obce sú do istej miery podobné. Majú vybudované renomé na kľúčových spoločenských podujatiach, ktoré majú regionálny význam, dlhodobo stavajú na skvalitňovaní spoločenského a komunitného života v obciach a výrazným spôsobom dokázali zveľadiť a revitalizovať svoj verejný priestor. Všetky tri obce však majú pomerne odlišnú situáciu v súvislosti s rómskymi komunitami.

Hrušov má celkovo približne 830 obyvateľov a z toho približne 130 Rómov,¹ ktorí žijú v osade, ktorá sa nachádza na rozhraní intravilánu a extravilánu. Atlas rómskych komunít 2019 uvádza dve lokality – Kopanička a Podkopanička, ktoré sú od seba vzdialené približne 100 metrov, zo sociálneho hľadiska však ide o tú istú komunitu. V Hrušove ešte žijú 4 rómske rodiny v bytovke medzi nerómskym obyvateľstvom, z hľadiska rómsko-nerómskych vzťahov však ide o zanedbateľnú skupinu ľudí. Z tohto hľadiska je dominantná osada Kopanička, kde sa nachádza asi 20 obydľí, z ktorých je väčšina podľa Atlasu rómskych komunít 2019 charak-

terizovaná ako chatrče. Väčšina domčekov v tejto lokalite sú murované, jedno- až dvojpriestorové a až na jednu výnimku nemajú vysporiadané pozemky a listy vlastníctva. V časti Podkopanička sú všetky 4 rodinné domy skolaudované a vysporiadané.

Liptovská Teplička má celkovo 2400 obyvateľov, z ktorých Rómovia tvoria približne 35 %, teda zhruba 750 ľudí. Tí žijú v dvoch osídleniach/lokalitách. Najväčšia je osada Kufajka, ktorá leží v strmom kopci nad hlavnou cestou vedúcou do obce a nachádza sa tam asi 60 prevažne murovaných obydľí, z ktorých je väčšina vysporiadaná. Problémom však je, že obyvatelia sa do strmého kopca nedostanú autami, najmä v zime. V kopci ešte nie je dokončená infraštruktúra, v časti domov chýba najmä vodovod. Okrem Kufajky bývajú Rómovia v Liptovskej Tepličke ešte v menšej lokalite, ktorá je oveľa dostupnejšia a nachádza sa pri hlavnej ceste pri vstupe do obce. Stojí tu asi 20 murovaných obydľí s približne 120 obyvateľmi.

Obec Spišský Hrhov má celkovo 1660 obyvateľov, z ktorých Rómovia tvoria približne 15 %, ide asi o 300 obyvateľov.² Rómovia bývajú v lokalite na ulici Osloboditeľov – nejde o segregovanú časť obce, je to ulica, ktorá plynule prechádza do rómskeho osídlenia. Rómovia tu vlastnia skolaudované rodinné domy, časť ich býva v bytových nájomných domoch, ktoré boli vystavané obecnou firmou a na ich výstavbe sa podieľali aj samotní nájomníci (Mušínska 2012: 24-25). Niekoľko málo rómskych rodín býva aj rozptýlene v obci či už v nájomných bytoch, alebo rodinných domoch.

Je dôležité spomenúť, že obec Spišský Hrhov má renomé obce, ktorá je príkladom úspešnej integrácie rómskej komunity. Starosta obce, Vladimír Ledecký veľakrát prezentoval príklady dobrej praxe v médiách či na konferenciách.

Ako už bolo spomenuté, ide o obce, ktoré uspeli v súťaži Dedina roka a z tohto pohľadu by malo ísť o úspešné obce aj v oblasti pomyselnej integrácie Rómov. Minimálne v dvoch prípadoch

z troch bola práca s rómskou menšinou rozhodujúcim faktorom získania ocenenia Dedina roka. Odhliadnuc od toho, aké snahy má vedenie všetkých troch obcí v oblasti integrácie ich rómskych komunít a bez ohľadu na to, či sa im v týchto snahách darí viac alebo menej, majú na základe mojich skúseností všetky tri obce jedno spoločné prepojenie. V konečnom dôsledku je táto črta prítomná v drvivej väčšine slovenských dedín, v ktorých bývajú Rómovia: aj keď sa Rómom podaril aspoň malý posun v ich životnej úrovni, stále nie sú schopní zotrieť neviditeľné bariéry dané etnickými hranicami alebo ich aspoň zmierniť a narušiť. Symbolická dominancia a symbolická moc majority na slovenskom vidieku stále pretrvávajú a významným spôsobom tak definujú vzájomné rómsko-nerómske vzťahy v obciach. A na úskalia, ale aj úspechy v oblasti týchto vzťahov ukážem v tejto kapitole.³

Liptovská Teplička ...keby neboli Rómovia, tak dedina nie je taká pekná

Liptovskej Tepličke sa v uplynulých rokoch podarilo získať viaceré projekty zamerané na rozvoj rómskej osady. Starosta Slavomír Kopáč je zvolený už tretie volebné obdobie. V súčasnosti do obecného zastupiteľstva nie je zvolený ani jeden Róm.

Na základe vlastného terénneho výskumu a dlhšieho poznania rómskej komunity z tejto obce sú rozhodovacie procesy zamerané na Rómov v Liptovskej Tepličke ovplyvňované dynamikou medzi tromi mocenskými poliami, ktoré na seba vzájomne pôsobia a ovplyvňujú sa (Bourdieu 1991). Jednak sú to ľudia zo samotnej rómskej komunity, ktorí sa snažia formulovať svoje požiadavky a potreby najmä v oblasti bývania a zlepšovania životnej úrovne. Potom je to súčasný starosta, ktorý sa ako štatutár obce snaží zabezpečovať rozličné zdroje najmä cez viaceré dostupné projekty a výzvy. A treťou významnou silou, ktorá má vplyv na rozhodovanie, sú poslanci obecného zastupiteľstva, ktorí do veľkej miery od-

zrkadľujú aj postoje nerómskych obyvateľov a do rozhodovacích procesov nepriamo vnášajú pocity a želania veľkej časti obyvateľstva obce. V tomto trojuholníku, ktorého tri zložky nie sú statické a nie vždy stoja proti sebe, alebo naopak, nie vždy sú vo vzájomnej zhode, je starosta akýmsi prostredníkom medzi rómskou komunitou a nerómskymi obyvateľmi obce – snaží sa aktívne zapájať Rómov a zároveň dostatočne využíva svoj sociálny a politický kapitál na rozvoj tejto komunity. Tento starostov postoj nie vždy vyhovuje poslancom obecného zastupiteľstva a podľa starostových slov – častokrát musel vynaložiť veľa energie, aby väčšiu časť poslancov presvedčil o význame plánovaných projektov a aktivít pre Rómov.

Za jeden z najväčších úspechov v tejto oblasti starosta považuje skutočnosť, že za posledných niekoľko rokov postupne zmenili filozofiu sociálnych služieb v obci, čo znamená, že vybudovali vlastnú sociálnu a opatrovateľskú službu, ktorá funguje v rámci obce, rovnako získali projekt na denný stacionár. Ďalej, rozbehli terénnu sociálnu prácu zameranú na rómsku komunitu.⁴ Rok pred podaním projektu sa občania vytrvalo sťažovali, že je to niečo *„zase pre Cigánov“*, a teraz, po 7 rokoch fungovania je to služba, ktorú takmer z polovice využívajú aj nerómski obyvatelia, najmä seniori a osamelí ľudia. Navyše, pri príprave žiadosti dopísali s konzultantkou prezieravo ako cieľovú skupinu aj bezdomovcov. Proti tomu tiež niektorí ľudia protestovali, veď v obci nie sú bezdomovci. Napokon, po rozbehnutí projektu, *o dva, tri mesiace jeden bezdomovec na obci napísaný, druhý na obci napísaný, takí starí parobci*,⁵ a všetci majú záujem o opatrovateľskú službu. Podľa starostu ide v tomto prípade o odraz rozbitých a narušených rodinných vzťahov a väzieb, keďže v minulosti bolo nemysliteľné, aby široké rodiny v obci dopustili, že by sa niektorí z ich členov ocitol bez domova a rodinnej podpory. Aj podľa terénnej sociálnej pracovníčky ich klientelu v súčasnosti tvorí približne polovica

Rómov. Vidí však obrovský posun oproti časom, keď sa v obci terénna sociálna práca rozbiehala:

Viete, ono sa to aj veľmi zmenilo od toho času, keď sme začali s terénnou prácou v obci, vtedy tu bola strašná nezamestnanosť. Toto sa už preklenulo, teraz ich veľa pracuje, to je fajn, lebo stúpila ich životná úroveň, ale boria sa teraz s takými nie príliš veľkými problémami... Niektoré rodiny nemajú ešte vodu, ale to nie je vina obce, treba im len urobiť prípojky a napojiť sa... pár rodín je bez vody, ale to je tým, že nemajú ešte vysporiadané pozemky..., tým pádom aj keby chceli, tak sa na vodu nenapoja, to je troška zdĺhavý proces.⁶

Terénna sociálna práca mala podľa starostu aj ďalší dôležitý rozmer – do istej miery zmenila postoje niektorých Rómov k vzdelaniu, keďže potrebovali ako podmienku v projekte zamestnať Rómov. Starosta teda motivoval jednu potenciálnu uchádzačku, aby si dokončila potrebné vzdelanie, čo sa aj stalo a napokon ju zamestnal ako asistentku terénnej sociálnej pracovníčky. Jej príklad, že vzdelanie jej pomohlo si získať prácu a zabezpečiť si trvalý príjem, spôsobil, že momentálne je z rómskej komunity päť detí na strednej škole, čo motivuje aj ďalších rodičov, aby deti podporovali vo vzdelávaní. Navyše, obec umožňuje týmto žiakom robiť si prax priamo v obci.

Z ďalších projektov sa v obci podarilo dokončiť kanalizačnú sieť vrátane rómskej časti Kufajka, ktorá stojí v prudkom kopci, čo znamená, že priestor je tak pripravený na zrenovovanie prístupovej cesty (pozri viac Beňušková 2013: 91-92). Obec využíva rozličné programy cez úrad práce, respektíve iné projektové zdroje na zamestnávanie dlhodobo nezamestnaných – či už na zamestnávanie cez pracovnú zmluvu na určitý počet mesiacov, alebo prostredníctvom aktivačných prác. Hlavne dlhodobejšie príležitosti na zamestnanie poskytlo mnohým Rómom stabilnejší príjem, na základe ktorého si dokázali ušetriť financie a zlepšiť svoju životnú úroveň. Zároveň však je potrebné zdôrazniť, že väč-

šina Rómov z Liptovskej Tepličky nebola odkázaná na podporné programy v rámci zamestnanosti, pretože dlhodobejšie pracujú či už v stavebníctve, alebo v lese pri spracovaní dreva, viacerí z nich majú živnosti, prostredníctvom ktorých môžu zamestnávať ďalších ľudí.

Rád by som sa ešte pristavil pri tzv. aktivačných prácach, ktoré sú z celospoločenského hľadiska pomerne neúspešným nástrojom podpory zamestnania (van Baar 2012; Grill 2012), avšak pri rozhovoroch s Rómami a niektorými predstaviteľmi obecného úradu sa ukázal aj ďalší rozmer aktivačných prác, ktorý výrazne prispieva k nerovnováhe spoločenského postavenia Rómov voči majorite v obci. To, že centrálnu časť obce zveľadili Rómovia, ktorí vybudovali chodníky, postavili lavičky a centrálné námestie a neustále udržiavajú obec v čistote je fakt, ktorý si mnohí nerómski obyvatelia obce neuvedomujú. Navyše, vyskytujú sa pomerne časté anekdoty, keď sa obyvatelia centrálnej časti obce sťažujú starostovi, že nemajú pozametáný chodník pred domom – to, že túto prácu vykonávajú Rómovia cez aktivačné práce považujú za samozrejmosť a keď nie je chodník dlhšie pozametáný, tak im to vadí.⁷ Naopak, skutočnosť, že každý obyvateľ obce je povinný si udržiavať poriadok pred svojím domom a na chodníku, tu ustupuje do úzadia, keďže väčšinou túto činnosť vykonávali práve Rómovia na aktivačných prácach.

Počas prebiehajúceho výskumu nerovnováhu mocenských polí a dynamiku symbolickej moci veľmi dobre ilustrovali problémy spojené so schváleným projektom komunitného centra. Projekt už bol donorom schválený, obec investovala 20 000 eur z vlastných zdrojov. Avšak novozvolení poslanci sa spočiatku zdráhali na projekt schváliť finančnú spoluúčasť obce. *Aj keď poslanci by neschválili peniaze na to v rozpočte, ja som viazaný zmluvou. Bude pokračovať, len je to komplikácia a časová strata – bude sa niekoľkokrát pravdepodobne návrh vetovať na OZ, no existuje už precedens*

na Slovensku – nakoniec sa tie peniaze budú musieť uvoľniť.⁸ Problémom podľa starostu bolo miesto vyhradené pre KC – navrhovaný objekt v centre obce. Tento objekt schválilo predchádzajúce zastupiteľstvo a po uplynutí piatich rokov (počas ktorých sa smie objekt používať výhradne na účely schválené v projekte) ráтали so širším využitím priestorov nielen pre ľudí z rómskej komunity. Aktuálne zastupiteľstvo nechcelo tento priestor v centre obce vyčleniť pre Rómov. V súčasnosti projekt pokračuje po viacerých vyjasneniach a diskusii v obecnom zastupiteľstve, z pohľadu rómsko-nerómskych vzťahov je však táto diskusia podstatná. Napokon starosta zhrnul, že ako pozná obec a ľudí v obci, tak podľa neho po dvoch či troch rokoch obyvatelia obce uznajú, že komunitné centrum je prospešné pre všetkých. V prvom období má slúžiť približne sedemsto ľuďom, čo je takmer 30 % obyvateľov obce.

Spoločenské rozdelenie ilustruje aj pomerne drastický príklad, keď bola v Liptovskej Tepličke rozdelená školská jedáleň a rómske deti jedávali v oddelenej miestnosti v suteréne školy: *Rómovia predtým jedli v osobitnej miestnosti, nazval by som to pivnici, pretože existovali predsudky kvôli špine, ale súčasná riaditeľka to zrušila, 2 roky dozadu.*⁹ Spojenie školskej jedálne vyvolalo spočiatku vlnu odporu zo strany rodičov nerómskych detí, ale po istej dobe sa situácia ustálila a deti v súčasnostiedia spolu. Aj to však poukazuje na to, že vnímanie sociálnych a etnických rozdielov je medzi obyvateľmi (nielen) tejto obce hlboko zakorenené a akékoľvek narúšanie zabehaných pravidiel naráža na pomerne aktívny odpor. Tento trend potvrdzuje aj terénna sociálna pracovníčka v obci: *Vždy, keď niečo nové príde, to tú hladinu rozvíri, ale neskôr už je v pohode.*¹⁰ Aj z tohto hľadiska starosta vníma, že on je pre viacerých ľudí problematický, pretože ho považujú za starostu, ktorý podporuje Rómov v obci a prichádza s novými projektmi. Myslí si však, že negatívne protirómske nálady v obci kopírujú celospoločenskú verejnú mienku:

*Čo je problém? Tí ľudia majú predsudky, nič inšie. Lebo keď budeme porovnávať problémy rómskej komunity v Tepličke a problémy rómskej komunity v iných obciach, kde je početnosť podobná, tak my nemáme žiaden problém. Jediný problém je s odpadom, lebo bývajú na kopci, kam sa nedostane smetiarske auto a odpad sa nosí pod kopec do kontajnerov, kde vzniká neporiadok. ... Nič inšie.*¹¹

Túto filozofiu zastávajú aj viacerí nerómski obyvatelia obce, z ktorých väčšina priznáva, že s Rómami nemajú nejaké vážnejšie problémy, ale stále ide o dva rozdielne svety, ktoré ležia na opačných stranách etnickej hranice a majú len málo vzájomných prienikov. Tento názor veľmi dobre reprezentuje nasledovné vyjadrenie:

*Rómovia – my tu s nimi nemáme problémy, ale sú to dva oddelené svety. Ako mladí sme s nimi mali časté bitky.*¹² *A dobré je tiež, že nemôžu chodiť do krčmy, začalo to tak, že za komunistov nechodili na brigády akcie Z, a tak si chlapi povedali, že ich nebudú púšťať do krčmy. A trvá to aj doteraz, Cigán môže ísť do krčmy len do 12:00, potom už nie a aj 10-ročný chlapec, keď mu povie, že má odísť, tak musí odísť. A sú na to zvyknutí a rešpektujú to. Ale oni si radšej kúpia pivo dole v pekárni, kde je lacnejšie. Viem, je to rasizmus, ale tak to tu chodí!*¹³

Avšak aj napriek rozdielom a neproporčným vzťahom získala Liptovská Teplička ocenenie dedina roka, ktoré si nepochybne zaslúži. A obyvatelia navyše vnímajú, že odvtedy obec nestagne, ale sa ďalej rozvíja a napreduje. Aj podľa starostu, *keď tu bola komisia, tak boli v kolónii, kde ich pohostili tak, ako vedľa pohostiť, a bolo to dobre odprezentované, akým spôsobom funguje komunita s majoritou.*¹⁴ Zapojenie Rómov do prezentácie pozitívne vnímal aj bývalý starosta, za funkčného obdobia ktorého obec toto ocenenie získala: *Aj Rómovia sa sami pustili do robenia poriadku, pekným spôsobom sa zmobilizovali. Návšteva osady spolu s komisiou dopadla výborne, boli prekvapení ako čisto tam*

*bolo.*¹⁵ Samozrejme, rómsko-nerómske vzťahy nie sú vôbec jediným kritériom pre ocenenie a Liptovská Teplička mala množstvo vynikajúcich parametrov, ktoré jej zabezpečili prvé miesto. Dôležité však je tiež zdôrazniť, že k tomuto oceneniu prispela aj rómska komunita a najmä Rómovia sami vnímajú, že do obrazu Liptovskej Tepličky ako úspešnej obce prispievajú výrazným spôsobom svojou prácou pre obec a dúfajú, že obec ako taká a obyvatelia obce si to všimnú a ocenia. Najčastejšie vyjadrenie Rómov o ich prínose pre obec by sa dalo charakterizovať vetou, *keby neboli Rómovia, tak dedina nie je taká pekná* – túto vetu som počul v rôznych variantoch takmer vo všetkých rozhovoroch s rómskymi respondentmi v Liptovskej Tepličke. A Rómovia tiež vnímajú, že vedenie obce sa snaží o rozvoj celej obce bez ohľadu na rómsku alebo nerómsku časť – skutočnosť, že starosta rozvíja aj rómsku časť Rómovia vnímajú mimoriadne pozitívne: *Starosta spravil mimoriadne veľa, nikdy tak dedina nevyzerala... nejde len o to, ako dedina vyzerá, ale aj o jeho prístup, ku nám, ku Rómom, to sa málokde vidí.*¹⁶ A rovnako Rómovia vnímajú, že viacerí obyvatelia obce kvôli tomu starostu kritizujú a vznikajú z toho v obci negatívne nálady: *Mnohí Gádzovia sú na neho naštvaní, lebo hovoria, že robí pre Rómov. Ale to nie je pravda, lebo mu ide o rozvoj celej dediny. To si aj uvedomujú, ale vadí im len ten fakt, že robí aj pre Rómov, z toho sú v dedine negatívne nálady. Pravda však je, že Rómovia obec zveladili po materiálnej stránke: chodníky, dlažba, v minulosti postavili zdravotné stredisko, požiarňu zbrojnicu, dom smútku... to nevidia alebo to nechcú vidieť.*¹⁷

*Tu v osade je strašne veľa zručných ľudí, čo sa týka stavebných prác. Ale nie len ako pomocníci, ale aj ako odborníci. Pán starosta, čo zamestnával cez ÚP, čo vidíte chodníky, to je všetko práca našich Rómov. Klobúk dole. Klobúk dole aj pred pánom starostom, že im dal šancu aj pred nimi, že využili tú šancu a ukázali, čo je v nich.*¹⁸

Spišský Hrhov – *Tak tí naši Rómovia sú fajni, ale na tých ostatných doplácame*

Obec Spišský Hrhov je v médiách prezentovaná ako príklad úspešnej integrácie rómskej komunity najmä vďaka systematickej práci v oblasti zamestnávania Rómov a zlepšovania podmienok na bývanie (Mušínska 2012).¹⁹ Tento vykresľovaný úspech je právom prisudzovaný dlhoročnému starostovi Spišského Hrhova Vladimírovi Ledeckému, ktorý dokázal manažovať obec a medziľudské vzťahy v obci. Spišský Hrhov, ako mediálny príklad dobrej praxe, ktorý výrazne presiahol hranice Slovenska,²⁰ je často dávaný za vzor iným obciam s rómskou populáciou. Avšak Vladimír Ledecký neustále zdôrazňuje, že žiadna obec nebude úspešná len vtedy, ak budú mechanicky kopírovať to, čo robili oni v Spišskom Hrhove. A práca s rómskou komunitou je len jednou z dôležitých častí celej skladačky – vždy musí byť súčasťou širšieho prístupu k manažmentu celej obce. S odstupom času vníma ako kľúčový nástroj k pozitívnemu naštartovaniu obce to, aby starosta *budoval súdržnosť ľudí a vytáral podmienky na to, aby sa ľudia mohli stretávať a debatovať spolu, a spoločne hľadať riešenia a popri tom sa vždy niečo nájde, nejaký nápad na projekt, nápad ako zveladiť obec.*²¹

Napriek svojmu mediálnemu obrazu ako obce, „ktorá úspešne zvládla integráciu Rómov“²² však nemôžeme obec vnímať ako idylický príklad harmonizácie vzťahov medzi Rómami a majoritou, no aj napriek tomu sú v tejto oblasti v Spišskom Hrhove oveľa ďalej, ako vo väčšine obcí na Slovensku. V Spišskom Hrhove sa podarilo až za viac ako 16 rokov mierne posunúť vnímanie Rómov zo strany majority, no stále prevládajú mnohé predsudky a negatívne vnímanie Rómov. A vidieť to aj v každodennom kontakte medzi majoritou a Rómami v Spišskom Hrhove, mnohí sa stále zdráhajú mať bežné kontakty s Rómami, respektíve také kontakty, ktoré sa vymykajú zaužívaným a nepísaným zvyklostiam a ktoré prekračujú pomyselné hranice medzi oboma etnic-

kými skupinami, hoci tieto hranice sú v Spišskom Hrhove oveľa ďalej, ako v iných slovenských obciach. Toto posúvanie hraníc sa prejavuje v praktickom živote v rámci každodenných medziľudských vzťahov medzi konkrétnymi ľuďmi, ktorí sa navzájom poznajú a majú vytvorenú určitú históriu vzájomných vzťahov. Avšak vo všeobecnej rovine, ak sa s nerómskymi obyvateľmi obce rozprávate o Rómoch, tak prevládajú stereotypné názory plné predsudkov a negatívneho nazerania. Túto skutočnosť zdôrazňuje aj bývalý starosta Spišského Hrhova, keď spomína, že pred nedávnym udelil cenu obce *Vzorný občan* dvom Rómom: *To je frajerina si dať dovoliť cenu dvom Rómom. Keby som to spravil pred 10 rokmi, tak to neprejde...*²³

*Romákov berú fajn, ale v hlavách majú to isté ako pred 10 rokmi – ,naši sú dobrí, ale iní sú zlí. A tí iní sú najmä z Roškoviec,*²⁴ *prípadne, ,Roškovskí sú fajn, lebo už sme ich naučili sa správať, ale...‘ A za tým ,ale‘ nastupujú bežné stereotypy.*²⁵ Funguje tu zaužívané kategorizačné pravidlo, že obyvatelia mnohých obcí považujú „svojich“ Rómov za lepších ako Rómov zo susedných, iných obcí. Je to vysvetľované osobnými kontaktmi a s Rómami zo svojej obce a strachom, nepoznaním cudzích Rómov z iných obcí. A toto vnímanie cudzích Rómov ako problémových sa premieta napríklad aj do volebných preferencií v Spišskom Hrhove. Je zaujímavé, že napríklad podpora Kotlebovej strany ESNS je rovnaká ako vo všetkých okolitých obciach. Kotleba v Spišskom Hrhove získal v prezidentských voľbách 2019 viac ako 16 % hlasov a v parlamentných voľbách 2020 získal 10 % hlasov. Na otázky prečo ľudia podporujú takéto extrémistické strany odpovedajú, že *kvôli rómskemu problému*. Na pripomienku, že predsa v Spišskom Hrhove rómsky problém nie je a je tu všetko v poriadku, dostanete odpoveď, že oni volili Kotlebu do NR SR a nie do zastupiteľstva v Hrhove. *Náš starosta to v Hrhove vyriešil, tak prečo to neriešia aj iní starostovia.*²⁶

Túto skutočnosť si uvedomuje aj Vladimír Ledecký: *Ja si myslím, že vzťahy sú dobré, ale čo ma prekvapilo je, že tí naši ľudia tých našich Rómov vnímajú pozitívne, ale aj tak majú v hlavách ten rasizmus – to sa nezmenilo. Stále vnímajú, že ,Rómovia nám robia zle, doplácame na nich, to stále platí. ,Tak tí naši nie, ale na tých ostatných doplácame‘. Dokonca si myslím, že možno sa to aj zhoršilo, lebo prečo ,keď naši môžu robiť, prečo roškovskí Rómovia nemôžu robiť?‘*²⁷

Spišský Hrhov do istej miery slúži ako spádová obec pre susedné Doľany, kde sa nachádza rómska osada s výrazne nižšou životnou úrovňou v porovnaní so Spišským Hrhovom – Roškovce. Tamojší Rómovia využívajú mnohé služby, ktoré poskytuje Hrhov a roškovské deti dochádzajú do školy v Spišskom Hrhove. Starosta, keď začínal svoje pôsobenie na obecnom úrade a rozmyšľal o tom, akým spôsobom zlepšiť fungovanie obce vo vzťahu k Rómom, si uvedomoval, že musí rozmyšľať najmä o roškovských Rómoch: *...že Rómovia z Roškoviec sú problém. Sú problém, keď prídu k nám na poštu, lebo proste na tri dni alebo na štyri dni zablokujú poštu, potom dostanú podporu, potom idú tu ku obchodu, vystávajú tu... a, samozrejme, do košov nehádzu, tak hádžu po zemi tie papiere. Čiže naši ľudia si uvedomujú, že problém Rómov je roškovský problém.*²⁸

Vtedy, pred 15 rokmi, obec odkúpila v susedných Roškovciach starší rodinný dom, ktorý na vlastné náklady zrekonštruovali a zriadili tam najskôr škôlku a centrum voľného času a neskôr nultý a prvý ročník pre deti z roškovskej rómskej osady. Starosta priznáva, že v tom období nešlo o žiadnu veľkú filantropickú aktivitu a prvotným impulzom bolo praktické riešenie najpálčivejšieho problému hrhovskej školy: *My sme to neriešili preto, že máme radi Rómov, alebo preto, že myslíme, že takáto koncepcia je správna, ale my sme to riešili kvôli tomu, lebo to dieťa, keď prišlo do prvého ročníka a nechodilo do nultého ročníka, nechodilo do materskej škôl-*

ky, tak vlastne všetky naše deti – prváci proste mali s tým problém: zlá hygiena, nevedelo poriadne po slovensky, nevedelo ako sa splachuje záchod, nič. No ako to mohlo vedieť, keď to nikdy nevidelo ani neodskúšalo?

Keď teda roškovské deti prichádzali v druhom ročníku do základnej školy v Spišskom Hrhove, boli už pripravené na lepšie fungovanie a učiteľom sa s nimi pracovalo ľahšie. V tejto súvislosti je veľmi dôležité, že hrhovskí Rómovia sa aj sami vnímali, že mali a majú vyššiu úroveň ako roškovskí Rómovia a majorita v Spišskom Hrhove si to uvedomovala. Aj napriek tomu však v minulosti prevládala medzi Rómami v Hrhove vysoká nezamestnanosť a pracovné príležitosti neboli k dispozícii. Vo zvyšovaní nezamestnanosti tu zohrala výraznú úlohu obecná firma, cez ktorú prešlo množstvo hrhovských Rómov a ktorí si neskôr našli pravidelné zamestnanie inde.

Zásadným faktorom, ktorý prispel k úspešnému rozvoju Spišského Hrhova, však bola správna komunikácia s ľuďmi a ich aktívne zapájanie do príprav plánov rozvoja obce. To zohralo kľúčovú úlohu aj pri napredovaní rómskej komunity. Ich aktívna participácia a akceptovanie podnetov, ktoré prichádzali z ich strany. Najpodstatnejší nástroj pre celkový rozvoj obce bol a stále je plán rozvoja obce, ktorý pripravujú spoločne so všetkými obyvateľmi a ktorý aktualizujú každých 5 rokov. Kľúčovou postavou, ktorá naštartovala prípravu týchto plánov, bol Michal Smetanka, ktorý vtedy pôsobil aj ako poslanec obecného zastupiteľstva v Spišskom Hrhove. Do konštruktívnej riadenej diskusie dokázal zapojiť všetky skupiny obyvateľov Hrhova, ktorí postupne diskutovali o svojich víziách obce, v ktorej by sa im žilo dobre a mali ju radi. *On to tak vedel povedať... toto áno, toto nie. Viete dneska ja už nemám problém čokoľvek presadiť, lebo proste tí ľudia vedia, že toto, čo robíte a čo hovoríte, je pravda. Lenže na začiatku to bolo iné – boli sme, klasická obec, z ktorej sa postupne stávala rómska obec... Od začiatku*

prišiel (Michal Smetanka) s ľuďmi, že nejaký plán sa urobí – naša obec bola prvá obec, ktorá mala nejaký rozvojový plán... On bol na zastupiteľstve a navyše mal prax z neziskoviek a informácie.²⁹

Participácia cieľových skupín pri akomkoľvek projekte je pre úspech kľúčová. Aj preto je Spišský Hrhov tak úspešný v tejto oblasti, pretože od začiatku obec berie ľudí ako partnerov, ktorí majú čo povedať do koncepcie rozvoja vecí, ktoré sa ich bytostne dotýkajú. Tu je práve problém väčšiny obcí na Slovensku a mnohých projektov zameraných na Rómov. Členov rómskej komunity považujú za pasívnych prijímateľov nápadov a intervencií, ktoré sa zrodia mimo komunity a neberú ohľad na ich potreby a záujmy. Málokoho z majority vôbec napadne, aby sa pri nastavovaní projektov pre rómsku komunitu išiel poradiť s členmi tejto komunity a spýtať sa ich, ako si riešenia svojich problémov predstavujú. Tento princíp je úplným základným predpokladom akýchkoľvek úspešných participatívnych projektov a intervencií (Miller 1994; Sanderson – Kindon 2004).

Pri diskusii o Spišskom Hrhove je ešte veľmi dôležitý jeden aspekt – a to je vnímanie masívnej medializácie obce obyvateľmi, vedením obce a taktiež Rómami. Mnohí Rómovia sú na správy o úspechoch Spišského Hrhova veľmi citliví. Média ich často vykresľujú tak, že pôvodne boli klasickou rómskou segregovanou komunitou, kde prevládala 100 % nezamestnanosť, bývali v neupravených chatrčiach a boli problémovou komunitou. A práve na tieto informácie sú veľmi citliví, pretože vnímajú, že ich „štartovacia“ pozícia bola vyššia. A vnímajú to tak aj obyvatelia Spišského Hrhova, keď napríklad porovnávajú hrhovských Rómov s roškovskými. Rovnako to vnímajú napríklad aj obyvatelia modelového domu,³⁰ ktorý často navštevovali rozličné delegácie, ktoré navštívili Spišský Hrhov. Starosta musel napokon tieto návštevy zamedziť, pretože tej rodine nebolo príjemné, že boli neustále prezentovaní ako Rómovia, ktorí niekedy žili biedne a teraz žijú

na vyššej úrovni. V podobnom duchu vníma neustálu medializáciu aj bývalý starosta Vladimír Ledecký. Cíti, že v obci už panuje istá únava zo záujmu: ... *ľudia kašľú na to, že žijú v Dedine roka, keď sú v sprche a prestane tiecť teplá voda*. Z širšieho hľadiska by sa to dalo vnímať ako exotizácia príkladov dobrej praxe, ktorá akoby len potvrdzovala stereotyp, že Rómovia žijú biedne, v chudobe a všetky dobré príklady sú výnimky, ktoré stojí za to ukazovať a chváliť sa nimi.

Hrušov – Prečo by sme brigádovali, keď máme nezamestnaných Rómov?

Z troch obcí, v ktorých žije rómska komunita, získal Hrušov ocenenie Dedina roka najdávnejšie, ešte ako druhá obec v poradí po vyhlásení súťaže v roku 2003. Na toto ocenenie sú obyvatelia patrične hrdí ešte aj v súčasnosti, vnímajú to ako ocenenie jedinečných tradícií, ktoré stále udržiavajú v kombinácii s vyhláseným festivalom ľudovej tradičnej kultúry Hontu. Starosta, ktorý je vo svojej funkcii od roku 1998 a stál pri naštartovaní obecných aktivít od samého začiatku, hodnotí, že obec bola ocenená nielen pre Hontiansku parádu, ale aj pre veľmi intenzívny spolkový život, ktorý spájal obyvateľov obce a rozličné skupiny občanov. Aj vďaka tomuto spolkovému životu dokázali motivovať obyvateľov, aby vykonávali mnohé dobrovoľnícke práce pri skrášľovaní obce, aby prezentovali svoju činnosť počas festivalu: *Nastúpili sme taká nová generácia v 98, ja za starostu... V podstate vtedy nastúpil taký iný rozvoj tejto dediny, ktorá bola ešte pred 30 rokmi jedna z najzaostalejších. Boli tu lazy, ľudia lipli na pôde, žiadna infraštruktúra, voda bola zavedená pár rokov pred 1980. ... Takže potom neskôr, keď tie lazy stratili tú funkciu roľnícku, my sme presadzovali budúcnosť v ekonomike a v cestovom ruchu, vo vidieckom cestovnom ruchu, v agroturistike. A Hontianska paráda nebol len festival sám pre seba, festival pre udržanie tradícií, ktoré tu boli živé, lebo každý*

*s tým žil, ale bol to aj taký nástroj reklamy a potenciál pre budúcnosť obce.*³¹

V tom sa vlastne odrazil aj obecný a spoločenský život v rámci rôznych spolkov. Skutočnosť, že ľudia boli zaangažovaní a snažili sa rozvíjať aktivity pre obec veľmi výrazne prispeli k získaniu ocenenia v roku 2003. Podľa zamestnankyne obecného úradu to bolo vtedy aj jednoduchšie, pretože mladí ľudia vtedy zostávali žiť v obci, teraz je tu cítiť pokles počtu ľudí v produktívnom veku.

V porovnaní s Liptovskou Tepličkou a Spišským Hrhovom môžeme v prípade Hrušova skonštatovať, že vzťahy s Rómami a postavenie rómskej komunity nemali až taký zásadný vplyv na získanie ocenenia Dedina roka ako pri vyššie spomenutých obciach. Jedným z vysvetlení môže byť aj fakt, že v Hrušove ide o pomerne menšiu rómsku komunitu a v minulosti nebol zo strany obce kladený až taký veľký dôraz na rozvoj tejto lokality. Rómovia sú v obci väčšinovým obyvateľstvom považovaní za „problémovú“ komunitu a vzájomné vzťahy sa obmedzujú len na istý typ zaužívaných kontaktov – stretávanie sa vo verejnom priestranstve, občasnú najímanie Rómov na pomocné práce v domácnosti či hospodárstve. Mnohí Rómovia v Hrušove sú zamestnaní v mraziarňach v susednej obci Vinica, niektorí dochádzajú za prácou do Šiah, takže nezamestnanosť v súčasnosti už nie je tak výrazná ako napríklad pred desiatimi rokmi, keď obec vo veľkej miere využívala podporné programy úradu práce, v rámci ktorých Rómovia pracovali na verejno-prospešných prácach a neskôr na aktivačných prácach. Majorita práve toto vníma kriticky a hovorí, že cez tieto programy si Rómovia zvykli na sociálne dávky a stratili pracovné návyky, a preto rómska komunita upadla: *Ale čo sa týka celkového pohľadu, veľmi to upadlo, aj čo sa týka osady. Osada, keby som ju odfotil v minulosti a teraz porovnal, to sa nedá porovnať. Osada bola vyriadená, tam boli muzikanti, tam si ľudia chodili hodinky opravovať, tam sa chodili ľudia strihať, to bolo čistučké, domy*

*vyriadené, ja im vždy hovorím, prečo sa vy nepozriete trochu dozadu. Oni zleniveli. A to kvôli tým sociálnym dávkam.*³²

Ďalší rozmer nezamestnanosti Rómov spomína jednak pracovníčka obecného úradu a rovnako aj starosta obce. V minulosti boli ľudia zapojení do rozličných spolkov ochotní dobrovoľne pracovať počas brigád na skrášľovaní obce, napríklad pred festivalom. Avšak s rozmachom verejnoprospešných prác a neskôr aktivačných prác sa táto ochota rýchlo vytrácala: *Aktivačné práce pokazili atmosféru. Prečo by sme brigádovali, keď máme nezamestnaných Rómov, ktorí sú na aktivačných prácach?*³³ Je to ďalší rozmer mocenskej asymetrie, ktorú so sebou prinášajú aktivačné práce. Táto asymetria však nerozdeľuje na dve skupiny zamestnaných a nezamestnaných, ale sleduje etnickú líniu. Aktivačné práce sú na slovenskom vidieku v tých obciach, ktoré majú rómsku komunitu, takmer výlučne využívané pre Rómov. Nezamestnaní Nerómovia majú často privilegovanejšie postavenie, alebo sa nezúčastňujú aktivačných prác, pretože nechcú obsadzovať priestor, ktorý je chápaný ako výlučne rómsky, a preto je považovaný za podradnejší. Naopak, Rómovia na aktivačných prácach, často označení v krikľavých reflexných vestách, sú považovaní za upratovaciu čatu, ktorá čistí verejné priestranstvá, opravuje chodníky a zametá ulice (Škobla – Csomor – Filadelfiová 2018: 35). Táto nerovnováha sa prenáša do nastavenia majority, že Rómovia sú tu na upratovanie obce, navyše je to ich povinnosť, pretože si tak majú odpracovať svoje sociálne dávky. V realite ide o aktivačný príspevok vo výške 63 EUR mesačne. Je dôležité zdôrazniť, že teraz nehovorím len o Hrušove alebo o Liptovskej Teplicke. Tento systém a rovnaké nastavenie majority nájdeme naprieč slovenským vidiekom v obciach, v ktorých žijú rómske komunity.

Medzi miestnym nerómskym obyvateľstvom vo všetkých troch obciach existuje silný tlak na rozdelenie spoločenského života v obci na základe etnických hraníc. Starostovia, aj tí, ktorí majú

snahu to zmeniť, majú len veľmi limitované možnosti, ako tomu nepriaznivému trendu čeliť. Najväčšou výzvou pre obce je prevládajúci anti-ciganizmus a rasizmus v bežných medziľudských vzťahoch a v mnohých prípadoch aj na inštitucionálnej úrovni (školy, miestne reštaurácie, cirkevné inštitúcie a podobne). Spoločenský život v dedinách je v skutočnosti rozdelený podľa etnických hraníc, pričom existuje len veľmi málo príležitostí pre vzájomné stretávanie sa a zdieľanie času a priestoru.

Na vybraných príkladoch z týchto troch obcí som sa v tejto kapitole pokúsil ukázať, ako tieto rómsko-nerómske vzťahy reflektujú mocenské asymetrie a odrážajú sa na spoločenskom živote v obciach. Slovenská majorita vždy vnímala Rómov iba ako objekty rozhodovacích procesov a politik. Moje terénne pozorovania, a musím zdôrazniť, že nielen z týchto troch obcí, potvrdzujú tvrdenia aj ďalších bádateľov v tejto oblasti (Lajčáková 2010, Dráľ 2009), že Rómovia nikdy neboli považovaní za aktérov, ktorí môžu kontrolovať zdroje, ktorí môžu mať politickú moc a ktorí by mohli rozhodovať o tom, ako tieto zdroje využijú. Ako potvrdzuje aj Barthova teória, etnicita ako dôležitý aspekt vzťahu medzi akýmikoľvek dvoma aktérmi významne ovplyvňuje ich konanie. Aktéri tak vyjednávajú o etnickom pôvode, manipulujú s ním či zapierajú ho. Z tohto pohľadu sú obidve strany určujúcim faktorom. Poskytujú príležitosť vymedziť sa v tomto sociálnom priestore voči druhej strane (Barth 1998). Navyše, v kontexte slovenského vidieka a v prípade Rómov je táto definícia umocnená výraznou mocenskou asymetriou (keďže Nerómovia rozhodujú a majú moc) a symbolickou mocou (všadeprítomná stigmatizácia rómskeho etnika). Potvrdzujú to aj J. Šotola a M. Rodriguez Polo (2016: 22) na príklade tzv. integrovaných Rómov, a ako poukážem aj sám na príklade rómskej politickej participácie (Hrustič 2020: 400), práve mocenská asymetria je významnou bariérou potenciálnej vertikálnej sociálnej mobility Rómov na slovenskom

vidieku. Systém etnickej mocenskej asymetrie je v slovenskej spoločnosti zakorenený tak hlboko, že ho v minulosti obe strany spochybňovali len zriedka a obe strany ho považujú za samozrejmu realitu, ktorá je nespochybniteľná. Dokazujú to viaceré príklady zo skúmaných obcí. Aj keď by si Rómovia chceli kúpiť pozemok v obci a postaviť si domy legálne, respektíve odkúpiť si starý dom, nepodariť sa im to (Hrušov alebo Liptovská Teplička). Opisovali viacero prekážok – že nerómski obyvatelia im dom za žiadnych okolností nepredajú, vyskytli sa prípady, že radšej prázdny pozemok odkúpili viacerí susedia, aby si to neodkúpili Rómovia, takže uvádzajú, že obecny úrad odkupuje prázdne domy na predaj do majetku obce. Z tohto hľadiska nemá v obci rómska komunita žiadnu perspektívu sídelného rozvoja.

Priestorová segregácia je jednou z najdominantnejších prekážok vertikálnej sociálnej mobility Rómov. Ako ilustrovali Šotola a Rodriguez Polo (2016: 50), existujú príklady dedín, kde si Rómovia v minulosti mohli kúpiť pozemky alebo domy v centrálnej časti dediny, čo bolo východiskom pre ich potenciálnu sociálnu mobilitu. Aj napriek tomu však fyzické prekročenie hranice (vlastníctvo domu v nerómskej časti obce) automaticky neznamenalo prekonanie symbolických hraníc a asymetrické rozloženie moci v obci (Šotola – Rodriguez Polo 2016: 239). Segregácia v oblasti bývania je iba viditeľným znakom jemnejších rozdielov medzi oboma skupinami. Ako upozorňuje Jan Ort (2016) na konkrétnu prípadovú štúdiu z východného Slovenska, nechť nechť Rómov žiť medzi majoritou je základnou prekážkou pre Rómov prekonať stanovenú hranicu na úrovni miestnych vzťahov. Aj v prípade ojedinelej individuálnej ochoty predať Rómom pôdu existuje silnejšia solidarita medzi nerómskym obyvateľstvom, ktorá im umožňuje udržiavať nastolený nepísaný poriadok (Ort 2016: 44).

Rómovia žijú svoj život a majorita svoj život a tieto dva svety sa vzájomne prelínajú len v niektorých vymedzených prípadoch.

V skúmaných obciach existujú jasné nepísané demarkačné čiary vymedzujúce spoločenské a fyzické polohy oboch skupín. Trúfam si povedať, že čím sú snahy narušať „bielu“ hegemoniu obecných mocenských štruktúr (formálnych, no častejšie aj neformálnych), a čím sa viac darí vyrovnávať mocenskú asymetriu v medzietnických vzťahoch v obci, tým je miera spolužitia medzi Rómami a nerómskymi obyvateľmi v obci lepšia. Tento potenciál je však veľmi ťažko dosiahnuteľný a je len veľmi málo obcí na Slovensku, ktoré sú v tomto aspoň trochu úspešné (v tejto štúdii sa k tomu azda v niektorých aspektoch približuje aspoň Spišský Hrhov). Prekračovanie etnických hraníc alebo porušovanie nepísaných pravidiel definovaných dominantnou majoritnou populáciou je jednak neprijemným činom aj pre rómskych aktérov, a na druhej strane určite nežiaducim javom pre majoritu.

Tento trend navyše prekračuje hranice slovenského vidieka, takmer totožné príklady opísala Cecilia Kovai (2012) v Maďarsku. Píše o príkladoch sociálnej mobility a sociálnej zmeny v niektorých úspešných maďarských obciach, v ktorých prebehla pomerne významná zmena lokálnych a nepísaných „bielych“ pravidiel. Odklon od pre Rómov obvyklej polohy na periférii a emancipácia od podriadenosti a menejcennosti znamenala nielen pretváranie miestnych vzťahov tým, že Rómovia „vnikli do priestoru väčšiny“ (Kovai 2012: 293), ale aj vystavenie miestnych nerómskych obyvateľov subjektívne vnímaným hrozbám zo strany Rómov. Túto prílišnú citlivosť (takmer znechutenie) voči „rómskemu postrachu“, odvolávajú sa na názov knihy Micheala Stewarta (The Gypsy Menace 2012), ktorá sa venuje politickým a spoločenským dôsledkom narušania „bielych“ pravidiel a hegemonie majority, je možné pozorovať aj v mnohých obciach na Slovensku. V tejto súvislosti, aj keď sa Rómom podaril aspoň malý posun, stále nie sú schopní zotrieť neviditeľné etnické hranice alebo ich aspoň zmieriť a narušiť. Symbolická dominancia a symbolická moc majority

stále pretrvávajú a predstavujú najväčšiu výzvu pre skvalitnenie života v mnohých obciach. Naše príklady v tejto kapitole, týkajúce sa v súťaži Dedina roka úspešných obcí, len dokazujú, že aj keď sa zlepši materiálna úroveň Rómov (tak ako napríklad v Spišskom Hrhove alebo aj v Liptovskej Teplicke) čaká nás ešte tá najdôležitejšia a asi aj najťažšia výzva – zlepšovanie medzietnických vzťahov. A s touto výzvou si ani ten najšikovnejší starosta ako jednotlivec sám neporadí.

Poznámky

¹ Atlas rómskych komunít 2019, <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019>

² Tamže.

³ Materiál, z ktorého pri písaní tejto kapitoly čerpám, pochádza z vlastného terénneho výskumu, ktorý som s v rámci projektu APVV-16-0115 Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka realizoval priebežne v rokoch 2018 a 2019 a čiastočne aj v roku 2020. Dodatočné dáta však mám z mojich dlhoročných výskumov zameraných na rozličné témy súvisiace s rómskymi komunitami na Slovensku, z ktorých čerpám najmä kontext a ukotvenie tejto problematiky do širších súvislostí slovenského vidieka.

⁴ O význame terénnej sociálnej práce zameranej na rómske komunity viac hovoria projektové evaluácie, ktoré boli realizované s cieľom identifikovať dopad terénnej sociálnej práce a navrhnúť odporúčania na zefektívnenie projektu (Hurrle, Grill, Škobla 2015; Škobla, Hrustič, Poduška 2019).

⁵ Kurzívou v texte uvádzam citované výpovede respondentov, v tomto prípade ide o starostu obce, Slavomíra Kopáča, rozhovor vo februári 2019.

⁶ Terénna sociálna pracovníčka, rozhovor v októbri 2018.

⁷ Táto skutočnosť nie je typická len pre Liptovskú Tepličku, poukazujem na to aj neskôr v tejto kapitole na príklade Hrušova a mnohé podobné výpovede mám aj od respondentov z viacerých obcí na Slovensku a poukazujú na to aj ďalší autori (Škobla, Csomor, Filadelfiová 2018).

⁸ Rozhovor so starostom Slavomírom Kopáčom, február 2019.

⁹ Rozhovor so starostom Slavomírom Kopáčom, október 2018.

¹⁰ Rozhovor s terénnou sociálnou pracovníčkou, október 2018.

¹¹ Rozhovor so starostom Slavomírom Kopáčom, október 2018.

¹² Bitky spomína aj Zuzana Beňušková vo svojej štúdii o rómsko-nerómskych vzťahoch v obci a tvrdí, že týmito bitkami si majoritné obyvateľstvo vynucovalo medzi Rómami rešpekt (Beňušková 2013: 98).

¹³ Rozhovor s obyvateľom obce, október 2018.

¹⁴ Rozhovor so starostom Slavomírom Kopáčom, október 2018.

¹⁵ Rozhovor s predchádzajúcim starostom, október 2018.

¹⁶ Rozhovor s obyvateľom rómskej osady, október 2018.

¹⁷ Ten istý rozhovor.

¹⁸ Rozhovor s terénnou sociálnou pracovníčkou, október 2018.

¹⁹ V tejto kapitole nebudem vypočítavať úspechy Spišského Hrhova v danej oblasti, keďže viaceré projekty sú pomerne dobre zmapované a vysvetlené (Mušínska 2012). Sústreďím sa skôr na oblasť medzifudských a medzietnických vzťahov v obci.

²⁰ Popri pomerne častých zmienkach o obci v slovenských médiách <https://spis.korzar.sme.sk/c/6575143/spissky-hrhov-vybudovali-romovia-a-dnes-ho-davaju-za-priklad.html> (navštívené 25. 2. 2021) o úspešnej obci referoval vo svojej reportáži aj New York Times: <https://www.nytimes.com/2017/09/09/world/europe/slovakia-roma-spissky-hrhov-integration.html> (navštívené 25. 2. 2021).

²¹ Rozhovor s bývalým starostom Spišského Hrhova Vladimírom Ledeckým, október 2018.

²² Ako obec je takto prezentovaná aj pre zahraničné návštevy, napríklad pri návšteve Generálneho tajomníka Rady Európy takýmto spôsobom prezentoval obec vtedajší premiér Peter Pellegrini: <https://spis.korzar.sme.sk/c/20939068/generalny-tajomnik-rady-europy-navstivil-romov-v-spisskom-hrhove.html> (navštívené 27. 2. 2021).

²³ Rozhovor s bývalým starostom Spišského Hrhova Vladimírom Ledeckým, október 2018.

²⁴ Susedná obec Doľany – Roškovce, z ktorej do obce dochádzajú rómske deti do školy.

²⁵ Rozhovor s bývalým starostom Spišského Hrhova Vladimírom Ledeckým, október 2018.

²⁶ Z rozhovoru s obyvateľmi Spišského Hrhova, apríl 2020.

²⁷ Rozhovor s bývalým starostom Spišského Hrhova Vladimírom Ledeckým, október 2018.

²⁸ Ten istý rozhovor.

²⁹ Rozhovor s bývalým starostom Spišského Hrhova Vladimírom Ledeckým, október 2018.

³⁰ Obec rozbehla modelový projekt svojpomocnej výstavby rodinných domov – na princípe obecnej mikropôžičky na stavebný materiál a projektovú dokumentáciu. Pre viac informácií napríklad: <https://www1.pluska.sk/regiony/vychodne-slovensko/romovia-spisskom-hrhove-byvaju-novom-starosta-dakujeme> (navštívené 1. 3. 2021).

³¹ Rozhovor so starostom Hrušova Pavlom Bendíkom, október 2019.

³² Rozhovor s obyvateľom Hrušova o miestnej rómskej komunite, október 2019.

³³ Rozhovor so zamestnankyňou obecného úradu, október 2019.

HOSPODÁRSKE AKTIVITY OBCÍ A CESTOVNÝ RUCH

Miriama Bošelová – Jolana Darulová

Tabuľka a komentár k rozvojovým faktorom a bariéram rozvoja skúmaných obcí je zostavená na základe etnografických výskumov realizovaných v rokoch 2017 – 2018 a 2019 – 2020 tematicky orientovaných na hospodárenie, cestovný ruch a domáci turizmus. Východiskom boli kritéria stanovené v národnej súťaži Dedina roka v téme *Dedina ako hospodár*. Ekonomický potenciál vybraných obcí s dôrazom na zamestnanosť obyvateľov a ich možnosti zamestnať sa, angažovanosť miestnych podnikov, závodov, súčinnosť poľnohospodárov, lesníkov, ekologické využívanie miestnych zdrojov, pestovateľstvo, ovocinárstvo a chovateľstvo, predaj z dvora, vytváranie podmienok pre zvyšovanie zamestnanosti a pod. Téma *Dedina ako hosťiteľ* bola zameraná na pohostinnosť, kvalitu zariadení slúžiacich cestovnému ruchu, stravovacie, športové, kultúrno-spoločen-ské a doplnkové služby, využívanie prvkov miestneho koloritu, propagáciu, informačné značenia, náučné a turistické chodníky, cyklotrasy, oddychové miesta, iné atraktivity v území a pod. Okrem uvedených kritérií boli zohľadnené i plány hospodárskeho a sociokultúrneho rozvoja obcí, SWOT-analýzy a tiež dostupné štatistické údaje.

FAKTORY ROZVOJA	BARIÉRY ROZVOJA
Poloha, veľkostné hľadisko • Administratívno-správna príslušnosť k hospodársky prosperujúcemu regiónu/kraju • Geografická poloha vzhľadom na najbližšie/okresné mesto – suburbium • Dostatočná dopravná infraštruktúra • Dobrá dostupnosť do miest cestnou aj železničnou dopravou • Veľká obec s vysokým počtom obyvateľov	Poloha, veľkostné hľadisko • Administratívno-správna príslušnosť k hospodársky prosperujúcemu regiónu/kraju • Geografická poloha vzhľadom na najbližšie/okresné mesto – koncová obec • Nedostatočná dopravná infraštruktúra • Zlá dostupnosť do miest, absentujúce priame opravné linky, absencia železnice • Malá obec s nízkym počtom obyvateľov
Historické dedičstvo a historická skúsenosť • Skúsenosť s neroľníckym zamestnaním, resp. zamestnaním v priemysle • Úspešné JRD s rozvinutou pridruženou výrobou • Bývalá stredisková obec	Historické dedičstvo a historická skúsenosť • Výlučne poľnohospodársky spôsob obživy • Bývalá pridružená obec
Zamestnanosť • Pripravenosť absolventov stredných a vysokých škôl na pracovný trh • Legislatívne bonusy v prospech podnikateľských aktivít • Dostatok finančných prostriedkov na realizáciu väčších rozvojových zámerov • Početné pracovné miesta v obci, okrese alebo samosprávnom kraji • Dostatok kvalifikovanej pracovnej sily v obci (okrese či regióne) • Proporčná zamestnanosť	Zamestnanosť • Nepripravenosť absolventov stredných a vysokých škôl na pracovný trh • Časté zmeny legislatívy podnikateľského prostredia • Nedostatok finančných prostriedkov na realizáciu väčších rozvojových zámerov • Nedostatok pracovných miest v obci, okrese alebo samosprávnom kraji • Nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily v obci (okrese či regióne)

v primárnej, sekundárnej a najmä terciálnej sfére • Miera industrializácie • Miestne obecné firmy a sociálne podniky • Vysoká miera sebestačnosti oproti externým dodávateľom práce • Zamestnávanie marginalizovaných skupín obyvateľov • Dostatočné možnosti pri riadení a čerpaní štrukturálnych fondov Európskej únie Zamestnanosť v poľnohospodárstve, lesné hospodárstvo • Prosperujúci poľnohospodársky podnik • Veľkosť a bonita poľnohospodárskej pôdy • Početnosť samostatne hospodáriacich roľníkov • Pestovateľstvo, chovateľstvo, predaj na miestnom trhu • Racionálne využívanie miestnych zdrojov a surovín a ich využitie v miestnej výrobe • Ekologicky únosné a racionálne využívanie miestnych zdrojov a surovín a ich využitie v miestnej výrobe Živnostníci • Dostatočný počet živnostníkov saturujúcich potreby v obci a okolí • Priestor na rozvoj mikropodnikov a remesiel	• Prevažujúca zamestnanosť v sekundárnej sfére, nízka zamestnanosť v primárnej a terciálnej sfére • Nízka/žiadna miera industrializácie • Migrácia za prácou na dlhšie časové obdobie v rámci Slovenska alebo do zahraničia • Nedostatočné možnosti pri riadení a čerpaní štrukturálnych fondov Európskej únie • demografické starnutie obyvateľov Zamestnanosť v poľnohospodárstve, lesné hospodárstvo • Legislatívne bariéry obmedzujúce podnikateľskú aktivitu • Absencia poľnohospodárskeho podniku • Nedostatok poľnohospodárskej pôdy, prevaha lesných a trávnych plôch • Redukcia poľnohospodárskej pôdy • Malý počet samostatne hospodáriacich roľníkov • Postupujúce znižovanie drobnochovateľov, absencia miestneho trhu • Absencia využívania miestnych zdrojov a surovín a ich využitia v miestnej výrobe • Ekologicky neúnosné a neracionálne využívanie miestnych zdrojov a surovín a ich využitie v miestnej výrobe Živnostníci • Absentujú možnosti rozvoja mikropodnikov a remesiel
--	---

Podnikatelia • Atraktivnosť obce, regiónu či samosprávneho kraja na investičné zámery (záujem domácich i zahraničných investorov o investície na úrovni obce, regiónu či kraja) • Vhodné podmienky na podnikanie v obci, okrese či samosprávnom kraji • Zvyšujúci sa počet podnikateľov • Podnikatelia nadväzujúci na tradičné zamestnania v obci/ regiónu • Podpora a pomoc miestnej samosprávy v rozvoji malého a stredného podnikania Demografické ukazovatele • Výhodná veková štruktúra, prevaha osôb v produktívnom veku • Dosiahnuté vzdelanie: vysoká početnosť osôb so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním Technická infraštruktúra a inžinierske siete • Kanalizácia, elektrifikácia, príp. plynifikácia ako predpoklad pre budovanie malých a stredných podnikov • Vyriešenie pozemkového vlastníctva • Verejné osvetlenie, cesty a chodníky Humánny kapitál • Ústretová obecná samospráva • Výrazná osobnosť lídra, dlhodobé pôsobenie vo funkcii – spokojnosť voličov	Podnikatelia • Slabá atraktivnosť obce, regiónu či samosprávneho kraja na investičné zámery (nezáujem domácich i zahraničných investorov o investície na úrovni obce, regiónu či kraja) • Nevhodné podmienky na podnikanie v obci, okrese či samosprávnom kraji • Nízky počet podnikateľov, resp. absencia podnikateľov v obci • Nevyužitý potenciál v obci • Nezainteresovanosť miestnej samosprávy v oblasti rozvoja malého a stredného podnikania Demografické ukazovatele • Nevýhodná veková štruktúra, prevaha osôb v postproduktívnom veku • Dosiahnuté vzdelanie: prevaha osôb s odborným vzdelaním bez maturity Technická infraštruktúra a inžinierske siete • Nedostatočné podmienky pre budovanie malých a stredných podnikov Humánny kapitál • Nekooperujúca obecná samospráva • Časté výmeny lídra • Nedostatočné hospodárenie
--	---

• Spolupracujúca obecná samospráva s podnikateľmi, živnostníkmi • Dobre hospodáriaca obecná samospráva – s majetkom i financiami • Obecná samospráva reflektujúca potreby obyvateľov i sociálne a kultúrne Ekonomická oblasť, hospodársky rozvoj • Ústretovosť a podpora inovátorských aktivít i v oblasti ekohospodárenia • Osveta medzi mladými ľuďmi a ich zapájanie do aktivít • Pozitívne skúsenosti so získavaním prostriedkov z projektov, najmä z investičných, ale aj iných saturujúcich potreby obyvateľov Cestovný ruch, domáci turizmus Primárne zdroje cestovného ruchu • Kultúrno-historický a prírodný potenciál obce, okresu či samosprávneho kraja • Obec ako súčasť chráneného územia (chránená krajinná oblasť, národný park) • Kultúrne pamiatky, UNESCO, evidované v registri NKP • Atraktivita turistických lokalít v obci, regióne Sekundárne zdroje cestovného ruchu • Vybudovaná sieť ubytovacích	• Nedostatočné reflektovanie potrieb obyvateľov Ekonomická oblasť, hospodársky rozvoj • Uzavretosť voči inováciám z obce i „z vonkajšieho prostredia“ • Žiadna osveta medzi mladými ľuďmi a ich zapájanie do aktivít • Odmietavý postoj voči projektom súvisiacich okrem iného s negatívnou skúsenosťou Cestovný ruch, domáci turizmus Primárne zdroje cestovného ruchu • Obec/región bez výraznejšieho kultúrno-historického a prírodného potenciálu • Absencia kultúrnych pamiatok • Nízka atraktivita turistických lokalít Sekundárne zdroje cestovného ruchu • Absencia ubytovacích
---	---

a stravovacích možností v obci/ blízkom okolí • Vybudované rekreačné zázemie s možnosťou sezónneho turizmu (lyžiarske vleky, kúpaliská) • Vybudované miesta na kultúrno-spoločenské prezentácie (amfiteáter) a stretávanie sa v exteriéri a interiéri • Dopravná infraštruktúra na dobrej úrovni s napojením na diaľničnú sieť alebo sieť rýchlostných ciest Produkty domáceho turizmu • Vybudované a sprístupnené náučné chodníky kultúrno-historického a prírodného charakteru, turistické chodníky a cyklotrasy • Vybudovaná a sprístupnená remeselná dielňa, pamätná izba, špecializované múzeum, resp. zbierka • Festivaly a festivity konané v obci s pravidelnou periodicitou • Sprístupnené atraktivity v obci • Informačno-propagačná stránka, výrazná a dostačujúca propagácia obce i turistických lokalít Oddychové a rekreačné miesta v obci/regióne • Vybudované oddychové a rekreačné miesta v obci (na grilovanie, stretávanie sa v prírode, pri vode a pod.) • Aktívna podpora cestovného ruchu a lokálneho turizmu obecnou samosprávou, inštitúciami i jednotlivcami	a stravovacích kapacít v obci, blízkom okolí • Absencia rekreačného zázemia s možnosťou sezónneho turizmu (lyžiarske vleky, kúpaliská) • Absencia miest na kultúrno-spoločenské prezentácie (amfiteáter) a stretávanie sa v exteriéri i interiéri • Dopravná infraštruktúra na nízkej úrovni, nedostatočné napojenia na diaľničnú sieť alebo sieť rýchlostných ciest Produkty domáceho turizmu • Nevybudované náučné chodníky, turistické chodníky a cyklotrasy • Zanedbaný stav lokálnych kultúrno-historických objektov • Informačno-propagačný element – slabá alebo takmer úplne absentujúca propagácia obce, turistických lokalít Oddychové a rekreačné miesta v obci/regióne • Absencia oddychových a rekreačných miest v obci (na grilovanie, stretávanie sa v prírode, pri vode a pod.) • Rezignácia na cestovný ruch a miestny turizmus tak zo strany miestnej samosprávy, ako aj inštitúcií a jednotlivcov
---	--

Reflexie socioekonomického potenciálu vybraných obcí

Na rozvoj hospodárstva pôsobia, tak ako aj vo všetkých ďalších oblastiach, exogénne a endogénne faktory. Enumeratívne patria k rozvojovým vonkajším faktorom geografická poloha obce, prírodné podmienky, veľkosť obce z hľadiska rozlohy počtu a hustoty obyvateľov, administratívno-správna príslušnosť k okresu a kraju, stupeň sociálno-ekonomického rozvoja regiónu, vzdialenosť od mestských centier a ich dostupnosť. Vzhľadom na uvedené boli skúmané obce značne diferencované. Medziregionálne rozdiely sa v konečnom dôsledku premietajú v životnej úrovni v tom-ktorom regióne, teda aj v stupni sociálno-ekonomického rozvoja a ekonomického potenciálu vybraných skúmaných obcí. Už ich príslušnosť ku konkrétnemu regiónu, kraju či okresu priamo podmieňuje ich socioekonomickú úroveň.

Územie Slovenska je z viacerých aspektov delené na viaceré regióny, ktoré si pre potreby tejto analýzy s dôrazom na ekonomické hľadisko rozdelíme na 3 kategórie: prosperujúce regióny (hlavne Bratislavský a Trnavský samosprávny kraj); dynamicky sa rozvíjajúce regióny (stredné Považie [okresy Trenčín, Žilina, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Martin]; Banskobystrický región [okresy Banská Bystrica, Zvolen]; Košický región [hlavne okres Košice]); marginálne regióny, tzv. okresy chudoby (ide hlavne o okresy koncentrujúce sa na južnom Slovensku – ako Poltár, Veľký Krtíš, Detva, Revúca, Rožňava, Rimavská Sobota, Krupina, Lučenec; okresy východného a juhovýchodného Slovenska – Medzilaborce, Sobrance, Snina, Gelnica, Stropkov, Trebišov, Sabinov) (Míchálek 2015; Málíková – Spišiak 2013).

Vzhľadom na polohu obce v konkrétnom regióne, možno konštatovať, že ide o značne diferencované regióny. Obec Malé Dvorníky (okres Dunajská Streda, Trnavský samosprávny kraj) spadá medzi prosperujúce regióny, je značne ovplyvnená aj geografickou blízkosťou Bratislavského samosprávneho kraja s výbornou

dostupnosťou, rozvinutou dopravnou, technickou a sociálnou infraštruktúrou s mnohými domácimi i zahraničnými investormi. Obec Soblahov (patriaci do Trenčianskeho samosprávneho kraja) a obec Oravská Lesná (Žilinský samosprávny kraj) spadajú do regiónov, ktoré sa hodnotia ako stredne prosperujúce, resp. dynamicky rozvíjajúce sa regióny. Obce Hrušov a Dobrá Niva patria do Banskobystrického samosprávneho kraja, Spišský Hrhov do Prešovského samosprávneho kraja – oba kraje sú dlhodobo v posledných desaťročiach radené z ekonomického aspektu na konci štatistík. Medzi marginálnymi regiónmi figuruje aj okres Rožňava v Košickom samosprávnom kraji, do ktorého spadá obec Vlachovo. Liptovskú Tepličku, ktorá administratívno-správne spadá do okresu Poprad v rámci Prešovského samosprávneho kraja, je možné v rámci viacerých indikátorov zaradiť na pomedzie rozvíjajúceho sa regiónu, čiastočne s prvkami marginálneho regiónu.

V prípade marginálnych regiónov ide, z hľadiska exogénnych ukazovateľov, o negatívne determinanty rozvoja. Navyše Hrušov, z veľkostného hľadiska druhá najmenšia z vybraných obcí, má vzhľadom na polohu v marginalizovanom okrese Veľký Krtíš, nepriaznivú perspektívu rozvoja. Aj pri ďalších skúmaných obciach sú charakteristické výrazné rozdiely medzi menej rozvinutými okresmi – okres Rožňava, kde patrí Vlachovo a rozvinutými okresmi Trenčín, Poprad a Dunajská Streda a obcami Soblahov, Liptovská Teplička a Malé Dvorníky. V rámci týchto okresov okres Trenčín (obec Soblahov) patrí medzi najdynamickejšie a najrozvinutejšie okresy v súčasnosti a naopak, okres Rožňava (obec Vlachovo) dlhodobo spadá medzi „okresy na periférii“ (Korec – Ondoš – Rusnák 2016: 279). Pri porovnávaní je však potrebné zdôrazniť, že ide o porovnávanie obcí v rámci rôznych rurálno-urbánných regiónov, rozdiely sú dôsledkom historických, geografických, hospodárskych, politických či globalizačných vplyvov.

Medziregionálne rozdiely v rámci ekonomického potenciálu vybraných obcí si dovoľujeme demonštrovať aj na príklade dostupných dát evidovanej nezamestnanosti na úrovni okresov a krajov, do ktorých vybrané obce spadajú, aby sme poukázali na možnosti a potenciál „zamestnať sa“. Práve miera nezamestnanosti je veľmi častým ukazovateľom/indikátorom, ktorý dokáže poskytnúť obraz o stave sociálno-ekonomickej „kondície“, resp. potenciálu daného regiónu. Na doplnenie kontextu pridávame aj prehľad voľných pracovných miest na úrovni územnosprávnych jednotiek – okresov a krajov, v rámci ktorých vybrané obce figurujú. Ide o štatistické údaje spracované k decembru 2020, ktoré však kopírujú dlhodobý trend v rámci vývoja nezamestnanosti v daných okresoch a krajoch.

Miera nezamestnanosti vo vybraných okresoch a krajoch:

Obec	Okres	Miera nezam. (%)	Kraj	Miera nezam. (%)
Malé Dvorníky	Dunajská Streda	6,39	Trnavský	5,18
Soblahov	Trenčín	4,25	Trenčiansky	5,39
Vlachovo	Rožňava	15,87	Košický	10,55
Liptovská Teplička	Poprad	7,08	Prešovský	11,39
Hrušov	Veľký Krtíš	10,44	Banskobystrický	9,83
Spišský Hrhov	Levoča	10,20	Prešovský	11,39
Dobrá Niva	Zvolen	5,30	Banskobystrický	9,83
Oravská Lesná	Námestovo	6,71	Žilinský	6,53

Zdroj: Štatistické údaje k decembru 2020, ÚPSVR SR (Štatistiky 2020)

Na základe uvedeného prehľadu v tabuľke je vidieť, že na úrovni krajov najnižšiu mieru nezamestnanosti vykazujú Trnavský, Trenčiansky a Žilinský kraj. Naopak, najvyššiu mieru nezamestnanosti evidujeme v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji, ktoré sa na týchto najvyšších hodnotách udržujú dlhodobo. V dostupných štatistických údajoch o miere nezamestnanosti v rokoch 2005 – 2016 figurujú tieto 3 kraje s najvyššou mierou nezamestnanosti v rámci celého územia Slovenska (Levický, et al. 2019: 25). Aj zo štatistických údajov uvedených v Tab. 2 vyplýva, že Trnavský kraj má najvyšší počet voľných pracovných miest, za ním nasledujú Trenčiansky, Žilinský a Banskobystrický kraj, s najmenším počtom voľných pracovných miest v porovnávacom období disponuje Košický kraj. Na úrovni okresov sú na tom najhoršie okresy Levoča, Veľký Krtíš a Rožňava.

Voľné pracovné miesta vo vybraných okresoch a krajoch:

Obec	Okres	Voľné pracov. miesta	Kraj	Voľné pracov. miesta
Malé Dvorníky	Dunajská Streda	1 498	Trnavský	9 476
Soblahov	Trenčín	1 752	Trenčiansky	7 198
Vlachovo	Rožňava	154	Košický	3 585
Liptovská Teplička	Poprad	894	Prešovský	3 696
Hrušov	Veľký Krtíš	124	Banskobystrický	6 130
Spišský Hrhov	Levoča	43	Prešovský	3 696
Dobrá Niva	Zvolen	342	Banskobystrický	6 130
Oravská Lesná	Námestovo	546	Žilinský	6 384

Zdroj: Štatistické údaje k decembru 2020, ÚPSVR SR (Štatistiky december, 2020)

Krajské a okresné mestá ponúkajú omnoho viac pracovných príležitostí, ako vidiek, čo súvisí s vyššou koncentráciou hospodárskych aktivít, lepšou dostupnosťou a infraštruktúrou aj pre investorov (či už domácich alebo aj zahraničných). V takmer všetkých nami skúmaných obciach ide o jav, ktorý súvisí aj so zvýšenou mobilitou ľudí za prácou, prevažne v rámci regiónu (na úrovni najbližšieho mesta, resp. okresného či krajského mesta). Špecifická je v tomto obec Soblahov, v ktorej v súčasnosti pôsobí viacero podnikov zamestnávajúcich priamo obyvateľov obce. Nakoľko sa Soblahov nachádza 6 km od krajského mesta Trenčín, ktoré z hľadiska pracovných príležitostí tvorí významné a najväčšie centrum zamestnanosti na strednom Považí, značná časť obyvateľov Soblahova tak za prácou dochádza práve do krajského mesta. Zároveň táto obec disponovala k januáru 2020 najnižšou mierou nezamestnanosti zo všetkých vybraných obcí (Tab. 3), čo je možné jednoznačne označiť za výrazný rozvojový faktor. Aj v prípade obce Liptovská Teplička sa potvrdzuje trend, že väčšina obyvateľov dochádza za prácou do okolitých miest, hlavne do priemyselných podnikov v meste Poprad (23 km) alebo Svit (24 km).

Pozitívnym rozvojovým faktorom pre obec Malé Dvorníky je, že spadá do regiónu, v ktorom je dlhodobo evidovaná jedna z najnižších mier nezamestnanosti v rámci celého územia Slovenska (Tab. 3). Obec ponúka pracovné príležitosti hlavne v rámci miestnej samosprávy a viacerých miestnych podnikov a firiem. Obec výrazne čerpá z výbornej polohy a výbornej dopravnej a technickej infraštruktúry, ktorá ju prepája nielen s Bratislavským samosprávnym krajom, ale i s Maďarskom.

Nezamestnanosť vo vybraných obciach:

Obec	Počet obyvateľov	Počet evidovaných nezamestnaných	Miera nezamestnanosti (%)
Malé Dvorníky	1 156	19	1,6
Soblahov	2 400	25	1,0
Vlachovo	806	28	3,5
Liptovská Teplička	2 462	139	5,6
Hrušov	830	16	1,9
Spišský Hrhov	1 685	106	6,3
Dobrá Niva	1 902	44	2,3
Oravská Lesná	3 434	65	1,9

Zdroj: Dostupné štatistické údaje platné k januáru 2020. ÚPSVR SR; Štatistický úrad SR (Mesačné štatistiky 2020; Počet obyvateľov 2020)

Z údajov v Tab. 3 je tiež zreteľné, že najvyššia miera nezamestnanosti je v obciach, ktoré sa nachádzajú v marginálnych regiónoch – ide o obce Spišský Hrhov, Liptovská Teplička a Vlachovo. Avšak, aj napriek ich znevýhodnenej polohe, nie je miera evidovanej nezamestnanosti výrazne vysoká, nakoľko obyvatelia daných obcí využívajú možnosti zamestnať sa v okrese či kraji alebo za prácou dochádzajú do vzdialenejších častí Slovenska, alebo odchádzajú do zahraničia.

Ako uvádzame vyššie aj prostredníctvom štatistických údajov, poloha obce je významným ukazovateľom pre priaznivý hospodársky rozvoj – rozhodujúce je, či obec leží na hlavnom cestnom ťahu, alebo je koncovou dedinou, či je v blízkosti mestského centra (krajského či okresného mesta), alebo naopak je od mesta príliš vzdialená. V prípade štyroch obcí – Spišského Hrhova, Dobrej

Nivy, Soblahova a Malých Dvorníkov tvorili výrazný rozvojový faktor poloha na hlavnom cestnom ťahu, ako aj blízkosť okresných miest: Spišský Hrhov je od Levoče vzdialený iba 7 km; Dobrá Niva od Zvolena iba 12 km, Soblahov je od okresného mesta Trenčín vzdialený 6 km; Malé Dvorníky od Dunajskej Stredy iba 2 km. Zväčša patria do kategórie prímestských obcí, čo značne vplýva na obojstrannú komunikáciu výhodnú tak pre obec, ako aj pre mesto.

Kým obyvatelia obcí nachádzajú v zmienených mestách pracovné príležitosti a môžu využívať i rôzne služby, možnosti vzdelávania, ale i kultúrneho vyžitia, obyvatelia miest zas participujú na individuálnej bytovej výstavbe obcí, neraz i do takej miery, že sa tu vytvárajú tzv. satelitné mestečká. Prirodzenou súčasťou je ústretovosť vedenia obce voči záujemcom o individuálnu bytovú výstavbu, ako aj vysporiadanie pozemkového vlastníctva, resp. preklasifikovanie v prospech stavebných pozemkov.

V rámci prímestských obcí je špecifická obec Soblahov, nachádzajúca sa v blízkosti okresného mesta Trenčín (6 km) a v rámci tohto okresu v posledných rokoch patrí medzi obce s najintenzívnejšou suburbánnou výstavbou. Pre obec ide o výrazný rozvojový impulz, nakoľko sa zvyšuje počet obyvateľov hlavne strednej ekonomicky aktívnej časti obyvateľstva (prevažne mladé rodiny s deťmi s vyšším sociálnym statusom), rekonštruje sa pôvodná zástavba obce, ale pribúdajú aj nové bytové či rodinné domy. Soblahov je jedinou z víťazných obcí súťaže Dedina roka, ktorá sa aktívne uchádza o vysporiadanie pozemkového vlastníctva, nakoľko sceľovanie pôdy rozdrobenej medzi mnohými vlastníkmi je predpokladom budovania obce pomocou štátnych a európskych dotácií. Obec tak nestagnuje, ale naopak, má výrazné možnosti rozvoja.

Iná situácia je ale v obci Vlachovo, ktoré už dlhodobejšie (intenzívne od r. 2017) rieši problém s vysporiadaním pozemkov obce

pre potrebu vytvoriť stavebné pozemky pre možnú individuálnu výstavbu nových rodinných domov, čím by chceli do obce prilákať nových, hlavne mladších obyvateľov a rodiny s deťmi. Bariérou rozvoja je v tomto prípade demografické starnutie obyvateľstva, čo sa prejavuje aj na jeho poklese.

Naopak, mimo hlavných cestných ťahov a so značnou vzdialenosťou nielen od okresného, ale i ďalších miest, sú obce Hrušov, Vlachovo a Liptovská Teplička. Táto skutočnosť sa spolu s nedostatkom priamych dopravných liniek do okolitých miest a navyše s absenciou železničnej dopravy odráža najmä na sťaženej dostupnosti do práce (Hrušov – nad 35 km; Vlachovo – 20 km; Liptovská Teplička – 23 km), resp. na dennom dochádzaní za prácou.

Tak isto sa ukázali ako diferencujúce aspekty historické dedičstvo obce, ako aj historická skúsenosť. Napríklad, či išlo o výlučne poľnohospodársku obec alebo, či mali obyvatelia už v minulosti skúsenosti s dochádzaním za prácou. Špecifickou je obec Vlachovo, nachádza sa v marginálnom okrese Rožňava. Ide o región s ťažobnou tradíciou (bane, banské závody), v rámci ktorého boli zdroje už takmer vyčerpané, ich ťažba sa stávala nerentabilnou a mnohé zo závodov boli zavreté, resp. skrachovali (napr. železorudné bane a spracovateľský závod *Siderit* v Nižnej Slanej, ktorý zavreli na jeseň roku 2008 a ktorý bol dovtedy jedným z najväčších zamestnávateľov v celom okrese). Tento fakt výrazne ovplyvnil aj vyššiu mieru nezamestnanosti v rámci tohto mikroregiónu od Dobšinej až po Rožňavu a dotklo sa to i obyvateľov obce Vlachovo. Približne od roku 2009 je zaznamenaná zvýšená migrácia za prácou do zahraničia, ktorá je aktuálna aj v súčasnosti (Nemecko, Česká republika, Spojené kráľovstvo, Rakúsko). Čo je ale zaujímavé, tak miera nezamestnanosti v obci Vlachovo podľa dostupných štatistických údajov nie je až taká vysoká (Tab. 3). Takmer 80 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva odchádza za prácou mimo obce – napr. do, už spomínaného, zahraničia, ale evidujeme výraznú mobilitu

aj v rámci okolitých obcí a miest (hlavne denné dochádzanie za prácou do okresného mesta Rožňava, ale tiež Gemerskej Polomy [15km], Dobšinej [6 km]; tzv. týždňovky do Košíc [85 km]).

Ďalším diferencujúcim faktorom je to, či išlo o obec strediskovú, kde sa už v minulosti rozvíjali rôzne služby – obchod, zdravotníctvo, školstvo, alebo o obec pričlenenú k strediskovej, kde naopak rozvoj stagnoval, čomu zodpovedala i príslušná úroveň technicko-hospodárskej infraštruktúry. Takouto obcou bola v minulosti Dobrá Niva, ktorá má i primerane vybudovanú technickú a hospodársku infraštruktúru. Je tu zdravotné stredisko, základná a materská škola, dobrá sieť služieb, tak v oblasti obchodných i stravovacích možností, ale výrazne absentujú ubytovacie možnosti. Toto však saturujú blízke mestá – Zvolen a Krupina. Naopak, služby sú najmenej rozvinuté v obci Hrušov, takže obyvatelia za nimi dochádzajú do blízkej obce Vinica, kde je aj pomerne dobré autobusové spojenie.

V prípade bývalých poľnohospodárskych obcí zohráva dôležitú úlohu aj to, či a aké družstvo/štátny majetok v obci pôsobil a s akými hospodárskymi výsledkami. V súčasnosti bývalé JRD zväčša pokračujú ako poľnohospodárske podniky s minimálnym počtom zamestnancov a s oklieštenou rastlinnou i živočíšnou výrobou. Prosperujúce družstevné roľníctvo, ale i pozitívna historická skúsenosť so súkromnou drážbou pôdy a samostatným hospodárením mohla byť silným determinantom súčasného stavu a početnosti samostatne hospodáriacich roľníkov, no tento predpoklad sa ukázal ako neopodstatnený. Dekolektivizácia mala vo všetkých skúmaných obciach porovnateľný vývoj. Vo všetkých skúmaných obciach evidujeme iba malú početnosť samostatne hospodáriacich roľníkov, resp. v každej – menšej či väčšej obci ide o 2-3, resp. 3-4 „väčších hospodárov“, ktorí navyše hospodária na prenajatej pôde a v živočíšnej výrobe sa zameriavajú na chov hovädzieho dobytku. Prosperujúce družstvo bolo v Dobrej Nive,



Hrušov. Príprava na festival Hontianska paráda. Foto A. Bitušíková, 2018



kde na živočíšnu výrobu nadväzovalo i spracovanie mäsa a predaj mäsových výrobkov, v čom už po roku 1989 nebolo možné pokračovať.

V obci Soblahov najdlhšie pôsobiaci podnik je práve *Poľnohospodárske družstvo Trenčín-Soblahov*, ktoré je zamerané na živočíšnu výrobu – mlieko, mäso, ošipané, ale čiastočne sa zaoberajú aj výrobou chmelu. Jeho špecifikom je, že vzniklo v roku 1976 spojením 3 samostatných JRD – JRD Soblahov, JRD Mníchova Lehota a JRD Trenčianske Biskupice. Vytvorili tak združenie pod názvom PD Trenčín, ktoré sídlilo v Soblahove, a zamestnáva obyvateľov nielen zo Soblahova, ale aj z okolia.

Positívnym príkladom je i *Poľnohospodárske podielnícke družstvo Liptovská Teplička*, ktoré výrazne prosperuje, vytvára pracovné príležitosti v obci a v spolupráci s miestnou samosprávou sa snaží o rozvoj agroturizmu a zviditeľňovanie obce. Zaujímavosťou napríklad je, že v roku 2012 predsedníčka PPD Liptovská Teplička A. Glejdurová zvíťazila v 11. ročníku súťaže Vidiecka žena roka – Líderka roka 2012. Bola ocenená za svoje aktivity súvisiace s rozvojom obce a jej propagáciou (Líderka roka 2012). Okrem toho sa PPD Liptovská Teplička umiestňuje medzi najlepšimi v rôznych súťažiach a rebríčkoch poľnohospodárskych podnikateľských subjektov a aktivít – napríklad v súťaži TOP AGRO sa dostalo medzi 100 najlepších poľnohospodárskych subjektov za rok 2018 (100 najlepších 2019).

Vo všetkých obciach sa eliminoval veľkochov oviec. V Liptovskej Tepličke chovajú ovce (najmä na produkciu mlieka a mäsa) celoročne v ovčíne, nie na salaši, pretože ich doja prostredníctvom elektrických dojacích zariadení. Iná situácia bola v nadväzujúcej pridruženej výrobe na roľníckych družstvách, kde i po roku bolo možné pokračovať v nepoľnohospodárskych aktivitách, najmä v stavebníctve. V Oravskej Lesnej sa tak položili základy zimnej turistiky prosperujúcej v súčasnom období na domácich i vonkaj-

ších podnikateľských aktivitách, v Liptovskej Tepličke významne prispieva k rozvoju turizmu družstevný penzión, v Dobrej Nive ľudia pôsobiaci vo vyšších funkciách pridruženej výroby začali ako prví podnikateľ.

Ani rovnaká, resp. podobná historická skúsenosť v oblasti hospodárenia nemusí byť adekvátne súčasnému stavu. Príkladom môžu byť dve skúmané obce s roztrúseným, teda lazovým osídlením – Hrušov a Oravská Lesná. V oboch, veľkostne neporovnateľných obciach, nie je založený rozvoj na súkromnom hospodárení na lazoch a to sa odráža i na celkovej hospodárskej charakteristike. Navyše v Hrušove ekonomický rozvoj stagnuje (čo však ovplyvňujú najmä vonkajšie rozvojové faktory) a v Oravskej Lesnej je evidentný ekonomický rozvoj. Tu sa javí ako pozitívum na jednej strane historická skúsenosť obyvateľov odchádzajúcich za prácou i do vzdialených regiónov tak v minulosti, ako aj v súčasnosti a na druhej strane i neroľnícka práca v miestnom priemyselnom podniku. Kým muži za prácou dochádzajú, najmä na „týždňovky“, ženy pokračujú v práci vo viacerých priemyselných podnikoch nadväzujúc tak na prácu v Tesle – Oravská Lesná. Tradičným spôsobom pracuje na lazoch v Hrušove či v osadách Oravskej Lesnej iba obmedzený počet samostatne hospodáriacich roľníkov. Kým sa viaceré objekty v osadách využívajú na rekreačné účely, na lazoch v Hrušove k takejto zmene zatiaľ výraznejšie nedochádza. Forma krátkodobého prenájmu chalúp na rekreačné účely však v Hrušove nie je rozšírená, lebo domy na lazoch nie sú usporiadané na komerčné využívanie. Ústretovosť obecnej samosprávy iniciovala vznik viacerých alternatívnych hospodárstiev, ktoré sa zameriavajú nielen na nové formy hospodárenia, napr. permakultúru, ale preferujú návrat k tradičným formám stavebnej kultúry (slamené strechy).

K exogénnym zdrojom rozvoja patrí i legislatíva. Základným východiskom je Zákon č. 369/1990 Z.z. o obecnom zriadení, ktorý

definuje rôzne zdroje financovania, ako sú dotácie zo štátneho rozpočtu, vlastné príjmy obce a iné. Skúmaným obciam s lazo-vým osídlením mal dopomôcť tzv. laznický zákon, ktorý reagoval na skutočnosť, že laznické osídlenie na Slovensku sa za posledné desaťročia dostalo na pokraj zániku. Právna norma mala lazníkom umožniť čerpať dotácie. Opoziční poslanci z hnutia OĽaNO vypracovali a predložili tento zákon Národnej rade SR v októbri 2018. Zákon sa nestretol s pozitívnym prijatím a bol pozastavený.

Enumeratívne patrí k endogénnym predpokladom humánny kapitál, poznatkový kapitál a regionálna konkurencieschopnosť, tiež sociálna a ekonomická kvalita lokalít a regiónov. Endogénne rozvojové aktivity obcí, vznikajúce na základe vnútorných iniciatív, sa stali aktuálnymi od začiatku 90. rokov 20. storočia, keď bol obnovený samosprávny systém riadenia obcí na Slovensku. Hlavnými aktérmi miestneho rozvoja je samospráva reprezentovaná osobnosťou starostu. Ďalšími významnými aktérmi sú popri verejnom sektore i občianska a súkromná sféra. Ide teda o schopnosť jednotlivých subjektov sídelného spoločenstva iniciovať, udržiavať a rozvíjať či kultivovať zvnútra – vlastnými silami miestny rozvoj v jeho rôznych sférach. Významná je aj identifikácia podporných inštitúcií v regióne, existencia a činnosť združení ako faktor lokálnej a medziobecnej rozvojovej spolupráce odrážajúca sa okrem iného i v projektovej aktivite obce. Aké sú ambície participácie všetkých zložiek na obecnom dianí je preukazné na formulovaní hlavných i parciálnych úloh v Plánoch hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja obce (PHSR).

Demografické ukazovatele konkrétnych obcí, ako je celková početnosť obyvateľov, veková štruktúra, resp. pomer obyvateľov v predproduktívnom, produktívnom a v poproduktívnom veku. Prosperujúce obce vykazujú tak isto zvyšujúci sa počet obyvateľov. Takouto sú najmä obce Soblahov a Spišský Hrhov, ktoré majú prudko stúpajúci počet obyvateľov (v Spišskom Hrhove sa za po-

sledné desaťročie počet obyvateľov zdvojnásobil), Oravská Lesná, Liptovská Teplička a Malé Dvorníky vykazujú stabilne mierny nárast, v Dobrej Nive sa počet obyvateľov už desaťročia takmer nemení, naopak v Hrušove a vo Vlachove počet obyvateľov klesá.

Zamestnanosť ovplyvňuje do značnej miery i dosiahnuté vzdelanie, pozitívom je prevaha úplného stredného odborného vzdelania s maturitou a s vysokoškolským vzdelaním. Tieto ukazovatele majú vplyv aj na početnosť zamestnancov v primárnej, sekundárnej a terciálnej sfére. Vo všetkých obciach je najmenej ľudí zamestnaných v primárnej sfére, čo je reálnym obrazom ich nepoľnohospodárskeho charakteru. Iba v obmedzenej miere pretrvávajú prídumové hospodárenie i skleníkové pestovanie zeleniny, rapidne ubúda najmä v prímestských obciach, ako je Spišský Hrhov. Predaj nadbytku na lokálnych trhovách miestach je ojedinelý. Blízkosť mestského centra sa pre udržiavanie poľnohospodárskeho charakteru obce javí ako negatívny ukazovateľ. Z hľadiska ekonomicky aktívneho obyvateľstva je zaujímavé, že v poslednom období narastá počet podnikateľov a živnostníkov. Ako sa však ukázalo, najväčšie zastúpenie majú v obci Oravská Lesná, kde viacere priemyselné podniky zamestnávajú ľudí „na živnosť“.

Zamestnanosť ovplyvňuje aj veľkosť dediny, ale najmä jej atraktivita pre investorov. Menšie výrobné jednotky sa v poslednom období formujú napríklad v obci Dobrá Niva, v Spišskom Hrhove je rozhodujúcim faktorom činnosť obecných firiem, Hrušov aj v tejto oblasti zaostáva a ojedinelá situácia je v Oravskej Lesnej, kde je viacero väčších priemyselných podnikov poskytujúcich početné pracovné miesta. Napriek tomu až vyše 80 % obyvateľov odchádza za lepšími príjmami za prácou mimo obce.

Podnikateľské aktivity, ktoré sme v obciach zaznamenali, súviseli spravidla s rozvojom domáceho cestovného ruchu (Oravská Lesná – ubytovacie a stravovacie kapacity, prevádzkovanie lyžiarskych vlekov, Hrušov – penzión so špecifickou pridanou hodno-

tou, Liptovská Teplička – špecifické aktivity súvisiace s domácim agroturizmom), so zakladaním malých výrobných prevádzok (pivovar v Dobrej Nive) až po moderné firmy (Soblahov, Malé Dvorníky). Najvýraznejšie majú zastúpenie v Oravskej Lesnej, kde k podstatnému rozvoju podnikateľských aktivít dopomohlo prírodné bohatstvo, ktorým sú okolité lesy poskytujúce dostatok kvalitnej drevnej suroviny, ako aj fortieľ tunajších mužov, ktorí sa spracovaním dreva zaoberali aj v minulosti. Ide zväčša o rodinné firmy, kde sa tradičná výroba rozšírila na eurookná či výrobu a stavbu montovaných domov. Tradícia bola v tomto prípade výrazným rozvojovým faktorom.

Ukazuje sa, že pôsobenie nepoľnohospodárskych výrobných podnikov priamo súvisí s vytváraním pracovných miest vo vidieckom prostredí, ale ako výskum ukázal, bez ohľadu na veľkosť obce či výhod, alebo limity plynúce z jej lokalizácie, je v súčasnosti zamestnanosť obyvateľov postavená na pracovnej migrácii, pričom počet odchádzajúcich za prácou mimo svojho rezidenčného miesta presahuje aj 85 %. V prevažnej miere ide o denné dochádzanie do okolitých miest, teda bez presiahnutia okresu, resp. regiónu. Výnimočná situácia je v Oravskej Lesnej, kde pokračuje odchod za prácou do vzdialených oblastí, nevynímajúc zahraničie.

Podnikateľská činnosť je rozvojovým faktorom aj v obci Vlachovo, v rámci ktorého pôsobí v súčasnosti viacero drobných podnikateľov a ponúkajú tak možnosti pre miestne obyvateľstvo zamestnať sa. Ide o živnostníkov, zameraných na poľnohospodárstvo, maloobchod a služby (napr. ťažba a predaj dreva, stolárstvo, montáž striech, obchodná činnosť, prevádzkovanie reštauračno-ubytovacích zariadení, stavebné práce, maloobchod s potravinami a čalúnnictvo).

Zamestnanosť v primárnej sfére naznačuje, že súčasná dedina nadväzuje na svoju pôvodnú poľnohospodársku funkciu, ale

zároveň sa stáva miestom, kde rozvíjajú svoju činnosť podniky a firmy rôznej proveniencie (i zahraničnej), navyše i s rôznym zameraním. Podstatná časť populácie v produktívnom veku je zamestnaná v sekundárnej, menej v terciálnej sfére.

V týchto súvislostiach môže byť rozvojovým faktorom obecná samospráva s dokonalou znalosťou potrieb obyvateľov svojej obce. Mali by sa podieľať na zvyšovaní zamestnanosti, udržateľnosti v oblasti počtu obyvateľov s primeranou vekovou štruktúrou, stabilizáciou rezidenčných potrieb výstavbou obecných bytov a vytváraním vhodných podmienok pre záujemcov o individuálnu bytovú výstavbu. V niektorých prípadoch preto bývajú súčasťou Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí i SWOT analýzy, ktoré na objednávku obcí pripravujú externé firmy. Bez ohľadu na špecifické podmienky života v obciach, odporúčajú swot-ky predovšetkým: rozvoj malých podnikov, rozvoj cestovného ruchu a turizmu a rozvoj terciárnej sféry, najmä služieb a obchodu. Ďalším pozitívom je organizovanie dotazníkových šetrení, nakoľko rovnako informujú obecné samosprávy o potrebách svojich obyvateľov a možných inovatívnych zmenách a sprístupňujú samohodnotenie viacerých sfér života, od hospodárskych cez sociálne až po kultúrno-spoločenské či už v kladnom, alebo i negatívnom význame. Prioritne je však určujúcou celková ekonomická situácia obce a jej priamy dopad na kvalitu života.

Obecná samospráva so všetkými zainteresovanými aktívnymi zložkami vidieckej lokality má priamy dosah na ekonomickú oblasť, resp. celkový hospodársky rozvoj obce. Pozitívom je ústretovosť a podpora inovátorských aktivít i voči ľuďom „zvonku“ aj v oblasti eko-hospodárenia. Rovnako je pozitívnym faktorom rozvoja dobrá skúsenosť so získavaním prostriedkov z projektov, najmä investičných, ale aj iných, saturujúcich rôzne potreby obyvateľov.



Oravská Lesná. Jesenný trh v centre obce. Foto J. Darulová, 2019

Zhrnutie

Niektoré skúmané obce sú lokalizované v ekonomicky aktívnom prostredí s rozvinutým trhom práce a obchodno-obslužnými infraštruktúrnymi kvalitami, kým iné v marginalizovaných regiónoch vykazujúce lokálne obmedzenia aj pre svoju ťažkú dostupnosť. Oproti týmto negatívam stojí humánný potenciál, ktorý determinujú demografické ukazovatele a obecná samospráva s formálnymi a neformálnymi inštitúciami a jednotlivcami. Výsledkom môže byť vytvorenie dobrých podmienok pre zamestnávanie znevýhodnených uchádzačov, veľký počet realizovaných domácich i zahraničných projektov zameraných na zvyšovanie zamestnanosti, revitalizácie verejných priestorov a budov, dobrý ekonomický stav obce, kvalitné vzdelávanie a v neposlednom rade i efektívna socioekonomická a kultúrna integrácia marginalizovaných komunít.

Vzhľadom na viaceré negatíva, ktoré boli uvedené v tejto časti komentára, je možný hospodársky rozvoj obcí iba pomocou vhodných stimulov a cielenou dotačnou politikou na národnej, resp. regionálnej úrovni a to tak v oblasti rozširovania nepoľnohospodárskej výroby, ako aj prepracovanou podporou samostatne hospodáriacich roľníkov (vrátane mladých ľudí, ktorí sa roky márne snažia o založenie a prevádzkovanie vlastných fariem) a v neposlednom rade i prijatím tzv. lazového zákona.

Reflexie potenciálu v oblasti cestovného ruchu a domáceho turizmu v rámci vybraných obcí

Cestovný ruch, vidiecky turizmus a agroturizmus

Cestovný ruch a turizmus spadá medzi špecifické interdisciplinárne odvetvie hospodárstva a jeho úspech závisí od spolupráce a prepojenia s ďalšími oblasťami – ako oblasť služieb, priemyslu, poľnohospodárstva a pod. V rámci rozvoja cestovného ruchu je veľmi dôležité, aby daná lokalita či obec bola pre potenciálneho

návštevníka „príťažlivá“ a aby bol potenciálny návštevník dostatočne motivovaný pre návštevu danej lokality, obce či regiónu. Využitie potenciálu v oblasti cestovného ruchu, vidieckeho turizmu a agroturizmu sa následne premieta aj v celkovej kvalite života obyvateľov danej obce, nakoľko ponúka možnosti ako zvyšovanie zamestnanosti, udržiavanie a obnova osídlenia, skvalitňovanie hospodárskej úrovne lokalít, oživenie vidieckych ekonomických aktivít a pod.

Veľkou devízou obce je schopnosť využiť a vhodnými formami prezentovať potenciál lokálneho historického a kultúrneho dedičstva a prírodného bohatstva najmä ako súčasti cestovného ruchu a lokálneho turizmu. Všetky predpoklady majú obce s výhodnou geografickou polohou v blízkosti významných kultúrnych pamiatok UNESCO (Spišský Hrhov), s prírodným bohatstvom (Soblahov, Malé Dvorníky), ako aj obce, ktoré sú najmenej ovplyvnené civilizačnými zmenami (Hrušov, Vlachovo a Liptovská Teplička).

Ako mimoriadne úspešná sa javí Oravská Lesná s vybudovaným turistickým zázemím *Orava Snow* a inovatívnym využívaním tradičnej úzkokoľajnej železničky v spolupráci s Oravským múzeom. Okrem geografickej polohy „úspech“ závisí aj od ďalších faktorov – najmä od využitia kultúrno-historického a spoločenského potenciálu či potenciálu prírodného prostredia danej obce, ideálne v nadväznosti na väčší územný celok (mikroregión, región, okres, kraj).

Ukázalo sa, že súčasný vidiecky turizmus má veľký potenciál a prináša úspech, pokiaľ obce využívajú atraktivnosť krajiny, ponúkajú turistom možnosť spoznať lokálne špecifiká v rámci spôsobu života v danej obci, ktorú prepájajú s lokálnou gastronómiou vychádzajúcou z miestnej tradície. Výrazným rozvojovým impulzom je i spolupráca viacerých, resp. všetkých zainteresovaných strán zapojených do sektora cestovného ruchu v daných lokalitách – spolupráca miestnej samosprávy, miestnych podnikateľov

a agropodnikateľov, farmárov, poľnohospodárskych podnikov, remeselníkov, poskytovateľov turistických služieb, ale aj prepájanie a spolupráca na regionálnej, národnej alebo európskej úrovni.

Práve spolupráca v rámci mikroregiónov je výrazný rozvojevý faktor – okrem iných benefitov prináša aj možnosť čerpania finančných prostriedkov z regionálnych fondov či grantových výziev relevantných nadácií. Pozitívnym príkladom je obec Malé Dvorníky, ktorá je súčasťou Mikroregiónu Klátovské rameno, v rámci ktorého aktívne využívajú rôzne možnosti čerpania finančných prostriedkov z viacerých nadačných fondov, ale i zo štátneho rozpočtu, napríklad na financovanie unikátneho projektu *Cyklotrasy bez hraníc*, ktorého cieľom je vytvorenie siete cyklotrás v rámci 4 slovenských mikroregiónov (Medzičilizie, Klátovské rameno, Warkun a Dunajská Magistála) s cezhraničnou maďarskou obcou Vámosszabadi.

Primárne zdroje tvorí kultúrno-historický a prírodný kapitál obcí, ako sú pamiatky UNESCO, národné kultúrne pamiatky, technické pamiatky, historické objekty – hrady, zámky, kúrie a i., prípadne zóny ľudovej architektúry, ako aj prírodné rezervácie, chránené územia atď. Z tohto hľadiska majú všetky obce objekty, ktoré môžu byť pre domáci turizmus využívané. O kultúrnych pamiatkach sa podrobnejšie píše v kapitole Stavebná kultúra, verejný priestor a environmentálne prístupy v procesoch lokálneho rozvoja.

Z hľadiska sekundárnych zdrojov domáceho turizmu predstavujú veľmi dôležitý segment služby, ktoré sa na danom území v rámci cestovného ruchu nachádzajú a ktoré nadväzujú na primárnu ponuku a dotvárajú komplexný balík. V rámci oblasti služieb ide hlavne o stravovacie a ubytovacie zariadenia, športovo-relaxačno-ozdravovacie zariadenia, zábavno-obchodné centrá, zábavné podniky, možnosti a využitia cykloturizmu.

Veľmi podstatné sú aktivity v rámci propagácie a informovanosti o možnostiach turizmu a cestovného ruchu v obci, napr.

prostredníctvom turistických informačných kancelárií, web-stránok obcí, informačných tabúl a zverejneného kultúrno-spoločenského a športovo-turistického kalendária. Zaujímavosťou je, že obec Malé Dvorníky prevádzkuje Informačno-vzdelávacie centrum Mikroregiónu Klátovské rameno a požičovňu bicyklov.

Jeden z pozitívnych príkladov v oblasti vidieckeho turizmu je obec Liptovská Teplička – ide o koncovú horskú obec, ktorá využíva výrazný potenciál zachovaných archaických javov materiálnej a duchovnej lokálnej tradičnej kultúry, potenciál prírodného prostredia vhodného na oddych, rekreáciu a trávenie voľného času. Ide o turisticky atraktívnu a v porovnaní s ostatnými skúmanými obcami aj pomerne navštevovanú obec, nakoľko v obci sú priaznivé podmienky na sezónne atrakcie (zimná sezóna – lyžiarske stredisko; letná sezóna – horská turistika). V obci aktívne zachovávajú historickú krajinnú štruktúru (tzv. terasové políčka) a tiež tzv. pivničky – ich primárnou funkciou je uskladňovanie zemiakov, obyvatelia obce ich aj v súčasnosti aktívne využívajú. Ide o turisticky veľmi atraktívny aspekt lokálneho spôsobu života. Obec disponuje aj dostatočnými ubytovacími kapacitami (špecifické „ubytovanie na súkromí“, ale aj penzióny). Zameriava sa aj na agroturizmus a ekoprodukciiu (Poľnohospodárske podielové družstvo Liptovská Teplička prevádzkuje agropenzión Dolinka) a veľmi efektívne prepája ubytovanie, s možnosťou stravovania sa z lokálnej potravinárskej produkcie. Zaujímavou je aj aktívna propagácia možností lokálneho turizmu (s dôrazom na agroturizmus), napr. aj formou propagačného videa.

Čo sa týka stravovacích služieb, tie takmer vo všetkých skúmaných lokalitách predstavovali prevažne slabé stránky. Ako negatívum možno uviesť absenciu stravovacích možností v obci Hrušov. Naopak v Hrušove je počas Hontianskej parády (2-3 dni) možné stravovanie v dvoroch (poľovnícky, meštácky a pod.), pričom ide

zväčša o miestne, resp. regionálne špeciality pripravované formou *Front Cooking*.

Ubytovacie zariadenia v skúmaných lokalitách boli tiež jednou z „najväčších slabín“. Výnimkou sú obce Liptovská Teplička a Oravská Lesná. V Oravskej Lesnej je viacero ubytovacích kapacít v lyžiarskom stredisku *Orava snow* a v centre obce je k dispozícii návštevníkom hotel a aj penzión. Ale napríklad Soblahov disponuje priamo v zastavanom území obce iba jedným ubytovacím zariadením s nízkou kapacitou ubytovaných hostí, nedostatkom je aj úroveň poskytovanej služby (Hostinec u Ondreja); necelé 4 kilometre od centra obce sa nachádza ubytovacie zariadenie Chata pod Ostrým vrchom, ktorá už spĺňa vyššie štandardy, no nevýhodou je vzdialenosť od obce, teda nevyhnutnosťou je využitie dopravného prostriedku. Podobne Hrušov poskytuje iba jedno celoročné ubytovacie zariadenie penzión U bylinkárky a dokonca Dobrá Niva v zimnom období ubytovanie neposkytuje. Veľké rezervy v ubytovacích kapacitách má aj obec Vlachovo, ktorú turisti navštevujú hlavne v rámci tzv. jednoduchovej turistiky.

Oddychové a rekreačné miesta v obci a regióne

V posledných rokoch je v záujme obecných samospráv vytvárať oddychové a rekreačné miesta v obci, ktoré by poskytovali priestor pre spoločenské stretávanie v prírode využívané na grilovanie a hry detí.

Športové zariadenia nie sú v rámci skúmaných lokalít veľkou dominantou a ani prioritou. Pozitívnym príkladom je v tomto napríklad obec Malé Dvorníky, ktorá má vybudovanú infraštruktúru pre športové a oddychové aktivity – napr. futbalový štadión (postavený v roku 2002), multifunkčné ihrisko, detské ihriská, celoročne využívané tenisové kurty, ktoré sú využívané aj v rámci cestovného ruchu. Podobne aj Liptovská Teplička systematicky buduje Športové centrum (futbalové ihrisko s tribúnou, veľká

viacúčelová budova šatní, multifunkčné ihrisko, detské ihrisko, workoutové ihrisko, in-line plocha, basketbalová plocha). Obe obce však nemajú telocvičňu. V Spišskom Hrhove je v rámci ihriska sprístupnená miestnosť so zariadením na posilňovanie a tak isto pre ženy na skupinové cvičenia. V Oravskej Lesnej majú aj krytú korčuľarsku plochu.

Zhrnutie

Zaujímavým rozvojovým faktorom je prepájanie možností ubytovania s lokálnou tradičnou architektúrou a vidieckym životným štýlom a možnosť spoznávať jeho špecifiká (ubytovanie na súkromí, možnosť stravovania z lokálnej potravinárskej produkcie). Ukázalo sa tiež, že výrazným rozvojovým impulzom pre súčasný vidiek je aj využitie potenciál menej osídlených regiónov, ktoré sú v súčasnosti turisticky vyhľadávané, čo súvisí s odklonom od masového turizmu s dôrazom na individuálne formy využívania voľného času.

Výraznou bariérou v rozvoji vidieckeho turizmu je nízka úroveň poskytovaných služieb, hlavne v oblasti stravovania a ubytovania, pritom ide o jeden z najdôležitejších segmentov, ktorý má veľký vplyv na to, „ako dlho sa turisti v danej obci zdržia“. Ďalšie výrazné rozvojové bariéry, ktoré sa podarilo identifikovať boli: demografický vývoj, nedostatočná dopravná infraštruktúra, stagnácia alebo úpadok atraktivity obce či regiónu, nedostatočná propagácia, nedostatočné zapájanie obyvateľov obcí a nedostatok príležitostí na participáciu obyvateľov obcí v segmente domáceho turizmu (napr. mládež, miestne lokálne komunity, spolky a záujmové združenia).

Všetky skúmané obce preukázali v konkurencii súťaže o Dedinu roka svoje špecifiká a odlišnosti a napriek tomu dokázali pozitívne využívať a rozvíjať svoj potenciál vo všetkých oblastiach, tak ekonomickej, sociálnej, ako i kultúrnej.



Malé Dvorníky. Atraktívne priestory centra obce upravené pre viaceré podujatia. Foto M. Jágerová, 2018



Spišský Hrhov. Objekt slúži ako spoločensko-kultúrne centrum.
Foto Z. Krišková, 2020

Oravská Lesná. Ústredie obce s prvkami drobnej architektúry.
Foto Z. Krišková, 2020



KULTÚRNO-SPOLOČENSKÝ ŽIVOT A LOKÁLNE KULTÚRNE DEDIČSTVO

Margita Jágerová – Katarína Košťalová

Predložená tabuľka ilustruje v skúmaných obciach identifikované faktory a bariéry rozvoja v oblasti kultúrno-spoločenského života s dôrazom na javy tradičnej kultúry ako významného segmentu kultúrneho dedičstva. V predmetnej téme sa autorky zamerali na ľudské zdroje, kultúrnu infraštruktúru, kultúrno-spoločenské podujatia a lokálne kultúrne dedičstvo. Sú dôležitou zložkou osobitej kultúrno-spoločenskej atmosféry a prezentujú viaceré špecifiká. Pre obce a ich obyvateľov predstavujú významný lokálno-identifikačný a lokálno-reprezentačný artikel. Zároveň sú aj dôležitým mobilizačným nástrojom v procese vytvárania lokálnej identity, sú zdrojom pocitu hrdosti na vlastnú obec a impulzom k vzájomnej spolupatričnosti. Ide o významné javy, ktoré sú súčasťou kultúrnej transmisie, podporované rôznymi inštitúciami, spolkami, aktivistami a lokálnymi lídrami. Zameriavame sa nielen na kontinuálne uchovávané, ale aj na revitalizované prvky. Z dôvodu čo najkomplexnejšieho predstavenia vytýčených oblastí poukazujeme aj na nové, inovatívne formy podujatí, ktoré nevychádzajú z lokálnej tradície, ale sú dôležitou súčasťou kultúrnych kalendárov sledovaných obcí. Všetky sa významnou mierou podieľajú na uspokojovaní sociálnych potrieb, vytváraní priestoru na kreovanie interpersonálnych väzieb a vzájomnej ko-

munikácie. Prostredníctvom týchto javov dochádza k vytváraniu možností aktívneho trávenia voľného času a sebarealizácie, čo sa podstatnou mierou podieľa aj na vyššom hodnotení kvality života v predmetných obciach.

Vychádzame z kritérií súťaže Dedina roka, ktoré boli stanovené takto: Dedina ako klenotnica „sa posudzuje v rámci uchovávaní kultúrnych hodnôt, realizácie kultúrnych aktivít, pestovania miestnej hrdosti, zachovávaní tradícií, zvykov a zručnosti. Do úvahy sa berie aj celková atmosféra a originalita obce“ (Brenkus – Mojžišová – Králik 2018: 58-59).

FAKTORY ROZVOJA	BARIÉRY ROZVOJA
Ľudské zdroje • osobnosť starostu – líder vzdelaný, komunikatívny, prístupný k ľuďom, rovnomerne zameraný na všetky oblasti života v obci, uvedomuje si nutnosť podávania a riešenia projektov aj v oblasti kultúry a kultúrneho dedičstva • otvorený úrad/ priamy kontakt zamestnancov OcÚ s obyvateľmi • aktívne fungujúca kultúrna komisia pri OcÚ • samostatná pracovná pozícia kultúrneho pracovníka/-čky (knihovníka/-čky) • aktívny ZPOZ, resp. aktéri saturujúci realizáciu špecifických obradov – uvítanie detí do života, jubilanti – osobné výročia, výročie sobáša (príspevok obce) • dobrá spolupráca OcÚ so ZŠ, s inými subjektmi/združeniami v obci	Ľudské zdroje • absencia odborných kultúrnych pracovníkov • vyčerpanie/vyhorenie aktívnych ľudí • slabá angažovanosť značnej časti obyvateľov obce • absencia analýzy potrieb jednotlivých skupín obyvateľov • nedostatočný záujem mladých ľudí o dianie v obci • nedostatočne zastúpená mladá generácia v obci vyplývajúca z nepriaznivého demografického vývoja • nezáujem seniorov o vytvorenie vlastnej platformy podporujúcej ich spoločenské stretávanie sa a ich aktivizáciu v obci • absencia vzájomnej komunikácie majoritného obyvateľstva s minoritnými skupinami (napr. s Rómami), absencia motivácie

• kvalitné personálne zabezpečenie ZŠ a MŠ • pedagógovia s inkluzívnym prístupom vo vzdelávaní marginalizovaných a znevýhodnených žiakov • aktívni lídri záujmových združení vytvárajúci podmienky na kontinuitu existencie daného združenia • participujúce spolky, združenia, participujúci zástupcovia súkromného sektora pôsobiaci v obci na kultúrno-spoločenskom živote, športových a i. podujatiach • motivácia aktívnych ľudí a ich podpora zo strany vedenia obce v prípade nových nápadov • medzigeneračné prepojenie v rámci rôznych aktivít v obci • dobrá spolupráca cirkevného hodnotára, vytváranie platformy na ekumenizmus, resp. aktivizáciu aj menšinovo zastúpených cirkví • podpora dobrovoľníctva	• zmeniť tento stav • nepripravenosť pedagógov, resp. absencia osobitného prístupu k deťom so špecifickými výchovno-vzdelávacími potrebami • diskontinuita vo vedení jednotlivých záujmových a spoločenských kolektívov • nedostatočná kooperácia vedenia obce so súkromným sektorom a podnikateľmi v obci • absencia kooperácie cirkvi a vedenia obce • absencia synergie aktivít duchovného a celkového cirkevného života v obci s kultúrno-spoločenským dianím • absencia duchovného, resp. sídla fary v obci, podieľajúca sa na výchove a vzdelávaní, na cirkevnom i kultúrno-spoločenskom živote v obci v prípade rôznych skupín obyvateľov • absencia dobrovoľníckej participácie, resp. dobrovoľníckych aktivít v obci
Kultúrna infraštruktúra • existencia kultúrnych pamiatok v obci, resp. objektov a priestorov zameraných na prezentáciu lokálneho kultúrneho dedičstva a histórie (pamätné izby, domy, expozície lokálnej kultúry, histórie, technických artefaktov, fotografií z minulosti obce, špecifické objekty v obci...) • dostatočné množstvo a kapacita objektov pre realizovanie kultúrnych aktivít – vybudovaný kultúrny dom, amfiteáter, knižnica,	Kultúrna infraštruktúra • absencia alebo zlý technický stav niektorých kultúrnych pamiatok, resp. priestorov na prezentáciu lokálneho kultúrneho dedičstva a histórie • nedostatočné využívanie potenciálu vyššie uvedených • absencia verejného, otvoreného priestoru na realizáciu kultúrno-spoločenského života (napr. amfiteáter, resp. akýkoľvek vhodný verejný priestor) • zastaranosť, zlý technický

priestory pre seniorov, mladých, priestor pre komunitné podujatia, miesto pre prezentáciu javov tradičnej kultúry, spoločenské priestory v rámci fary najmä pre deti a mládež • športovo-relaxačné zóny poskytujúce dostatočné vyžitie pre rôzne vekové skupiny • existencia dobre materiálne vybavených a na prevádzku energeticky nenáročných priestorov MŠ a ZŠ v obci, aj napriek nepriaznivej demografickej situácii • možnosti a rôzne aktivity pre integráciu rómskych detí v rámci školskej inštitúcie (napr. fungovanie nultých ročníkov v ZŠ, platformy na rozvoj záujmovej činnosti a špecifických zručností rómskych detí) • fungujúce centrum voľného času, prípadne možnosti umeleckého vzdelávania detí a mládeže (ZUŠ) • existencia spoločensko-reštauračných priestorov (s možnosťou prípravy/ objednania stravy), vhodných na realizáciu osláv (napr. rodinné oslavy – krstiny, svadby, jubileá...) a vzájomných spoločenských a komunitných stretnutí, slávností • existencia adekvátnych a esteticky vhodne upravených obradných miestností • vybudovaný dom smútku a cintorín s dostatočnou kapacitou • dostupnosť internetového pripojenia • kvalitná web stránka obce, školy • propagácia obce prostredníctvom	stav, nedostatočné vybavenie, energeticky náročná prevádzka kultúrnych zariadení • absencia spoločenských priestorov pre voľnočasové aktivity mládeže, seniorov a i. • nevyužívanie existujúcich priestorov knižnice aj na iné komunitné aktivity a podujatia obyvateľov rôzneho veku • absencia spoločensko-reštauračných priestorov s možnosťou prípravy (objednania) stravy na realizáciu osláv a stretnutí • absencia obradných miestností, resp. renovovaných, vhodne esteticky upravených • nedostatočný marketing a propagácia obce, nedostatočná informovanosť občanov o diani v obci – o kultúrno-spoločenských aktivitách (webové portály, obecné noviny...) • nedostatok informačných tabúl o obci (fauna, flóra, história, kultúra...) • nedostatočné materiálne vybavenie na kultúrne a vzdelávacie podujatia • absencia obecných novín, vedenia obecných kroník
---	---

internetového priestoru (informácie, videá, fotografie...), či už na samostatných portáloch, alebo sociálnych sieťach • dobre vybudovaná sieť informačných tabúl o obci a okolí • existencia náučných chodníkov informujúcich o obci (fauna, flóra, história, kultúra...) • vydávanie obecných novín, zaznamenávanie diania do obecných kroník • vybudovaná/funkčná sieť miestneho rozhlasu a iných informačných kanálov pre obyvateľov (vývesné tabule na oznamy) • existencia obecnej televízie Kultúrno-spoločenská oblasť • dobré kultúrne povedomie obyvateľov, záujem o kultúrno-spoločenské dianie • pravidelné stretávanie sa s ľuďmi pri: 1. významných životných situáciách – uvítanie do života, osobné výročia jubilantov, výročia sobášov; 2. cyklicky opakujúcich sa termínoch – MDŽ, Deň učiteľov, Deň matiek, MDD, končiaci škôlkari, žiaci; uvítanie nových žiakov, stretnutie s dôchodcami, so záujmovými a spoločenskými organizáciami – hasiči, poľovníci, športovci, Červený kríž • špecifické príležitosti stretania starostu s obyvateľmi (stretnutia s novými obyvateľmi obce) • dobre rozvinutá a intenzívna spolková/ klubová činnosť, fungovanie občianskych	Kultúrno-spoločenská oblasť • absencia vedomostí a nezáujem obyvateľov o kultúrne pamiatky, lokálnu históriu • nezáujem a nízka návštevnosť niektorých podujatí v obci • absencia stretávania sa s ľuďmi pri: 1. významných životných situáciách, 2. pri cyklicky opakujúcich sa termínoch, 3. pri špecifických príležitostiach • absencia koordinácie činností jednotlivých spolkov, združení, aktivistov a i. pri realizácii kultúrno-spoločenských podujatí • absencia koordinácie a realizácie kultúrno-spoločenských podujatí v rámci najbližšieho okolia, regiónu • absencia prezentácie a aktivizácie existujúcich spolkov, združení a pod. • absencia folklórneho kolektívu,
---	--

a kultúrnych združení (napr. folklórne kolektívy) so zapojením viacerých vekových skupín • organizovanie spoločných zájazdov a výletov spojených s poznávaním prírody, kultúry, so športovým, liečebno-relaxačným a i. účelom • pravidelné stretnutia seniorov • každoročne sa opakujúce kultúrne podujatia (Mikuláš, rozsvietenie adventného venca, vianočného stromčeka, plesy, fašiangy, stavenie májov, podujatia súvisiace s kulinárnou kultúrou...) • realizovanie kultúrnych podujatí s charitatívnym zameraním • pravidelná realizácia kultúrno-spoločenského podujatia väčšieho charakteru • realizácia kultúrno-spoločenských podujatí nadväzujúcich na lokálnu tradičnú kultúru • realizácia rôznorodých vzdelávacích a voľnočasových aktivít pre rôzne vekové skupiny • existencia platformy na realizáciu vlastných významných podujatí, obradových situácií v rámci školských inštitúcií – slávnostný zápis do 1. triedy, prijímanie prvkov, vyradovanie deviatakov, podujatia v rámci celého roka (Mikuláš, predvianočné aktivity, karneval, MDD...) • zapájanie sa školských a mimoškolských inštitúcií do kultúrno-spoločenského diania v obci (MŠ, ZŠ, CVČ, ZUŠ...)	speváckeho, resp. divadelného združenia rôznych vekových kategórií • absencia organizovania spoločných zájazdov a výletov pre rôzne vekové skupiny • absencia stretávania a samostatných aktivít seniorov, ich nezáujem participovať na diani v obci, resp. spoločne sa stretávať • absencia každoročne organizovaného kultúrneho podujatia väčšieho charakteru • absencia vzdelávacích a voľnočasových aktivít pre rôzne vekové skupiny • nedostatok finančných prostriedkov pre činnosť a rozvoj zariadení, spolkov, kolektívov, združení • absencia podujatia charakteru stretnutie rodákov, prepojenia viacerých generácií
--	--

Lokálne kultúrne dedičstvo • pozitívny prístup miestnych obyvateľov ku kultúrnemu dedičstvu • cielené uchovávanie, starostlivosť, transmisia a prezentácia prvkov lokálneho kultúrneho dedičstva prostredníctvom rôznych aktivít, podujatí, expozícií... (mikulášske obchôdzky, koledovanie, vianočné hry, vynášanie Moreny, veľkonočné oblievačky, stavenie májov...), aktivity prezentujúce lokálnu kulinárnu kultúru a i. • pretrvávajúci záujem o lokálne folklórne prejavy (piesňový, hudobný, tanečný, slovesný, obradový folklór) či už zo strany aktívnych jedincov, inštitúcií alebo vo forme spontánneho fungovania v rodine, v rôznych menších sociálnych skupinách obyvateľov, ale aj v rámci podujatí obce • pretrvávajúci záujem o javy lokálnej výtvarnej, remeselnej kultúry • udržiavanie a transmisia lokálneho nárečia • existencia odbornej literatúry o kultúrnom dedičstve obce • existencia nosiča s lokálnymi hudobnými, spevnými a tanečnými prejavmi (MG, CD, DVD, videokazeta...) • aktívne fungovanie folklórnych kolektívov s cieľom zachovávanie a prezentovania javov vychádzajúcich z lokálnej tradície • zabezpečenie kontinuity personálneho obsadenia zloženia	Lokálne kultúrne dedičstvo • absencia informácií a povedomia o kultúrnom dedičstve, nezáujem o túto oblasť • absencia podujatí prezentujúcich lokálne kultúrne dedičstvo • preferencia masovej a konzumnej kultúry, preferovanie gýčov na úkor javov lokálnej tradičnej kultúry, či už v oblasti materiálnej, ale aj v oblasti ponúkanej scénickej produkcie v rámci podujatí v obci • nedostatočná prezentácia kvalitných lokálnych, resp. regionálnych javov na úkor v súčasnosti celoslovensky populárnych hudobných zoskupení • absencia javov lokálnej kulinárnej kultúry na podujatiach v obci • absencia, prípadne nedostatok priestoru pre lokálnu, resp. regionálnu ľudovú pieseň (v rodinnom prostredí, v škole, ale aj vo verejnom priestore obce, napr. v obecnom rozhlas, pri obradoch, podujatiach...) • absencia znalosti a následného využívania tradičných estetických noriem v scénickej prezentácii lokálnych folklórnych kolektívov • absencia kultúrno-spoločenských aktivít a podujatí uchovávajúcich, prezentujúcich a nadväzujúcich na lokálne kultúrne dedičstvo • absencia informácií a povedomia o folklórnych javoch • diskontinuita v oblasti fungovania a povedomia o vlastnom nárečí • nedostatočné využívanie lokálnych tradícií
---	--

ich pôsobenia v lokalite (rôzne vekové kategórie) • adekvátne financovanie fungovania folklórnych kolektívov z rôznych zdrojov (nielen obec, ale aj projektová činnosť, sponzori...) • spolupráca miestneho folklórneho kolektívu s inštitúciami zabezpečujúcimi metodickú pomoc • aktívne zapájanie sa FS do súťažných prehliadok a podujatí prezentujúcich tento žáner v regióne, kraji a vôbec na území SK • využívanie prvkov kultúrneho dedičstva a lokálnej histórie vo výučbe na MŠ, ZŠ • zariadenie propagujúce tradičnú kultúru obce	• absencia odbornej literatúry o kultúrnom dedičstve lokality • absencia nosiča s lokálnymi hudobnými, spevnými a tanečnými prejavmi (MG, CD, DVD, videokazeta...) • neexistencia alebo prerušená kontinuita v činnosti folklórnych kolektívov a zároveň v odovzdávaní vedomostí/zručností v oblasti kultúrneho dedičstva • nezáujem detí, mládeže o členstvo vo folklórnom kolektíve • nedostatok odborných, kreatívnych vedúcich kolektívov • absencia implementácie prvkov kultúrneho dedičstva a lokálnej histórie do výučby na MŠ, ZŠ • nedostatok finančných prostriedkov pre činnosť folklórnych kolektívov • absencia, resp. nedostatočné zastúpenie lokálnych prvkov kultúrneho dedičstva v práci folklórneho kolektívu • nedostatočná metodická pomoc folklórnym telesám zo strany externých inštitúcií (osvetové strediská, NOC), resp. nezáujem telies o ňu
--	---

Uvedené ukazovatele nie sú platné v rovnakej miere a intenzite pre všetky predmetné obce. Niekde dominujú, inde sú len sprievodným znakom, v niektorých dokonca absentujú. Jednou z podstatných súčastí rozvoja obcí je i kultúrno-spoločenský život, využívanie javov lokálneho kultúrneho dedičstva, uplatňované sociokultúrne normy a hodnoty, životný štýl, ktoré sa odrážajú v každodenných i slávnostných situáciách. Táto oblasť života skúmaných spoločenstiev je determinovaná viacerými faktormi prírodno-geografického, ekonomického i sociálneho charakteru. K určujúcim činiteľom patrí aj miera religiozity, historickej, kultúrnej kontinuity/diskontinuity, veková štruktúra obyvateľov jednotlivých obcí, prítomnosť etnických minorít (najmä rómskej), ale i nárast konzumu, globalizačných vplyvov a masovej kultúry. Rozdielne vnímanie a prístupy obyvateľov jednotlivých obcí ku kultúrnym javom súvisia aj s dynamikou súčasného života, civilizačno-technickým pokrokom, ekonomickou situáciou, celkovou angažovanosťou lokálneho spoločenstva na dianí v obci, taktiež so stratégiou miestnych lídrov v tejto sfére.

Vychádzajúc zo základnej analýzy obcí jedným z faktorov ovplyvňujúcich ich kultúrny charakter je geografická poloha obce a prírodné podmienky. Malé Dvorníky sú nížinnou obcou uprostred poľnohospodársky úrodného Žitného ostrova, situované v bezprostrednej blízkosti okresného mesta Dunajská Streda, s rozvinutou sieťou cyklotrás v širokom okolí. Soblahov, hoci koncová obec, zas v tesnej blízkosti krajského mesta Trenčín, obklopený atraktívnym prírodným prostredím. Prírodné a geografické prostredie determinuje i Oravskú Lesnú, horskú obec s goralským obyvateľstvom, ako aj Hrušov ležiaci na hranici územia obývaného slovenským a maďarským obyvateľstvom. Dobrá Niva a Spišský Hrhov sú lokality nachádzajúce sa v blízkosti miest, kde prijímanie javov mestskej kultúry bolo a stále je intenzívnejšie než vo vzdialenejších dedinách ako napríklad

Hrušov a Liptovská Teplička. Obce situované v blízkosti miest sú aj atraktívnymi pre prílev nových obyvateľov, ktorí môžu ku kultúrnemu potenciálu a celkovo k javom kultúrno-spoločenského života v obci zaujímať rôzne postoje. Hrušov a Liptovská Teplička sa pre svoju geografickú izolovanosť spomedzi skúmaných obcí javia ako lokality s najvyššou mierou zachovaných a naďalej udržiavaných javov tradičnej kultúry, ktoré sa stali aj významným lokálno-identifikačným znakom s dôležitou reprezentačnou funkciou smerom navonok.

Ďalším významným faktorom rozvoja obce sú ľudské zdroje (osobnosť starostu, predstavitelia záujmových a kultúrno-spoločenských združení, spolkov, aktivisti...). Ako významný rozvojový faktor sa ukazuje posilnenie líderstva mladých ľudí, ale i seniorov, ako i podpora aktívnych ľudí zo strany predstaviteľov obce. Silnou stránkou obcí sú kreatívni občania so skúsenosťami s realizáciou rôznorodých kultúrnych a vzdelávacích projektov (najmä Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná, Spišský Hrhov).

Dôkladné poznanie kultúrnych zdrojov územia, podpora kultúrneho života a aktivít je konkurenčnou výhodou, silnou stránkou a znakom rozvoja obcí. V tomto kontexte je úlohou lídrov na základe potrieb a záujmu obyvateľov priebežne identifikovať formu i obsah kultúrno-spoločenského života, ktoré konvenujú lokálnemu spoločenstvu a zároveň podporovať a motivovať iniciatívy „zdola“ smerujúce k aktivitám dobrovoľného združovania a spolkovej činnosti obce. Čo znamená, že idea, námet vychádza od jednotlivcov, dobrovoľníkov, malých sociálnych skupín a úlohou vedenia obce je podujatie/aktivitu zastrešiť, pomôcť pri získavaní finančných zdrojov, organizovaní, poskytnúť priestory, prípadne kapacity pre organizovanie (Bahna 2019).

Mostom prepojenia (inštitúcie/jednotlivci/spolky) je napríklad i vytvorená pracovná pozícia odborného pracovníka/pracovníčky pre oblasť kultúry, ako i fungujúca komisia obecného zastupiteľ-

stva, ktorá má vo svojej náplni aj kultúrnu agendu. K silným stránkam skúmaných obcí patrí aktívna komunikácia medzi lídrami navzájom i lídrami a obyvateľmi obce (otvorenosť obecného úradu, aktívny kontakt starostu, pracovníkov obecných úradov, poslancov, lídrov záujmových združení s obyvateľmi). Ide napríklad aj o komunikačný mechanizmus prostredníctvom špecifických slávnostných situácií ako uvítanie detí (Dobrá Niva, Liptovská Teplička, Oravská Lesná, Spišský Hrhov), privítanie novo prisťahovaných obyvateľov (Spišský Hrhov), stretnutia s jubilantmi (Dobrá Niva, Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná, Spišský Hrhov), či so špecifickými profesijnými a vekovými skupinami pri príležitosti ich sviatku alebo pri mimoriadnych udalostiach (napríklad stretnutia starostu s učiteľmi, ženami-matkami, seniormi, športovcami, hasičmi, žiakmi končiacimi miestnu materskú či základnú školu a pod).

Oblasť ľudských zdrojov poukazuje aj na angažovanosť stále tých istých aktérov. Čo sa týka Vlachova a Hrušova – ide o lokality s nepriaznivým demografickým vývinom. Obidva ukazovatele môžu, i napriek súčasným aktivitám, smerovať k pretrhnutiu continuity kultúrnych a sociálnych javov.

K pozitívnym stránkam budovania komunity a aktívneho kultúrno-spoločenského života prispieva aj osobnosť miestnych duchovných, pričom takýto pozitívny príklad je zjavný najmä v obciach Dobrá Niva (s ekumenickým prístupom) a Oravská Lesná. Čo sa týka obce Vlachovo, miestna evanjelická farská rodina sa zúčastňuje kultúrno-spoločenského diania v obci. V Malých Dvorníkoch sa nenachádza sídlo fary, kultúrno-spoločenské dianie tu nie je prepojené s náboženskou sférou. Taktiež tu absentuje aj komunitný farský život detí a mládeže, ktorý je zo skúmaných obcí najevidentnejší v Dobrej Nive, Liptovskej Tepličke, v Oravskej Lesnej i v Hrušove. V týchto obciach je zjavný výrazný vplyv religiozity na lokálnu kultúru, ale i celkový spôsob

života, ako i vysoké hodnotenie tejto zložky v hodnotovom rebríčku obyvateľov. Jednotlivé kultúrno-spoločenské podujatia majú neraz aj významnú náboženskú zložku, resp. náboženské obrady sú ich súčasťou.

Kultúrna infraštruktúra tvorí zázemie pre kultúrno-spoločenskú, vzdelávaciu a osvetovú činnosť. Sieť kultúrnych a športových zariadení je z hľadiska jednotlivých typov pestrá. Dôležitá je nielen ich existencia, ale i rekonštrukcia a revitalizácia (v prípade historických budov) a taktiež adekvátne vybavenie. Rozvojovým faktorom je aj existencia objektov vhodných pre outdoorové aj indoorové kultúrne a voľnočasové aktivity (škola, kultúrny dom, centrum voľného času, klubovne pre rôzne vekové kategórie a záujmové skupiny, amfiteáter...). Vybavenosť obce v tomto smere súvisí i s úspešnosťou pri získavaní finančných prostriedkov z rôznych projektov (najmä Malé Dvorníky, Hrušov, Oravská Lesná, Spišský Hrhov). Nedostatok finančných prostriedkov sa odráža v zlom stave kultúrno-spoločenských zariadení, kultúrnych pamiatok a v nedostatočnom materiálnom zabezpečení podujatí. Najmodernejšie vyznieva obec Malé Dvorníky s veľmi atraktívnym prostredím, poskytujúcim vo vidieckom kontexte nadštandardne upravený vnútorný priestor s multifunkčnou sálou, ale najmä vonkajší areál s pódium, rozsiahlou trávnatou plochou a s trstinovým prístreškom, celoročne využívaný na rôzne podujatia. Táto obec má aj vlastný veľkokapacitný stan využívaný na rôzne podujatia, s možnosťou vykurovania, čo pomáha prepájať indoorové a outdoorové podujatia, poskytuje širšie možnosti kultúrno-spoločenského využitia obyvateľov.

Kultúrny dom, prípadne priestory na rôzne podujatia, obecné či školské knižnice sa nachádzajú v každej obci (okrem Malých Dvorníkov). Kultúrne domy nie sú však všetky v adekvátnej kondícii, resp. s dostatočnou priestorovou kapacitou (Liptovská

Teplička). Expozície lokálnej histórie a tradičnej kultúry má každá zo skúmaných obcí, okrem Malých Dvorníkov. Amfiteáter majú v Dobrej Nive, Hrušove, Spišskom Hrhove a v Liptovskej Tepličke, ktorá má aj novootvorený pamätný dom venovaný miestnemu rodákovi. Vo Vlachove je amfiteáter a niekdajší areál miestneho kúpaliska pre zlý stav už dlhšie obdobie nefunkčný. V Oravskej Lesnej je unikátna technická pamiatka Oravská lesná železnica. Spravuje ju Oravské múzeum, ktoré organizuje v jej areáli rôzne podujatia pre turistov. Galérie sa nachádzajú v Spišskom Hrhove a v Soblahove. Vlachovo má zrekonštruovaný historický kaštieľ s expozíciou k dejinám obce a k ľudovej kultúre, so sálou využívanou ako kultúrny dom. Spišský Hrhov má unikátne interaktívne múzeum tradičných hudobných nástrojov – MuzikMúzeum s jedinečnou kolekciou hudobných nástrojov z rôznych krajín sveta, EQO – priestor pre nezávislú súčasnú kultúru umiestnený v školskom areáli i kvalitne vybavenú Remeselnícku dielňu, kde sa realizujú remeselné workshopy, prednášky a prezentácie. Kultúrnú infraštruktúru tvoria aj špecifické objekty ako napríklad súbor humien a jedinečné zemiakové pivničky v Liptovskej Tepličke, grófska Ľadovňa vo Vlachove s príslušným parkom a i. Na prezentáciu rôznych foriem tradičnej kultúry v Dobrej Nive slúži Dom u Lukáčov, Hrušov má vybudovaný celý komplex expozičných priestorov (napríklad Ľudový dom, Drevársky dom, Kováčsku vyhňu, zbierku *stabilákov* a pod.).

Všetky obce majú priestory pre stretávanie sa dôchodcov, okrem Liptovskej Tepličky, kde dôchodcovia nemajú samostatnú organizáciu, ani potrebu združovať sa. Dôležitým ukazovateľom rozvoja obce je kvalitne vybavená škola a školský areál, ktorý poskytuje dostatočné kultúrno-vzdelávacie, športové a oddychovo-relaxačné zóny pre žiakov i verejnosť. Domy smútku majú všetky obce, taktiež aj cintoríny s postačujúcou kapacitou. Ďalšími významnými priestormi v rámci kultúrno-spoločenskej

infraštruktúry sú aj miesta, kde je možné realizovať rôzne oslavy životného cyklu – svadby, krstiny, oslavy jubileí, ale aj kary či stretnutia rôznych spolkov, združení, s možnosťou objednania stravy, pohostenia. Sú dobrou platformou na vzájomné stretávanie sa, utužovanie rodinných vzťahov, ale i vytváranie väzieb medzi samotnými obyvateľmi. Takéto možnosti majú a intenzívne ich využívajú obyvatelia Liptovskej Tepličky, Oravskej Lesnej, Dobrej Nivy, Spišského Hrhova, Hrušova, v menšej miere v Soblahove. V opačnom prípade sú obyvatelia nútení realizovať tieto aktivity v najbližších mestách, mimo vlastnej lokality, resp. nekonávajú sa alebo len v obmedzenej miere v domácom prostredí. Viaceré obce majú pútavé vizuálne a obsahovo spracované, v rôznych častiach situované informačné tabule (Vlachovo, Malé Dvorníky, Hrušov, Spišský Hrhov), prípadne náučné chodníky (Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná).

Zo športovísk sú pre obyvateľov dostupné telocvične ZŠ, ihriská, posilňovne, cyklochodníky i zimné bežkárske trate. Ide taktiež o dôležité miesta stretávania sa obyvateľov, neraz aj dejiská kultúrno-spoločenských podujatí. Najmä Oravská Lesná, Liptovská Teplička a Malé Dvorníky sú vybavené rôznorodou športovou infraštruktúrou. Zaznamenali sme aj zaujímavé a pre vidiecke prostredie netypické priestory ako napríklad hvezdáreň (Oravská Lesná), Lesnú saunu (Spišský Hrhov), rozhľadne (Hrušov, Spišský Hrhov) a podobne. Oravská Lesná aj Liptovská Teplička majú SKI areály, Oravská Lesná futbalové ihriská, multifunkčné a workoutové ihrisko, krytý zimný štadión, plavecký bazén a wellnes centrum, viacero bežkárskeho i medzinárodných cyklistických tratí, Spišský Hrhov kúpalisko, Liptovská Teplička wellnes centrum a bowling, taktiež workingoutové ihrisko, dejisko významných športových podujatí medzinárodného významu, Dobrá Niva tenisový kurt. Malé Dvorníky majú moderne vybavené viaceré športové objekty – futbalový štadión má krytú tribúnu

s kapacitou 300 návštevníkov, je tu moderné multifunkčné ihrisko s možnosťou hrania futbalu či volejbalu, tri detské ihriská, nachádzajú sa tu aj tenisové kurty, ktoré sú v zime prekryté a vykurované. Každoročne inštalujú v rámci otvorenia predvianočného obdobia pri Obecnom dome verejnú plochu na korčuľovanie, otvorenie ktorej je zároveň aj dôležitým momentom otvorenia predvianočného cyklu kultúrno-spoločenských podujatí. Obcou prechádza niekoľko regionálnych cyklotrás, pričom hromadné cyklotúry pre rôzne vekové kategórie sú tu prepájané so sviatkom vína. V pivničných priestoroch miestneho Obecného domu pôsobí klub miestnych silákov, ktorí tu majú priestory na cvičenie. Vďaka podpore z rôznych fondov sa vedenie obce dopracovalo k energetickej sebestačnosti v oblasti prevádzky obecných budov. Čo sa týka obce Vlachovo – spomedzi sledovaných má najmenej rozvinutú športovú infraštruktúru, čo súvisí s dlhodobou nepriaznivou demografickou situáciou. Športové podujatia – napríklad futbalové zápasy, sú dôležitou súčasťou najmä Dní obcí, odpustových slávností, kalendárnych sviatkov (napríklad novoročný, trojkráľový futbalový turnaj), taktiež súčasťou súťaží na nadlokálnej úrovni (v prípade celého cyklu podujatí pri príležitosti stretávania sa partnerských obcí).

K vhodným komunikačným a informačným mechanizmom pre rôzne vekové skupiny v tejto sledovanej oblasti patrí vydávanie obecných novín (v súčasnosti: Liptovská Teplička, Soblahov, Vlachovo, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Spišský Hrhov), kvalitné web stránky (obce aj školy, prípadne miestnych spolkov, združení), resp. kontá na sociálnych sieťach, kde sa aktivizuje a získava informácie najmä mladšia a stredná generácia, ale aj mnohí rodáci či priaznivci týchto obcí. Prínosné v tomto smere sú aj miestne kroniky, videá o živote v obci (najmä Spišský Hrhov, Oravská Lesná, Dobrá Niva, Hrušov) i vybudovaná sieť miestneho rozhlasu. Liptovská Teplička má už dlhodobejšie vlastné televízne vysielacia

nie venované daniu v obci, detailné spracovanie miestnej kroniky v nedávnej minulosti prinieslo viaceré umiestnenia v celoštátnej súťaži v písaní miestnych kroník. Okrem písomnej formy je verejne prístupná aj online na webovom portáli obce. Hrušov už niekoľko rokov vydáva sériu kníh v rámci edície Tradičná ľudová kultúra obce Hrušov.

Sieť kultúrnych a športových zariadení nie je kritická, ale určite nie všade je ideálna a viaceré z nich je potrebné rekonštruovať.

Vo všetkých obciach môžeme za silné pozitívum pokladať adekvátne personálne zabezpečenie škôl, kde v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu dochádza ku kultúrnej transmisii hodnôt, špecifických javov typických pre lokálnu kultúru. Týka sa to najmä obcí Dobrá Niva, Hrušov, Liptovská Teplička a Soblahov, kde funguje dlhodobá regionálna výchova. Oravská Lesná a Spišský Hrhov využívajú napríklad špeciálne učebne a areál školy na zážitkové učenie (Oravská Lesná s dôrazom na tradičnú kultúru a environmentálne zameranie, Spišský Hrhov navyše aj s pozitívnym príkladom zapájania rómskych detí).

Výraznou bariérou v tomto smere však môže byť prítomnosť početnej rómskej komunity, ktorá nenadväzuje na lokálne kultúrne špecifiká majority, nepodieľa sa na ich transmisii, prípadne v rámci kultúrno-spoločenských podujatí obce tu funguje vzhľadom na rómsku minoritu dlhodobá exklúzia (Liptovská Teplička), i keď škola implementuje vo výchovnovzdelávacom procese viaceré inkluzívne projekty.

Malé Dvorníky v školskej výučbe na lokálnu tradičnú kultúru ani históriu nenadväzujú, resp. ani v spoločensko-kultúrnych aktivitách túto sféru v obci nerozvíjajú. Na druhej strane miestne aktivity prebiehajú predovšetkým v jazyku maďarskom, čo vytvára určité bariéry pre obyvateľov slovenskej či iných národností, taktiež väčšina informácií (pútače, plagáty) k nadchádzajúcim podujatiam v obci sú v jazyku maďarskom.

Vlachovo a Malé Dvorníky majú školu len s prvým stupňom, a tak deti staršieho školského veku dochádzajú do školy mimo svojho bydliska. Ohrozená je, čo sa týka počtu detí, existencia základnej školy vo Vlachove (šk. rok 2018/2019 – 21 žiakov v ročníkoch 1. – 4.), v Malých Dvorníkoch sa tento negatívny trend podarilo zastaviť zväzáním detí z okolitých obcí, no i tak má obec len niekoľko desiatok detí (cca 60 v ročníkoch 1. – 4.).

V Hrušove a Spišskom Hrhove sú zriadené samostatné Základné umelecké školy, prípadne je tento typ výučby zabezpečený dochádzajúcimi učiteľmi (Oravská Lesná, Liptovská Teplička, Malé Dvorníky).

Školy majú vlastné mechanizmy fungovania, v rámci ktorých žiaci získavajú nielen kvalitné vzdelávanie, ale prostredníctvom mimoškolských aktivít majú možnosti zmysluplného trávenia voľného času (rozvoj ďalšieho vzdelávania, kreativity, športových zručností). Dôležité je aj formovanie vzťahov k lokalite, k jej prírodnému, kultúrnemu dedičstvu a občanom. Podstatná je aj forma prezentácie školy a jej žiakov na rôznych súťažiach a kultúrno-spoločenských podujatiach. Tieto príležitosti sa prejavujú v každodenných i sviatočných, špecifických situáciách. Ide napríklad aj o obrady prechodu: separácia – deviacia a recepcia – príváci, prípadne aj slávnostné ukončenie návštevy materskej školy (Dobrá Niva, Hrušov, Oravská Lesná, Spišský Hrhov, Soblahov, Liptovská Teplička). Školská sféra je obohatená o fašiangové/karnevalové podujatia, vianočné besiedky, rôzne akademie, oslavy Dňa detí, Dňa matiek, Dňa učiteľov a podobne. Transmisia lokálnych hodnôt je zabezpečená spoluprácou so staršími obyvateľmi, klubmi seniorov a podobne (napríklad Hrušov, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Vlachovo).

Kredit školy sa zvyšuje, ak svojou činnosťou prekračuje rámec školského prostredia a spolupodieľa sa na aktivitách organizovaných obcou (festivaly, uvítanie detí do života, stretnutie s ju-

bilantmi a pod.). Naše výskumy potvrdili, že vidiecke školy sú dôležitým fundamentom pre udržateľnosť obce a synergia medzi obcou a školou je nenahraditeľnou investíciou do mladej generácie i sídla, ale i významným príspevkom do celkového kultúrno-spoločenského diania v obci (Darulová – Košťalová – Krišková 2020: 190).

Kultúrno-spoločenská oblasť

V širšom rozsahu predstavuje vytváranie podmienok pre organizovanie pravidelných i nepravidelných kultúrno-spoločenských podujatí v obci v spolupráci s inštitúciami (OcÚ, školy, ZUŠ, miestne CVČ), záujmovými kolektívami (folklórne, spevácke, divadelné, tanečné...), spolkami a združeniami (poľovníci, včelári, hasiči, seniori, mládež, viaceré športové kluby). K pravidelným kultúrnym podujatiam patria plesy, karnevaly i špeciálne fašiangové zábavy: Folklórny ples v Hrušove, Ples pre milovníkov folklóru v Oravskej Lesnej či májové zábavy a stavenie centrálnych májov, ako aj zábavy na Štefana prípadne Annu, v Soblahove krojované hodové zábavy, a to dokonca oddelene pre dospelých, aj pre deti. Vo všetkých obciach sa konajú oslavy Dňa matiek, Medzinárodného dňa detí, akcie venované seniorom, Mikuláš, vianočné trhy, rozsvetovanie vianočného stromčeka alebo adventného venca, uvítanie detí do života (okrem Vlachova, Malých Dvorníkov), stretnutie jubilantov a podobne. Na jeseň sa uskutočňujú výstavy dopestovaných druhov ovocia, zeleniny spojené napríklad s poďakovaním za úrodu (Liptovská Teplička, Oravská Lesná) a podujatia viažuce sa k Mesiacu úcty k starším. Jedným z podporných prostriedkov pri posilňovaní lokálnej identity je aj organizovanie väčších podujatí typu obecných slávností a festivalov, určených čo najširšej verejnosti (všetky obce), ako aj podujatí stmelujúcich autochtónnych a alochtónnych obyvateľov (*Ulicovica* v Spišskom Hrhove). Pri organizovaní a návštevnosti kultúrnych podujatí

sa ako kľúčová ukazuje dobre rozvinutá spolková a klubová činnosť, existencia záujmových kolektívov, ich vzájomná kooperácia, spolupráca so školami, osobnosť lídrov týchto združení i dobrovoľníctvo. Vitalita komunity sa odráža aj v organizovaní podujatí charitatívneho charakteru (napríklad takmer všetky obce majú charitatívne predvianočné predajné akcie, aktivity súvisiace s Dobrou novinou, špecifický je Autobus dobrej vôle v Hrušove i charitatívne koncerty v Oravskej Lesnej).

Osobitou kategóriou rozvíjania kultúrno-spoločenských aktivít vychádzajúcich z lokálnej histórie je pripomínanie si významných historických udalostí, ktoré je zastúpené v Liptovskej Tepličke, taktiež v Dobrej Nive, Hrušove, Oravskej Lesnej, Soblahove a Vlachove. Týkajú sa udalostí spojených s druhou svetovou vojnou, Slovenským národným povstaním, v Dobrej Nive, Oravskej Lesnej, Hrušove a Liptovskej Tepličke majú aj tretí takýto termín – oslobodenie vlastnej obce, pričom tieto dediny majú aj pamätníky, resp. pamätné miesta spojené s uvedenými udalosťami. Na strane druhej sme v oveľa menšej miere zaznamenali aktivity viažuce sa k novodobej histórii (len vo Vlachove sa koná podujatie Vatra zvrchovanosti na počesť vyhlásenia Deklarácie zvrchovaného Slovenska).

Významné zastúpenie majú aj turistické podujatia, viaceré s dlhoročnou tradíciou (Oravská Lesná, Spišský Hrhov, Vlachovo, Soblahov), resp. nedávno iniciované (Liptovská Teplička), ale i viaceré športové podujatia ktoré taktiež majú významný potenciál kultúrno-spoločenského vyžitia (napr. „vibramový“ bál vo Vlachove nasledujúci po turistickom výstupe, alebo v Oravskej Lesnej Športový deň pre všetky generácie, zimný bežkársky prechod Horizont Erdútka ukončený zabíjačkovými špecialitami, nočný beh i výstup na Medvedí vrch, Detský beh i Harhovská desiatka organizované v rámci festivalu Harhovske čuda a zabaviska v Spišskom Hrhove, nohejbalový turnaj v Dobrej Nive).

Lokálne kultúrne dedičstvo a javy tradičnej kultúry

Môžeme ich označiť ako významný identifikačný prostriedok jednotlivcov s integračnou funkciou. Kultúrne dedičstvo je fenomén, ktorý je nielen výsledkom ľudskej tvorivosti, ale tvorivosť aj stimuluje. Zasahuje do sociálnych vzťahov, odráža schopnosť jedinca zaradiť sa do spoločenstva. Prispieva k vytváraniu sociálnych väzieb a sietí. Môže prispieť k sociálnej a emočnej pohode a k pocitu osobnej slobody a rozvoja. Stáva sa tak súčasťou jednej z oblastí, ktoré určujú kvalitu života (Beňušková 2019).

Dôležitými lokálnymi inštitúciami, ktoré zohrávajú podstatnú úlohu pri ich uchovávaní a prezentovaní, sú základné školy, základné umelecké školy, folklórne kolektívy, ľudové hudby, spevácke skupiny (Dobrá Niva, Hrušov, Oravská Lesná, Liptovská Teplička, Soblahov, Vlachovo) a taktiež jednotlivci (vedúci kolektívov, výrazní speváci, muzikanti, tanečníci či remeselní výrobcovia). Členovia folklórnych kolektívov sú súčasnými nositeľmi tradičnej kultúry a viacerých z nich môžeme považovať za jej znalcov. Ich potenciál sa prejavuje aj pri zbieraní etnografického materiálu, organizovaní a zapájaní sa do aktivít a prezentácií integrujúcich rôzne skupiny obyvateľov. Vo viacerých obciach môžeme hovoriť aj o cielenom generačnom prepájaní (vertikálnej, obkročnej transmisii) a to najmä v obciach Hrušov, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Liptovská Teplička. V rámci takto zameraných podujatí dochádza k transmisii sociokultúrnych hodnôt, postojov, ktoré sa následne odrážajú v každodennom i v sviatočnom živote. Členovia folklórnych kolektívov ale vyjadrujú obavy z toho, či bude mladá generácia aktívna, či ju osloví takáto forma trávenia voľného času, a teda či bude pretrvávajúcou kontinuita prezentovania tradičnej kultúry prostredníctvom dedinských folklórnych skupín, detských folklórnych súborov, prípadne iných umeleckých kolektívov.

Aktivita s prvkami tradičnej kultúry podporujú pocit spolupatričnosti, hrdosti na svoju lokalitu a spoločenstvo, poskytujú



Vlachovo.

Každoročné vianočné podujatie v centre obce s tradičnou betlehemskou hrou – gubajkou.

Archív M. Kováča, 2016



Liptovská Teplička.

Adventné vence sú trvalou súčasťou verejného priestoru.

Foto M. Jágerová, 2019

pocit istoty a správnosti konania v rámci sledovaných spoločností. Môžeme hovoriť o podujatiach nadväzujúcich na staršie formy javov tradičnej kultúry (Mikulášske obchôdzky, koledovanie vo vianočno-novoročnom období, fašiangové sprievody i plesy, veľkonočné oblievačky, stavenie májov, pálenie jánskych ohňov, hody/odpusty a na ne nadväzujúce aktivity a podobne). Viaceré obce majú v rámci svojich kultúrno-spoločenských kalendárov každoročne realizované špecifické jedinečné podujatia vychádzajúce z lokálnej tradície (napríklad vianočná „Štefanská jazda“ v Soblahove, uvádzanie betlehemskej hry *gubajky* vo verejnom priestranstve obce Vlachovo či „Jozefské spevy“ v tejto obci, vynášanie *Pepe Majmoreny* spojené so súťažou vo varení šúľancov v Liptovskej Tepličke, súťaž v kosení „Soblahovská kosa“, v Dobrej Nive obchôdzka na Troch kráľov a trojkráľová zábava, ktorú realizujú členovia Obecného športového klubu i spoločné spievanie kolied v evanjelickom aj katolíckom kostole, spievanie na kostolnej veži vo Vlachove, vynášanie Moreny a jarné chorovody, mládenecký krst v Hrušove, spontánne koledovanie a betlehemske hry v Oravskej Lesnej a pod.). Uvádzané javy vytvárajú predpoklady konštruovania kolektívnej identity viazanej na skupinu ľudí, ktorých spája spoločný priestor so svojimi kvalitami i nedokonalosťami, tradície, spoločné uznávané hodnoty i predstavy nasmerované do budúcnosti (Danglová 2007).

K bariéram rozvoja v sledovanej oblasti môžeme opäť priradiť slabnúci záujem teenagerov o javy tradičnej kultúry či celkového diania v lokalite, resp. nedostatočné zastúpenie mladej generácie v obci (Vlachovo). Dochádza tak k prerušeniu kontinuity aktivít využívajúcich tradičnú lokálnu kultúru.

Okrem kontinuálne realizovaných, prípadne revitalizovaných javov vychádzajúcich z tradičnej kultúry, sa objavujú aj nové typy podujatí etablované len nedávno, ako napríklad zahájenie predvianočného obdobia zasvietením vianočného stromčeka alebo

adventného venca, spoločné obecné vítanie nového roka. Najmä Malé Dvorníky vyplňajú rozmanité podujatia koncertnými formátmi rôznych pozvaných umelcov. Tu sa ako v jedinej obci organizujú aj podujatia novšieho typu – tekvicový festival prepojený na Halloween, či organizovanie cyklotúry spojené so slávnosťou vína. Tradičná kultúra ako významný segment kultúrneho dedičstva zohráva v procesoch lokálnej komunity významnú úlohu najmä v obciach Hrušov, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Liptovská Teplička, Vlachovo, taktiež Soblahov, v ktorých sa realizuje najviac podujatí tohto charakteru. Tento segment absentuje v Malých Dvorníkoch (okrem stavenia mája, májovej veselice), aj v Spišskom Hrhove. V Soblahove sa každoročne uskutočňuje podujatie prezentujúce ovocie, zeleninu miestnych pestovateľov, taktiež spojené s výstavou domácich zvierat. Miestna hudobná škola zorganizovala 6 ročníkov festivalu Soblahovská čarovná harmonika prezentujúceho hráčov na heligónku (menej je zastúpený akordeón), najmä z miestnej hudobnej školy, ale i viacerých lokalít z okolia a celého Slovenska. V Malých Dvorníkoch mali už 4 ročníky guľášového súťažného podujatia a palacinkový festival, ale aj Rozlúčku so školou na konci júna, ktorá sa organizuje pre rodičov a deti v miestnom kultúrnom dome s pozvanými umelcami (divadelné predstavenie) a fakľovým sprievodom po obci. V Soblahove prebieha od roku 2015 festivalové podujatie Noc divadiel, konané v rámci rovnomenného celoslovenského podujatia a v Dobrej Nive regionálna prehliadka detských folklórnych kolektívov.

V nami skúmaných lokalitách sme zaznamenali aj aktivity, ktoré reflektujú oslavu patróna kostola, posviacku kostola – hody, odpust či hostina (najmä v Hrušove, Liptovskej Tepličke a v Oravskej Lesnej). Okrem verejných, sprievodných podujatí sa tieto podujatia pripomínajú slávnostnými bohoslužbami, pohostením a návštevou v rodinách. Vo Vlachove každoročne aj kultúrnym programom v kultúrnom dome, v Malých Dvorníkoch niekoľko

dňovým festivalovým podujatím, v Soblahove krojovanými hodo-
vými zábavami, v Oravskej Lesnej slávnostnou omšou na mieste
starého kostola spojenou s posedením a s víkendovými oslavami.
V tejto obci sa koná aj cezhraničné Stretnutie pri Kríži priateľstva
na Úšuste spojené so spoločnou poľsko-slovenskou sv. omšou,
ktoré iniciovali lesníci.

Takmer samozrejmosťou vo všetkých obciach sa stáva aj te-
matické dekorovanie centrálnych priestorov obcí vo sviatočnom
období, inštalovanie stromčekov, adventných vencov alebo bet-
lehemov cez Vianoce, nadrozmerných kraslíc a iných dekorácií
cez Veľkú noc (Malé Dvorníky), prípadne zakomponovanie
tradičných prvkov do súčasného moderného vzhľadu verejných
priestranstiev i námestí, kde sa stretávame so symbolmi spojený-
mi s tradičným spôsobom života (Dobrá Niva na námestí osade-
ný kamenný oblúk dobronivskej brány i vzor ľudovej výšivky na
dlažbe chodníkov) či iná vizualizácia námestia (drevené a kovové
sochy v Spišskom Hrhove).

Záujem o folklórne javy (piesňový, hudobný, tanečný, obradový
folklór) je viditeľný aj v ich propagácii v podobe knižných pub-
likácií, hudobných nosičov (Hrušov, Dobrá Niva, Vlachovo, Lip-
tovská Teplička, Soblahov, čiastočne i Oravská Lesná). Povedomie
o tradičnej lokálnej kulinárnej kultúre je podporované aj rôznymi
podujatiami, najmä v prípade Liptovskej Tepličky (súťaž vo varení
šúľancov, viaceré podujatia či prezentácia lokálnej kuchyne v rám-
ci festivalu), Vlachova, Hrušova (Chuť domáceho chleba, pečenie
lepničkov, *pufancov*) i Dobrej Nivy (Obecná zabíjačka, Deň poľov-
níckych špecialít), to isté sa týka aj odevu. Len niektoré obce však
vytvárajú možnosti na transmisii týchto javov (najmä Hrušov,
Dobrá Niva, Liptovská Teplička, Soblahov, Oravská Lesná). Lo-
kálna tradičná kultúra ani folklórne javy nie sú zmapované, resp.
publikované a úplne sa prerušila v tomto smere kontinuita v Ma-
lých Dvorníkoch (miestny spevácky súbor nenadväzuje na lokál-

nu piesňovú kultúru, ani na lokálny tradičný odev) a v Spišskom
Hrhove (okrem aktivít v rámci Remeselnej dielne, hudobných
koncertov a prednášok organizovaných v MuzikMuzeu).

Platformou pre aktívnu spoluprácu a sieťovanie inštitúcií, spol-
kov, aktérov sú festivaly, ktoré slúžia na prezentáciu tradičných
javov (Hrušov – 24 ročníkov Hontianskej parády, Liptovská Tep-
lička – 24 ročníkov Folklórnych slávností pod Kráľovou hoľou, 27
ročníkov Festivalu ľudového spevu a tanca vo Vlachove spojený
s Vlachovským remeselníckym jarmokom, Oravská Lesná – 22
ročníkov Lesnianskej heligónky a 7 ročníkov detského folklórne-
ho festivalu Folklór bez hraníc). Taktiež sú to i obecné slávnosti,
súčasťou ktorých sú i folklórne žánre (Soblahov – Soblahovské
leto, Fašiangy v Soblahove, Malé Dvorníky usporiadali už 15 roč-
níkov Medzinárodného festivalu ľudovej hudby a vína spojeného
s hodovými slávnosťami). Objavujú sa i formáty s inovatívnymi
prvkami v rôznych oblastiach ako v Spišskom Hrhove – Har-
hovsky čuda a zabaviska (17 ročníkov). Uvedené podujatia nie
sú len prostriedkom na prezentáciu, rozvíjanie, posilnenie alebo
zachovanie lokálnej kultúry, ale pomáhajú rozvíjať sociokultúr-
ny potenciál obce, organizátorov, účinkujúcich i návštevníkov.
Viaceré z nich počas svojej existencie získali nadregionálny či
celoslovenský význam (festivaly v Hrušove, Liptovskej Tepličke,
Oravskej Lesnej, Spišskom Hrhove).

Pri analýze rozvojových faktorov a bariér sa otvára aj otázka
dramaturgického zamerania a obsahovej náplne kultúrno-spo-
ločenských podujatí. Pozývaní interpreti, ako i formy ich pre-
zentácie, ovplyvňujú celkové formovanie vkusu obyvateľov. Táto
skutočnosť závisí najmä od estetického hľadiska a schopností ve-
denia obce, kultúrnych pracovníkov a komisií, združení, spolkov,
i ekonomických možností. Situácia v tomto smere môže byť roz-
dielna vzhľadom na kontinuitu alebo diskontinuitu lokálnych tra-
diícií, pričom často sa do programov dostávajú interpreti a žánre

s nižšou umeleckou úrovňou, neraz prezentujúce masovú kultúru, smerujúce až na úroveň gýča, ktorý ale oslovuje širšie spektrum obyvateľov. Nie všetky obce kopírujú tento trend, ale naopak, miestni aktéri identifikujú lokálne tradície a zvolia vhodné formy ich prezentácie (propagačné materiály, publikácie, dramaturgia kultúrnych podujatí). Týka sa to najmä obcí Dobrá Niva, Hrušov, Liptovská Teplička, Oravská Lesná a Soblahov. Iný charakter a celkovú dramaturgiu podujatí majú obce Malé Dvorníky a Spišský Hrhov, ktoré ale tiež dotvárajú špecifický profil obcí.



Spišský Hrhov. Obec je známa nadrozmernými exponátmi.
Foto archív OcÚ, 2014

Spišský Hrhov. Velkorozmerná valaška pri vstupe do obce.
Foto J. Darulová, 2019



Dobrá Niva. Vystúpenie miestnej folklórnej skupiny Dobrona na Dni poľovníckych špecialít. Foto K. Košťalová, 2019



ZHRNUTIE A ODPORÚČANIA

Zavedenie hodnotenia a ocenenie Dedina roka bolo veľmi šťastným a užitočným počinom. Obce tak dostali možnosť reflexie svojej činnosti a zároveň aj ocenenia a uznania, ako aj možnosti prezentácie svojich aktivít. Je to o to cennejšie, že po roku 1989 bol slovenský vidiek ponechaný výlučne na vlastné sily. Dedina bola tvrdo postihnutá najmä procesmi transformácie poľnohospodárstva, ale aj recesiou priemyselnej výroby, ktoré sa odzrkadlili hlavne v náraste nezamestnanosti vidieckeho obyvateľstva.

Prestala platiť stredisková sústava osídlenia a riadená urbanizácia, vytvoril sa duálny systém verejnej správy a samosprávy získali voľnú ruku v riadení a usmerňovaní svojho vývoja. Voľný trh, neskúsenosť samospráv s novou situáciou a odbúranie štátneho dirigizmu viedli mnohokrát k živelnému vývoju. Nie všetky obce sa dokázali s touto novou situáciou vysporiadať – mnohým obciam to prospelo a v mnohých sa napáchali dlhodobé škody, ktorých naprávanie si vyžiadalo a ešte vyžiada veľa času aj úsilia.

Zavedenie Programu obnovy dediny v roku 1997 (uznesenie vlády č. 222/97) a následne i súťaže Dedina roka (od roku 2001) prinieslo závan nových možností systémového prístupu k rozvoju vidieckych obcí, ich odbornému riadeniu a návratu k hodnotám, čo nesporne prispelo aj k posilneniu identity.

Skúsenosti a výsledky zo súťaže Dedina roka, ktoré boli základnou premisou riešeného projektu, priniesli možnosti sumarizácie,

ako aj analýzy dôvodov úspešnosti obcí v tejto súťaži a zároveň aj príležitosť pre vypracovanie návrhu odporúčaní miestnym samosprávam na vidieku ako usmerňovať a riadiť hospodársky, sociálny i kultúrny rozvoj. Napriek tomu, že ocenené obce, tak ako aj celý slovenský vidiek, sú veľmi rôznorodé a s rozmanitými podmienkami rozvoja, predsa sa nájdu spoločné znaky, ktoré ich priviedli k úspechu.

Všeobecné odporúčania pre vidiecke obce

a) miestny ekonomický rozvoj

Skúsenosti ukazujú, že v každom území sa dajú identifikovať potenciály, zdroje i kapitál, ktorý je možné využiť pre miestny ekonomický rozvoj. V prvom rade záleží na tom, akú ma obec geografickú polohu, akých má ľudí a s akými zručnosťami a aké má príležitosti a prírodné a historické podmienky pre ekonomické aktivity. Takými klasickými oblasťami ekonomickej aktivity na vidieku sú poľnohospodárstvo, resp. lesníctvo a cestovný ruch. Na tieto sa ďalej dajú naviazať ďalšie služby či remeslá, napr. doprava, stavebníctvo, spracovanie dreva a poľnohospodárskych výrobkov, stolárstvo, údržba a oprava a pod.

Nová doba prináša aj nové výzvy a nové možnosti zhodnocovania miestnych zdrojov na vidieku. Sú to hlavne výzvy súvisiace so zmenou klímy, orientácie na zelenú ekonomiku, obehové hospodárstvo, bezuhlíkovú produkciu, znižovanie energetickej náročnosti, ale aj zavádzanie digitalizácie... To sú všetko oblasti vhodné práve pre vidiek, či už ide o opatrenia zvyšujúce vododržnosť krajiny, využívanie biomasy pre energetické využitie, zhodnocovanie a recykláciu odpadov alebo aj budovanie cyklociest pre dochádzku za prácou a službami.

Pre všetky tieto nové príležitosti je možné využiť jestvujúce ľudské zdroje či jestvujúce miestne podniky a inštitúcie a vytvoriť nové pracovné príležitosti. Výhodou pre vidiek je, že vzniknú

nové pracovné miesta nielen pre nekvalifikovaných ľudí s nižším vzdelaním, ale aj pre vysokokvalifikovaných odborníkov. To je príležitosť ako udržať na vidieku aj mladých a vzdelaných ľudí a zastaviť vyľudňovanie vidieka. Digitalizácia a elektronizácia verejných služieb, ako aj možnosti práce z domu spolu s lacnejším bývaním v zdravom prostredí sú aj ďalšou príležitosťou, ako udržať a prilákať na vidiek mladých a vzdelaných ľudí.

Prínosom pre miestny ekonomický rozvoj a zamestnanosť je existencia obecných podnikov. Rozvoj miestnej ekonomiky je príležitosťou, ako zhodnotiť miestny potenciál pre kvalitnejší život na vidieku a udržanie obyvateľov, ale aj pre prilákanie nových mladých ľudí.

b) kultúrno-spoločenský život a kultúrne dedičstvo

Jednou z podstatných súčastí rozvoja obcí je i kultúrno-spoločenský život obyvateľov. Napriek silnému vonkajšiemu vplyvu masovej kultúry a globalizácie je potrebné oceniť úsilie obcí o uchovanie a zmysluplnú transformáciu kultúrnych hodnôt svojej komunity. Prejavuje sa tu dobrá znalosť kultúrnej histórie. Inšpiračným zdrojom viacerých kultúrno-spoločenských podujatí sú javy tradičnej kultúry, ktoré predstavujú významný lokálno-identifikačný i lokálno-reprezentačný artikel. Vyskytujú sa napríklad v ustálených, cyklicky opakujúcich sa termínoch i pri významných životných situáciách. Súčasťou kultúrneho kalendára sú aj podujatia revitalizované, ale i inovatívne, zavádzajúce nové, aktuálne témy, percipujúce súčasné dianie. Významnú integračnú a reprezentačnú funkciu plnia „veľké“ podujatia typu obecných slávností a festivalov (neraz nadregionálneho charakteru). Kultúrna skladba a jej dramaturgia je závislá od kreativity miestnych aktivistov. Pozitívom je, ak majú obce plateného pracovníka pre oblasť kultúry, zriadenú komisiu kultúry, športu..., prípadne ustanovený Zbor pre občianske záležitosti, ktoré spolupôsobia pri

organizovaní kultúrno-spoločenského života a realizovaní špeciálnych obradov.

Kultúrno-spoločenské podujatia by mali byť súčasťou aktivít každej obce. Majú veľmi priaznivý dopad nielen na posilňovanie súdržnosti a identity komunity, ale aj na návštevnosť a rozvoj cestovného ruchu. Zároveň sú súčasťou procesu socializácie (generačnej, alochtónnych obyvateľov), vytvárajú možnosti aktívneho trávenia voľného času a sebarealizácie, čo sa podstatnou mierou podieľa aj na vyššom hodnotení kvality života.

Kultúrne dedičstvo je pre mnohé obce jedným z kľúčových potenciálov rozvoja cestovného ruchu. Preto venujú značnú pozornosť jeho uchovaniu a obnove, do ktorej sa aktívne zapájajú aj občania. Žiaľ, pre uchovanie a rekonštrukciu mnohých historicky cenných tradičných architektonických objektov miestne zdroje nepostačujú, no napriek tomu sa obce usilujú v mnohých prípadoch svojpomocne či s podporou projektových dotácií zachrániť jedinečné kultúrne a historické hodnoty, prezentujúce vlastnú identitu lokalít a ich societ. Na tomto základe stojí aj budovanie ich imidžu. V tejto súvislosti venujú pozornosť aj skvalitňovaniu verejných priestorov, dekorovaniu počas sviatkov a rozširovaniu zelene prostredníctvom budovania parkov. Dôležitou súčasťou kultúrnej identity je aj informovanosť a propagácia obce umiestnením informačných tabúl či miestnym rozhlasom, alebo v širšom informačnom dosahu prostredníctvom monografií, kultúrno-propagačných videí, hudobných nosičov, resp. využitím internetových stránok a sociálnych sietí.

K posilňovaniu spolupatričnosti a kultúrnej identity prispieva aj dobrá spolupráca obce so školami pri výchove mladej generácie a podpore ich záujmovej činnosti. Pozitívne je aj využívanie školských priestorov a športových areálov pre širokú verejnosť.

Globalizácia a dôsledky modernizácie spôsobili aj negatívne dopady v stavebnej kultúre a v architektonickom vzhľade obcí.

Obce neboli schopné ubrániť sa novotvarom vo výstavbe rodinných domov, čo má za následok narušenie ich architektonického rázu.

c) komunita a líderstvo

Najvýznamnejší vplyv na úspešnosť obcí má súdržnosť a sila komunity a dobrý líder/líderka. Budovanie komunity má mnoho podôb a záleží aj od polohy obce, štruktúry obyvateľov a ich aktívnej angažovanosti vo verejnom živote. Základom vidieckej komunity sú rodina, príbuzní a susedia, kde sú tieto vzájomné vzťahy stále živé a aktívne. Hlavnými ohniskami posilňovania komunity sú škola, kostol a spolky.

Školy sú dôležité pre výchovu mladej generácie k miestnym hodnotám, ale i k zavádzaniu nových aktivít a trendov do života obce. Cirkev zohráva dôležitú úlohu pri podpore rodiny (*rodina a viera držia dedinu pokope*) a mládeže, hlavne organizovaním ich voľnočasových aktivít (šport, spev, hudba) a už menej sa angažuje na spoločenských podujatiach, mimo cirkevných sviatkov. Kostol je miestom, kde sa stretávajú aj inak vzájomne nekomunikujúce skupiny obyvateľov. Cirkev nie vždy dostatočne využíva svoj potenciál pre budovanie spolupráce a partnerstva. Hlavná participácia cirkvi na spoločenskom živote obce sa prejavuje v podobe spájania významných udalostí v živote obce s dianím vo farnosti alebo cirkevnom zbore.

Čím viac je v dedine spolkov, tým je komunita pestrejšia a má viac schopných a angažovaných lídrov. Tí sú motormi organizovania spoločenských, kultúrnych, športových i edukatívnych a environmentálnych podujatí, ktoré posilňujú komunitu a posúvajú ju dopredu. Obce si uvedomujú úlohu spolkov a združení a podporujú ich činnosť a poskytujú im na ňu aj svoje priestory.

Hlavná úloha miestnej samosprávy v posilňovaní komunity spočíva v zabezpečení bezpečnosti, inklúzii, podpore a pomoci

sociálne slabším a ohrozeným a vylúčeným skupinám obyvateľov – hlavne seniorom, zdravotne znevýhodneným a Rómom. Pri nepriaznivom demografickom vývoji, zvyšovaní priemerného veku a odlivu mladých ľudí, je problémom pre obce pokrytie stúpajúcich nákladov na sociálne služby a bezpečnosť obyvateľov.

Zdravá a úspešná komunita nie je len výsledkom dobrých vzťahov medzi školou, cirkvou, podnikmi, spolkami a rôznorodými menšinami navzájom, ale hlavne je aj zásluhou otvorenej samosprávy. Otvorená samospráva podporuje túto vzájomnú komunikáciu, vytvára pre ňu podmienky a zapája ich do spoločenského diania v obci. A to je často predovšetkým zrkadlom hlavného lídra obce – starostu. Starosta nie je len prirodzenou autoritou, ktorú si zvolili občania, ale musí mať aj potrebné vedomosti a zručnosti, aby dokázal získať finančné zdroje pre potreby rozvoja komunity a chýbajúcej infraštruktúry.

d) partnerstvo a spolupráca

Partnerstvo a spolupráca má dve roviny – vnútornú a vonkajšiu. Tá vnútorná sa odráža v kvalite komunity a jej manažmentu. Dobre fungujúca a úspešná samospráva je výsledkom spolupráce miestnych aktérov a ich zapojením do rozvoja obce.

Hlavným nástrojom rozvoja obce je Program rozvoja obce (Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja – PHRSR). Ten je úspešný vtedy, ak sa do jeho tvorby zapoja všetci miestni aktéri. Tak sa stane ich spoločným duševným vlastníctvom a sami budú prispievať k jeho realizácii. Je veľkou chybou ak si PHRSR obce zadávajú na spracovanie firmou a verejnosť a miestne subjekty nie sú do tvorby zaangažovaní a potom následne nie sú aktívnymi spolurealizátormi programu rozvoja obce.

Ďalším dôležitým dokumentom rozvoja komunity spracovanom na princípe partnerstva spolupráce je Komunitný plán. V súlade s § 83, zákona č.448/2008 Z. z. o sociálnych službách,

obec spracováva komunitný plán v súlade s platnými Národnými prioritami rozvoja sociálnych služieb, pričom zohľadňuje miestne špecifiká a potreby občanov v oblasti sociálnych služieb. Dokument určuje utváranie podmienok na podporu komunitného rozvoja a rozvoj sociálnych služieb v súlade s potrebami cieľových skupín, ktoré sa priamo na jeho tvorbe podieľajú.

Mnohé problémy rozvoja obce – hlavne v oblasti hospodárskeho rozvoja, rozvoja cestovného ruchu a rozvoja zamestnanosti však obec nie je schopná komplexne zabezpečiť na svojom území. Preto sa obce spájajú do spoločných združení buď medziobecnej spolupráce (mikroregióny), alebo multisektorovej spolupráce pre miestny rozvoj – miestnych akčných skupín, resp. pre rozvoj cestovného ruchu – oblastných organizácií cestovného ruchu.

Prostredníctvom týchto partnerských štruktúr vedia skôr získať zdroje na rozvoj územia a tvorbu nových pracovných príležitostí. Pritom tie zdroje sa implementujú v súlade so spoločným rozvojovým programom vytvoreným v partnerstve členských subjektov. Dochádza tu k delbe práce medzi obcami, podnikateľmi a občianskymi združeniami na realizácii spoločných rozvojových projektov. Ukazuje sa, že tam, kde sa dobre aplikuje prístup LEADER, dochádza k výraznému kvalitatívnemu zlepšeniu spolupráce a odbornému rastu samospráv.

Špecifické odporúčania

a) pre obce s rómskymi komunitami

Občania rómskej národnosti sú rovnocennými obyvateľmi obce a samospráva by mala využiť ich potenciál a zapojiť aj rómsku komunitu do rozvoja obce. Do riešenia rómskej problematiky vlády SR investovali už značné finančné prostriedky, no výsledky sa prejavujú veľmi sporadicky. Príčinou je, že sa používajú šablónovité celoplošné riešenia, zanedbávajú sa miestne špecifiká a úloha miestnej komunity, a tak nedokážeme zabezpečiť trvalú

udržateľnosť podporných nástrojov a neriešia sa skutočné miestne príčiny problémov. Originálne miestne riešenia vzťahu majority a minority sú závislé v prvom rade od odbúravania predsudkov a to ako u majoritného, tak aj minoritného obyvateľstva.

Riešenie rómskej problematiky je veľmi závislé od konkrétnych miestnych vzťahov a podmienok v každej komunite (obci). Kľúčom k spolupráci majority a minority a riešeniu problémov je komunikácia a identifikácia potrieb a nadväzne spoločný návrh riešenia, do ktorého sú zapojení ako Rómovia, tak aj väčšinové obyvateľstvo. Dôležitým faktorom pre úspešnú komunikáciu a riešenia je technická asistencia, ktorú by mal zabezpečiť štát. Technická asistencia je veľmi dôležitá nielen pre dobre fungujúcu vzájomnú komunikáciu a tvorbu spoločného programu, ale aj pre tvorbu projektov a ich implementáciu.

Jedinou správnu cestou je inklúzia rómskej menšiny do komunity a to nielen v zapájaní Rómov do pracovného procesu, ale aj do spoločenského a kultúrneho diania, a hlavne aj vo forme riešenia problematiky a kvality bývania.

b) pre prímestské obce

Prímestské obce zápasia s dvoma protichodnými javmi. Pozitívny nárast počtu obyvateľov a zvyšovania ekonomického rozvoja obce na jednej strane, a negatívne dôsledky nielen v narušenej identite a rázu obce, ale aj v komunitnej súdržnosti, na strane druhej.

Ochranou obce pred nekulturnými a ráz obce narušajúcimi zásahmi developerov je len dobrý územný plán s dobrými stavebnými reguláciami a silný záujem obce ho aj dodržiavať. Kľúčovou úlohou samosprávy je vytvorenie podmienok pre zblížovanie pôvodného obyvateľstva s novousadlíkmi. To sa najefektívnejšie realizuje prostredníctvom podujatí, do ktorých sa zapájajú obidve skupiny obyvateľov. Vhodné je, aby aj novousadlíci začali organi-

zovať podujatia nielen pre svoju komunitu, ale pre celú obec. Je to však beh na dlhé trate a bude trvať prinajmenšom jednu generáciu, kým sa vzťahy v komunite zharmonizujú. Horšie je to už s napáchanými škodami na urbanistickom koncepte rozvoja obce a na jej identite. Je to výzva pre urbanistov, ako sa s týmto problémom v budúcnosti vysporiadať. Je jednoznačné, že prímestské obce strácajú svoj pôvodný charakter a ráz, ale ešte si nesformovali svoju novú tvar a nachádzajú sa rozpoltenej situácii.

c) pre obce v zaostávajúcich regiónoch

Najväčšou výzvou pre obce v zaostávajúcich regiónoch a pre koncové obce, najmä malé, je udržanie obyvateľov a zabránenie odlivu mladých ľudí. Je to veľmi náročná úloha a vedie k nej jediná cesta – zvýšenie príťažlivosti a atraktivity. To je možné zabezpečiť predovšetkým posilňovaním identity a kultúrneho dedičstva, spojeného aj s výchovou mladej generácie, zhodnocovaním miestneho potenciálu pre nové ekonomické aktivity spojené so zelenou ekonomikou a zapájaním obce do medziobecnej spolupráce a partnerstva. Je vhodné ak si obec v tomto partnerstve vie nájsť svoju jedinečnú špecifickú funkciu a vie vytvoriť podmienky na bývanie pre špecifické záujmové skupiny, hľadajúce návrat k prírode, zdravej strave a naturálnemu spôsobu života.

d) pre obce v rozvinutých regiónoch

Rozvinuté regióny poskytujú vhodnejšie podmienky pre rozvoj obce. Už samotné rozvojové územie, ktoré má viacero motorov rozvoja, je predpokladom nielen dostatku pracovných príležitostí, ale aj dôvodom prečo obyvatelia obec neopúšťajú. Dokonca vzniká aj záujem o prisťahovanie. To vyvoláva potrebu výstavby nových bytov. Záleží od kvality manažmentu samosprávy, ako dokáže tieto príležitosti využiť a pripraviť pozemky pre novú výstavbu. Aj v týchto obciach, obdobne ako v prímestských, hlavnú

pozornosť je potrebné venovať uchovaniu rázu a charakteru obce a vytváraniu podmienok pre súdržnosť komunity.

Zhrnutie odporúčaní pre obce

- budovať silnú miestnu ekonomiku s využitím miestneho potenciálu a nových príležitostí,
- uchovávať a zveľaďovať hmotné i nehmotné kultúrne dedičstvo a propagovať ho,
- vychovávať mladú generáciu k hodnotám a zdravému lokálpatriotizmu,
- posilňovať miestnu komunitu, jej súdržnosť, podporovať činnosť spolkov a rast lídrov,
- zapájať všetky cieľové skupiny do spoločného plánovania rozvoja obce,
- zapájať sa do medziobecnej a multisektorovej spolupráce a budovať si v rámci tohto partnerstva špecifické postavenie a funkciu, v súlade s jeho programom rozvoja,
- spolupracovať s mestom na koordinácii poskytovania verejných služieb a vytvárania pracovných príležitostí,
- zvoliť si starostu, ktorý pozná a identifikuje lokálne zdroje a má predpoklady tieto odporúčania realizovať.

Návrh odporúčaní pre vládu a NR SR

a) v oblasti legislatívy a politiky

Je paradoxné, že hoci sme druhou najvidieckejšou krajinou Európskej únie, tak naša legislatíva inštitút „vidiek“ vôbec nepozná. To znamená, že nevedieme o vidieku štatistiky, nemáme o ňom informácie a nevieme následne prijímať ani potrebné opatrenia. Vidiek je ponechaný na „živelný“ vývoj a za posledných 30 rokov zažil veľmi turbulentné obdobie.

Na vidieku je najviac negatívne vnímaná otázka nezamestnanosti a rómska problematika. Navyše sa prejavuje nepriaznivý

demografický vývoj a vidiek postupne vymiera, čo ohrozuje udržateľnosť kvality krajiny.

Z týchto dôvodov by politici mali venovať legislatívnu a politickú pozornosť najmä:

- legislatívnej a štatistickej legitimizácii vidieka
- vyriešení vlastníckych vzťahov k pôde
- znovuotvoreniu témy tzv. „lawnického zákona“
- legislatívne zamedziť veľkým zamestnávateľom zamestnávať ľudí „na živnosť“
- pri novele stavebného zákona vytvoriť inštitút záväzného stanoviska inštitútu architekta
- prispôbiť normatívy v školstve špecifickému postaveniu malých obcí
- odbúraníu negatívneho obrazu rómskej komunity vo vedomí majoritného obyvateľstva

b) v oblasti podpory rozvoja vidieka

Štát, vďaka nášmu členstvu a podpore Európskej únie, má v rukách vynikajúci a jediný podporný nástroj pre rozvoj vidieka a ním je komunitne vedený miestny rozvoj (CLLD) na princípoch prístupu LEADER. Obrovskou prednosťou tohto nástroja je podpora spolupráce sektorov, integrovaný a programový spoločný prístup k rozvoju územia a výchova k spoluzodpovednosti za rozvoj svojho územia. Žiaľ, na Slovensku je to nechcené dieťa a vláde je skôr bližší prístup centrálného prerozdelenia podpory. Ten má často ďaleko od objektívnych potrieb územia. Určite by vláda a rezort pôdohospodárstva mali tomuto nástroju venovať zvýšenú pozornosť a vyčleniť pre podporu komunitne vedeného miestneho rozvoja vidieka aspoň toľko zdrojov, koľko vláda dáva na riešenie rómskej problematiky.

Z hľadiska sociálno-ekonomického a kultúrneho rozvoja vidieka je potrebné účelovými grantovými prostriedkami podporiť

záujem mladých o zakladanie fariem, záujem o realizovanie podnikateľských zámerov a kultúrno-spoločenskú činnosť (kultúrna, športová infraštruktúra, podujatia).

Okrem systémovej a veľmi potrebnej podpory endogénneho rozvoja vidieka a účelových špecifických dotácií, je potrebné venovať sa i ďalšiemu množstvu naakumulovaných problémov. Ich hlavnou príčinou je odliv mladých a vzdelaných ľudí z vidieka, ktorý spôsobuje jeho postupné vymieranie. Situácia je zlá hlavne v dostupnosti základných služieb. V mnohých obciach už nie je ani len obchod, ba ani krčma... Rušenie škôl v malých obciach môže znamenať ich definitívny koniec...

A určite by pre oživenie vidieka výrazne prispelo, ak by bol na vidieku internet zdarma a nie za dvojnásobnú cenu, ako je to v meste, hoci bol vybudovaný z verejných zdrojov... Je to dôležité pre udržanie mladých a vzdelaných ľudí, najmä v súvislosti s elektronizáciou verejných služieb a s možnosťou práce z domu.

Na opačnej strane sú obce, ktoré sa nevedia ubrániť tlaku developerov a nemajú žiadnu odbornú pomoc a podporu. Absentuje tu úloha akýchsi „okresných“ architektov, ktorí by mali legitímnu právomoc pri rozhodovaní o novej výstavbe a oslobodili by starostov od rozhodovania v odbornej oblasti.

Vidiek tvorí charakter našej krajiny, je nositeľom jej hodnôt a identity a zaslúži si od štátu vyššiu pozornosť a podporu.

Použitá literatúra a pramene

100 najlepších. 2019. 100 najlepších poľnohospodárskych subjektov za rok 2018. Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva [online], [cit. 14. 1. 2021]. Dostupné z: <https://polnoinfo.sk/sto-najlepsich-polnohospodarskych-subjektov-za-rok-2018/>

Atlas rómskych komunití. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019>

Bahna, V. 2019. Organizácia kultúrno-spoločenského života vo vybraných úspešných obciach. In: *Slovenský národopis*, 67, č. 3, s. 324-342.

Bánovský, A. 2012. Územný plán obce Dobrá Niva. Zvolen: Obec Dobrá Niva, 39 s.

Barth, F. 1998. *Ethnic groups and boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Long Grove: Waveland Press.

Beňušková, Z. 2013. Cirkevné organizácie a náboženské aktivity. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra: UKF Nitra, s. 100-109.

Beňušková, Z. 2013. Rómska komunita vo vzťahu k majorite. In: Beňušková, Z. (Eds.) *Liptovská Teplička od 2. polovice 20. storočia*. Nitra: UKF Nitra s. 88-99.

Beňušková, Z. 2019. Projekt obnova dediny: Lokálne stratégie starostlivosti o kultúrne dedičstvo a ich vplyv na kvalitu každodenného života vo vidieckom prostredí na Slovensku. In: *Národopisná revue*, 29, č. 4, s. 287-296.

Bernard, J. (Ed.) 2010. Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva. In: *Sociologické studie/Sociological Studies*, 10:1, Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Bishop, B. J. – Coakes, S. J. & D’Rozario, P. 2002. Sense of community in rural communities. A mixed methodological. In: Fisher, A. T., Sonn, C. C. and Bishop, B. J. (eds.) *Psychological sense of community. Research, applications and implications*. New York: Springer Science+Business Media, pp. 271-290.

Bošelová, M. 2019. Sociokultúrne aspekty súčasnej vnútornej suburbánnej

migrácie na Slovensku – na príklade prímestskej obce Soblahov v okrese Trenčín. In: *Slovenský národopis*, 67(3), s. 275-292.

Botík, J. – Slavkovský, P. (eds.) 1995. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Heslo Spoločenstvo. Bratislava: Veda.

Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

Brenkus, T. – Mojžišová, M. – Králik, A. (eds.) 2019. *20 rokov Programu obnovy dediny*. Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia.

Csontos, L. 2009. Niektoré pastorálno-teologické dôsledky sociologického výskumu religiozity katolíkov na Slovensku z roku 2007. In: *Studia Theologica*, 11(4), s. 58-68.

Csontos, L. 2017. *Ludové misie a obnova farností*. Trnava: Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

Čierne diery. In : Facebook. Dostupné na: <https://www.facebook.com/cierne.diery> [cit. 10. 11. 2020].

Danglová, O. 2006. *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava: Zing Print.

Danglová, O. 2007. Lokálna identita a lokálny rozvoj. In: Beňušková, Z., Danglová, O. (eds.): *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Centrum pre európsku politiku, Nitra: Katedra etnológie a etnomuzikológie, s. 115-128.

Darulová, J. – Košťalová, K. – Krišková, Z. 2020. *Vidiek tradičný, moderný, inšpiratívny. Dedina roka: Hrušov, Dobrá Niva, Oravská Lesná, Spišský Hrhov*. Banská Bystrica: Signis. 212 s.

Dobrá Niva – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.obecdobraniva.sk/>

Dokecki, P. R. – Newbrough, R. & O’Gorman, R. T. 2001. Toward a community-oriented action research framework for spirituality: Community psychological and theological perspectives. In: *Journal of Community Psychology*, 29, pp. 497-518.

Dráľ, P. 2009. Lenivosť ako esencia rómskej etnickej identity: kritická analýza diskurzu slovenskej sociálnej politiky. In: A. Findor, P. Dráľ (Eds.), *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, pp. 189-224.

Dunbar, R. I. M. 2017. Breaking bread: the functions of social eating. In: *Adaptive Human Behavior and Physiology*, 3, pp. 198-211.

Dunbar, R. I. M. et al. 2012. Social laughter is correlated with an elevated pain threshold. In: *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 279(1731), pp. 1161-1167.

Durkheim, E. 1995 [1912]. *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.

Faltan, L. – Faltanová, L. 2019. *Vidiecke spoločenstvo na Slovensku – podoby a dilemy*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Faltan, L. – Strussová, M. – Kostlán, D. – Faltanová, L. – Sopirová, A. 2011. *Malé vidiecke sídla na Slovensku začiatkom 21. storočia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Flora, C. B. – Flora, J. L. – Gasteyer, S. P. 2016. *Rural communities: Legacy and change*. Fifth editon. Boulder, CO: Westview.

Gajdoš, P. 2015. *Ako sa mení vidiek na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Grill, J. 2018. Re-learning to labour? 'Activation Works' and new politics of social assistance in the case of Slovak Roma. In: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 24(S1), pp. 105-119. Dostupné na: <<https://doi.org/10.1111/1467-9655.12802>>

Heller, K. 1989. Return to community. In: *American Journal of Community Psychology*, 17, pp. 1-15.

Herdics, G. – Zsidó, J. 2008. Rímskokatolícka cirkev. In: Fazekas, J., Huncík, P. (eds.) *Maďari na Slovensku (1989-2004) / Magyarok Szlovákiában (1989-2004)*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, s. 413-422.

Hobson, N. M. – Schroeder, J. – Risen, J. L. – Xygalatas, D. & Inzlicht, M. 2018. The psychology of rituals: An integrative review and process-based framework. In: *Personality and social psychology review: an official journal of the Society for Personality and Social Psychology, Inc*, 22(3), pp. 260-284.

Hrustič, T. 2020. How Roma Mayors Penetrate the Municipal Power Structures: Resisting the Non-Roma Dominance in Slovak Local Governments. In: *Slovenský národopis*, 68(4), 397-411, DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2020-0023>.

Hrušov – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.hrusov.sk/>

Jágerová, M. 2020. Inšpiračné zdroje kultúrno-spoločenských podujatí a slávností v súčasnom vidieckom prostredí (na príklade obcí Vlachovo, Soblahov, Malé Dvorníky a Liptovská Teplička). In: *Národopisná revue*, 2020. č. 3, s. 223-235.

Kandert, J. 2004. *Každodenní život vesničanů střeňního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Karolinum.

Kňazi z Liptovskej Tepličky. 2015. [cit. 10. 12. 2020] dostupné na: <<https://www.liptovskateplicka.sk/obec-1/cirkev/knazi-z-liptovskej-teplicky-52sk.html>>

Komunitný plán sociálnych služieb obce Dobrá Niva 2018-2020. Dostupné na: https://www.obecdobraniva.sk/e_download.php?file=data/editor/202sk_1.pdf&original=Komunitny_plan_obce_Dobra_Niva_2018_2022.pdf

Korec, P. – Ondoš, S. – Rusnák, J. 2016. Regionálne disparity na Slovensku; niekoľko poznámok k ich bádaniu. In: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, Vol. 60, 2016, No. 2, s. 257-293. Dostupné z: http://www.humannageografia.sk/clanky/60_2_07_Korec_et_al.pdf

Košťalová, K. 2020. Hontianska paráda – pozitívny príklad marginalizovanej obce Hrušov. In: *Národopisná revue*, 3/2020, s. 223-222.

Kovai, C. 2012. Hidden Potentials in 'Naming the gypsy': The Transformation of the Gypsy-Hungarian Distinction. In: Stewart, M. (Ed.). *The Gypsy 'Menace'. Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: C. Hurst & Co, pp. 281-294.

Krajč, P. 2010. *Územný plán obce Oravská Lesná*. Žilina: Ateliér AUT. 94 s.

Lajčáková, J. 2010. Rómska autonómia na Slovensku. In: *Časopis OS – Národné práva menšín* 2010/01, s. 22-46.

Launay, J. – Tarr, B. – Dunbar, R. I. M. 2016. Synchrony as an adaptive mechanism for large-scale human social bonding. In: *Ethology*, 122, s.779-789.

Levícký, M. et al. 2019. Konvergenčné tendencie v podmienkach regiónov SR. In: Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, 2019. s. 1-5. ISBN 978-80-210-9268-6. Dostupná z: <https://www.econ.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/proceedings2019-articles/2019-002.pdf>

Líderka roka, 2012. Líderkou roka 2012 je Anna Glejdúrová. Liptovská Teplička – oficiálna stránka obce [online], [cit. 14-01-2021]. Dostupné z: <https://www.liptovskateplicka.sk/archiv-sprav/liderkou-roka-2012-je-anna-glejdurova-157sk.html?page=7>

Liptovská Teplička – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.liptovskateplicka.sk/>

Macháček, J. 2008. Koncept miestneho rozvoje. In: *Úvod do regionálnych věd a veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk (s. 210-222).

Malé Dvorníky – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.maledvorniky.sk/>

Máliková, L. – Spišiak, P. 2013. Vybrané problémy marginality a periférnosti vidieckych regiónov na Slovensku. In: *Acta Geographica Universitatis*

Comenianae, Vol. 57, 2013, No. 1, s. 51-70. Dostupné na: http://www.actageographica.sk/stiahnutie/57_1_04_Malikova_a_Spisiak.pdf

Melicherčík, A. (1966). Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre. In: *Slovenský národopis*, 14(4), 563-569.

Mesačné štatistiky, 2020. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Štatistiky. Mesačné štatistiky miest a obcí 2020. [online], [cit. 25-02-2021]. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/mesacne-statistiky-miest-a-obci.html?page_id=1009850

Miers R. & Fisher, A. T. 2002. Being church and community. Psychological sense of community in a local parish. In: Fisher, A. T., Sonn, C. C. and Bishop, B. J. (eds.) *Psychological sense of community. Research, applications and implications*. New York: Springer Science+Business Media, pp. 141-160.

Michálek, A. 2015. Identifikácia a zmeny marginálnych regiónov na Slovensku (z aspektu sociálno-ekonomickej marginality). In: *Ekonomický časopis*, Vol. 63, 2015, No. 9, s. 922-943. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/0620132709%2015%20Michalek%20+%20RS.pdf>

Miller, N. 1994. Participatory action research: principles, politics and possibilities. In: *New Directions for Adult Continuing Education*, pp. 63, 69-80.

Misál, S. 2006. *Liptovská Teplička. Domov pod Kráľovou hoľou*. Levoča: MTM.

Moravanská, K. 2009. Koncept spoločenstva v sociológii alebo spoločenstvo stále živé? In: *Sociológia*, 41, č. 4, s. 380-396.

Mušinka, A. – Škobla, D. – Hurrle, J. – Matlovičová, K. – Kling, J. 2014. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013. Bratislava: Rozvojový program OSN (UNDP). Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf [cit. 11. 2. 2021].

Mušinka, A. 2012. *Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

Oravská Lesná – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://oravskalesna.sk/>

Ort, J. 2016. Migrace z východoslovenské vesnice. Historický přehled a současné modely. In: *Romano džaniben*, 23(2), s. 145-158.

Počet obyvateľov, 2020. *Počet obyvateľov podľa pohlavia – obce*. Štatistický úrad SR, DATAcube. [online], [cit. 25-02-2021]. Dostupné na: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_DEM/om7101qr/v_om7101qr_00_00_00_sk

Podolinská, T. 2008. Religiozita v dobe neskorej modernity: Prípad Slovensko. In: *Sociálne štúdiá*, 3-4, s. 51-84.

Podolinská, T. 2010. The religious landscape in post-communist Slovakia. In: *Anthropological Journal of European Cultures*, 19(1), s. 85-101.

PPD Liptovská Teplička : Ocenenia a certifikáty. Dostupné na: <https://www.ppdliptovskateplicka.sk/ocenenia-a-certifikaty/> [cit. 31. 10. 2020].

Predaj z dvora : Mapa – zoznam a poloha fariem. Dostupné na: <https://www.predajzdvora.sk/mapa-zoznam-a-poloha-fariem/> [cit. 31. 10. 2020].

Pretty, G. M. H. 2002. Young people's development of the community-minded self. Considering community identity, community attachment and a sense of community. In: Fisher, A.T., Sonn, C.C. and Bishop, B.J. (Eds.) *Psychological sense of community. Research, applications and implications*. New York: Springer Science+Business Media, pp. 183-204.

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce Dobrá Niva na programovacie obdobie 2017 – 2026. Dostupné na: <https://www.obecdobraniva.sk/phrsr-obce-2017-2026/> [cit. 12. 5. 2020].

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce Hrušov. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/sk/eia/detail/program-hospodarskeho-rozvoja-socialneho-rozvoja-obce-hrusov>

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce Liptovská Teplička na roky 2015 – 2020. Liptovská Teplička, 2016, 122 s. Dostupné na: [PHSR_Liptovska_Teplicka_final.pdf](https://www.liptovska-teplicka.sk/phrsr-obce-2017-2026/)

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce Oravská Lesná na roky 2016 – 2025. Banská Bystrica: Scarabeo-SK, s. r. o., 146 s. Dostupné na: <https://www.oravskalesna.sk/wp-content/uploads/2016/01/PHRSR-Oravska-lesna-2016-20252.pdf> [cit. 10. 5. 2020].

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce Soblahov 2015 – 2023. Soblahov: 2015, 74 s. Dostupné na: <https://www.soblahov.sk/program-rozvoja-obce/> [cit. 10. 9. 2020].

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce Vlachovo 2016 – 2020. Vlachovo 2016, 79 s. Dostupné na: <https://www.vlachovo.eu/pdf/phrsr-obec-Vlachovo-2016-2020.pdf> [cit. 10.9.2020]

Program rozvoja obce Hrušov na roky 2015 – 2024. Veľký Krtíš: Centrum rozvoja pre podnikateľov. 71 s. Dostupné na: <http://www.hrusov.sk/program-rozvoja-obce-na-roky-2015-2024.html> [cit. 1. 6. 2020].

Program rozvoja obce Spišský Hrhov. Dostupné na: https://www.spisskyhrhov.sk/e_download.php?file=data/editor/62sk_3.pdf&original=Program-rozvoja-obce%202017-2023.pdf

Rappaport, R. 1999. *Ritual and religion in the making of humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Regionálny operačný program. Dostupné na: <https://www.ropka.sk/operacny-program/index.html?csrt=11375085480730564528>; <http://www.nsrr.sk/operacne-programy/regionalny-operacny-program/>

Register nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok. Dostupné na: <https://www.pamiatky.sk/po/po> [cit. 5. 3. 2020].

Sanderson, E. – Kindon, S. 2004. Progress in Participatory Development: Opening up the Possibility of Knowledge through Progressive Participation. In: *Progress in Development Studies*, 4(2), s. 114-126.

Sarvaš, A. – Lipták, M. – Beňák, M. 2018. *Čierne diery : Priemyselné pamiatky a zabudnuté miesta*. Bratislava: Čierne diery, o. z.

SASD (Slovenský archív sociologických dát) 2011. Prehľad konfesionality obyvateľstva obcí Slovenska v sčítaniach 1869-2011, Slovenský archív sociologických dát, ID SASD 2011002, získané 4. 3. 2021.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) 2001. Výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001. Dostupné na: <http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/2001/format.htm> [1. 12. 2020].

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) 2011. Výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/#!/folder/sk/1000398> [1. 12. 2020].

Soblahov – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.soblahov.sk>

SODB 1991. Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991. Dostupné na <http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm> [1. 12. 2020].

Sosis, R. & Ruffle, B. J. 2003 Religious ritual and cooperation: Testing for a relationship on Israeli religious and secular kibbutzim. In: *Current Anthropology*, 44, s. 713-722.

Spíšký Hrhov – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.spisskyhrhov.sk>

Spíšký Hrhov vybudovali Rómovia. 2012, 2017. Dostupné na: <https://spis.korzar.sme.sk/c/6575143/spissky-hrhov-vybudovali-romovia-a-dnes-ho-da-vaju-za-priklad.html> (navštívené 25. 2. 2021) o úspešnej obci referoval vo svojej reportáži aj New York Times: <https://www.nytimes.com/2017/09/09/world/europe/slovakia-roma-spissky-hrhov-integration.html> (navštívené 25. 2. 2021).

Spíšký Hrhov – Generálny tajomník RE na návšteve Rómov. 2018. Dostupné na: <https://spis.korzar.sme.sk/c/20939068/generalny-tajomnik-rady-europy-navstivi-l-romov-v-spisskom-hrhove.html> (navštívené 27. 2. 2021).

Spíšký Hrhov – Rómovia bývajú v novom. 2015. Dostupné na: <https://www1.pluska.sk/regiony/vychodne-slovensko/romovia-spisskom-hrhove-byvaj-u-novom-starosta-dakujeme> (navštívené 1. 3. 2021).

Stewart, M. (Ed.) 2012. *The Gypsy 'Menace'. Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: C. Hurst & Co.

Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok 1-3. Bratislava: Obzor 1967-1969.

Škobla, D. – Csomor, G. – Filadelfiová, J. 2018. Change in the Social Assistance System and its Impact on Activation Allowance Provision in Slovakia. In: *Prognostické práce (Foresight, Analysis and Recommendations)*, 10 (1-2), s. 31-46.

Šotola, J. – Rodríguez Polo, M. (Eds.) 2016. *Etnografie sociální mobility. Etnicita, bariéry, dominance*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Štatistiky december, 2020. Štatistiky – nezamestnanosť. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR. [online], [cit. 02-02-2021]. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2020.html?page_id=971502

Štatistiky, 2020. Štatistiky – nezamestnanosť – mesačné štatistiky. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR. [online]. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2020.html?page_id=971502 [cit. 06-02-2021].

Tarr, B. – Launay, J. – Dunbar, R. I. M. 2014. Music and social bonding: “self-other” merging and neurohormonal mechanisms. In: *Forntier in Psychology*, 5. Dostupné na: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01096>

Tonnies, F. 1955 [1887]. *Community & Society*. New York: Harper.

Uhrin, M. 2020. *Kooperácia a náboženstvo v rurálnom prostredí na Slovensku*. Dizertačná práca. Filozofická fakulta, Univerzita Komenského.

Územný plán : obec Malé Dvorníky. Kisudvarnok község : okr. Dunajská Streda, Trnavský kraj. Prieskumy a rozbor. Malé Dvorníky: 2013, 47 s. Dostupné na: https://www.maledvorniky.sk/files/kep_male_dvorniky_2013_1.pdf [cit. 5. 10. 2020].

Územný plán : obec Dobrá Niva, okr. Zvolen, Banskobystrický kraj. Dostupné na: <https://www.obecdobraniva.sk/uzemny-plan-obce/>

Územný plán : obec Liptovská Teplička, okr. Poprad, Prešovský kraj. Dostupné na: <https://www.liptovskateplicka.sk/obecny-urad/uzemny-plan/>

Územný plán : obec Oravská Lesná, okr. Námestovo, Žilinský kraj. Dostupné na: <https://oravskalesna.sk/uzemny-plan/>

Územný plán : obec Soblahov, okr. Trenčín, Trenčiansky kraj. Dostupné na: <https://www.soblahov.sk/uzemny-plan-obce/>

Územný plán : obec Spišský Hrhov, okr. Levoča, Prešovský kraj. Dostupné na:
<https://www.uzemneplany.sk/upn/hrhov>

Územný plán : obec Vlachovo, okr. Rožňava, Košický kraj. Dostupné na: http://www.uzemneplany.sk/files/ground_planes/vlachovo/parts/uzemny-plan-obce/schvaleny/documents/sprievodna-sprava.pdf?f=4be42c3e428480844ed1c006db94ec02

van Baar, H. 2012. Socio-economic mobility and neo-liberal governmentality in postsocialist Europe: Activation and the dehumanisation of the Roma. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(8), 1289-1304. Dostupné na: <<https://doi.org/10.1080/1369183X.2012.689189>>

Vlachovo – oficiálna stránka obce. Dostupné na: <https://www.vlachovo.eu>

Wellman, B. – Leighton, B. 1979. Networks, neighborhoods, and communities: Approaches to the study of the community question. In: *Urban Affairs Review*, 14(3), s. 363-390.

Wilkinson, K. P. 1991. *The Community in rural America*. Westport, CT: Greenwood Press.

Zachar Podolinská, T. – Tížik, M. – Majo, J. 2019. Religiosity in Slovakia: Structure, dynamics, and spatial diversification. In: *Central European Journal of Contemporary Religion*, s. 1-33.

Všetky práva vyhradené. Ani jednu časť tejto publikácie nemožno publikovať, reprodukovat', kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných médií bez vedomia a súhlasu vydavateľov.

Tlač Těšínská tiskárna, a. s., Český Těšín

Tlač KASICO, a. s., Bratislava

ForPress NITRIANSKE TLAČIARNE, s.r.o.

Tlač NIKARA, Krupina

Tlač CPI Moravia Books, s. r. o., Pohořelice

Tlač Neografia, a. s., Martin

Tlač FINIDR, s. r. o., Český Těšín

DOBŘÉ MÍSTO PRE ŽIVOT

Dediny roka na Slovensku

Editor Daniel Luther

Obálka Marenčin Media s použitím fotografie A. Bitušíkovej
Fotografie V. Bahna, Z. Beňušková, A. Bitušíková, M. Bošelová,
J. Darulová, M. Jágerová, C. Kianičková, K. Košťalová,
archív M. Kováča, archív OcÚ Spišský Hrhov
Grafická úprava a sadzba Marta Blehová
Jazyková úprava Ingrid Kostovská
Vydal Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV,
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
a vydavateľstvo Marenčin PT, spol. s r. o.
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marencin@marencin.sk, www.marencin.sk
ako svoju 932. publikáciu v roku 2021
Prvé slovenské vydanie
Tlač KASICO, a. s., Bratislava

ISBN 978-80-569-0924-9

DOI <https://doi.org/10.31577/2021.9788056909249>